

Som om vi aldrig funnits

Vår sanning och verklighet

Aivan ko meitä ei olis ollukhaan

Meän totuus ja toelisuus

*Intervjuberättelser till
slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen
för tornedalingar, kväner och lantalaiset*

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:68

SOU och Ds finns på [regeringen.se](https://www.regeringen.se) under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på [regeringen.se/remisser](https://www.regeringen.se/remisser).

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Omslagsbild: Borg Mesch, Kiruna 1913

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0750-6 (tryck)

ISBN 978-91-525-0751-3 (pdf)

ISSN 0375-250X

Innehåll

Alkusanat/Förord.....	5
1 Volymens tillkomst och upplägg/ Kirjan syntyminen ja järjestys	7
2 Att lämna sitt hem – erfarenheter från arbetsstugan/ Kotoa lähteminen – kokemuksia työtuvalta.....	15
3 En debatt om arbetsstugorna – våren 1966	79
4 Att byta språk – berättelser från skolan/ Kielen vaihtaminen – muisteluksia koulusta.....	107
5 Skammen och sorgen som fördes vidare/ Häpeä ja suru, mikä viethiin etheenpäin	151
6 Berättelser om förlust av kultur och traditionella näringar/ Muisteluksia kulttuurin ja perimäelinkeinojen menettämisestä.....	245
7 Ytterligare röster/ Lissää ääniä.....	299

Alkusanat/Förord

Rakas lukia, sulla on käessä ensimmäinen kirja, jossa meän perän ihmiset oon saanheet maholisuuksen muistela alastomasti ruottalaistamispolitiikan vaikutuksista heän elämhään. Muistelukset oon koskettavat ja monessa osassa erittäin vakavat niile, jotka tätä järjestit ja kannustit, Ruottin valtio, Ruottin kirkko, lääninhallitus ja monesti yksityishenkilöt. Kiitos kaikile niile, jotka oon tohtinheet rohkasta mieltä ja antaa intterjyyvit, projektinjohtajalle Eva-Lena Arole ja Kaisa Syrjänen Schaalile uhrautuvasta taustatyöstä. Kiitokset Stiftelsen Norrbottens Läns Arbetsstugorille ja Region Norrbottenillekki heän rahatuesta ja Tottuus- ja sovintokomisuunile, joka oon ollu niin positiivinen tähhään työhön.

Bengt Niska, kirjaprujektin puhheenjohtaja, STR-T:n hallituksen jäsen ja Tottuus- ja sovintokomisuunin jäsen

Tämä kirja, joka oon osa komisuunin loppumietinöstä, oon syntyny likheisessä yhtheistyössä minuriteetin kans. Tärkeä askel prosessissa, joka johtaa kunnian parantamisheen, lääkityksheän ja loppupäässä maholisheän sovinthoon oon minuriteetin kokemuksitten näkyväksi tekeminen. Kirjan päämääränä oon sen vuoksi ihmisitten omitten äänitten, muisteluksitten ja kokemuksitten ylösnostaminen.

Mie halvan olletikki STR-T:tä kiittää hyväntahtosesta apurahasta ja työstä tämän kirjan kans. Ei kirja olis ollu mikhään ilman kaikkia niitä, jotka rohkeasti oon tulheet antamhaan heän omat äänet. Teile mie halvaisin esittää minun syvviimän kiitoksen. Tässä oon joitaki teän muisteluksista.

Elisabet Fura, Tottuus- ja sovintokomisuunin puhheenjohtaja

Kära läsare, du håller just nu i din hand en bok där meänkieli-området människor har fått i all nakenhet en möjlighet att berätta om försvenskningens politikens följder i deras liv. Berättelserna är gripande och i många delar graverande för de som möjliggjorde detta, i detta fallet svenska staten, Svenska kyrkan, skolan, Länsstyrelsen och i många fall även enskilda personer.

Ett särskilt tack till alla som tagit mod till sig och gett intervjuer, projektledaren Eva-Lena Aro samt till Kaisa Syrjänen Schaal för uppoffrande bakgrundsarbete. Även ett tack till Stiftelsen Norrbottens Läns Arbetsstugor och Region Norrbotten för det ekonomiska stödet samt den välvilliga inställningen från Sannings- och försoningskommissionen till detta arbete.

Bengt Niska, ordförande i bokprojektet, ledamot i STR-T:s styrelse och ledamot i Sannings- och försoningskommissionen

Denna volym, som är en del av kommissionens slutbetänkande, har tillkommit i nära samarbete med minoriteten. Ett viktigt steg i en process för upprättelse, läkning och i slutändan en möjlig försoning är att synliggöra minoritetens erfarenheter. Syftet med volymen är därför att lyfta fram människors egna röster, berättelser och erfarenheter.

Jag vill rikta ett särskilt tack till STR-T för det generösa bidraget och arbetet med denna volym. Volymen hade inte varit någonting utan alla dem som modigt trätt fram och bidragit med sina röster. Till er vill jag framföra mitt djupaste tack. Det här är några av era berättelser.

Elisabet Fura, Sannings- och försoningskommissionens ordförande

1 Volymens tillkomst och upplägg/ Kirjan syntyminen ja järjestys

Begränsade resurser kräver kreativa lösningar

Under hela utredningstiden har Sannings- och försoningskommissionen haft mycket begränsade personella och ekonomiska resurser. En insikt har därför vuxit fram under arbetets gång om att det krävs kreativa lösningar för att göra de insamlade intervjumaterialet rättvisa och för att lyfta fram minoritetens egna röster.

Denna volym i kommissionens slutbetänkande bygger både på intervjuer som genomförts inom ramen för kommissionen och på några ytterligare intervjuer. Volymen har tillkommit med stöd av en rad aktörer, i syfte att synliggöra enskildas berättelser på ett sätt som inte skulle ha varit möjligt med kommissionens begränsade resurser. En mycket viktig fråga har varit att kunna översätta så mycket som möjligt av kommissionens material till meänkieli, vilket möjliggjorts genom stöd från flera håll.

Vi är tacksamma för att Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor – efter ansökan av Svenska Tornedalingars Riksförbund/Tornionlaaksolaiset, STR-T, och Met Nuoret – bistått med ekonomiskt bidrag till personalresurser för redaktionellt arbete med denna volym. Bidraget har också möjliggjort översättning av innehållet i denna volym till meänkieli.

Stiftelsen, Norrbottens föreningsarkiv och Nordiska Museet har bidragit med värdefullt bildmaterial och gett sitt tillstånd till att få använda detta i boken. Tack även till Lennart Lantto som varit behjälplig med fotografier. En del fotografier har retuscherats för att dölja ansikten.

Vi är tacksamma för att Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset bidragit med personalförstärkning för att kunna genomföra översättning till meänkieli, för arbete med kor-

rektur, layout, inhämtande av bildmaterial samt för att göra några ytterligare intervjuer med namngivna personer i kapitel 7 kring teman som behandlas i kommissionens intervjuer. Vi är tacksamma för projektledaren Eva-Lena Aros viktiga insatser och för de intervjuer journalisten Bertil Isaksson bidragit med. Vi vill också tacka dem som ingått i styrgruppen för arbetet med boken: ledamoten i kommissionen Bengt Niska, verksamhetsledaren i STR-T Eva Kvist, Maja Mella samt Leif Pekkari (som företrätt Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor) samt Hanna Huppunen, Met Nuoret.

Vi vill också tacka Anders Alapää för översättning av berättelserna till meänkieli samt Bertil Isaksson för översättning av de nytillkomna intervjuerna till meänkieli. Ett tack riktas även till Maria Vanhapiha Bergström för korrekturläsning av översatt text.

Fotografier av de intervjuade personerna i kapitel 7 har tagits av Eva-Lena Aro, Bertil Isaksson, Jonatan Edlund, Daniel Fjellborg och Josefina Nilsson.

Kapitel 2, 4, 5 och 6 bygger på 160 intervjuer som har genomförts inom ramen för kommissionen. Det sekretessbelagda intervju-materialet har inte delats utanför kommissionen, utan har bearbetats och redigerats av kommissionsledamoten Kaisa Syrjänen Schaal. Vi är tacksamma för hennes insats och för att hon kunnat använda en del av sin arbetstid hos sin arbetsgivare Svenska kyrkan för skrivuppdraget. Vi är tacksamma för att Svenska kyrkan bistått kommissionen på detta sätt.

Ett tack riktas även till Erling Fredriksson, chef för Tornedals-teatern, som bistått kommissionen med en samling tidningsinsändare om arbetsstugan. Samlingen härrör från systemen till Eskil N. som skrev den första insändaren.

Utan alla dessa insatser hade det inte kunnat bli en volym om minoritetens erfarenheter och röster, som både kan läsas självständigt och ingår i kommissionens slutbetänkande. Och framför allt hade inte berättelserna kunnat översättas till meänkieli.

Rajotetut resursit vaativa luovia ratkasuja

Koko selvityksen aikana Tottuus- ja sovintokomisuunila oon ollu palkkalaisitten ja rahoitten puolesta hyvin rajotetuita resursia. Tämän vuoksi työn aikana oon kasunu käsitys luovitten ratkasuitten

tarpheesta, niin ette saarnauttamisella koottua materiaalia käytettäis oiken, ja niin ette minuriteetin omat äänet saisit kuulua.

Tämä komisuunin loppumietintöhön kuuluva kirja rakentuu niin komisuunin toimesta tehtyistä saarnautuksista ko joistaki muista saarnautuksista. Kirja on syntyny monitten toimijoitten avula sillä meininkillä ette eri ihmisitten muistelukset tulisit näkyväksi sillä mallin, mikä ei olis ollu komisuunin rajotetuitten varoitten kans maholista. Hyvin tärkeännä asianna oon ollu komisuunin materiaalin kääntäminen meänkielele maholisimman isossa määrin, mikä oon tullu maholiseksi monelta puolelta saatun tuen kautta.

Met olema kiitoliset ko Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor – Svenska Tornedalingars Riksförbund/Tornionlaaksolaisitten, STR-T:n, ja Meän Nuoritten hakemuksesta – oon auttanu antamalla rahhaa tämän kirjan toimitustyön palkkalaisresurshiin. Apuraha oon kans tehny tämän kirjan sisälön kääntämisen meänkielele maholiseksi.

Säätiö, Norrbottens föreningsarkiv ja Nordiska Museet oon auttanheet arvokhaila kuvila ja antanheet luvan käyttää niitä kirhjaan. Kiitos Lennart Lantolekki, joka oon valokuvitten kans ollu auttamassa. Joitaki valokuvia oon mookattu kasuvitten piilottamiseksi.

Met olema kiitoliset ko Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset oon auttanu tuomalla palkkalaisia lissää meänkielen käännöksen tekemisheen, oikolukemisen työhön, taithoon, kuvamateriaalin hakemisheen ja joittenki seittemännessä luvussa nimelä mainituitten ihmisitten saarnauttamisheen niistä teemoista, joita komisuunin saarnautuksissa otethiin ylös. Met olema kiitoliset projektinjohtajan Eva-Lena Aron tärkeistä panoksista ja surnalisti Bertil Isakssonia, joka oon auttanu saarnauttamalla ihmisiä. Met halvama niitäki kiittää, jotka oon kirjatyön johtokunthaan kuulunheet: komisuunin jäsen Bengt Niska, STR-T:n toiminanjohtaja Eva Kvist, Maja Mella ja Leif Pekkari (joka oon ollu Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugoria eustamassa) ja Hanna Huppunen Meistä Nuorista.

Met halvama kans kiittää Anders Alapäättä muisteluksitten kääntämisestä meänkielele ja Bertil Isakssonia lisäsaarnautuksitten kääntämisestä meänkielele. Kiitoksen annama Maria Vanhapiha Bergströmilekki käänetyn tekstin oikolukemisesta.

Seittemäntheen oshaan saarnautettujen ihmisitten valokuvat oon ottanheet Eva-Lena Aro, Bertil Isaksson, Jonatan Edlund, Daniel Fjellborg ja Josefina Nilsson.

Osat 2, 4, 5 ja 6 rakentuva 160:stä saarnautuksesta, jotka oon komisuunin toimesta tehty. Salassa piettävää saarnautusmateriaalia ei ole komisuunin ulkopuolele jaettu, vain sen oon mookanu ja muuttanu komisuunin jäsen Kaisa Syrjänen Schaal. Met olema hänen työstä kiitolliset, ja ette hään oon kirjottamistehtävään saanu käyttää osan työajasta hänen työnantajan Svenska kyrkanin tykönä. Met olema kiitolliset ko Svenska kyrkan oon tällä mallin komisuunia auttanu.

Annama Tornionlaakson teatterin johtajalle Erling Fredriksonilekki kiitoksen, komisuunin auttamisesta aviishiin lähätetyitten työtuppaa koskevitten preivitten kokoelmalla. Kokoelma oon peräsin ensimmäisen preivin kirjottanheen Eskil N:in sisarelta.

Ilman näitten kaikitten panoksia ei olis saattanu tulla kirjaa minuriteetin kokemuksista ja äänistä. Sen saattaa lukea erittäin elikkä komisuunin loppumietinön osana. Eikä muisteluksia olis olletikhaan saatettu meänkielele kääntää.

Upplägget i denna volym

Denna volym fokuserar framför allt på enskildas berättelser som framkommit i kommissionens intervjuer med drygt 160 personer. Avsikten är att ge en fördjupad bild av människors erfarenheter och hur erfarenheterna påverkat enskildas liv. De återgivna berättelserna bygger på referat från dessa intervjuer – mer information om hur materialet samlats in återfinns i volym 1 av slutrapporten. Många av intervjureferaten är långa och behandlar en rad olika frågor. Ett urval har därför gjorts av berättelser utifrån temana livet i arbetsstugan, erfarenheter från skolan, konsekvenser av assimileringspolitikerna samt berättelser om minoritetens traditionella näringar. Endast delar av referaten har tagits med i de återgivna berättelserna. En strävan har varit att få med ett urval av berättelser som visar på bredden i erfarenheter samt åldersmässig och geografisk spridning bland dem som intervjuats. Namnen på dem som intervjuats har fingerats för att skydda deras identitet. I vissa fall har namnet på orter utelämnats för att anonymisera utpekade

personer som omnämns i intervjuerna. Efter varje berättelse på svenska finns en översättning till meänkieli.

I anslutning till berättelserna från arbetsstugan återges också delar av en debatt i tidningen *Norrländska Socialdemokraten* från våren 1966 som kommissionen fått ta del av. Syftet med avsnittet är att ge en ögonblicksbild och att belysa hur svårt det kan ha varit för tidigare arbetsstugeelever att berätta om sina erfarenheter. I insändarna hörs också röster om arbetsstugan från människor som kanske inte längre lever.

I volymen har historiskt bildmaterial tagits med för att ytterligare belysa de berättelser som återges.

Under arbetet med denna volym har även fem nya intervjuer gjorts med namngivna personer från minoriteten. Syftet med intervjuerna är att ytterligare belysa minoritetens nutida erfarenheter kopplat till de teman som finns i kommissionens intervju-material.

Tämän kirjan järjestys

Tässä kirjassa kattohaan valtapäästä yksittäisitten ihmisitten muisteluksia, joita oon saattu ko komisuuni oon saarnauttannu yli 160 ihmistä. Ajatuksena oon antaa syemän kuan ihmisitten kokemuksista ja kokemuksitten vaikutuksista eri ihmisitten elämhään. Toistetut muistelukset oon koottu näitten saarnautuksitten yhteenveoista – lissää tietoja materiaalin kokoamisesta löytyy loppuraportin ensimmäisestä kirjasta. Monet saarnautuksitten yhteenveoista oon pitkät, ja niissä otethaan ylös paljon erilaisia asioita. Tämän vuoksi oon valittu muisteluksia semmosista asioista ko työtuvan elämä, koulumailman kokemuksia, samanlaistamispolitiikan seurauksia ja minuriteetin perimäelinkeinoitten muisteluksia. Tyhä osat yhteenveoista oon otettu myötä toistethuin muistelushiin. Pyrkimyksenä oon ollut saaja matkhaan valituuta muisteluksia, jokka näyttäsit kokemuksitten laajuutta ja siihen saarnautettujen ikäväliä ja maantietheelinen leviäminen. Saarnautettujen nimiä oon heän itenttiteetin suojelemiseksi sätetty. Joskus paikkakunnitten nimiä oon jätetty poijes saarnautuksissa mainituitten ihmisitten nimettömäksi tekemiseksi. Jokhaisen ruottinkielisen muisteluksen perästä löytyy meänkielen käänös.

Työtuvitten muisteluksitten jälkhiin selitethään kans osista Norrländska Socialdemokraten-aviisin tingasta kevväiltä 1966, joka komisuunile oon jaettu. Sillä osala pyrihään antamhaan kuan yhestä hetkestä, ja näyttää kunka vaikea entisillä työtupalaisila saatto olla muistela heän kokemuksista. Lukijoilta tulheista kirjoituksista kuuluu kans ei piian ennää hengissä olevitten ihmisitten ääniä työtuvasta.

Kirhjaan oon otettu myötä historiallista kuamateriaalia toistetuitten muisteluksitten selittämiseksi.

Tämän kirjan tekemisen aikana oon kans tehty viis uutta saarnautusta nimeltä mainittujen minuriteetin ihmisitten kans. Saarnautusten tarkotuksena oon selittää lissää nykymailmasista kokemuksista, mikkä liittyvä komisuunin saarnautusmateriaalista löytyvhiin asihoin.

Några ord från översättarna

Denna volym har översatts från svenska till meänkieli. Språkdräkten i översättningen är ett resultat av en dialog mellan översättare och lektörer/korrekturläsare. Utvecklingen mot en norm för den skrivna meänkielin började redan innan meänkieli 1999 officiellt erkändes som nationellt minoritetsspråk av Sveriges riksdag. Tjugo till trettio år är dock en kort tid inom språkhistorien, och det lär ännu dröja innan den skrivna meänkielin har ”stelnat” till ett standardspråk med starkt fixerade detaljregler för stavning, ordböjning etc., som också vunnit allmän acceptans bland språkanvändarna. Under tiden blir alla publikationer på meänkieli bidrag till den processen, så också föreliggande arbete.

När översättare och lektörer/korrekturläsare diskuterade olika frågor gällande språkbruket i översättningen uppnåddes konsensus om att i vissa fall vara mer tillåtande i fråga om språklig variation, och i andra fall inta en mer strikt/konsekvent hållning. Här följer två exempel, som belyser dessa överväganden.

Den så kallade *h-metatesen* är något av ett iögonfallande kännetecken för meänkieli, som snabbt särskiljer meänkieli från den närbesläktade finskan. Samtidigt har placeringen av *h-metatesen* ibland diskuterats livligt. Ska man exempelvis skriva *laulambaan* eller *laulabmaan* (meänkieli: till att sjunga)? Placeringen av *h-meta-*

tesen är mycket individuell, och denna volym strävar inte efter att reglera de förhållandena.

I ett annat fall valdes en mer konsekvent hållning. I fråga om stadväxling p/v eller p/bortfall valdes det förra alternativet, vilket ger böjningar såsom työtupa, työtuvan, työtuvassa, inte työtupa, työtuan, työtuassa (meänkieli: arbetsstuga/arbetsstugan, arbetsstugans, i arbetsstugan). Formerna utan v är vanliga i den södra delen av språkområdet (i Korpilombolo, Övertorneå och längre söderut), medan formerna med v tycks dominera i den norra delen av språkområdet (i Pajala, Tärendö och vidare längre norrut och västerut). Anledningen till att en mer restriktiv hållning valdes i detta fall var en önskan om att språket i översättningen skulle ge ett mer enhetligt, och på så vis kanske ett mer ”vårdat” intryck.

Listan på exempel kunde göras lång, men de två exemplen ovan kan räcka som illustration av arbetsgruppens överväganden. Över lag kan man säga att översättningen uppvisar ordval, böjningsformer med mera från olika delar av språkområdet. På så vis torde läsare från olika delar av språkområdet kunna känna igen åtminstone något drag som utmärker språket i deras respektive hemtrakter. Däremot motsvarar språket i översättningen inte rakt av språket på någon speciell ort. Man skulle därför kunna säga att språket i översättningen på en och samma gång är ”allas språk och ingens språk”.

Meänkielen käänöksestä

Tämä kirja on käännetty ruottista meänkielele. Käänöksessä käytetty kieli on lopputulos käntäjitten ja lukijan/oikolukijan tialookista. Kehitys kohti kirjotetun meänkielen normia alko jo ennen ko meänkieltä 1999 hyväksyhtiin viralisesti kansaliseksi minuriteetikieleksi Ruottin valtiopäivilä. Parikymmentä, kolmekymmentä vuotta on kuitenkin kielihistoriassa lyhy aika, ja se taitaa vielä viipyä ennen ko meänkieli on ”tantistunnu” ylheiskieleksi, jossa on tarkoin määrättyitä sääntöjä tavvauksesta, sanoitten suijuttamisesta ja muista yksityiskohista, ja joka on tullu ylipäisesti hyväksytyksi kielen käyttäjitten kesken. Sillä aikaa kaikki meänkieliset julkasut eesauttava sitä prosessia, niin tämäki teos.

Ko kääntäjät ja lukijat/oikolukijat tinkasit eri asioista, jotka koskit käännöksessä käytettyä kieltä, saatettiin sopia ette olla välistä hyväksyvämpiä kielen erilaisuuksiin, ja toisti taasen kovempia/konsekvantimpiä. Tässä seuraa kaks esimerkkiä, jotka näyttävä kunka asioita punnitiin.

Niin sanottu *h-metateesi* kuuluu meänkielen helposti näkyvhiin tuntomerkhiin, joista hoppua saattaa erottaa meänkielen likheisestä sukukielestä, suomesta. Vuositten varrela oon kuitenkin ollu kovat tingat h-metateesin paikasta. Pittääkö esimerkiksi kirjottaa *laulamhaan* vai *laulahmaan*? H-metateesin paikka vaihettuu ihmisestä toisheen, eikä komitea pitäny tarpheelisenna yrittää tässä reklerata niitä asioita.

Toisesta asiasta päätettiin taasen olla konsekvantimpiä. Ko oli kysymys astheenvaihtelusta, p/v eli p/tyhjä paikka, päätettiin käyttää ensimmäisen variantin, mikä saapii semmosen sanan ko työtupa suijumhaan työtuvan, työtuvassa eikä työtuan, työtuaassa. Muo'ot ilman v:tä oon tavalliset alaperälä (Korpilompolossa, Mataringissa ja vielä allempanna), ja muo'ot, joissa oon v:tä näyttävä olevan yliperälä valtana (Pajalassa, Täränössä ja sieltä ylöskäsin ja läntheen). Syynä kovemphaan asentoon tässä asiassa oli halu tehjä käännöksen kielestä yhtenäisempää, ja sillä mallin enämpi ”putsattua”.

Esimerkkiä saattais mainita paljonki, mutta nämät kaks saava riittää mallina komitean punnittelusta. Ylipäisesti saattaa sanoa ette käännöksestä löytyy valituita sanoja, suijutusmuotoja ja muuta eri puolilta kielialuetta. Tällä mallin lukijat kielialuheen eri kantilta arvattavasti pystyvä tunnistamhaan joitaki asioita, jotka oon itte kunki kotiperän kielele tyypilistä. Käännöksen kieli ei kuitenhaan koppinensa vastaa jonku vissin paikkakunnan kieltä. Tämän vuoksi saattaa sanoa ette käännöksen kieli oon yhtä aikaa ”kaikitten kieltä eikä kenheen kieltä”.

2 Att lämna sitt hem – erfarenheter från arbetsstugan/ Kotoa lähteminen – kokemuksia työtuvulta

Erfarenheter från arbetsstuga

Det har gått nästan 70 år sedan den sista arbetsstugan lades ned i Norrbotten. Arbetsstugorna var en sorts internat där elever bodde under skoltiden. Till en början handlade det om välgörenhet, men utvecklades med tiden till en del i assimileringpolitiken som riktades mot minoriteten.¹ I de berättelser som människor delat med kommissionen lever fortfarande minnet av arbetsstugorna. Det handlar ofta om det lilla barnets utsatthet och känslan av att vara utelämnad, långt borta från det egna hemmets trygghet. För en del satte det spår som följt dem genom livet.

Många har brottats med frågor om varför just de hamnade där och varför vuxna på arbetsstugan agerade som de gjorde. Många av dessa frågor får vi kanske aldrig svar på. Genom åren har en del människor också velat berätta om sina erfarenheter från arbetsstugorna och väcka frågor kring ansvar för verksamheten. Sådana initiativ har ibland mötts med motstånd och de drabbades berättelser och berättigade frågor har avfärdats och kanske även tystats. Många tidigare arbetsstugeelever väntar fortfarande på upprättelse. Det här är några av de många berättelser om livet på arbetsstugan som kommissionen fått ta del av.

¹ Läs mer om arbetsstugorna i volym 1 av kommissionens slutbetänkande.

Kokemuksia työtuvalta

Oon kohta 70 vuotta aikaa ko Pohjanperälä panthiin viiminen työtupa kiini. Työtuvat olit jonkulainen intternaatti, missä oppilhaat asuit koulunaikana. Alusta oli kysymys hyäntekeväisyyestä, mutta aijan olhoon niistä tuli osa samanlaistamispolitiikasta, mitä minuriteettiä vasthaan harjotethiin.² Niissä kertomuksissa, mikkä ihmiset oon komisuunile muistelheet, työtupien muisto vielä ellää. Useasti oon ollu puhe pikkulapsen turvattomuudesta ja hänen tunnosta olla jätettyynnä, kauas oman koin turvasta. Joilekki se jätti jälkiä, mikkä oon olheet matkassa elämän läpi.

Monet oon taistelheet kysymyksilä siitä, miksis het justhiin sinne jou'uit, ja miksis työtuvan raavhaat tehit niinku net tehit. Emmä piian koskhaan saa vastauksia monhiin näihin kysymykshiin. Vuositten varrela jokku ihmiset oon halunheetki selittää heän kokemuksista työtuvilta ja nostaa kysymyksiä toiminan eesvastuusta ylös. Semmosia initsiatiiviä oon välistä vastustettu, ja kärsinheitten selityksiä ja syystä esitetyitä kysymyksiä oon hylätty ja piian hiljenettykki. Monet entiset työtupalaiset oottava vieläki kunnian parantamista. Tässä oon joitaki muisteluksia monitten elämästä työtuvissa, mikkä komisuunile oon muisteltu.

² Lukekaa työtuvista enämpi 1. Kirjasta.

Figur 2.1 Potatisupptagning, Pello arbetsstuga/
Potunnosto, Pellon työtupa

Foto/Kuva: Pajala Foto.

”Nog fanns det jobb alltid”

”Anna” är en av de äldsta som lämnat sin berättelse till kommissionen. Hon föddes på 1920-talet i en mindre by i Pajala kommun. Föräldrarna var småbrukare och det var tio barn i familjen. Som barn bodde hon tre år på arbetsstugan i Muodoslompolo. De första tre skolåren gick hon hemma i hembyn. Trots sin höga ålder kommer Anna ihåg hur det var på arbetsstugan. ”En mie pitänyt ikävää sielä paljon koskhaan”./”Jag hade nästan aldrig tråkigt/ ledsamt där”.

Pojkar och flickor bodde i olika sovsalar på arbetsstugan. Anna minns att de fick bära arbetsstugans kläder, men skorna var deras egna. När det var fest efter jullovet fick de ta på sig arbetsstugans norrbottensdräkt.

Varje dag fick barnen utföra sysslor på arbetsstugan. ”Nog fanns det jobb alltid”, berättar Anna. Flickorna städade, skurade, handarbetade, vävde, stickade, sydde och stoppade strumpor. En del av flickorna fick arbeta i köket. De som jobbade i köket var av en annan klass, ”sielä olit eri luokan ihmisiä”. Hon fick inte själv vara

i köket. Pojkarna sydde skor och bar in ved. Anna menar att pojkarna hade det jobbigare.

I arbetsstugan fick man inte tala meänkieli/finska, minns Anna. ”Där skulle vi lära oss svenska.” Hon hade redan lärt sig svenska de första åren i skolan i hembyn, så hon klarade sig bra. På frågan om personalen var snälla svarar Anna att hon inte kommer ihåg något speciellt. ”Men det är klart att barn är barn. De hade sina påhitt.”

När det var sång vägrade hon att sjunga. På söndagar skulle alla barnen gå i kyrkan, men Anna vägrade att sjunga även i kyrkan: ”Jag satt bakom någons rygg, jag sjöng inte”.

Anna trivdes ganska bra på arbetsstugan, men ibland var det tråkigt. Barnen fick bara åka hem på loven och längtan hem var det svåraste. Det var skönt att få komma hem på loven. Föräldrarna var glada, men hemmet kändes tomt för man hade vant sig vid att det var så många barn på arbetsstugan och att det hela tiden fanns arbetsuppgifter. Hemma behövde man inte göra allt det. När lovet var slut kändes det tungt att åka tillbaka till arbetsstugan: ”Soli paksu niskasta lähteä, se oli ikävä lähteä.”/”Det var ledsamt att åka.”

En yngre syster till Anna började senare i arbetsstugan. Anna minns hur hon fick trösta lillasystern som var orolig för att åka till arbetsstugan och som hade spytt ner sig på bussresan på vägen dit. Lillasystern fick sova i samma sovsal som Anna. ”Vi var många i salen. Det var roligt – då fick man vara där och busa.”

”Kyllä niitä hommia aina oli”

”Anna” oon kaikista vanhiimpia, jokka komisuunile oon muistelheet. Se synty 1920:n luussa pienemässä kylässä Pajalan kunnassa. Vanhuksilla oli pikku maanpruuki ja perheessä oli kymmenen lasta. Lapsena se asu kolme vuotta Muodoslompolon työtuvassa. Ensimmäiset kolme kouluvuotta se kävi kotikylässä. Anna muistaa minkäslaista työtuvassa oli, vaikka hällä oon jo korkea ikä. ”En mie pitäny ikävää sielä paljon koskhaan.”

Pojat ja tyttäret asuit eri nukkumasalissa työtuvassa. Anna muistaa ette het sait pittää työtuvan vaatheita, mutta ette niillä oli omat kengät. Sillon ko joululuvan jälkhiin oli juhla net sait panna työtuvan pohjanperänträktin.

Lapset sait joka päivä toimittaa hommia työtuvassa. ”Kyllä niitä hommia aina oli”, Anna muistelee. Tyttäret korjasit, kuurasit, tehit käsitöitä, kutoiva vääviä ja kuelmaa, neuloit ja toppasit sukkaa. Jokku tyttäret tehit köökissä töitä. Net, jokka köökissä tehit töitä ”olit eri luokan ihmisiä”. Itte se ei saanu köökissä olla. Pojat neuloit kenkiä ja kannoit pirstoja sisäle. Anna meinaa ette pojila oli ankarampi. ”Met piimä oppia ruottia sielä.” Hään oli jo oppinu ruottin ensimmäisinä kouluvuosina kotikylässä, ette hään pärjäsi hyvin.

Työtuvassa ei saanu meänkieltä/suomea saarnata, Anna muistelee. Ko Annalta kysythään jos palkkalaiset olit sopevat, niin se vastaa ette hään ei muista mithään erityistä. ”Mutta se oon selvä ette lapset oon lapset. Niilä oli heän temppuja.”

Sillon ko oli laulua niin hään ei alkanu lauhlaan. Pyhinä kaikki lapset piit kirkossa käyjä, mutta Anna ei alkanu kirkossakhaan lauhlaan: ”Mie istuin jonku sölän takana. Emmie laulanu.”

Anna tykkäsi uhka hyvin olla työtuvassa, mutta joskus oli ikävä. Lapset sait tyhä koululuvan aikana lähteä kotia ja kaipo kotia oli kaikista hankaliin. Se oli soma tulla koululuvan aikana kotia. Vanhukset olit iloset, mutta koti tuntu tyhjältä ko oli harjaintunnu siihen ette työtuvassa oli niin paljon lapsia ja koko aijan työtehtäviä. Kotona ei tarttenu kaikkia sitä tehjä. Sillon ko koululupa oli kaikki se tuntu raskhaalta lähteä työtuvale takasin: ”Se oli paksu niskasta lähteä, se oli ikävä lähteä”.

Annan nuorempi sisar alko jälkhiin työtuvale. Anna muisti kunka hään sai pikkusisarta lohuttaa, joka oli kiusassa ko se piti lähteä työtuvale ja oli oksentannu itteä byssissä ko sinne meni. Pikkusisar sai nukkua samassa nukkumasalissa ko Anna. ”Meitä oli salissa monta. S’oli mukava – sillon sielä sai olla elämöitemässä.”

Figur 2.2 Karesuando, gamla arbetsstugan 1914–1915/
Karesuanto, vanha työtupa 1914–1915

Foto/Kuva: L. Barkman.

”Jag vill inte åka till Lompolo”

”Eva”, som är född på 1930-talet, bodde också på arbetsstugan i Muodoslompolo. Hon växte upp på en mindre gård. De var nio barn i barnaskaran. Eva var mittenbarn. Sex av barnen bodde på arbetsstugan. Det var tur eftersom de kunde hjälpa varandra, menar Eva.

Eva var sju år när hon flyttade till arbetsstugan. Hon tror att skälet till placeringen i arbetsstugan var ett beslut av dåvarande barnavårdsnämnden, eftersom de var så många syskon. De fick höra att de var ”fattiglappar” och därför fick de stryk också. Evas far hade sagt att ”slås ni på arbetsstugan så får ni mer stryk när ni kommer hem”, så de vågade inte slå tillbaka. Fadern var väldigt sträng.

Det bodde 60 barn i ett rum med 30 flickor och 30 pojkar. Sängen var 80 cm bred och hård som en plank. De fick inte använda toaletten på natten utan barnen fick kissa i en potta/hink. På morgonen vid 7-tiden var det väckning. Först fick de bädda sängen och sopa farstun. De äldre flickorna fick vaska golvet. Till frukost fick de smörgåsar. På tisdagarna skulle det vara vaskat på

nedervåningen och då fick de bulle för mödan. De som gick i sjunde klass fick diska. De andra fick duka och duka av bordet inför och efter måltider. Pojkar och flickor hade olika sysslor. Pojkarna fick hugga och bära ved till de öppna spisarna.

Barnen bar speciella arbetsstugekläder som var sydda av en sömmerska. Sömmerskan satt alltid och sydde kläder på arbetsstugan och Eva minns att hon var snäll. Det var byxor av vadmal, de yngre hade gröna och de äldre blåa. Kläderna var skraddarsydda i barnens egna storlekar. De hade också en jacka av vadmal. Egna mössor och vantar fick de ha. Strumpor fick de också från arbetsstugan. När de åkte hem fick de ha sina egna kläder och under högtider som jul- och skolavslutning bar de norrbottensdräkter. Eva berättar att barnen skämdes över att ha på sig den dräkten.

På dagarna var de i skolan samtidigt som barnen från byn. Barnen i byn mobbade arbetsstugebarnen och kallade dem för ”työtupalaisia”/”arbetsstugingar”. De större pojkarna i skolan slog arbetsstugepojkarna med kedjor. En av Evas bröder och en kamrat till honom brukade få så mycket stryk av jämnåriga bybor när de skulle hämta mjölk så de rymde hem. En gång när Eva och hennes kamrater från arbetsstugan hade varit i byn kom bypojkarna. Pojkarna sprang efter flickorna som de brukade för att retas eller slåss. Hon minns hur hon brukade springa ifrån dem för att inte bli slagen. Den gången orkade hon inte springa ifrån pojkarna utan slog en av dem så att han började blöda från munnen. Efter det blev det lugnt och pojkarna lät dem vara i fred. Barnen i arbetsstugan slogs aldrig sinsemellan utan det var alltid bråk med barnen från byn.

När det var dags att äta i skolan skildes arbetsstugebarnen från barnen i by. Barnen från byn fick äta på första våningen och arbetsstugebarnen på vinden. Maten kom från Konsum som hämtades av arbetsstugebarnen. Mjölken hämtades från gårdar i närheten. Det var kallt om vintrarna och när de skulle hämta maten från Konsum så brukade barnen från byn mulla arbetsstugebarnens ansikten med snö. Det var rätt eländigt och Eva var rädd för att bli mulad, så hon ville inte hämta mjölk eller mat. Barnen från byn fick inte komma till arbetsstugan.

När Eva började i arbetsstugan kunde hon ingen svenska. Barnen fick inte tala meänkieli/finska i arbetsstugan eller i skolan. Om det hände, fick de som bestraffning gå och lägga sig utan mat.

Hon minns inte att någon blev slagen under hennes tid. Eva vet inte hur hon har klarat sig, det var hemskt i arbetsstugan.

I skolan blev barnen bestraffade om de pratade meänkieli/finska. Då fick man stå i skamvrån med ryggen vänd mot rummet i 10 minuter efter skolans slut. Lärarna kunde säga att hon var olydig när hon pratade finska, men hon kunde inte det svenska ordet så hon visste inte vad hon skulle göra annat än att förklara på finska. Ingen av de andra barnen kunde svenska och barnen sinsemellan pratade finska. Eva minns inte att hon stod i skamvrån någon gång. Hon vågade inte göra något dumt eller prata finska för att hon visste att hon skulle få stryk hemma om skolan ringde och sa till fadern att hon hade gjort något dumt. Men många andra barn fick stå i skamvrån.

På söndagar hade de söndagsskola i kyrkan. Den som inte gick dit fick inte te och bulle. Eva fick en gång en bullskiva av en flicka som ville att hon skulle sy en kjol åt henne. ”Du får en bullskiva, jag går till kyrkan på söndag.” Eva kunde inte sy innan dess, men blev så lockad av bullen så hon sydde kjolen och sedan dess har hon gillat att sy.

Barnen fick bara komma hem över julen och sommaren efter skolavslutningen. Eva såg alltid fram emot att åka hem. Hon minns första jullovet då hennes pappa sa att ”män behöver inte gå i skolan”. Fadern hade inte gått i skolan så länge och sa att ”jag tar tillbaka männen från skolan”. Med detta menade fadern hennes bröder. Då hade Eva sagt att hon aldrig ville åka tillbaka och att hon ville ha en man tidigt så att hon inte behöver gå i skola mer. ”Jag vill inte åka till Lompolo.”

Eva tyckte det var jobbigt i skolan då hon inte kunde prata så bra svenska och inte fick prata sitt modersmål. Hon upplevde att det var en märklig känsla att åka tillbaka till arbetsstugan efter loven då det skulle dröja så lång tid tills de skulle få åka hem igen, och hon tänkte ”är det här verkligen sant”.

Ibland hade de besök på arbetsstugan, men aldrig Evas föräldrar. Ibland kom hennes släktingar till arbetsstugan och det tyckte hon var trevligt. Andra tjejkompisars föräldrar kom också ibland och då tog de med sig något gott att äta till flickorna.

På frågan om hur tiden i arbetsstugan påverkat henne svarar Eva att hon inte ser arbetsstugetiden som något dåligt. Men hon tyckte inte om att alla barnen i arbetsstugan var tvungna att bära samma

kläder, att det var skillnad på barnen i byn och barnen i arbetsstugan och att de blev hånade av barnen i byn.

Eva säger att hon inte behöver någon ursäkt för tiden på arbetsstugan. Under den tiden hon gick där var föreståndarinnan bra. Men det var värre i arbetsstugan tidigare när två av systrarna gick där och man slog barnen.

Arbetsstugan finns kvar och hon har besökt arbetsstugan som vuxen. Det kändes inte besvärligt eller tungt att åka tillbaka som vuxen till arbetsstugan. Hon ville bara se vinden, om det fanns spöken där, de hade hört som barn att det var ”manalaiset”/andar som kom från kyrkogården och spöken som var på vinden, men det visade ju sig bara vara masonitskivorna som lät. Eva ser sig själv som modig och att hon har varit modig genom livet. Hon är inte rädd av sig. Hon minns när klockaren brukade spela i kyrkklockorna – då sprang barnen dit för att lyssna. Barnen tyckte om när han spelade. Då satt hon så högt upp vid en öppning på huset med benen dinglande ut. Nu när hon ser hur högt det är så får hon svindel av tanken. ”Oj, vad modig jag har varit”, konstaterar Eva.

”En mie halva Lompolhoon lähteä”

”Eva”, joka oon 1930:n luussa syntyny, asu kans Muodoslompolon työtuvassa. Se kasu pienemässä talossa ylös. Heitä oli kläppitokassa yheksän lasta. Eva oli keskimäisiä lapsia. Kuus lapsista asu työtuvassa. Se oli tuuri ko net saatoit toisia auttaa, Eva meinaa.

Eva oli seittemän vuotta ko hään siirty työtuvale. Se pittää ette syy siihen miksi heän panthiin työtuphaan oli sen aikhaisen lapsenhoitolautakunnan päätös, ko heitä oli niin paljon siskoja. Net sait kuula ette het olit ”köyhänkläppiä” ja sen takia heitä pieksethiinki. Evan isä oli sanonu ette ”jos tet tappeletta työtuvala niin tet saatta vielä enämpi sölkhään ko tet tuletta kotia”, ette net ei tohtinheet lyöjä takasin. Isä oli kauhean ankara.

Niitä asu 60 lasta yhessä huohneessa, missä oli 30 tyärtä ja 30 poikaa. Sänky oli 80 senttiä leveä ja kova ko plankku. Net ei saanhee tualettia käyttää vöilä, vain lapset sait kusta pothoon/hinkhiin. Seittemän aikana aamula oli herätys. Ensiksi net sait panna sängyn kiini ja lakasta porstuan. Vanheemat tyttäret sait laattian vaskata. Fruukostiksi net sait voileipiä. Tiistaina piti olla allivooninki

vaskattu, ja silloin net sait pullaa vaivasta. Net, jotka olit seittämässä luokassa sait tiskata. Toiset sait panna astiat ja korjata pöyän ennen ruokaa ja ruan jälkhiin. Pojat sait tehjä ja kantaa pirstoja aukitakhoin.

Lapsila olit vasitut työtupavaatheet, mikkä kraatari oli neulonu. Kraatari istu aina vaatheita neulomassa työtuvala, ja Eva muistaa ette se oli siivo. Net olit kangashousut, nuoremilla oli vihriäisiä ja vanheemilla sinisiä. Vaatheet olit kraatari tehny, ette net sovit itte kullekki lapsele. Niilä oli kangasjakkaki. Net sait pittää omia lakkia ja vanthuita. Sukkiaki net sait työtuvasta. Silloin ko net lähit kotia net sait pittää omat vaatheet, ja juhлина niinku joulun eelä ja ko koulu loppu niilä oli pohjanperänträktit. Eva kertoo ette lapset häpesit pittää sitä träktiä.

Päivilä net olit koulussa yhtä aikaa kylän lapsitten kans. Kylänlapset kiusasit työtuvan lapsia ja käskit niitä ”työtupalaisiksi”. Isomat pojat koulussa löit työtuvan poikia viljoila. Yks Evan velimiehistä ja yks kaveri sille pruukasit niinki saaja sölkhään samanikäisiltä kyläläisiltä ko net nouit maitoa ette net karkasit kotia. Kerran ko Eva ja hänen kaverit työtuvalta olit olheet kylässä niin kylänpojat tulit. Pojat laukoit tyttäritten perässä niinku net pruukasit ko net tulit kiusaamaan heitä eli tappelheen. Se muistaa kunka hään pruukasi laukkoa menheen ette net ei löis häntä. Sillä kertaa se ei jaksanu laukkoa pojista menheen, vain löi niistä yhen ette sillä alko tulheen verta suusta. Sen jälkhiin se tuli rauha ja pojat annoit heän olla rauhassa. Työtuvan lapset ei koskhaan keskenänsä tapelheet, vain tappelut olit aina kylän lapsitten kans.

Silloin ko koulussa oli ruanaika työtuvan lapset erotethiin kylän lapsista. Kylän lapset sait syä ensimmäiselä vooninkilla ja työtuvan lapset vintilä. Ruoka tuli Konsumistä ja työtuvan lapset nouit sen. Maito nouethiin taloilta, jotka olit likelä. Talvila oli kylmä, ja ko net nouit Konsumistä ruokaa niin kylän lapset pruukasit viskoa lunta heän kasuvhiin. Se oli aika kurjaa ja Eva niin pölkäsi ette hään sais lunta kasuvhiin, ette hään ei tohtinu noutaa maitoa eli ruokaa. Kylän lapset ei saanheet työtuvale tulla.

Ko Eva alko työtuvale niin se ei osanu ruottia yhthään. Lapset ei saanheet meänkieltä/suomea saarnata työtuvassa eli koulussa. Jos semmosta sattu, niin net sait rangastukseksi mennä nukhuun ilman ruatta. Se ei muista ette kethään olis hänen aikana lyötty. Eva ei tiä millä laila hään oon pärjäny, työtuvassa oli kamalaa.

Koulussa lapsia rangastettiin jos net saarnasit meänkieltä/suomea. Silloin sai seisoa loukkuun sölkä huohneesheen päin kymmenen minuutin ajan jälkhiin koulun. Koulunopettajat saatoit sanoa ette hään oli tottelematon ko hään saarnasi suomea, mutta ko hään ei osanu sitä ruottin sanna niin hään ei muuta tieny ko suomeksi selittää. Ei kukhaan toisista lapsista osanu ruottia ja lapset saarnasit keskenänsä suomea. Eva ei muista ette hään olis koskhaan loukossa seisonu. Se ei tohtinu tehjä mithään pahanilkistä eli saarnata suomea, ko hään tiesi ette kotona pieksettäis jos koulusta soitettais ja sanottais isäle ette hään oli tehny jotaki pahanilkistä. Mutta monet muut lapset sait seisoa loukossa.

Pyhinä niilä oli kirkossa pyhäkoulu. Joka ei lähteny sinne ei saanu teetä ja pullaa. Eva sai kerran palasen pullaa tyttäreltä, joka halusi ette hään neulos sille hamheen. ”Sie saat palasen pullaa, mie käyn pyhänä kirkossa.” Eva ei ollu ennen saattanu neuloa, mutta pulla niin veti, ette hään neulo hamheen ja siittä saakka hään oon tykäny neuloa.

Lapset ei saanheet ko jouluksi ja kesäksi, jälkhiin ko koulu oli loppunu, tulla kotia. Eva aina ootti ette sais kotia lähteä. Se aina muistaa ensimmäisen joululuvan, ko hänen pappa sano ette ”miehet ei tartte koulua käyjä”. Isä ei ollu koulua käyny niin pitkhään ja sano ette ”mie otan miehet koulusta takasin”. Isä meinasi sillä hänen velimiehiä. Eva oli silloin sanonu ette hään ei koskhaan halvas lähteä takasin ja ette hään halusi miehen niin hoppua ko maholista, ette hään ei tarttis koulua käyjä ennää. ”Mie en halva lähteä Lompolhoon.”

Eva tykkäsi ette koulussa oli träviä, ko hään ei saattanu ruottia saarnata niin hyvin eikä äitinkieltä saanu saarnata. Se piti ette se tuntu kummalta lähteä työtuvale takasin koululupien jälkhiin, ko se viipys niin kauon ennen ko net saisit lähteä kotia takasin, ja se hunteerasi ette ”oonkhaan tämä tosi”.

Välistä heilä kävi työtuvassa viehrait, mutta ei koskhaan Evan vanhukset. Joskus se hänen sukulaiset tulit työtuvale, ja hään tykkäsi ette se oli soma. Muitten tyärkaveritten vanhukset kävit kans välhiin, ja silloin niilä oli jotaki makeata syömistä tyttärille matkassa.

Ko tutkii millä laila aika työtuvassa oon vaikuttannu Evhaan se sannoo ette hään ei piä työtupa-aikaa huonona. Mutta se ei tykäny ko kaikki työtuvan lapset häyt samanlaisia vaatheita pittää, ko se oli väli kylän lapsissa ja työtvan lapsissa, ja ko kylänlapset pilkkasit heitä.

Eva sanna ette hään ei tartte antheeksipyyntöä työtupa-aijasta. Sillon ko hään oli sielä se oli hyä emäntä. Mutta työtuvassa oli ennen huonompi, ko kaks sisarta kävi sielä ja lapsia löithiin.

Työtupa oon jäljelä ja hään oon käyny sielä raavhaana. Se ei tuntunu vaikealta eli raskhaalta lähteä raavhaana työtuvale takasin. Hään halusi tyhä vintin nähjä, jos sielä olis pöökäröitä. Net olit lapsena kuuhleet ette niitä oli manalaisia, jotka tulit kirkonmaalta, ja pöökäröitä, jotka olit vintilä, mutta eihään se ollu ko turekset, mikkä kuuluit. Eva pittää itteä rohkeanna, ja hään oon ollu koko elämän aijan rohkea. Hään ei pölkää. Se muistaa ko lukkari pruukasi soittaa kirkonkelloja – sillon lapset laukoit sinne kuuntelheen. Lapset tykkäsit ko se soitteli. Sillon hään istu korkealla, talon aukossa, ja jalat heilut ulkona. Nyt ko hään näkkee kunka korkea se oon, niin hällä huimaa päätä ko hään sitä hunteeraa. ”Voi, ko mie olen ollu rohkea”, Eva toteaa.

Figur 2.3 Muodoslompolo arbetsstuga/Muodoslompolon työtupa

Foto/Kuva: okänd/tuntematon.

”Då skulle man sitta och vara som änglar”

”Lena”, som är född i slutet av 1930-talet, bodde fem år på arbetsstugan i Pajala. Familjen hade ett mindre jordbruk. Fadern arbetade även som skogsarbetare och senare i Kiruna. Lena är äldst i en syskonskara på 8 barn.

Lena berättar: ”Började som 7-åring och längtade hem. Det var inte roligt. Det var mycket jobbigt egentligen. Man fick kompisar och dagarna gick ju, men jag var väldigt ledsen oftast när jag pratade med mamma. Vi fick ringa ibland ute på byn. Det fanns telefon hos min farfar. Det var jättejobbigt att se att man var arbetsstugeunge. Man var klädd på ett visst sätt. Vi hade vadmalsskläder med rutiga ärmar. Det kändes lite tråkigt. Mamma sydde alla mina kläder. Fin skulle man ju vara. Vi fick ju inte lunch på skolan utan fick gå från skolan på lunchrasten till arbetsstugan och det var inte en kort bit heller. Vi sprang för vi skulle ju hinna jobba också. Plocka undan och så där. Kanske inte första åren men när vi blev lite äldre. Städa i kök. Allt. Där har man lärt sig jobba. Det heter inte arbetsstuga för ros skull.”

Lena beskriver de dagliga rutinerna på morgonen i arbetsstugan: ”Det var bara klä på sig i hast och kanske borsta tänderna. Jag kommer inte ihåg om vi borstade tänderna men man drog ju [sig] för att tvätta sig. Det var bara kallvatten. Men sen var det morgongröten och den vill jag inte ens tänka på. Det var aldrig någon god gröt egentligen. Jag äter fortfarande [gröt] men det gör inte brorsan. Man var tvungen att äta upp och sitta rak i ryggen. De kom och stötte på ryggen. Man fick inte sitta krokig och hänga. Det var bara att äta upp. Två gånger kommer jag ihåg så väl att det var så'n där korngrynsgröt som jag aldrig hört talas om. Då fick jag upp allt. Min mage tålde tydligen inte det. Men jag var tvungen att äta det som var kvar. Det måste jag säga. Fast jag hade kräkts. Det var inte nå roligt.”

Lena berättar hur hårt barnen fick arbeta i arbetsstugan: ”Vi var i köket och städning och vi fick skura trappor och golv. Trots att min syster då var bara 7 år när hon kom dit fick hon skura en sån där hög trappa till övre hallen. Hon orkade inte vrida av trasan så jag fick vara där och hjälpa lite grann. Gud, det tyckte jag var hemskt. Jag tänker på nutidens barn. Vi hann bli tre syskon där. Jag var där i 5 år, [brodern] var 3 år, [system] 1 år. Huh! Det som hörde till

flickorna var oftast att klippa toapapper från tidningar och kataloger, fyrkanter till toan för det var ju bara utedass och det skulle också städas någon gång. Städning, bortplockning, hjälp i köket, duka undan från matsalarna. Å så fick vi lära oss stoppa strumpor och det har jag haft mycket glädje av. Det visste jag inte att min brorsa också fick lära sig det. Han har då inte gjort det sen. Sen fick vi väl någon gång plocka upp potatis. Vi fick hjälpas åt med det. Pojkarna fick bära dessa mjölkkrukor från en bonde som var på vägen till skolan. Därifrån hämtade de mjölken och så fick de ta tillbaka mjölkkrukorna dit. Och så fick de hugga ved och bära in veden. Där kom de på att prata finska. Ledig var man aldrig på arbetsstugan. På söndagar fick vi gå till söndagsskola i kyrkan. Där fick vi märken som vi klistrade in i en söndagsskolebok. Man fick ju inte åka hem veckovis utan kanske bara en gång i månaden. De andra helgerna var vi ju där.”

Lena berättar om maten: ”Den var bra. Det var vanlig mat. Bara ogifta som jobbade där. De hade inte erfarenhet av egna barn. De var inte vana vid barn. Långt ifrån pedagogiska. En föreståndare och köksbiträden. En biträdande föreståndare. 4–5 stycken kanske det var, men vi var många barn. Sovsalarna var på övre våning och där bodde fröknarna. Flickor och pojkar för sig. De hörde om man gjorde något i sängarna efter god natt. Det var hårda sängar kommer jag ihåg. Efter, sen vi läst aftonbön och sjungit en psalm, skulle det vara tyst.”

På frågan om barnen fick tala meänkieli på arbetsstugan svarar Lena: ”Nej, nej, ingen finska. Pojkarna var bakom vedboden och pratade finska hela tiden och det var ju finstalande och det var många som inte kunde svenska över huvud taget. Och så fick man väl ovet efter det. En gång har jag sett när de fick av mattpiskan, men det kanske var av annan orsak. Men de fick åthutning och något slag. Jag var alldeles för snäll och medgörlig för att bli slagen. Det var inte roligt när de blev bestraffade för att de pratade finska. Det tycker jag var hemskt. Det kunde vara handgripligheter.”

Lena berättar att barnen fick åka hem på loven, potatislovet, jul- och påsklov: ”Vi hade ju velat komma hem oftare. Det var helt underbart att komma hem och så ville man ju nästan inte åka tillbaka. Jag är så blödig, har alltid varit. Gud, vad jag grät många gånger. Jag skulle för mitt liv inte vela ha gjort det som de gjorde, klarade av. Huh!”

Hur har tiden på arbetsstugan påverkat Lena, lämnade den spår? ”Egentligen har jag inte tyckt att det var så hemskt och avskräckande, men just när man tänker vad man utsattes för. Man skulle göra sig fin när det någon gång kom någon på besök, man skulle kamma sig och sköta sig. Fjäsk. Det kunde komma någon präst eller någon från skolan skulle komma och se hur vi hade det. Då fick man minsann inte visa någon avigsida, då satt man inte och klippte toapapper. Då skulle man bara sitta och vara som änglar. De aviserade sina besök eftersom vi måste vara så ordentliga. Den äldsta föreståndarinnan, de kastade ju ur sig lite gliringar. Hon sa till mig: – O Lena, du har stora ögon som tenntallrikar och upp-näsa. Efter det sitter jag fortfarande ofta så här. Varför sa hon det? Hon kastade ur sig bara det. Det sitter kvar. Man gick och plira så här. Man ska inte ha stora ögon, det var ju fult ... Tråkiga minnen, men också glada minnen. Man hade ju kompisar hela tiden så det var ju trevligt.”

Slutligen, vad tänker Lena kring gottgörelse eller upprättelse över det som har blivit fel? ”Jag har försonats med min uppväxt. Det är mycket bra att informationen [om arbetsstugan] kommer fram. Jag har någon gång haft föreläsning och folk har stått som förstenade när de fått höra. Jag har berättat för min dotter och när hon läste det jag skrivit sa hon att det kändes hemskt. Tänk mamma, du var på arbetsstugan ... Jag blir rörd fortfarande när jag pratar om det.”

”Sillon sitä piti istua ja olla ko enkelit”

”Lena”, joka oon syntynyt 1930:n luon lopula, asu viis vuotta Pajalan työtuvassa. Perheelä oli pienempi maanpruuki. Isä oli kans mettässä töissä ja jälkhiinpäin Kierunassa. Lena oon kaheksan lapsen siskolaumassa vanhiin.

Lena muistelee: ”Aloin seittämänvuotihaana ja kaipasin kotia. Se ei ollu hauska. Oikestamyöten se oli hyvin vaikea. Saihaan sitä kaveria ja päivät menit, mutta mulla tuli usseimiten niinki ikävä ko mie saarnasin mamman kans. Met saima välhiin soittaa kylältä. Minun farfaarin tykönä oli telefooni. Se oli kauhean ankara nähjä ette sitä oli työtuvan kläppiä. Meilä oli vissit vaatheet, kangasvaatheet, joissa oli ruutuliset hiat. Se tuntu pikkusen ikävältä. Mamma neulo kaikki minun vaatheet. Sitähään piti olla fiininä. Emmähään met

saanheet lynssiä koulula, vain met häymä ruokarastila marsia koululta työtuvale, eikä se ollu lyhy matkakhaan. Met laukoima, ko met häymä keritä työtäki tehjä. Astiat koota poijes ja semmosia. Ei piian ensi vuosina, mutta ko met tulima vanheemaksi. Köökissä korjata. Kaikkia. Sielä sitä oon työnteon oppinu. Ei se ole työtupa-nimi vastiten panttu.”

Lena selittää jokapäiväisistä aamumenoista työtuvassa: ”Ei se ollu ko hoppua vaatittea ja piian hamphaita porstata. Mie en muista jos met porstasimma hamphaat, mutta sitähään vältti pesemisen. Ei ollu ko kylmää vettä. Mutta sitte se oli aamupuuro, ja sitä mie en halva hunteeratakhaan. Ei se ollu oikestamyöten koskhaan mikhään hyä puuro. Mie vielä syön, mutta velimies ei tehe sitä. Sen häyty syöjä kaikki ja istua sölkä suorana. Net tulit ja pukkasit sölkhään. Ei saanu istua koukussa ja riepata. Ei se ollu ko syöjä ylös. Mie muistan niin hyvin ette kahesti oli semmosta ohrapuuroa, josta mie en ollu koskhaan kuulu. Sillon mulla tuli kaikki ylös. Ei se, minun vatta, tietenkhhään kestäny sitä. Mutta mie jou’uin syömhään sen, mitä oli vielä jäljelä. Kyllä sitä häätyy mainoa: vaikka mie olin oksentannu. Ei se ollu sopeva.”

Lena muistelee kunka lapset sait työtä tehjä työtuvassa: ”Met olima köökissä korjaamassa, ja saima kuurata trappuja ja laattioita. Vaikka minun sisar oli tyhä seittemän vuotta sillon ko hään tuli sinne, niin se sai kuurata semmosen korkean trapun ylisheen porstuhaan. Se ei jaksanu tukkoa vääntää, niin mie sain olla sielä auttamassa pikkusen. Herratunaikaa, ko mie piin sitä joutavanna. Mie hunteeraan nykymailmasia lapsia. Meitä kerkesi olla kolme siskoa sielä. Mie olin sielä viis vuotta, [velimies] kolme vuotta, [sisar] yhen vuoen. Hyi tei! Se, mikä tyttärille kuulu, oli päänänsä tualettipaperin leikkaaminen aviisista ja priskuista, neliskanttisia tualettiin, ko nethään olit tyhä hyysiköitä, ja niitä piti joskus korjata. Korjata, koota poijes, auttaa köökissä, korjata pöyät ruokasalista, ja sitte met saima oppia sukkaa toppaamhaan, ja siittä mulla oon ollu paljon iloa. En mie tieny ette minun velimieski sai sen oppia. Se vain ei ole tehny sitä jälkhiin. Sitte met taisima joskus saaja pottuja ottaa. Met saima yhessäneuon tehjä sitä. Pojat sait kantaa näitä maitopäniköitä puntin tyköä, joka oli koulutien varrela. Sieltä net nouit maijon ja sait viejä maitopänikät sinne takasin. Ja sitte net sait pirstoja tehjä ja kantaa pirstat sisäle. Sielä net hoksasit suomea saarnata. Ei sitä ollu koskhaan työtuvassa

leetissä. Pyhinä saima käyjä pyhäkoulua kirkossa. Sielä met saima merkkiä, mikkä met liimasimma pyhäkoulukirhjaan. Eihään sitä saanu joka viikko lähteä koti, vain piian tyhä kerran kuukaussa. Muina pyhinähään met olima sielä.”

Lena muistelee ruokahoijosta: ”Se oli hyä. Se oli tavalista ruokaa. Tyhä vanhoitapiikoja, jokka olit sielä töissä. Niilä ei ollu omista lapsista kokemusta. Net ei olheet harjaintunheet lapshiin, ei vähhääkhään pedagoogisia. Yks emäntä ja köökiapulaisia, toinen emäntä – niitä oli piian neljä, viis henkeä, mutta meitä oli paljon lapsia. Nukkumasalit olit päälivooninkilla, ja sielä fröökynät asuit. Tyttäret ja pojat eriksheen. Net kuulit jos sitä teki jotaki sāngyissä jälkhiin ko oli sanottu hyyää vyötä. Net olit kovat sāngyt, mie muistan. Sitte, jälkhiin ko met olima lukenheet iltarukkouksen ja veisanheet virren, se piti olla hiljasta.”

Ko tutkii jos lapset sait meänkieltä saarnata työtuvassa Lena vastaa: ”Ei, ei, ei yhthään suomea. Pojat olit sujoksensa halkohuohneen takana saarnaamassa suomea, ja sehään oli suomenkielistä, eikä moni osanu ruottia ollenkhaan. Ja sitte net morkkasit sen jälkhiin. Mie näin kerran ko net sait mattokarppea, mutta se oli piian jostaki muusta syystä. Mutta net pormenttasit ja plättäsit. Mie olin aivan liika siivo ja myöntyväinen, ette minua olis lyötty. Ei se ollu sopeva ko rangastethiin ko suomea saarnathiin. Mie tykkään se oli kauhea. Net saatoit käyjä käsiksi.”

Lena muistelee ette lapset sait lähteä kotia ko oli koululupa – pottulupa, joululupa ja pääsiäislupa: ”Methään olisimma halunheet tulla useamasti kotia, ja sittehään sitä ei kohta halunu lähteä takasin. Mie olen niin arka – olen aina ollu. Herratunaikaa, ko mie itkin monta kertaa. Mie en milhään olis halunu tehjä sen, minkä net klaarasit. Hyi!”

Milläs laila työtupa-aika oon vaikuttannu Lehnaan, jättikös se jälkiä? ”En mie ole tykäny ette se oli niin kauhea ja pölättävä, mutta justhiin ko hunteeraa mitä sielä tehthiin. Sitä piti olla fiinisti ko joku tuli kylhään, kammata tukan ja olla ihmisiksi – kruusaamista. Se saatto käyjä joku pappi eli koululta joku kattomassa minkäslaista meilä oli. Sillon ei kyllä saanu näyttää huonoja puolia. Ei sillon istuttu tualettipaperia leikkaamassa. Sillon sitä piti tyhä istua ja olla ko enkelit. Net ilmotit ennen ko net tulit, ko met piimä olla niin oorninkhiin. Vanhiin emäntä, nethään saatoit sanoa vähän ilkeitä. Se sano mulle: ”Voi, Lena, sulla oon yhtä isot silmät ko tinatalterikit

ja pystönokka.' Sen jälkhiin mie istun useasti näin. Miksis se niin sano? Se ko tuli ulos. Se oon jäljelä. Sitä kulki ja tirkisteli tällä laila. Ei saa olla isoja silmiä, sehään oli koloa ... Ikäviä muistoja, mutta hauskoja muistoja kans. Niitähään oli koko aijan kaveria, ette sehään oli soma."

Lopuksi, mitäs Lena hunteeraa hyvityksestä eli kunnian parantamisesta, vääryyksitten vuoksi? "Mie olen sopinu minun kasvatuksen kans. Se oon niinki hyä ette tieto [työtuvasta] tullee ylös. Mie olen joskus pitäny luenon, ja ihmiset oon istunheet aivan liikkumatta ko net oon kuuhleet. Mie olen muistelu minun tyttäreille, ja ko se luki mitä mie olin kirjottannu se sano ette se tuntu kauhealta. 'Hunteeraa, mamma, sie olit työtuvassa ...' Mie vieläki liikutun, ko mie saarnaan siitä."

"Jag har hållit det hemligt i 50 år"

"Tore" är en av dem som råkade illa ut i arbetsstugan. Han är född på 1930-talet. Han bodde sju år på en arbetsstuga i nuvarande Övertorneå kommun. Han växte upp på en gård och de var sex syskon i familjen. Det fanns en skola bara ett par kilometer från hembyn, men den låg i en annan kommun, så Tore och tre av syskonen hamnade i arbetsstugan. Tore berättar att skolstarten inte blev något vidare. Men det fanns barn på arbetsstugan som han kände sedan tidigare och han blev väl omhändertagen av dem. De äldre visste vilka regler som gällde.

Det bodde 40 barn på arbetsstugan. Tore beskriver hur dagarna såg ut: "Vi gick till sängs vid 19:00 och 20:00 skulle det vara absolut tyst. Vi klev upp vid 07:00 och klädde på oss och ställde oss i två led. Ett för flickorna och ett för pojkarna. Man var tvungen att vara på rätt ställe i ledet. Om man missade det så fick man ingen mat. Då blev man uthämtad och fick ingen mat. Det var för att man var glömsk. De äldre pojkarna högg ved och bar in. De bar en 50 liters kanna mjölk från mejeriet ... Man kunde inte gå utan fick springa för att hinna till skolan. Inom 20 minuter skulle man vara tillbaka så att man hann till skolan."

Flickorna och pojkarna hade olika sysslor: "Flickorna hade sylsöjd och städade lite grann. För pojkarna var det snöskottning på vintern. En gång i veckan var det en skomakare där och om man

hade dåliga sulor fick man lära sig att laga skorna. Vi fick stoppa strumpor också. Föreståndarinnan stoppade in fingret i strumpan och gick det igenom så klippte hon så det blev ett ännu större hål och då fick man sitta och laga de där strumporna resten av kvällen. Vi fick bädda sängarna och hon hade en 25-öring i fickan och om den inte studsade så fick man göra om det. Täcket skulle vara vikt i tre delar. Det kommer jag ihåg hur man gör fortfarande, fråga [min fru]!” Maten bestod mestadels av gröt, välling och ibland potatis. På kvällen fick barnen mjölk och smörgås.

”Vi gick i skolan till 13:00 på lördagarna. Sedan var vi ute och lekte. På söndagar var det kyrkan och sedan fick vi vara ute en stund. På ett sätt var det roligt för jag sjöng i kyrkokören. Så jag var där, det var lite av en fristad. Att man fick vara där och sjunga och ha sig ... Det var en upplevelse att få uttrycka sina känslor där genom sången.”

Barnen i arbetsstugan fick inte umgås med barnen i byn: ”Vi fick inte vara utanför staketet på arbetsstugan. Från början var det ett trästaket runt hela tomten och när det ruttnade så sattes det upp ett taggtrådsstaket. Om man försökte smita så blev det ju en reva och då blev det uppdagat att man varit utanför staketet.”

På frågan om barnen fick besök av anhöriga på arbetsstugan svarar Tore: ”Nej, det var sällan någon som kom dit. Någon från länsstyrelsen, styrelseordförande. Då skulle det vara välputsat och ordentliga kläder. Allt skulle vara frid och fröjd. De frågade ju aldrig ungarna hur det var. De frågade bara föreståndarinnan. Inga andra vuxna kom och hälsade på.”

I Tores föräldrahem talade man meänkieli, men han hade lärt sig lite svenska innan han började skolan. I arbetsstugan var det förbjudet att tala meänkieli. På frågan om barnen fick tala meänkieli i arbetsstugan svarar han: ”Nä, då fick man sig en hurvel. Jag vet inte vad föreståndarinnan hade för uppfattning om mig. Det var fyra balkonger [i arbetsstugan] och hon gick där och lyssnade. Hon tog alltid in mig. Första gången fick jag en hurring så att det ven i öronen i flera dagar. Sedan tog hon tag i håret och så var det bara att klä om till nattskjorta och läsa i ABC-boken. Mor är rar fick man läsa. Bokstavera det där. Det var på kvällen, tills man somnade utan mat. Det var en bestraffning att man inte fick äta kvällsmål. Man fick lägga sig i sängen om man talat meänkieli. Jag blev inkallad tre gånger samma höst. Andra gången tänkte jag att jag

skulle ducka när hon börjar slå, men det skulle jag inte ha gjort. Hon blev arg som ett bi. Hon högg tag i håret och ledde mig till där vi hade kläderna och nattskjortan. Och sedan drog hon mig i håret upp i sängen. Sedan kom hon med piskkäppen och sa till mig att lägga mig på mage och upp med nattskjortan och så piskade hon. Och på morgonen när hon såg att jag hade blodat ner lakanet fick jag ytterligare pisk för att jag hade varit så oförsiktig att jag blodat ner lakanet. Hon var helt oförstående för att jag inte hade något val annat än att ligga i sängen, men ändå fick jag ytterligare en omgång med piskkäppen. Det var första hösten. Hon mishandlade mig. Jag var ju ensam och grät. Och ingen mat fick jag på kvällen. Jag kunde inte sitta på ett par veckor för det var ju sår och värkte. Men. Inte vart man något visare av det. Alla talade finska i den där skocken, men det var bara jag som fick stryk. Ingen annan råkade illa ut för att de pratade finska. Föreståndarinnan fick pension så småningom och då kom det en till. Hon var betydligt mänskligare. Inga sådana där restriktioner.”

Berättade Tore hemma om vad som hade hänt på arbetsstugan? ”Nä, jag har hållit det hemligt i 50 år. Någon gång har jag berättat för någon och den sa att du ljuger. Nej svarade jag, för jag har upplevt det själv. Jag hade glömt bort det där tills jag läste en artikel att de ville intervjua människor.”

Tores föräldrar visste inte om att han blev bestraffad, men där- emot hans syskon som också bodde där. ”Jo, de visste ju men de var tysta som möss. Äldsta systemen smög upp i trappan och frågade hur det var när jag fått stryk. Jag sa att du får inte vara här för då kan du också råka illa ut. Men hon sa att hon skulle smyga ner sedan. Så var det med barnuppfostran på den tiden. Men man klarade sig ju i livet.” På frågan om tiden på arbetsstugan påverkat Tore så svarar han: ”Ja, jag vet inte. Man har ju mer och mer förträngt det så att säga.”

Tore berättar också att han varit med om något som förefaller ha varit en rasbiologisk undersökning under tiden på arbetsstugan: ”Ja, det var vårterminen 1950 som vi blev tillsagda att ta på våra egna kläder och gå utanför. Det stod en taxi utanför och då frågade jag chauffören vart vi skulle. Ja, ni ska till Övertorneå och sanatoriet där. Vi sa ’Vi är ju inte sjuka varför ska vi undersökas?’ Vi var sju ungar i bilen, från arbetsstugan som var utvalda. Vi kom in där och det var en sjuksköterska med vit rock med ett sådant där

emblem, som sa att vi skulle klä av oss. Sedan fick vi gå in i ett rum där det var en läkare. Eller jag vet inte vad han var. Det var i alla fall en gubbe. Han frågade om namn och ålder. Han mätte hur lång jag var. Sedan började han lägga en sådan där G-klav runt huvudet och mäta. Öron och näsa, ögon och mun. Och till slut sa han att jag skulle gapa och så drog han ut tungan och mätte den. Och tittade på tänderna. Han var förmodligen piprökare för jag kan fortfarande minnas smaken i käften av den där pipoljan från hans händer. Jag minns det fortfarande.” Intervjuaren frågar om de var flera i rummet? ”Nej, en och en. Sedan mätte han penisen och tryckte på kulorna. Jag tordes inte skrika. Det var en vårdslös gubbe. Det var ett elände. Jag har förträngt det hela.” Intervjuaren frågar om de andra barnen också blev mätta. ”Förmodligen blev de också mätta. Det var inget tal om vad som gjordes i rummet.” Tore minns hemresan: ”Det var ju roligt att åka bil. Det vart väl inga större ovationer där. Det var tråkigt det här.”

Tore berättar också om andra smärtsamma upplevelser på arbetsstugan: ”Det var en lördag och det var en kråkunge som vi gick och matade. En av killarna sa att det var jag som hade blött ner kråkungen och han gick till överprästinna där. Det var lördag och det var bad och då kom ett helt gäng in där i bastun. De tre [biträdande föreståndarinnorna] tog tag i mig och alla ungarna fick slå mig i stussen. Det var kompanistryk. 39 stridsugna ungar fick slå mig. [De] höll fast mig så att jag inte skulle kunna springa och ungarna daskade i stussen. Jag hade inte skvätt vatten på kråkungen. Det var [en av de andra pojkarna] själv som hade gjort det. Han var en sådan där skvallerbytta. Så det var inget vidare det där. Jag fick ingen förklaring men det var för att han sa att jag skvätt vatten på kråkungen förmodar jag.”

”Likadant med den där lampan där i förrådet. 99 procent av alla ungarna hade tänt den där lampan. Man hade inte elektricitet hemma. Jag gick på toaletten och jag tryckte på den där lampan med handen och när jag kom in fick jag en örfil av föreståndarinnan. Det var samma skvallerbytta. Det var bara karbidlampa man hade hemma, det var 1944–1945. Vi fick elektricitet när militären var här. Men, men. Man fick stryk, örfilar, på arbetsstugan för att man tände lampan där.”

Intervjuaren frågar om Tore tänkt på hur man kan gottgöra eller upprätta det som har blivit fel. Behöver han gottgörelse för tiden i

arbetsstugan? ”Ja, det är självklart. Man ska komma till en slutända i alla fall på något vis. 1843 års skolförordning om att alla skulle tala svenska är den största boven.³ Det är snett. Jag vet inte hur en gottgörelse skulle gå till. Jag hoppas i alla fall att de kommer underfund med att tornedalingar, kväner och lantalaiset har blivit diskriminerade i sin ungdom och fortfarande blir det. Ibland hör man ’Du är i Sverige och ska prata svenska’. I helvete heller, jag pratar vad jag vill!”

”Mie olen salanu sitä 50 vuotta”

”Tore” oon yks niistä, jolle kävi työtuvassa pahon. Se oon syntyny 1930:n luussa. Se asu seittemän vuotta työtuvassa nykymailmasessa Mataringin kunnassa. Se kasusi talossa ylös, ja heitä oli kuus siskoa perheessä. Oli koulu tyhä muutampi kilomeeteri kotikylästä, mutta se oli toisessa kunnassa, ette Tore ja kolme siskoista jou’ut työtuvale. Tore muistelee ette koulunalku ei ollu niin erityinen, mutta työtuvassa oli lapsia, joita hään tunsi entisthään ja net piit hänestä hyvin vaarin. Vanheet tiesit mitä sääntöjä oli.

Työtuvassa oli 40 lasta. Tore muistelee minkäslaiset päivät olit: ”Met panima 19:n aikana maata ja 20:n aikana sitä piti olla koppinensa hiljaa. Met nousima seittemän aikhoiin ja panima vaatheet ja seisoma kahtheen rivhiin, yks tyttärille ja toinen pojile. Sitä hääty olla oikeassa paikassa rivissä. Sen ko missasi niin sitä ei saanu ruokaa. Sillon sitä nouethiin pojies ja jäi ilman ruatta. Se oli sen vuoksi ko sitä ei muistanu. Vanheet pojat tehit pirstoja ja kannoit sisäle. Net kannoit 50:n litran päniköitä meijeristä ... Sitä ei saattanu marsia, ko hääty laukkoa ette kerkesi kouhluun. Sitä piti olla 20:n minuutin sisälä takasin ette kerkesi kouhluun.”

Tyttärillä ja pojila oli erilaisia hommia: ”Tyttärillä oli neulominen ja net korjasit pikkusen. Pojila oli talvela lumen luontia. Kerran viikossa sielä kävi suutari, ja jos solat olit huonot niin sitä sai oppia korjaamaan kenkiä. Met saima sukkiaki topata. Emäntä pisti sormen sukhaan ja jos se meni läpi niin se leikkasi reijän vielä isomaksi, ette sitte sai istua lopun iltaa korjaamassa nuita sukkiä. Met saima panna sängyt kiini, ja sillä oli tolppa plakkarissa, ja jos se ei poukonu niin sen sai tehjä uuesti. Peitto piti olla kolhmeen oshaan leipottu. Sen mie vieläki muistan, kunka tehthään, kysy

³ Tore refererar sannolikt till införandet av folkskolan.

[minun vaimolta]!” Ruoka oli valtana puuroa, velliä ja välhiin pottuja. Illalla lapset saivat maitoa ja voileipää.

”Met olima koulussa kello 13:een asti lauantaisin. Sitte met saima olla ulkona leikittelemässä. Pyhinä se oli kirkko ja sitte met saima olla vähän aikaa ulkona. Johonki lahiin se oli mukava, ko mie olin kirkkoköörissä matkassa. Niin mie olin sielä, se oli jonkulainen turvapaikka – ette sielä sai olla laulamassa ja toimittamassa ... Se oli elämästä ilmasta sielä laulun kautta omia tuntheita.

Työtuvan lapset ei saanheet olla yhdessä kylän lapsitten kans: ”Met emmä saanheet olla työtuvan aijan toisela puolen. Alusta oli puuaita koko tontin ympäri, ja ko se laho, niin se panthiin piikkilanka-aita. Jos yritti lähteä karkhuun niin sitä repesi, ja tuli ilmi ette sitä oli ollu aijan toisela puolen.”

Ko tutkii jos lapsitten omhaiset kävit työtuvassa kylässä Tore vastaa: ”Ei, harvon se joku tuli sinne – lääninhallituksesta joku, johtokunnan puhheenjohtaja. Sillon piti olla putsissa ja hyvissä vaatheissa. Kaikki piti olla rauhaa ja rakhautta. Eihään net koskhaan kysynheet kakaroilta minkäslaista se oli. Net ei kysynheet ko emänältä. Ei niitä tullu muita raavhaita kylhään.”

Toren lapsuuenkotona saarnathiin meänkieltä, mutta hään oli oppinu ruottia pikkusen ennen ko hään alko kouhluun. Työtuvassa meänkielen saarnaaminen oli kielettynnä. Ko tutkii jos lapset saivat työtuvassa saarnata meänkieltä se vastaa: ”Ei, sillon se plätäthiin. En mie tiä mitä emäntä hunteerasi minusta. [Työtuvassa] oli neljä balkongia, missä se kulki kuuntelemassa. Se otti aina minun sisäle. Ensi kerran se plittasi ette korvisa suhisi monta päivää. Sitte se otti tukasta, ja sitte ei ollu ko panna vyöpaita päälle ja lukea aapista. ’Mor är rar’ (ruotti: ’äiti oon sopeva’), siinä luki. ’Tavvaile tuota.’ Se oli illalla, siihen saakka ette nukku ilman ruatta. Se oli rangastus ko ei saanu iltaruokaa syöjä. Sitä sai panna sänkhyyn maata jos oli saarnanu meänkieltä. Minun käskethiin sisäle kolme kertaa samana syksynä. Toisela kertaa mie aattelin ette mie kyykkyäisin ko se alkaa lyömhään, mutta sitä ei olis kannattenu tehjä. Se suuttu ko tulinen tuhka. Se näppäsi tukasta kiini ja talutti minun/minut siihen paikkaan, missä meilä oli vaatheet ja vyöpaita. Sitte se otti minun tukasta kiini ja veti sänkhyyn. Sitte se tuli kepilä ja käski minun panna räämä lensä maata ja vettää vyöpaijan ylös ja niin se roiski. Ja aamula ko se näki ette mulla oli lakanat veressä niin se pieksi lissää, ko mie olin huolimattomuessa sotkenu lakanat verhiin. Se ei

käsittäny ette mie en muutta saattanu ko sängyssä maata, mutta se roiteli toisen kerran kepilä. Se oli ensimmäinen syksy. Se pieksi minua. Miehään olin yksin ja itkin, enkä saanu illala ruokaa. Mie en voinu muutamhaan viikhoon istua ko oli haavoja ja net otit kipeästi. Mutta ... ei siitä tullu sen viishaamaksi. Kaikin saarnasit suomea siinä tokassa, mutta tyhä minua pieksethiin. Ei kelhään muula menny pahon ko net suomea saarnasit.

Emäntä sai aijan olhoon pansuunin ja silloin tuli toinen. Se oli selvästi ihmisluontosempi – ei ollu semmosia rajoituksia.”

Selittikös Tore kotona mitä työtuvassa oli tapahtunnu? ”Ei, mie olen salanu sitä 50 vuotta. Jonku kerran mie olen jollekki selittäny, ja se sano ette ’sie valehtelet’. Ei, mie sanoin, ko mie olen itte kokenu sen. Mie olin unheuttannu sen siksi ko mie luin artikkelin ette net halusit ihmisiä puhuttaa.”

Toren vanhukset ei tienheet ette häntä oli rangastettu, mutta hänen sis Kot, jotka kans asuit sielä, tiesit. ”Joo, nethään tiesit, mutta net olit aivan puhumatta. Vanhiin sisar naakkasi trappuja pääle ja kysy kunkas mulla oli, ko oli pieksetty. Mie sanoin ette ’sie et saa täälä olla, ko sullaki saattaa silloin käyjä pahon’. Mutta se sano ette hään naakkas taasen alas sitte. Semmosta se oli, lapsenkasuatut siihen mailman aikaan, mutta sitähään selvisi hengissä.” Ko Torelta tutkii jos työtupa-aika oon vaikuttannu Tohreen se sannoo: ”Joo, emmie tiä. Sitähään oon enämpi ja enämpi yrittänny unheuttaa, jos niin sannoo.”

Tore muistelee kans ette hään oon ollu työtupa-aikana myötä jossaki, mikä tuntuu olheen rotubiolooginen tutkimus: ”Joo, se oli kevätarmiinala 1950 ko meitä käskethiin panna omat vaatheet pääle ja mennä ulos. Sielä ulkona seiso taksi ja mie kysyin ajajalta mihinkäs met olima lähössä. ’Joo, tet piättä käyjä Mataringissa ja sanatuuriassa sielä.’ Met sanoima: ’Emmähään met ole siukat. Miksis meitä syynäthään?’ Meitä oli seittemän kläppiä piilissä, jotka olima työtuvasta valitut. Met tulima sinne sisäle ja sielä oli systeri valkeassa rokissa, missä oli semmonen merkki, joka käski meile ette riisua vaatheet. Sitte met saima mennä huohneesheen, missä oli lääkäri, eli emmie tiä mitä hään oli. Oli se joku äijä. Se kysy nimestä ja iästä. Se mittasi kunka pitkä mie olin. Sitte se alko panheen semmosen G-auaimen pään ympäri ja mittasi – korvat ja nokka, silmät ja suu. Viimiseksi se käski auasta suuta, ja niin se veti kielen ulos ja mittasi sen ja katto hamphaita. Se poltti arvattavasti piippua, ko mie vielä muistan makua suussa tuosta piipunöljystä

hänen käsistä. Mie vieläki muistan sen.” Kysyjä tutkii jos huohneessa oli muita? ”Ei, yks kertaa. Sitte se mittasi tiffin ja paino munia. Mie en tohtinu huutaa. Se oli huolimaton äijä. Se oli kurjaa. Mie olen yrittänny unheuttaa koko asian.” Kysyjä tutkii jos toisiaki lapsia mitathiin. ”Arvattavasti niitäki mitathiin. Se ei ollu mithään puhetta siitä, mitä huohneessa tehtiin.” Tore muistaa kotimatkan: ”Sehään oli hauskaa kulkea piilissä. Ei tainu olla sen suurempaa killaamista sielä. Se oli ikävä, tämä.”

Tore muistelee muitaki tuskalisiä kokemuksia työtuvasta: ”Se oli yhtenä lauantaina, ja meilä oli vareksenpoikanen, jota met kävimä ruokkimassa. Yks pojista sano ette se olin mie kastelu vareksenpojan, ja silloin se meni vaimoylipapile. Se oli lauantai ja oli sauna, ja silloin tuli täysi saki sinne sauhnaan. Kolme [apulaisemäntää] otit minusta kiini ja kaikki kläpit sait lyöjä minua persheele. Sakissa pieksethiin. 39 riihanhalusta kläppiä sai lyöjä minua. [Net] piätit minua ette mie en päässy pakhoon ja kläpit plittasit persheele. Mie en ole pirsokottannu vettä vareksenpojan pääle. Se oli [joku toisista pojista] itte joka oli tehny sen. Se oli semmonen juorukello. Ette se ei ollu misthään kotosin tuo. Mie en saanu selitystä, mutta se oli sillä ko hään sano ette mie olin pirsokottannu vettä vareksenpojan pääle, mie piän.”

”Sama sen lampun kans siinä förootissa. 99 prosenttia kaikista kläpistä olit sytyttänheet sen lampun. Ei ollu sähköä kotona. Mie kävin tualetissa ja painoin sitä lamppua käelä, ja ko mie tuln sisäle se se emäntä löi minua korvale. Se oli sama juorukello. Kotona ei ollu ko karpiitilamppu, se oli 1944–1945. Meilä tuli sähkö ko soltut olit täälä, mutta, mutta ... Sielä pieksethiin, lyöthiin korvale, työtuvassa ko sytytti lampun.”

Kysyjä tutkii jos Tore oon hunteerannu kunkas sen hyvittäis eli korjas sen, mikä oon tullu väärin. Tartteekos hään hyvitystä työtupa-aijasta? ”Joo, se oon selvä. Pittää kuitenkin tulla jollaki mallin päätöksheen. Vuoen 1843 kouluasetus siitä ette kaikin piit ruottia saarnata oon issoin syypää.⁴ Se oon väärin. En mie tiä millä mallin sitä sais sovituksen aikhaan. Mie kuitenkin toivon ette net saava selvile ette tornionlaksolaisile, kväänile ja lantalaisile oon nuoruudessa tehty lastheele ja ette se vieläki tapahtuu. Välhiin sen kuulee: ’Sie olet Ruottissa ja piät ruottia saarnata.’ Ei koranus, mie saarnaan mitä mie halvan!”

⁴ Tore meinaa arvatenki kansakoulun laittamista.

Figur 2.4 Hietaniemi arbetsstuga, brostädning, 1930-tal/
Hietaniemen työtupa, porthaat kuurathan, 1930-luvula

Foto/Kuva: okänd/tuntematon.

”Man var så rädd där på arbetsstugan”

”Erik” är född på 1930-talet och han växte upp i en liten by i nuvarande Pajala kommun. Tiden före arbetsstugan beskriver han som lycklig. ”Jag hade ett otroligt fint hem. Det fanns mat och kärlek där. Jag hörde aldrig några svordomar och gräl. Så barndomen var otroligt lyckad för mig. Vi var fem syskon ...” I hemmet talade familjen finska.

Skolan låg 2,5 kilometer från hemmet och fadern hyrde en bostad i byn för att de skulle kunna gå i skolan. ”I skolan pratades bara svenska och första året gick jag utan att kunna ett ord svenska. Jag fick gå om första klass för att jag inte lärt mig någonting. Det fanns alltid en sådan där byaålderman som rektorn vände sig till. Som sedan pratade med föräldrarna. Då sa man att den där pojken skulle sättas i hjälpklass i arbetsstugan ... Min äldre bror var också ett år i arbetsstuga. Han lärde sig fortare än mig. Jag vet inte varför jag hade så svårt. Jag stammade så förfärligt att jag inte fick fram ett ljud. Det var nog rädslan som gjorde att jag stammade.” Hjälpklass fanns inte i hembyn utan Erik fick därför flytta till en annan skola

och han fick bo på arbetsstugan. ”När man inte kunde någonting så var det enklast att sätta i hjälpklass. Vi var säkert 20 personer i hjälpklassen.”

Åren i arbetsstugan blev svåra för Erik: ”Jag har så hemska minnen från arbetsstugan ... Jag vet inte varför [föreståndarinnan] hatade barn. Det var mycket örfilar. Hon vred i örat, vi kallade det att vrida upp klockan. Om man talade finska fick man en örfil och gå och lägga sig fast klockan bara var fem.”

Erik berättar: ”Min mor var en otroligt fin människa och hon stickade vantar till mig och så la hon med en vetelängd i paketet. Men föreståndarinnan hämtade paketet och öppnade det och hon gav min vetelängd till [xx] som var präst och [xx] som var rektor. Det var de som var hennes kompisar och räddningsplanka kan man säga. Så när jag kom hem på lov så frågade morsan om jag fått vetelängden, nej bara vantarna. Nästa gång hon skickade paket så sa hon på telefon att jag skulle hämta paketet själv. Det fanns en telefon på rummet och när mamma ringde så fick jag prata med mamma, men föreståndarinnan lyssnade på vad jag skulle säga. Jag sa bara jo, ja, nej. Man vågade ju inget annat säga när hon lyssnade. Mamma sa till busschauffören att ge paketet direkt till pojken och släng det inte på marken. Så då fick jag vetelängden och den gömde vi i vedtraven för vi vågade inte ta in den. Och rättorna kände lukten så de åt från den ena änden och vi från den andra.”

Han berättar om det dagliga livet i arbetsstugan: ”Det var två sovsalar med en halv meter mellan sängarna. Det var smala sängar. Vi låg på halmmadrasser som vi stoppade själva. Flickorna bodde på ovanvåningen och pojkarna nere. Flickorna blev mycket bättre behandlade. De fick hjälpa till i köket och städa. Det var ett helsike, man fick inte vara barn. Så var det. Inte så konstigt att man inte har velat berätta för sina egna flickor. Det var väl därför man ville att de skulle ha en fin barndom här, inte som jag.”

Erik berättar om maten: ”Maten på arbetsstugan var förfärlig. Det var bara kål och löksoppa. Föreståndarinnan kokade bara kål. Det var en pojke som spydde i maten och det var bara att äta ändå. Föreståndaren [xx] tog han i nacken och tryckte hela ansiktet ner i soppan och vi som satt där runt bordet vågade ju inget säga. Och fiskleveroljan fick alla varje dag och hon använde samma sked till alla. Det var gröt på havre. Det var inte något vidare.” Intervjuaren frågar om Erik kan äta kålsoppa i dag? ”Nej, inga grönsaker. Inte

löksoppa heller. Huija. Det går inte att förklara. Inget grönt har kommit till det här huset sedan frugan dog. Det enda gröna är lövruskan till bastun.”

Intervjuaren frågar hur rutinerna såg ut på arbetsstugan: ”Vi väcktes en viss tid och då skulle vi bädda sängarna ... Jag hade en kusin från [xx] som var sängvätare. [Föreståndarinnan] tog det där pisslakanet och slog runt öronen på honom så att pissstänkta. Sedan fick han själv gå ut med lakanet till förrådet och hämta ett nytt lakan och bädda. Och vi fick själv stoppa hö i madrasserna. Sedan åt vi någon slags frukost och gick till skolan. I skolan fick vi rätt bra mat. Sedan åt man kvällsmat på arbetsstugan och sedan fick vi gå och lägga oss.”

Barnen fick inte bära sina egna kläder utan var tvungna att klä sig i arbetsstugans kläder: ”Våra egna kläder var paketerade och de fick vi bara sätta på oss när vi skulle fara hem på lov. Efteråt har jag tänkt på varför jag inte frågade min mor hur hon kände när hon följde med mig till bussen. Jag har aldrig kunnat fråga henne.” Erik fortsätter: ”Byxor [på arbetsstugan] var av presenningstyg och det gick ju inte att nöta håll på dem, de skavde så fruktansvärt i skrevet. Det sved och irriterade men det fanns ju ingen salva så man spottade i näven och smörjde in skavsåren och då trodde hon att man höll på med egna grejer där och då bar pigorna ut min säng till hennes rum/sovalkov och där fick jag sova i en hel vecka med henne. Pisshinken stod i mitten. Det var en bestraffning att sova hos henne.”

Intervjuaren frågar om Eriks föräldrar visste hur han hade det på arbetsstugan: ”Jo. Farsan kunde ju inte göra en rätta illa, men morsan hade lite mer skinn på näsan. Men hon kunde ingen svenska så hon kunde ju inget säga.”

Andra som intervjuats har beskrivit att barnen fick bära ved och hämta vatten på arbetsstugan. Fick Erik också göra sådana sysslor? ”Jo, det fick vi göra. Det fanns ju bastu där på arbetsstugan. Man fick tvätta sig i tre bunkar, en med såpa, en med varmt vatten och den tredje med lite kallare vatten. Det var bara en gång i kvartalet. Hygien var mycket dålig, det fanns ju ingen dusch.”

På loven fick barnen åka hem. Erik berättar: ”På sommarlovet lekte vi bara med arbetsstugebarn. De andra ville ju inte leka med oss, de kände inte oss. Vi var ju inte skolkamrater. Men inte nog med det. Även vuxna kunde skrika arbetstugebarn och grötstuge-

barn efter oss. Man aktade sig för att gå förbi de gårdsplanerna, då gick man i kohagarna i stället. Man tyckte att vi var sämre människor.”

Intervjuaren frågar hur länge Erik bodde på arbetsstugan: ”Det var sex års skolgång, så jag var där i sex års tid. Så barndomen har inte funnits för mig. Det var samma föreståndarinna [xx]. Jag har tänkt att jag skulle pissa på hennes grav i [xx] som en liten kompensation.”

På frågan om det fanns andra bestraffningar än örfil och sängläggning, svarar Erik: ”Det värsta var att bära sängen till [föreståndarinnans rum] och tvingas sova där. Men det fina med det var att de andra barnen inte gjorde narr av mig för att jag fick sova där. De var lojala.”

Erik fortsätter att berätta: ”Att det blivit folk av oss är en gåta. Visst jag har ännu svårigheter när jag ska skriva något. Är man ordblind och aldrig har fått hjälp att skriva rätt så är det ju svårt. Men jag har klarat mig hyfsat.”

Intervjuaren frågar om barnen talade finska i arbetsstugan: ”Ja, vi pratade i smyg på arbetsstugan. Alla sommarmånader pratade vi finska och nu när vi träffas pratar vi finska. Nu finns inget att skämmas för. Men på arbetsstugan fick man titta runt omkring sig.”

Fanns det några roliga stunder på arbetsstugan, undrar intervjuaren. Erik svarar: ”Nej, det fanns ingen glädje. Det fanns inte någonting.” Erik berättar att han senare varit tillbaka till arbetsstugan: ”Jo, varje gång jag tittar på fönstret där jag sov så är det som att nackhåret reser sig. Man är arg på något sätt.” Erik berättar att han inte pratat med sina syskon om tiden på arbetsstugan, men däremot med en kamrat: ”Vi pratade om hur vi blev behandlade. Han blev bestraffad som jag. Men [en annan kamrat] ville inte prata om det. Det väcker sådana minnen så han ville inte sa han.”

Har tiden i arbetsstugan påverkat Eriks liv? ”Ja, jo. Det var det att även på sommarmånaderna så skrek dem att man var ett arbetsstugebarn. Min far, en finare människa finns inte. Och morsan. På hemmet kan jag inte klaga. Där fanns mat och kärlek. Men i arbetsstugan var det ett helvete, man fick inte vara barn där. Därför var det viktigt att våra barn fick en fin barndom här i [xx].”

Erik har ofta tänkt på tiden i arbetsstugan senare i livet: ”De första åren i [en större stad] kunde jag glömma det här med arbetsstugan och jag fick kompisar där. Ingen visste om min bakgrund. Ingen skrek grötstugebarn och de där orden. Och jag berättade ju inte hur dålig jag var. I [den större staden] bodde jag i 7–8 år och

alla bröt ju på finska där och var tornedaling. Men när jag kom tillbaka hit då var jag så pass vuxen att de slutade med det där. De hade glömt bort. Så när jag kom till hembygden med motorcyklarna då var jag kung där, alla pojkar ville vara med mig.”

Erik fortsätter: ”Men det värsta var ju stamningen. Var kom den ifrån? Var det rädslan eller var kom den ifrån? Jag träffade en präst [på hemorten]. Jag berättade om arbetsstugan och han hade liknande erfarenhet från Finland. Han sa att Gud brukar kompensera. Har man haft en tråkig barndom får man det bättre senare i livet.”

Intervjuaren frågar om Erik pratat med någon om erfarenheterna eller om han har hållit det inom sig: ”Jag har mest hållit inne med allt detta. Jag har inte berättat för arbetskamrater om min bakgrund.” Det tog lång tid innan Erik berättade för sina egna barn om arbetsstugan: ”Jag tror att de har varit i 40–50 års åldern innan jag berättade att jag varit på arbetsstuga. Det har varit som en skam. Jag har inte velat berätta det för dem. Jag har inte berättat det för någon arbetsgivare. Jag har många gånger funderat över att det gick från 1961 till 1990, ingen har frågat var jag gick i skolan. Jag har inte varit intresserad av att berätta.”

Hur tänker då Erik om att man skulle kunna gottgöra för åren i arbetsstugan? ”Det är fyra år sedan [kulturministern] Alice Bah Kuhnke var här och skulle ordna med en förlåtelse. Det känns som att de väntar tills vi alla har dött så att de ska slippa att ge en ursäkt. Du kan ju inte ge en förlåtelse till en okänd person. Det skulle inte skada om de kunde bjuda på en resa eller ett kaffepaket. Romerna har ju fått en ursäkt. Varför inte vi?”

Hur skulle en ursäkt kunna se ut, frågar intervjuaren till slut. ”De skulle kunna annonsera att kom till den här hembygdsgården så ska vi be om förlåtelse. Så att man själv kan få den där ursakten och inte genom radio. Samla in de personer som har varit med om det här. De skulle be om förlåtelse och bjuda på kaffe och fin musik. Och sedan åka vidare till nästa by. Jag har väntat på det där, jag väntar inte på en penningssumma. Det går inte att köpa lös sådant här. Förlåt är nästan bättre än en bunt pengar.”

Erik avslutar samtalet med att konstatera: ”Jag tycker att det är roligt i alla fall att ni [i kommissionen] har upptäckt att det finns folk som väntar på en upprättelse. Jag har väntat på detta länge. Och grubblat på om det är så att de vill glömma bort oss eller vad är det? När jag ser alla dessa barn som cyklar och alla deras lek-

saker. Jag hade ingenting. Jag har inte haft någon barndom, de har stulit den ifrån mig. Även på sommarmånaderna så fanns ju hela tiden tanken på att jag måste dit igen. Visst har jag varit hemma på sommaren, men i tanken har det ju varit att jag måste dit igen till hösten. Men jag brukar tänka att prästen hade rätt, att Gud kompenserar det. I mitt fall har det varit så.”

”Sitä niin pölkäsi sielä työtuvassa”

”Erik” on syntynyt 1930:n luussa ja se kasusi ylös pienessä kylässä nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Se pittää ette aika ennen työtuppaa oli onnelinen. ”Mulla oli niinki fiini koti. Sielä oli ruokaa ja rakhautta. Mie en koskhaan kuulu kirouksia ja riitelemistä, ette lapsuus oli niinki onnistunnu mulla. Meitä oli viis siskoa ...”

Perheessä saarnattiin suomea kotona.

Koulu oli 2,5 km kotoa ja isä hyyräsi kylässä asunon ette net saattasit koulua käyjä. ”Koulussa saarnattiin tyhä ruottia, ja mie kävin ensimmäisen vuoan ossaamatta ythään ruottin sanna. Mie sain käyjä ensimmäisen luokan uuesti, ko mie en ollu oppinu mithään. Oli semmonen kylänvanhiin. Sen tykö rehtori käänty, ja sitte se puhutteli vanhuksia. Sillon sanottiin ette tuo poika panthaan työtuphaan apuluokhaan ... Minun vanheempi velimieski oli yhen vuoan työtuvassa. Se oppi minusta hopumasti. Mie en tiä miksis mulla oli niin hankala. Mie änkytin niin kovasti ette mie en saanu mithään ääntä suusta. Mie taisin pölöstä änkyttää.” Kotikylässä ei ollu apuluokkaa, vain Erik joutu tämän tähän siirthyyn toisheen kouhluun ja sai työtuvassa asua. ”Ko sitä ei osanu mithään se oli helpointa panna apuluokhaan. Meitä oli varmasti 20 henkeä apuluokassa.”

Vuoet työtuvassa tulit Erikille hankalaksi: ”Mulla oon niin kauheita muistoja työtuvasta ... Mie en tiä miksis [emäntä] vihasi lapsia. Sielä löithiin useasti korvale. Se väänsi korvaa, met sanoima ette se väänsi kellon käynthiin. Jos sitä saarnasi suomea niin se löithiin korvale ja joutu menheen nukhuun vaikka kello ei ollu ko viis.”

Erik muistelee: ”Minun äiti oli mahottoman hyä ihminen, ja se kuto mulle vanthuita ja pani pullatangon pakethiin matkhaan. Mutta emäntä nouti paketin ja aukasi sen ja anto minun pullatangon NN:ile, joka oli pappi, ja NN:ile, joka oli rehtorinna. Net net olit

hänen kaverit ja pelastusplankku, saattaa sanoa. Niin ette ko mie tulini kotia koululuvale se muoriska kysy jos mie olin pullatangen saanu. 'Ei, tyhä vanthuut.' Ensi kerran ko se lähätti paketin se sano telefoonissa ette mie noutasin itte paketin. Huohneessa oli telefooni, ja ko mamma soitti niin mie sain mamman kans saarnata, mutta emäntä kuunteli mitä mie sanoin. Mie en sanonu ko joo, jaa, ei. Eihään sitä tohtinu muuta sanoa ko se kuunteli. Mamma sano pyssikuskaale ette antaa paketin pojale suohraan eikä viskoa sitä maahan. Niin mie sain pullatangen ja met kätkimä sen puulatheesheen, ko met emmä tohtinheet ottaa sitä sisäle, ja hiiret tunsit haijun ja söit sitä toisesta päästä ja met toisesta.”

Se muistelee työtuvan jokapäiväisestä elämästä: ”Niitä oli kaks nukkumasalia, jossa sängyt olit puolen meeterin välin. Net olit kaitaset sängyt. Met makasimma olkipaljoila, jotka met itte täytimä. Tyttäret asuit päälivooninkilla ja pojat alla. Tyttäriä piethiin paljon paremin. Net sait olla köökissä toisena ja korjata. Se oli helsettä – ei saanu olla lapsena. Niin se oli. Ei ole kumma, ette sitä ei ole halunu omile tyttärille selittää. Sen vuoksi sitä tietienki halusi ette niilä olis täälä hyä lapsuus, ei niinku mulla.”

Erik muistelee ruokahojosta: ”Työtuvan ruoka oli kauhea. Ei ollu ko kaalia ja löökikeittoa. Emäntä keitti aivan kaalia. Oli poika, joka oksensi ruokhaan, mutta se ei ollu ko syöjä sentähenkki. Emäntä [xx] otti sitä niskasta kiini ja paino koko kasuvet keithoon, emmäkä met, jotka istuima siinä pöyän ympäri, tohtinheet mithään puhua. Sitte kaikin sait joka päivä kalaöljyä, ja se anto kaikile samasta lusikasta. Se oli kaurapuuroa. Se ei ollu niin erityistä.” Kysyjä tutkii jos Erik saattaa tänä päivänä kaalikeittoa syöjä? ”Ei, ei ythään vihaneksia, eikä löökikeittoakhaan. Hui. Ei se käy selittää. Tähhään talhoon ei ole tuottu ythään vihriäisiä sen jälkhiin ko vaimo kuoli. Ainua vihriäinen oon saunavihta.”

Kysyjä tutkii minkäslaiset rutiinit työtuvassa oli: ”Meitä herätethiin vissilä aikaa, ja sillon met piimä panna sängyt kiini ... Mulla oli nepokka NN, joka kusi sänkhyyn. [Emäntä] otti sen kusilakanan ja löi sitä korvitten ympärille, ette kusta pirskoski. Sitte se sai itte mennä lakanan kans föroothiin ulos nouthaan uuen lakanan ja panheen sängyn kiini. Sitte met saima itte panna heinää palhjoin. Sen jälkhiin met söimä jonkulaista fruukostia ja menimä kouhluun. Koulussa met saima uhka hyyää ruokaa. Työtuvassa söithiin sitte iltaruokaa, ja sen jälkhiin saima panna nukkumhaan.”

Lapset ei saanheet omia vaatheita pittää, vain häyt panna työtuvan vaatheet: ”Meän omat vaatheet olit paketissa ja niitä ei saanu panna päälle muulosin ko met lähimä koululuvale. Olen jälkhiin hunteeranu ette miksis mie en äitiltä kysyny miltäs se tuntu ko se saatto minua pyssile. Mie en ole koskhaan saattanu siltä kysyä.” Erik jatkaa: ”[Työtuvan] vaatheet olit pressuvaatetta eikä niihin käyny kuluttaa reikiä. Net niin hieroit jaloitten välissä. Se kirventeli ja häiritti, mutta ko ei ollu voijetta niin sitä sylki piuhoon ja voiteli rakkoa, ja sillon se usko ette sitä teki omia töitä, ja sillon piat kannoit minun sängyn hänen huohneesheen/nukkumaloukhuon, ja sielä mie sain viikon päivät nukkua hänen tykönä. Kusiämpäri seiso välissä. Se oli rangastusta nukkua hänen tykönä.”

Kysyjä tutkii jos Erikin vanhukset tiesit minkäslaista hällä oli työtuvassa: ”Joo. Faariska ei saattanu hiirtä loukata, mutta muoriska oli vähäsen rohkeampi. Mutta se ei saattanu ruottia ythhään, niin se ei saattanu sanoa mithään.”

Muita, joita oon puhutettu, oon selittäneet ette lapset sait puita kantaa ja vettä noutaa työtuvalla. Saikos Erikiki tehjä semmosia hommia? ”Joo, sitä met saima tehjä. Sielähään oli sauna työtuvalla. Sitä sai pestä itteä kolmessa punkassa, yhdessä oli saipuata, toisessa lämmintä vettä ja kolmasessa vähän lämpimämpää vettä. Se oli tyhä kerran joka kolmas kuukausi. Se oli niinki huono puhthaus, eihään sielä ollu tyssiä.”

Koululuvalla lapset sait lähteä kotia. Erik selittää: ”Kesäluvalla met leikittelimmä tyhä työtupalapsitten kans. Eihään toiset halunheet meän kans leikitellä. Net ei tunhenheet meitä. Emmähään met olheet koulukaverit. Mutta ei se siihen loppunu. Raavhaatki saatoit huuttaa ’työtupalapsia’ ja ’puurotupalapsia’ meän perhään. Sitä vältti mennä niistä kartanoista siutti, sillon sitä meni lehmänhakojen kautta sen eestä. Meitä piethiin huonompinna ihmisinnä.”

Kysyjä tutkii kunkas kauon Erik asu työtuvassa: ”Se oli kuuen vuoen koulu, ette mie olin sielä kuuen vuoen aijan. Ette ei ole ollu lapsuutta mulla. Se oli sama emäntä, [NN]. Mie olen hunteerannu ette mie kuisin hänen hauale [xx:hiin] hyvitykseksi.”

Ko tutkii jos niitä oli muita rangastuksia ko korvale lyöminen ja nukkumhaanpaneminen, Erik vastaa: ”Pahhiinta oli kantaa sängyn [emänän huohneesheen] ja joutua sielä nukhuun, mutta hyä puoli siinä oli ette toiset lapset ei kiusanheet minua ko mie sain nukkua sielä. Net olit lojaalit.”

Erik jatkaa muistelemista: ”Se oon kummalista ette meistä tuli ihmisiä. Kyllähään mulla oon vielä hankala ko mie piän kirjottaa jotaki. Sanasokea ko oon eikä ole saanu apua kirjottaa oikeen niin se oon hankala. Mutta mie olen pärjäny siksiki hyvin.”

Kysyjä tutkii jos lapset saarnasit työtuvassa suomea: ”Jo, met saarnasimma varkhoishiin. Kaikki kesäkuukauet met saarnasimma suomea, ja nyt ko met kohtaama niin met saarnaama suomea. Nyt ei ole mithään häpeämistä, mutta työtuvalla sai kattoa sölän taka.”

Olikos työtuvassa hauskoja hetkiä, saarnauttaja tutkii. Erik vastaa: ”Ei, sielä ei ollu mithään iloa. Ei ollu mithään.” Erik muistelee ette hään oon jälkhiin käyny työtuvassa uuesti: ”Joo, joka kerta ko mie katton klasia, sielä missä mie nukuin se niinku nousee niskakarva pysthөөn. Sitä oon jollaki laila vihassa.” Erik selittää, ette se ei ole saarnanu hänen siskoitten kans työtupa-aijasta, mutta sen siihaan yhen kaverin kans: ”Met saarnasimma siitä, kunka meile tehthiin. Sitä rangastethiin, niinku minuaki. Mutta [toinen kaveri] ei halunu siitä saarnata. Se sano ette se herättää semmosia muistoja ette hään ei halva.”

Oonkos työtupa-aika vaikuttannu Erikin elämhään? ”No joo, se oli sitä ette net huusit kesäkuukausinaki ette sitä oli työtupalapsi. Minun isä – parempaa ihmistä ei löy’y – ja muoriska. Emmie saata koista valittaa. Sielä oli ruokaa ja rakhautta, mutta työtuvassa oli helvettiä. Ei sielä saanu olla lapsena. Sen vuoksi se oli tärkeä ette meän lapset sait täälä [xx:issä] hyän lapsuuen.”

Erik oon useasti hunteerannu työtupa-aikaa jälkhiinpäin elämässä: ”Ensimmäiset vuonet [isomassa kaupunkissa] mie saatoin unheuttaa sen työtupa-asian ja mie sain sielä kaveria. Ei kukhaan tieny minun taustasta. Ei kukhaan huutanu ’puurotupalapsi’ ja semmosia. Enkä mie selittäny kunka huono mie olin. [Isomassa kaupunkissa] mie asuin seittemän, kaheksan vuotta, ja kaikinhaan taitoit suomen kielelä ja olit tornionlaksolaisia, mutta ko mie tulin tänne takasin niin mie olin sen verran vanhaa ette net heitit sen kans poijes. Net olit unheuttanheet. Ette ko mie tulin kotiperäle muturiipyöritten kans niin mie olin aivan ko kuninkas. Kaikki pojat halusit minun kans olla.”

Erik jatkaa: ”Mutta pahhiinta oli änkyttäminen. Mistäs se tuli? Olikos se pölöstä vai mistäs se tuli? Mie kohtasin papin [kotipaikkakunnalta]. Mie muistelin työtuvasta ja se sano ette hällä oli samanlaisia kokemuksia Suomesta. Se sano ette Jumala

pruukaa hyvittää. Ko oon ollu ikävä lapsuus niin se tullee parempi jälkhiinpäin elämässä.”

Kysyjä tutkii jos Erik oon kenheen kans saarnanu kokemuksista, vai oonkos hään pitäny sen sisälä: ”Mie olen enimästi pitäny kaikki tämän sisälä. Mie en ole työkaverille muistelu minun taustasta.” Se otti paljon aikaa ennen ko Erik selitti hänen omile lapsile työtuvasta: ”Mie piän ette net oon olheet 40–50:n vuoen iässä ennen ko mie selitin ette mie olin ollu työtuvassa. Se oon niinku ollu häpeä. Mie en ole halunu niile selittää. Mie en ole kelheen työnantajalle selittäny. Mie olen monta kertaa hunteerannu miksis se meni vuoesta 1961 vuoheen 1990. Ei kukhaan ole kysyny missäs mie kävin koulua. Mulla ei ole ollu into selittää.”

Mitäs Erik sitte hunteeraa jos sen saattas hyvittää työtupavuosista? ”Siittä oon neljä vuotta ko [kulttuuriministeri] Alice Bah Kuhnke kävi täälä ja piti laittaa antheeksipyynnön. Se tuntuu ette net oottava siksi ette met olema kaikin kuohleet, ette net ei tartte pyytää antheeksi. Ethään sie saata antaa ouole ihmiselle antheeksi. Se ei haittas vaikka net tarjoaisit reisun eli kaffipaketin. Roomiltahaan oon pyyetty antheeksi. Miksi ei meile?”

Minkäslainen se saattas antheeksipyyntö olla? saarnauttaja lopuksi tutkii. ”Net saattasit panna anonsin tulla jollekki kotiseututalole, missä pyyettäis antheeksi, niin ette sen sais itte sen antheeksipyynnön eikä raatiun kautta. Koota net ihmiset, jotka oon tämän kokenheet. Net saattasit pyytää antheeksi ja tarjota kaffia ja kaunista mysiikkiä, ja sitte jatkaa toisheen kylhään. Mie olen sitä oottanu. Emmie oota mithään rahhaa. Tämmösestä ei ostamalla pääse. Antheeksipyyntö oon kohta parempi ko rahapuntti.”

Erik lopettaa puhelun toteamalla: ”Mie tykkään ette se oon kuitenkin mukava ette tet [komisuunissa] oletta havanheet ette oon ihmisiä, jotka kaipaava kunnian parantamista. Met olema kauon oottanheet tätä, ja aatelheet jos se oon niin ette net halvava unheuttaa meitä eli mikäs se oon?”

Ko mie näen kaikkia näitä lapsia, jotka ajava pyörälä ja kaikkia heän leikkikaluja ... Mulla ei ollu mithään. Mulla ei ole ollu lapsuutta. Net oon multa varastanheet sen. Kesäkuukausina oli kans koko aijan ajatus siinä, ette mie häyn lähteä sinne takasin. Kyllähään mie olen ollu kesälä kotona, mutta mullahaan oon ollu päässä ette mie häyn taasen syksylä lähteä sinne, mutta mie

pruukaan hunteerata ette pappi oli oikeassa, ette Jumala hyvittää sen. Mulla se oon kuitenkin ollu niin.”

**Figur 2.5 Hur en dag kunde se ut vid Tärendö arbetsstuga, 1913–1914/
Tämmönen oli päivä Täränön työtuvala 1913–1914**

forts. 2 (2)

Nr:28 Acc.nr:

NORRBOTTENS ARBETSSTUGOR

Dag- och arbetsordning i Tärendö arbetsstuga

Kl 6 stiga barnen upp, tvätta, kläda och kamma sig, varefter var och en bäddar sin säng. Två av barnen stanna i sovrummet för att elda och städa (gossarna få även själva städa sitt sovrum), de övriga gå till sina bestämda morgonsysslor. Barnen tura härvid om i de olika göromålen, en vecka i köket, en vecka med städning av matsalen, en vecka med städning av trappor och förstugor o.s.v.

Kl 7 äta barnen frukost, därefter få de ännu en gång se över sina läxor.

Kl 8 börjar skolan.

Kl 11-12 är förmiddagsrast, då barnen komma hem till arbetsstugan och äta en smörgås.

Kl 2 slutar skolan, och barnen äta genast middag, då de komma hem. De flickor, som hava "köksvecka", få nu fortsätta i köket med diskning, städning av köket och förberedelser till kvällsvarden. De andra barnen läsa sina läxor, gossarna måste även bära in ved och vatten. De som äro raska med sina läxor få även leka en stund.

Kl 4 börjar slöjden. De större gossarna undervisas i skomakeri och snickeri, omväxlande varannan dag. De mindre gossarna göra borstar, flickorna undervisas i kvinnlig slöjd, vävning, sömmad, stickning, lappning och stoppning.

Kl 6 slutar all slöjd, barnen lägga undan sina arbeten och städa arbetsrummen, varefter de äta kväll. De barn, som icke äro säkra på sina läxor, få ännu en gång läsa över dem, eljest får resten av kvällen användas till lek.

Kl 8 få barnen gå upp i sina sovrum och lägga sig. Aftonbön.

Gossarna ombesörja sågning och huggning av nästan all ved, som användes. Flickorna få hjälpa till med tvätt, mangling, strykning samt all städning och rengöring, som förekommer inom arbetsstugan. På våren få även barnen själva så den potatis, som åtgår för stugans behov, samt på hösten hjälpa till med upptagningen av densamma.

Källa/Eläke: Norrbottens föreningsarkiv.

Figur 2.6 En liten aspirant, Vittangi arbetsstuga, 1910–1911/
Pieni hakija, Vittangin työtupa, 1910–1911

Foto/Kuva: J. A. Söderlind.

”Man längtade bara hem, hem, hem”

”Sven” är född på 1940-talet i en liten by i nuvarande Övertorneå kommun. ”Min far ägde ett litet jordbruk och skogsbruk, så jag är uppvuxen i en typisk bondefamilj och det var ett mycket kärleksfullt hem. Jag hade en mycket lycklig barndom. I och med att jag bodde på landet så hade jag mycket nära till naturen, fick uppleva

friheten och närheten till djuren som jag älskade väldigt, väldigt mycket.”

De var fem syskon i familjen. I hemmet talade de mest meänkieli/finska men Sven hade lärt sig svenska innan han började skolan. Eftersom det inte fanns någon skolskjuts hamnade Sven och tre av syskonen på arbetsstugan. Sven kom att bo fyra år på arbetsstugan. Sven berättar: ”Barnen kom från ett antal byar, som saknade skolskjuts. För kommunen var det billigt och praktiskt, eftersom man då inte behövde bygga ut skolan och skolskjutsarna när barnkullarna var stora på 1950-talet.” ”Föräldrarna var tvingade helt enkelt att lämna sina barn, vare sig de ville eller inte. Det var ju skolplikt.”

Sven minns väl hur det var att börja på arbetsstugan: ”Det var en mycket skräckfylld och traumatisk upplevelse. ”Han får nästan tårar i ögonen när han minns hur han som sjuåring måste lämna sina föräldrar och att det var hemskt även för föräldrarna. Han berättar om omställningen, som innebar en flytt från tillvaron i frihet i hemmet till ett kollektiv, där man var ”utelämnad”. ”Man kände sig enormt ensam och övergiven. Det fanns ingen hjälp att få. Det var väldigt, väldigt skräckfyllt.” Hans äldre syskon bodde redan på arbetsstugan, men man umgicks inte så mycket med dem, eftersom det var åtskillnad mellan pojkar och flickor på arbetsstugan. Hans syskon har berättat att han var tyst i en hel vecka när han kom till arbetsstugan. Sven berättar om den svåra upplevelsen som det innebar att sova den första natten i en sovsal på arbetsstugan bland tjugo personer: ”Man längtade ju bara hem, hem, hem.”

Sven beskriver känslan på arbetsstugan som att man blev avklädd sin identitet. ”När man kom till arbetsstugan måste man byta kläder. Man fick inte ha sina egna kläder. När man tittar på gamla skolfoton ser man vilka som kom från arbetsstugan, eftersom de hade annorlunda kläder.” Sven berättar att barnens kläder hade skänkts av frivilliga, eftersom verksamheten byggde på gåvor. Det rörde sig om insamlingar från kyrkan, medan kommunen knappt bidrog med någonting. Ved kunde kommunen skänka. Sven berättar att kyrkan var ”en av de stora pådrivarna till arbetsstugan”. I styrelsen för arbetsstugan satt ”kommunens gubbar” samt prästen, som innehade ordförandeposten. Det var inte någon tillfällighet att arbetsstugan låg nära kyrkan, medan det var två kilometer att gå till skolan. Sven berättar att i instruktionerna för arbetsstugan stod det

att man skulle ”lära sig gudsfruktan”, i vilket ingick kyrkobesök. På Svens tid besökte man kyrkan ungefär vid varannan gudstjänst.

Sven menar att arbetsstugans verksamhet syftade till att göra hyfsat folk av ”vildar”, som inte kunde arbeta, inte kunde språket och inte var gudfruktiga. Han tycker att det var skrämmande att attityderna i arbetsstugans statuter från början av 1900-talet levde kvar till 1950-talet. Sven säger att man inte kunde undgå att det rådde en ”militärisk disciplin”. Barnen väcktes klockan sju och hälsade med ”God morgon, fröken”, vilket besvarades med ”har du sovit gott?” Barnen läste morgonbön och bäddade sina sängar. Föreståndarinnan kontrollerade att sängarna var ordentligt bäddade, annars fick man en disciplinär åtgärd i form av att man måste bädda om sängen. Barnen åt frukost tillsammans i den stora matsalen och fick stå i kö. Alla hade bestämda platser i matsalen. ”Maten var ofta annorlunda än den man hade hemifrån, naturligtvis. I allmänhet var det inget fel på maten. Den var relativt allsidig.” På morgonen var det i allmänhet rågmjölsgrot, och det åt man ju inte hemma och det gillade ju inte alla barn. Barnen var tvungna att äta upp maten. I annat fall kunde man få någon form av bestraffning. ”Ingen mat fick överhuvudtaget lämnas.” Sven berättar om en händelse som fastnat i minnet. En släkting till honom ville inte äta rågmjölsgroten, och blev då tagen i öronen och tvångsmatad.

Efter maten dukade flickorna av och diskade, medan pojkarna hade i uppgift att bära in vatten och ved. Sedan gick man ”i samlad tropp” den två kilometer långa vägen till skolan. På hemvägen hände det att man hittade på något ”bus”, eftersom man ville känna lite frihet. På kvällen skulle man läsa sina läxor, och fick sedan leka lite, ”men det var inte mycket”. Klockan nio på kvällen släcktes ljuset och det skulle vara tyst, men i en sal med tjugo pojkar blev det sällan så. Föreståndarinnan kunde lyssna utanför dörren, och plötsligt slår upp den och fråga vem som ”bråkat”. Den som hade ”bråkat” fick då en bestraffning, vilket också hände Sven. Bestraffningen bestod i att de som ”bråkat” fick ta med sig sina sängkläder och sova på tredje våningen, där också föreståndarinnan hade sin sovalkov. En annan bestraffning var att stå i skamvrån vid kakelugnen alternativt att man fick gå upp på sovsalen när det ordnades roliga aktiviteter. Sven säger att han inte upplevde så många ”hårda bestraffningar”, vad han kan dra sig till minnes. Han beskriver det

som att han blev ”trotsig” av upplevelserna på arbetsstugan, vilket han säger har påverkat honom senare i livet.

Sven berättar att arbetsstugan låg lite utanför byn och var omgärdad av ett staket. Tanken var att de inte fick umgås med andra barn i byn. Han vet inte varför. Han upplevde det som ett ”arbetsläger”. ”Det är så mycket som är obegripligt, att det fortfarande levde kvar på 1950-talet.” Den enda kontakten man hade med barnen i byn var i skolan. Relationen mellan barnen i byn och barnen på arbetsstugan var i stort sett bra, berättar Sven, även om det förekom glåpord som ”puurolapset” eller någonting liknande. ”Vi var ju ’grötstugebarn’. Vi var ju lite annorlunda. Vi var klädda annorlunda.”

Sven berättar att han rymde från arbetsstugan vid ett antal gånger: ”Jag hade en så otrolig hemlängtan, så min far skaffade mig en damcykel som var lite större. Jag vet inte hur gammal jag var då.”

Med den kunde han cykla mellan hemmet och skolan, en sträcka på 17 kilometer. Cykeln hade ballongdäck, och var inte så lätt att cykla på. Dessutom var den så stor att han inte kunde sitta på sadeln, utan måste stå och cykla. Vägen var backig. Kanske vid två, tre tillfällen tog Sven sig friheten att cykla hem. Föräldrarna hade förståelse för att han ville komma hem. Han fick vara hemma några dagar tills att det ordnades skjuts tillbaka. Sven fick någon form av bestraffning när han kom tillbaka, men han kan inte minnas vad det var. Hemlängtan höll i sig under de fyra åren på arbetsstugan. Särskilt svårt var det att åka tillbaka efter sommarlovet. Det var också svårt för föräldrarna. Föräldrarna hälsade på i arbetsstugan så ofta de kunde, vilket de gjorde när de åkte och handlade. De hade med sig pengar, som han kunde handla godis för i affären två kilometer från arbetsstugan.

Sven säger att ”ärren” från tiden i arbetsstugan sitter ”djupt inne i själen”. Han beskriver sig själv som en stark person. Han säger att hans styrka byggdes upp av den uppfostran han fick före skolan och senare i hans yrkesutbildning och yrkesverksamhet. Sven upplever att han förlorade fyra år av sitt liv, att han förlorade sin identitet och att självkänslan knäcktes. Efteråt har han arbetat för att bygga upp den. ”Det är svårt att beskriva den, om man inte har upplevt den”, säger Sven om tiden i arbetsstugan.

”Vad var positivt för mig på arbetsstugan? Jo, man fick ett visst utökad kamratskap, kanske mer utvecklad social kompetens. I arbetsstugan i [x] förekom mycket kulturella aktiviteter. Det

berodde på föreståndarinnan. Det var mycket teater och hon spelade piano och det var mycket musik. Det var ett positivt inslag. Det var det enda positiva inslaget jag fick med mig från arbetsstugan”, berättar Sven. Han berättar att han träffat henne efteråt. Han beskriver mötet som intressant och att det kändes bra att få träffa henne: ”Jag hade inga aversioner mot henne för vad jag kan minnas har hon inte bestraffat mig så väldigt hårt”, säger Sven.

Hur har tiden på arbetsstugan påverkat Sven genom livet? ”Ja, det är klart att det har påverkat mig. Det vore ju konstigt annars. För det första tog man bort identiteten – man bröt ner min självkänsla genom de här disciplinära åtgärderna och bestraffningarna. Sedan den här ständiga nedvärderingen av det finska språket i och med att man inte fick tillfälle att tala finska. Man gjorde så att man tog avstånd från sitt ursprung.” Han tror att det var en påverkan från arbetsstugan att han tog avstånd från sitt ursprung. Sven beskriver att han har en stark misstro mot översitteri och myndighetsutövning efter tiden på arbetsstugan. Han tycker även att han fått en större misstänksamhet mot personer: ”Min trotsighet sitter fortfarande kvar i grunden”. Sven beskriver det som att han haft en inre oro i själen som gnagt i honom ända upp i vuxen ålder och han kan inte tolka det på annat sätt än att det härrör från tiden på arbetsstugan. ”Sedan drömmer jag fortfarande väldigt ofta om hur jag ska hitta hem, till mitt barndomshem och vaknar väldigt, väldigt ofta – nu i vuxen ålder också – att jag inte kommer hem.” Sven drömmer ofta mardrömmar om den känsla han hade som barn. Han tänker ofta tillbaka på sin barndom och ser sitt liv ”passera revy”. När han har blivit äldre har han börjat tänka tillbaka på barndomen ännu mer. Han har inte sett någon anledning till att anlita någon psykologisk hjälp, eftersom han säger sig vara ”en väldigt, väldigt stark person” innerst inne. Bearbetningen har i stället bestått i att tänka tillbaka. ”Men innerst inne i själen så finns det sår”, säger Sven.

Hur har hans misstro mot myndigheter tagit sig uttryck? ”Jag har haft skeva kontakter med myndigheter och hur man blir behandlad av myndighetspersoner. Man blir illa behandlad och överlag har jag en misstro till dem.” Han tror att det beror på det ”översitteri” som han mötte på arbetsstugan.

Intervjuaren frågar hur han ser på försvenskningssprocessen och hur myndighetsutövningen påverkat honom: ”Det är ju hemskt och absurt och förskräckligt, och det finns inga ord för det.” Han tänker på arbetsstugorna och på assimileringen av tornedalingarna.

Går det att uppnå försoning efter alla dessa år? ”Nej, nej, tyvärr inte. Jag vet inte vad försoning skulle vara. Jag kan inte försona mig med den tiden, som jag upplevde och som satte så djupa spår och som jag känner av fortfarande.” Hur ser Sven på om staten skulle be offentligt om ursäkt? ”Ja, absolut. Det är det minsta man kan begära av staten – om nu det skulle hjälpa.” Han nämner att kyrkan har bett samerna om förlåtelse. För honom betyder sådant ingenting, men han tror att det för många kanske betyder någonting. ”Men för mig har det ingen större betydelse om man gör det eller inte. Det som har skett har skett”, säger Sven. ”Kunskapsspridning tror jag är en mycket, mycket viktig del – kanske, kanske en av de viktigaste bitarna: sprida kunskaperna om vår fina natur, vår fina kultur och, ja över huvud taget, kring Tornedalen.” Sven tror att information och kunskap gör att man ”omvärderar saker och ting”.

”Sitä kaipasi tyhä kotia, kotia, kotia”

”Sven” oon syntyny 1940:n luussa pienessä kylässä nykymailmasessa Mataringin kunnassa. ”Minun isä omisti pikku maanpruukin ja mettää, ette mie olen kasunu tyyppilisessä puntiperheessä, ja se oli hyvin hellä koti. Mulla oli oikeen onnelinen lapsuus. Ko mie asuin maila niin mulla oli luonto likelä, ja sain tuntea vaphauen ja likheisyyen elläimille, joita mie rakastin niin, niin paljon.”

Perheessä oli viis siskoa. Kotona saarnathiin enniiten meänkieltä eli suomea, mutta Sven oli oppinu ruottin ennen ko hään alko kouhluun. Koulukyyttä ko ei ollu, Sven ja kolme siskoa jou’uit työtuvale. Sven tuli ashuun neljä vuotta työtuvassa. Sven muistelee: ”Lapset tulit joistaki kylistä, mihinkä ei ollu koulukyyttä. Kunnale se oli halpaa ja helppoa, ko ei tarttenu koulua isontaa ja koulukyyttä laittaa ko oli isot lapsipahnat 1950:n luussa.” ”Vanhukset vain häyt jättää heän lapset, halusit eli ei. Sehään oli koulupakko.”

Sven muistaa hyvinki minkäslaista se oli alkaa työtuvale: ”Se oli kolon pölättävä ja traumaattinen kokemus.” Sillä tulee kohta itku silhmiin ko hään muistelee kunka hään seittämän vuoen ikäsennä

häätö vanhukset jättää, ja ette se oli vanhuksilleki kauheata. Se muistelee muutoksesta, mikä merkitti siirtymistä vaphauesta kotona kollektiivhiin, missä oli 'turvattomanna'. Se tuntu ette sitä oli kauhean yksin ja hylättynnä. Ei ollu apua saaja. Se oli peräti, peräti pölättävää." Hänen vanheemat siskot asuit jo työtuvassa, mutta sitä ei ollu niin paljon niitten kans yhessä, ko pojat ja tyttäret olit työtuvassa erihnänsä. Hänen siskot oon muistelheet ette hään oli viikon päivät hiljaa ko hään tuli työtuvale. Sven selittää vaikeasta kokemuksesta, ko häätö ensimäisen vyön nukkua työtuvan nukkumasalissa kahenkymmenen hengen kans: "Sitä halusi tyhä kotia, kotia, kotia."

Sven muistelee miltä se tuntu työtuvassa olla, ette oma itenttiteetti oli niinku riisuttu. "Ko tuli työtuvale sitä häätö vaatheet vaihettaa. Ei saanu omia vaatheeta pittää. Vanhoita koulukuvia ko kattoo, sitä näkkee kukka tulit työtuvasta, ko niilä oli erilaiset vaatheet." Sven muistelee kans ette lapsitten vaatheet olit vapaehosilta annettu, ko työ oli lahjoista kiini. Se saatto olla kirkon kokoamisista, ko kunta taasen ei antanu paljon mithään. Kunta saatto lahjottaa pirstoja. Sven selittää ette kirkko oli "työtuvan suuria kannattajia". Työtuvan johtokunnassa oli "kunnan äijä" ja pappi, jolla oli puhheenjohtajan paikka. Se ei ollu sattuma ette työtupa oli kirkon likelä samala ko oli kaks kilomeeteriä koulule marsia. Sven selittää ette työtuvan ohjeissa seiso ette piti "oppia jumalanpölköä", mihinkä kuulu kirkonkäyntiä. Svenin aikana kirkossa käyhiin suunile joka toinen kerta ko oli kirkonmenot.

Sven meinaa ette työtupaliiikheen meininkinnä oli tehjä kunnolisia ihmisiä "villistä", jotka ei saattanheet työtä tehjä, ei osanheet kieltä eikä olheet jumalaapölkääviä. Se pittää ette se oli pölättävää ette työtuvan asetuksitten atityytit 1900:n luun alusta jäit jäljele 1950:n luun puolele. Sven sannoo ette sitä ei saattanu olla huomaamatta ette sielä oli "sotaväen kuria". Lapsia herätethiin seittemän aikhoiin ja sanoit "moron, fröökynä", ja tämä vastasi "oleks sie nukkunu hyvin?" Lapset luit aamurukkouksen ja panit sängyt kiini. Emäntä kattoo ette sängyt oli panttu hyvin kiini, muuten sitä sai kuritoimenpitheen, mikä merkitti ette häätö uuesti panna sängyn kiini. Lapset söit fruurkostia yhessä isossa ruokasalissa ja sait seisoa rivissä. Itte kullaki oli vissi paikka ruokalassa. "Ruoka oli useasti erilaisempi ko se ruoka, mitä kotona oli, tietenki. Ei ruassa ollu valtana mithään vikkaa. Se oli siksiki monipuolinen." Aamula oli tavalisuuessa ruisjauhoppuro, ja sitähään ei syötty

kotona, eikä kaikki lapset tykänheet siitä. Lapset häyt syöjä ruan ylös. Muuten saatto saaja jonkulaisen rangastuksen. ”Ruokaa ei saanu ollenkaan jättää.” Sven muistelee tapahtumaa, mikä oon muisthoon jääny. Yks hänen sukulaisista ei halunu ruisjauhoppuuroa syöjä, ja otethiin sillon korvista kiini ja syötethiin vängelä.

Ruan jälkhiin tyttäret korjasit pöyän ja pesit astiat, ko pojila taasen oli tehtävännä veen ja pirstojen kantaminen. Sitte menthiin ”yhessä sakissa” kahen kilomeeterin päähän koulule. Tullessa sattu ette sitä hoksasi joitaki ”temppuja”, ko sitä halusi tuntea vähän vaphautta. Illala piti läksyt lukea, ja sen jälkhiin saathiin leikitellä pikkusen, ”mutta se ei ollu paljoa”. Yheksän aikana illala valo sammutethiin ja piti olla hiljasta, mutta kahenkymmenen pojan salissa oli harvon niin. Emäntä saatto kuunela oven takana, ja yhtäkkiä auasta sen remulensa ja kysyä kuas se oli ”temppuroittenu”. Se joka oli ”temppuroittenu” sai sillon rangastuksen, mikä Svenileki sattu. Rangastus oli semmonen ette se, joka oli ”temppuroittenu” sai ottaa makaukset matkhaan ja nukkua kolmasella vooninkilla, missä emänälläki oli nukkumaloukko. Toinen rangastus oli loukossa seisominen kakluunin vieressä, elikkä ette sai mennä ylös nukkumasalhiin ko oli hauskoja hommia. Sven sannoo ette hään ei nähny niin monta ”kovvaa rangastusta”, mitä hään muistaa. Se selittää sen niin ette hänestä tuli ”jääräpäinen” työtuvan kokemuksista, mikä oon jälkhiinpäin elämässä vaikuttannu hänheen, hään sannoo.

Sven muistelee ette työtupa oli pikkusen matkaa kylästä, ja ette sen ympäri oli aita. Se oli semmonen meininki ette net ei sais olla muitten kylän lapsitten kans yhdessä. Hään ei tiä miksi. Se piti ette se oli niinku ”työleiri”. ”Se oon niin paljon, mitä ei saata käsittää, ette se ajatus oli vielä 50:n luussa jäljelä.” Ainua yhtheys kylän lapsitten kans oli koulussa. Kylän lapsila ja työtuvan lapsila oli valtapäästä hyät välit, Sven muistelee, vaikka niitä oli haukkumasanoja ko ”puurolapset” eli jotaki semmosta. ”Methään olima ’puurotupalapsia’. Methään olima pikkusen erilaisia. Meilä oli erilaiset vaatheet.”

Sven muistelee ette hään karkasi työtuvalta muutaman kerran: ”Mulla oli niin kova koti-ikävä, ette minun isä laitto mulle vaimoitten pyörän, joka oli vähän isompi. Mie en tiä kunka vanhaa mie olin sillon.” Sillä se saatto polkea koin ja koulun väliä, 17 kilomeeterin matka. Pyörässä oli palongirenkhaat, eikä sillä ollu niin helppo aijaa. Sitte se oli niin iso ette hään ei saattanu satulan päälä istua, vain hääty seisomalla polkea. Tie oli törmänen. Piian kaks, kolme kertaa

Sven ajo omilupinensa kotia. Vanhukset ymmärsit ette se halusi kotia. Se sai olla jonku päivän kotona, siihen saakka ette laitettiin kyytti takasin. Sven sai jonkulaisen rangastuksen ko hään tuli takasin, mutta hään ei muista mitä se oli. Koti-ikävä jatku niitten neljän vuoena aikana työtuvassa. Se oli peräti hankala lähteä kesäluvan jälkhiin takasin. Se oli vanhuksilleki hankala. Vanhukset kävit työtuvassa kylässä niin useasti ko net saatoit, eli sillon ko net lähit käymhään puojissa. Niilä oli rahhaa matkassa, ette hään saattas ostaa komppia puojista, joka oli kahen kilomeeterin päässä työtuvalta.

Sven sannoo ette ”arvet” työtupa-aijalta oon ”sielussa syässä”. Se selittää ette hään oon luja ihminen. Se sannoo ette kasuatus, minkä hään sai ennen koulua ja jälkhiinpäin ammattikoulutuksesta ja työelämästä, kasuait hänen voimaa. Sven pittää ette hään menetti neljä vuotta hänen elämästä, ette hään menetti oman itenttiteetin ja ette itteluotto katkesi. Hään oon jälkhiin tehny työtä sen lissäämiseksi. ”Se oon hankala selittää siitä, jos ei ole sitä eläny”, Sven sannoo työtupa-aijasta.

”Mitäs mulle oli positiivistä työtuvassa? Se ette sai vähän lissää ystävyyttä, piian kehittyyny sosiaalinen komppetänsi. [X:n] työtuvassa oli paljon kulttuuriliikettä. Se oli emänästä kiini. Oli paljon teatteria ja se pelasi pianoa ja oli paljon mysiikkiä. Se oli hyä puoli. Se oli ainua hyä puoli, minkä mie sain työtuvalta matkhaan”, Sven muistelee. Se selittää ette hään oon kohanu sen jälkhiinpäin. Se pittää ette se oli intresanttia kohata sen ja ette se tuntu hyältä: ”Mie en ole häntä vasthaan, sillä mitä mie muistan se ei rangastannu minua niin kovasti”, Sven sannoo.

Milläs laila työtupa-aika oon vaikuttannu Svenhiin elämän aikana? ”Joo, se oon selvää ette se oon vaikuttannu minhuun. Sehään olis kumma muuten. Ensiksi otethiin itenttiteetti pojjes – mulla mureni itteluotto kuritoimenpiteitten ja rangastuksitten kautta. Sitte tehthiin aina suomen kielele lastheela, ko ei saanu rääpyä saarnata suomea. Se johti siihen ette sitä hylkäsi oman alkuperän.” Se pittää ette se johtu työtuvan vaikutuksesta ette hään hylkäsi oman alkuperän. Sven selittää ette hään moittii työtupa-aijan jälkhiin kovasti lastheela tekoa ja esivallan viranhoitoa. Se pittää kans ette hään oon epäluulosempi ihmisiä vasthaan: ”Minun jäärapäisyys oon vieläki pohjassa jäljelä”. Sven selittää sen niin, ette hällä oon ollu vaiva sielussa sisälä, mikä oon häirittenny häntä raavhaasheen ikhään, eikä hään saata sitä muula laila selittää, ko ette

se johtuu työtupa-aijasta. ”Sitte mie näen vieläki kauhean useasti unia siitä millä mie löytäsin kotia, minun lapsuuen kotia, ja herrään hyvin, hyvin useasti – nytki raavhaana – ko mie en pääse kotia”. Sven näkkee useasti paihnaisia siitä tunnelmasta, mikä hällä lapsena oli. Se hunteeraa useasti ommaa lapsuutta, ja näkkee kunka elämä ”vilahtaa siutti ko näytelmässä”. Ko oon vanheemaksi tullu se oon alkanu hunteeraamaan lapsuutta vielä enämpi. Hään ei ole nähny tarvetta hakea syklookista apua, koska hään sannoo ette hään oon ”kauhean, kauhean luja ihminen” sisäpuolela. Työstäminen oon sen siihaan ollu siinä ko oon menheitä aatelu. ”Mutta sielun pohjala oon haavoja”, Sven sannoo.

Missäs hänen epäluotto esivaltaa vasthaan oon tullu näkösälle? ”Mulla oon ollu huonoja kokemuksia esivallasta ja virkamiehitten kohtelusta. Net tekevä lastheela, enkä mie tavalisuuessa luota niihin.” Hään pittää ette se johtuu lastheela tekemisestä, minkä hään työtuvala näki.

Kysyjä tutkii mitäs mieltä hään oon ruottalaistamismenosta ja esivallan viranhoijon vaikutuksista hänheen: ”Sehään oon niin kauheata ja nurinkurista ja kolkkoa, eikä siihen löy’y sanoja.” Se hunteeraa työtupahoitoa ja tornionlaksolaisitten asimileerinkiä.

Oonkos se maholista kaikitten näitten vuositten perästä saaja sovintoa aikhaan? ”Ei, ei, valitettavasti ei. Mie en tiä mikäs se sovinto olis. Mie en saata sopia sen aijan kans, mitä mie elin ja joka jätti niin syviä jälkiä, mitä mie vieläki tunnen.” Mitäs Sven aattelis jos valtio julkisesti pyytäs antheeksi? ”Joo, tietenki. Se oon vähhiintä, mitä valtiolta saattas vaatia – jos se nyt auttas.” Se mainitsee kirkon antheeksipyyntöä saamelaisilta. Hälle se ei merkittis mithään, mutta hään pittää ette se saattas monele ihmiselle merkitteä jotaki. ”Mutta mulle se ei merkitte sen enämpää, jos sen tekkee eli ei. Se oon ollu ja menny”, Sven sannoo. ”Tietojen levittäminen, mie piän, oon kolon, kolon tärkeä tärkeä osa – piian, piian joku tärkeimistä osista: tietojen levittäminen meän kauhniista luonosta, meän fiinistä kulttuurista ja ylipäätänsä Tornionlaksosta.” Sven pittää ette tietojen levittäminen ja omaksuminen johtas siihen ette ihmiset ”muuttasit mieltä eri asioista”.

Figur 2.7 Köksflickor i arbete, Karesuando arbetsstuga/
Köökiipiikoja töissä, Karesuanon työtupa

Foto/Kuva: Hj. Westeson.

”Den måltiden minns jag”

”Tage” är född på 1940-talet och han är en av dem som bott både i arbetsstuga och senare i kommunalt skolhem i nuvarande Pajala kommun. Hans föräldrar var småbrukare och levde ett strävsamt liv. Tage har två äldre syskon. I hembyn fanns ingen skola. Föräldrarna hade att välja mellan att låta honom gå i en så kallad b-klasskola (med åldersblandade klasser) eller att gå folkskola i Pajala och då bo på arbetsstugan. Hans far var oerhört mån om att alla barnen skulle få en god och ordnad skolgång. Hans mor hade bott på arbetsstuga på 1920-talet och hon hade själv inga negativa upplevelser från livet på arbetsstugan. Eftersom hans äldre syskon redan gått där så blev det arbetsstuga för honom också. När Tage började första klass gick brodern i sista klass. Det var en trygghet, åtminstone till en början, att veta att hans storebror också fanns på arbetsstugan. Men rätt snabbt fann Tage sig till rätta och fick nya kompisar.

Livet på arbetsstugan innebar fasta rutiner och passande av tider. Tage berättar om maten: ”Maten på skolan var i regel bra.” Matfrisk, som han beskriver sig själv, gillade han särskilt nyponsoppa och vitkålsstuvning med frikadeller. ”Sagogrynssoppan som vi fick, det var ingen höjdare.” Fiskleveroljan som alla skulle inta dagligen, tyckte han om, men däremot hände det att de fick för lite mat eller ingen mat alls på arbetsstugan. Frukost, middag intogs vid arbetsstugan, medan lunchen på skolan. På söndag var det ingen skolgång. ”Det innebar att vi skulle klara oss med ett mål mat, vilket inte är tillräckligt för barn i den där åldern”, menar Tage.

På söndagarna var det brukligt att arbetsstugans barn gick i söndagsskola samt på högmässan i kyrkan. En söndag bestämde sig Tage och några av hans kompisar att stå över högmässan och i stället bege sig över älven för att leka. Efter några timmar återvände de till arbetsstugan. Vid dörren möttes de av den biträdande föreståndarinnan som bestämde att de inte skulle få någon mat den dagen eftersom de hade smitit från kyrkan. Tage och en hans kompisar bestämde sig då för att gemensamt knacka på hos barnavårdsnämndens ordförande. De förklarade den upplevda orättvisan och fick honom att kontakta kyrkoherden som agerade i saken. När de väl återvände till arbetsstugan möttes de av en skärrad föreståndarinna som bedyrade att de minsann skulle få äta precis som alla andra. ”Den måltiden minns jag. Det var korv och rotmos, och det smakade gott!” Från den stunden blev det, enligt Tage, en humanare inställning till kyrkbesöken och det var inte längre söndagsplikt att vara både på söndagsskola och högmässa. Pojkarnas missnöjesyttring resulterade också i att barnen på arbetsstugan fick ett extra mål mat på söndagarna.

1954 upphörde Stiftelsen Norrbotten läns arbetsstugor med sin verksamhet och arbetsstugorna övergick då till att vara kommunala skolhem. Tage berättar att det inte innebar någon märkbar förändring på verksamhetens inriktning. Inte heller på atmosfären eller omgivningens attityd till verksamheten.

Tage menar att tiden på arbetsstugan var uppfostrande. Han lärde sig att sköta sig och det fanns väldigt mycket positivt med den också. Han hade alltid någon att leka med. Så var det inte hembyn, där var det emellanåt ont om jämnåriga lekkamrater. Julfesterna minns han från arbetsstugetiden och pjäserna de spelade för sina lärare och andra. ”Men sen fanns det ju andra sidor också.

Arbetsstugans barn var inte välansedda i samhället. Det är ingen fråga, så var det”, minns Tage. Om det uppdagades skadegörelse eller pojkstreck ... så var det alltid nära att tänka eller beskylla att det var arbetsstugans barn – oavsett de var skyldiga till det eller inte. ”Tyvärr, så var det bara”, säger Tage.

Hur har tiden på arbetsstugan påverkat Tage, har den lämnat spår? ”Ja, vi var ju avskilda från våra föräldrar. Kontakten med hemmet blev ju lidande så att säga, och framför allt när vi inte hade telefon. Att slitas från hemmet vid 6–7 års åldern till arbetsstuga är inte enkelt. I alla verksamheter finns starka respektive svaga. En del klarar sig bättre, medan andra riskerar att fara illa. För egen del måste han säga att han tror att den kritik som riktas nu mot arbetsstugorna är överdimensionerad”, säger Tage. Han minns inte att någon skulle ha blivit misshandlad. Att någon fick en örfil och ibland helt utan anledning, det hände väl. Men att det skett kränkningar i stor skala har han svårt att tro. De negativa berättelserna är enstaka individers negativa erfarenheter som kommit till ytan, menar Tage. Samtidigt när han tänker efter så är det ändå vissa saker som han inte riktigt kan härleda i sitt eget liv.

Har han tänkt på hur man kan gottgöra eller upprätta det som har blivit fel? Tage berättar om hans far, som levde till en hög ålder, hade utrustats med förmågan att alltid se det positiva i allt. Tage menar att han på samma sätt vill vara en människa som alltid försöker se möjligheterna i livet i stället för att bestraffa det förgångna. Han vill inte agera polis och fördöma det som varit, det hör helt enkelt inte till hans stil, utan han vill ta vara på det positiva och blicka framåt. Naturligtvis finns det saker i livet som har format honom till den han är i dag, men för stunden kan han inte riktigt se behovet av en ursäkt.

”Jag vandrade hemifrån som sjuåring och efter det har jag bara bott hemma en enda vinter. Barndomen slutade tvärt.” Det är något som han önskade att hans barn aldrig skulle behöva uppleva och som vuxen och förälder så har han försökt göra sitt yttersta för barnens bästa. Men trots goda föresatser blir allt inte alltid som man tänkt sig. I så fall är det den ursäkten som han skulle vilja se – att en del erfarenheter i livet faktiskt skulle ha besparats honom, avslutar Tage.

”Sen ruan mie muistan”

”Tage” on syntynyt 1940:n luussa ja oon niitä, jotka oon asuneet niin työtuvassa ko kunnan koulukoissa nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Hänen vanhuksilla oli pikku maanpruuki ja elit vireätä elämää. Tagela oon pari vanheempaa siskoa. Kotikylässä ei ollu koulua. Vanhukset häyt valittea jos net antasit hänen käyjä niin sanottua B-luokan koulua (missä oli monenikäisiä samassa luokassa) elikkä käyjä Pajalassa kansakoulua ja sillon asua työtuvassa. Hänen isä halusi kovasti ette kaikki lapset saisit hyän ja järjestetyn koulunkäynin. Hänen äiti oli asunu työtuvassa 1920:n luussa, eikä sillä ollu ittelä mithään huonoja kokemuksia työtuvan elämästä. Ko Tagen vanheemat siskot olit jo käyneet sielä, niin hään sai käyjä työtuvassa. Sillon ko Tage alko ensi luokhaan niin hänen velimies kävi viimistä luokkaa. Se oli turvaa, kuitenkin aluksi, ko tiesi ette hänen isoveliki oli työtuvassa, mutta Tage harjaintu uhka hoppua ja sai uusia kaveria.

Elämä työtuvassa merkitti vakituisia rutiinia ja aikojen seuraamista. Tage muistelee ruokahojosta: ”Kouluruoka oli valtana hyä.” Ko oli friski syömhään, niinku hään sannoo olheensa, hään tykkäsi olletikki nyypponikeitosta ja suurustetusta pääkaalista frikatellitten kans. ”Satukryynikeitto, minkä met saima, ei ollu niin hääviä.” Kalaöljystä, mitä kaikin piit joka päivä ottaa, hään tykkäsi, mutta se sattu taasen ette net sait liika vähän eli ei yhthään ruokaa työtuvassa. Fruukostia ja murkinaa söithiin työtuvassa, mutta lynssi taasen koulula. Pyhänä ei käyty koulua. ”Sen tiesi ette met häymä pärjätä yhelä ruala, mikä ei ole sen ikäsille lapsile riittävä”, Tage meinaa.

Pyhänä työtuvan lapset pruukasit käyjä pyhäkoulussa ja kirkon päämessussa. Yhtenä pyhänä Tage ja jokku hänen kaverista päätit hypätä yli päämessun ja mennä poikki väylän leikittelheen sen eestä. Jonku tiiman päästä net tulit työtuvale takasin. Ovela oli toinen emäntä ottamassa vasthaan, ja hään päätti ette net ei sais sinä päivänä ruokaa ko net olit kirkosta karanheet. Tage ja yks hänen kaverista päätit sillon käyjä yhdessä koputtamassa lastenhoitolautakunnan puhheenjohtajan oven päälä. Net selitit väärystä, mitä net olit kokenheet, ja sait sen ottamaan yhteyttä kirkkoherran kans, joka puuttu asihaan. Ko net sitte tulit työtuvale takasin heitä ootti hermostunnu emäntä, joka vakkuutti ette net kyllä saisit syöjä niinku kaikki muutki. ”Sen ruan mie muistan. Se oli makkaraa ja juuressosetta, ja se

maistu hyäle!” Siittä lähtien otethiin, Tagen mukhaan, keveämästi kirkonmenoitten kans, eikä ollu ennää pakko käyjä niin pyhäkoulussa ko päämessussa. Pojitten tytymättömyyden osotus sai senki aikaan, ette työtuvan lapset sait pyhinä yhen ruan lissää.

Vuona 1954 Stiftelsen Norrbotten läns arbetsstugor lopetti toiminnan ja työtuvat muutuivat kunnan koulukoiksi. Tage muistelee ette se ei merkittävästi huomattavaa muutosta toiminnan kursissa. Ei ilmapiiriäkään eikä ulkopuolisitten atityyti liikheeseen muuttunheet.

Tage pittää ette työtupa-aika oli kasuuttava. Se oppi pithään ittestä vaarin, ja siinä oli kolon paljon hyviäki puolia. Sillä oli aina joku leikkikaveri. Kotikylässä ei ollu niin, ko sielä oli välistä vähän samanikäisiä leikkikaveria. Se muistaa työtupa-aijasta joulujuhlat ja kappalheet, mikkä net pelasit heän koulunopettajille ja muile.

”Mutta sitte oli toisiaki puolia. Työtuvan lapsia ei kattottu yhtheiskunnassa hyälä silmälä. Se ei ole kysymys, vain se oli sillä laila”, Tage muistaa. Jos tuli ilmi jotaki pahantekoa eli tempua ... niin se oli aina helppo hunteerata eli syyttää työtuvan lapsia – oli net syylliset eli ei. ”Niin se valitettavasti tyhä oli”, Tage sanoo.

Milläs laila aika työtuvassa oon vaikuttannu Tagheen, onkos se jättäny jälkiä? ”Joo, methään olima poijessa meän vanhuksista. Yhtheys kotiahaan jäi kärshiin, jos niin sanoo, ja vallatikki ko meilä ei ollu telefoonia. Ei ole helppo ko kotoa traakathan työtuvale kuuen, seittemän vuoen ikäsennä. Kaikissa liikheissä oon lujia ja sitte heikoja. Jokku pärjäävä paremin mutta joilaki oon riski jääjä kärsimhään. Omalta kohalta hään häätty sanoa ette nykyinen työtupien moittiminen oon liialista”, Tage sanoo. Hään ei muista ette kethään olis pieksetty. Ette jotaki löithiin korvale, ja joskus ilman mithään syytä, taisi sattua. Mutta hällä oon vaikea uskoa ette olis ollu loukkauksia isomassa määrässä. Nekatiiviset muistelukset oon joittenki ihmisitten huonot kokemukset, mikkä oon tulheet ilmi, Tage meinaa. Samala ko hään hunteeraa perhään, niin niitä oon semmosia asioita, mitä hään ei oikeen ole omassa elämässä kokenu.

Oonkos hään hunteerannu millä mallin sitä saattas hyvittää eli korjata sen, mikä oon menny väärin? Tage muistelee hänen isästä, joka eli vanhaaksi, ja saatto nähjä kaikissa positiivisen puolen. Tage meinaa ette hään halvais samhaan laihin olla ihminen, joka aina näkkee maholisuuet elämässä sen siihaan ko rangasta menheitä. Hään ei halva olla poliisina tuomittomassa menheitä, se ei kertakaikkia ole hänen mallia, vain hään halvaa ottaa positiiviset asiat taltheen ja

kattoa etheenpäin. Niitä oon tietenki asioita elämässä, mikkä oon tehneet hänestä sen, kuka hään tänä päivänä oon, mutta hään ei kuitenkhaan tällä hetkelä katto antheeksippyyntöä tarpheeliseksi.

”Mie vaelsin seittemän vuoen vanhaana kotoa, ja olen sen jälkhiin tyhä yhen talven kotona asunu. Lapsuus loppu kerrala.” Se oon jotaki, mitä hään toivoo ette hänen lapset ei koskhaan tarttis kokea, ja raavhaana ja vanhuksenna hään oon freistanu tehjä parhauen lapsitten etheen. Hyästä meininkistä huolimatta kaikki ei aina mene niinku meinasi. Sillon se oon se antheeksippyyntö, minkä hään halvais – ette hään olis joistaki kokemuksista elämässä säästyny, Tage sannoo lopuksi.

**Figur 2.8 Matsedel Täreändö arbetsstuga 1913–1914/
Ruokalista Täränön työtupa vuosilta 1913–1914**

Nr:28 Acc,nr: forts. 1 (2)

NORRBOTTENS ARBEITSSTUGOR
1987:494:1-3 1987:486:36-37
Bäckstugusittare (bild) Täreändö arbetsstuga (bild)
Kornskörd i Täreändö (bild) Skogssådd (bild)
1987:494:6-7 1987:494:4-5

Matordning
vid
Täreändö arbetsstuga 1913-1914.

	Frukost	Middag	Kväll
Måndag	Strömming och potatis samt smörgås och mjölk	Ärtsoppa med fläsk och bröd	Korngrynsgröt
Tisdag	Pimä med bröd och strömming	Risgrynsvälling med smörgås	Havregrynsgröt
Onsdag	Slätvälling med bröd och strömming	Bruna bönor med fläsk och bröd samt mjölk	Korngrynsgröt med mjölk
Torsdag	Strömming och potatis samt smörgås och mjölk	Ärter och fläsk samt bröd	Havregrynsgröt med mjölk
Fredag	Slätvälling med strömming och bröd	Pannkaka med lingonsylt	Korngrynsgröt med mjölk
Lördag	Varm mjölk med bröd	Potatis med fläsk och bröd samt mjölk	Kornmjölsgröt eller risgrynsgröt med mjölk
Söndag	Choklad med smörgås	Kött och potatis eller bruna bönor med fläsk och bröd samt fruktsoppa	Bröd och mjölk

Källa/Eläke: Norrbottens Föreningsarkiv.

Figur 2.9 Middag serveras vid Pajala arbetsstuga 1930-tal/
Murkina särveerathan Pajalan työtuvala, 1930-luvala

Foto/Kuva: F. E. Fransson, Tarendö.

”Den psykiska misshandeln försvinner aldrig”

”Bengt” är född i slutet av 1940-talet i en liten by i nuvarande Övertorneå kommun. Familjen hade ett jordbruk och Bengt berättar att det alltid fanns mat. Familjen odlade potatis och säd och man avverkade egen skog. I hemmet talade man meänkieli. Gemenskapen i byn var god. Man var som en enda familj berättar Bengt. Man hjälpte varandra och barnen var tillsammans. Man tog också hand om andras barn, inte bara om sina egna barn. Bengts föräldrar var troende. Det hölls söndagsbön i byn. Byborna respekterade varandra och alla fick leva sitt eget liv.

Bengt var ännu inte sju år fyllda när han började i arbetsstugan. Han berättar att det kändes tungt att åka till arbetsstugan: ”när man kom dit undrade man var man hade hamnat. Man sov femton pojkar i ett rum.” Han hade också syskon på arbetsstugan. Bengt berättar att det ibland inte kändes som att de var ”människobarn”. De kunde inte ett ord svenska när de kom till arbetsstugan.

En förekommande bestraffning på arbetsstugan var att man blev hårt dragen i håret. Besträffningarna kunde också bestå i att man blev slagen med rotting eller käpp. Somliga blev så hårt slagna att de hade blåmärken veckovis efteråt. ”En pojke från [xx] berättade

inte om att han blivit slagen, men hans bror såg det i bastun och berättade det för deras pappa. Det blev dock inte några påföljder, eftersom [föreståndarinnorna] var högre än andra.” Bengt berättar att det uppstod en sådan mentalitet att man inte skulle ”skvallra” för att man inte skulle ”få mer” stryk.

Bestraffningar utdelades av föreståndarinnan eller den biträdande föreståndarinnan. Under Bengts tid på arbetsstugan byttes de ut och efter det började det ”lossna lite”. Under de sista åren var det helt annorlunda, berättar Bengt. När man var i huset övervakades man hela tiden.

En del barn favoriserades på arbetsstugan, menar Bengt, kanske för att man haft med sig fika. Bengt tycker att det är fult att sådana som själva inte gått på arbetsstugorna talar om hur det var där. Han säger att förhållandena förändrades när det kom yngre föreståndare. Skillnaden var som mellan natt och dag, säger han. ”Det var så fina föreståndare den sista tiden”, säger han.

Bengt berättar om rutinerna och måltiderna. I skolan åt man skollunch och när man kom tillbaka från skolan var det middag. På arbetsstugan serverades det grönsaker till maten, vilket han inte var van vid hemifrån. Bengt berättar att hans äldre syster inte kunde äta blodpudding, men att föreståndarinnorna då tvingade i henne den. När man kräktes upp maten fick man också äta uppkastningarna. ”Sådant hände flera gånger. Avsmaken för blodpudding fanns kvar ännu som vuxen.” Bengt har haft svårt för att äta grönsaker, men har som vuxen försökt äta grönsaker för att hans egna barn skulle äta det. En av köksorna på arbetsstugan var en släkting till Bengt. Hon gav honom lite spenat på sked för att han skulle få smaka på det och vänja sig vid det. På så vis lärde han sig snabbt att tycka om det. Bengt har tidigare tänkt att det inte är lönt att berätta om arbetsstugan, eftersom människor bara skulle säga att det inte är sant.

Bengt säger att meänkieli är hjärtats språk, som man aldrig glömmer. Han berättar att han varit dålig på att prata meänkieli med sin son. Han har ett barnbarn som nu går i första klass och läser meänkieli i skolan. Bengt talade lite meänkieli till sin son, som förstår en del. Nu tänker Bengt att det hade varit roligt om de hade talat mer meänkieli. När sonen läst om Sannings- och försoningskommissionen sade han att han förstår varför Bengt haft svårt att tala meänkieli med sina barn. Bengt säger att det faktum att de med

stryk hindrades att tala meänkieli är någonting som aldrig går bort, fastän man inte tänker på det.

Bengt anser att anledningen till arbetsstugorna inte var fattigdom utan försvenskning. Han säger att de ju inte var fattigare än andra. Det handlade om språket, att man inte skulle få tala meänkieli. Bengt berättar att en annan pojke från hembyn hade svåra upplevelser från arbetsstugan. Kamraten ansåg att förhållandena vid arbetsstugorna i tidigare undersökningar skönmålots.

Bengt tycker att staten borde erkänna de fel som begåtts av tidigare generationer, till exempel vid arbetsstugorna. Det var en politisk fråga att man skulle tala svenska och inte skulle vara tvåspråkig. Bengt vill att allmänheten ska få kännedom om att de som vuxit upp på arbetsstugorna inte har ljugit om förhållandena där. Han önskar att kommissionens arbete ska leda till att man från politiskt håll erkänner hur människor särbehandlas och hur deras uppväxt har misshandlats. Bengt säger att det ”både har varit psykisk och fysisk misshandel. Den fysiska misshandeln gjorde ont, men den psykiska misshandeln försvinner aldrig”, säger han. Bengt känner igen sig i talet om ”mindervärdeskomplex”, som man kan höra. Han säger att det trots allt har gått bra i arbetslivet för honom, och att det har gått bra även för sonen och dottern.

”Syykilinen räökkäys ei koskhaan lopu”

”Bengt” oon syntyny 1940:n luun lopula pikkukylässä nykymailmasessa Mataringin kunnassa. Perheelä oli maanpruuki, ja Bengt muistelee ette sielä oli aina ruokaa. Pere kylvi pottuja ja viljaa ja hakathiin ommaa mettää. Kotona saarnathiin meänkieltä. Kylässä oli hyä yhtheys. Sitä oli aivan ko yks ainua pere, Bengt muistelee. Toisia autethiin ja lapset olit yhessä. Sitä piethiin toisittenki lapsista vaarin, ei tyhä omista lapsista. Bengtin vanhukset olit uskovaiset. Rukkuuksia piethiin kylässä. Kyläläiset kunnioitit toisia ja kaikin sait ellää heän ommaa elämää.

Bengt ei ollu vielä täyttänny seitemän vuotta ko hään alko työtuvale. Se muistelee ette se tuntu raskaalta lähteä työtuvale: ”sinne ko tuli sitä hunteerasi ette mihinkäs sitä oon joutunu. Viistoista poikaa nukku yhessä huohneessa.” Hällä oli siskoja työtuvassa. Bengt muistelee ette se ei välhiin tuntunu siltä, ette

het olisit olleet ”ihmlapsia”. Net ei saattaneet yhthään ruottin sanna ko net tulit työtuvale.

Rangastus, mikä työtuvassa käytettiin, oli ko veettiin kovasti tukasta. Rangastuksena saatto kans olle ette löithiin rottinkillä eli kepilä. Joitaki löithiin niin kovasti ette net oli mustelmissa monta viikkoa jälkhiin. ”Yks poika [xx:sta] ei selittäny ette häntä oli lyötty, mutta hänen velimies näki sen saunassa ja selitti siitä isäle. Siittä ei kuiten tullu mithään seurauksia, ko [emänät] olit muista korkeamat.” Bengt muistelee ette se tuli semmonen henki ette sitä ei pitäny ”juoruta” ette ei ”sais enämpi” sölkhään.

Emäntä eli toinen emäntä net jaoit rangastukset. Bengtin aikana työtuvassa net vaihetuit, ja sen jälkhiin se alko ”löysäämhään pikkusen”. Viimiset vuoet se oli aivan erilaista, Bengt muistelee. Sillon ko talossa oli niin sitä vahathiin koko aijan.

Joitaki lapsia favuriseerathiin työtuvassa, Bengt meinaa, piian ko niilä oli ollu toppauksia matkassa. Bengt pittää sitä kolona asianna ko semmoset, jotka itte ei ole käyneet työtuvassa, selittävä minkäslaista sielä oli. Se sano ette mailma muuttu ko tuli nuorempia emäntiä. Se oli aivan ko vyö ja päivä, se sanna. ”Net olit niin fiiniä emäntiä viimi aikana”, se sanna.

Bengt muistelee rutiinista ja ruokahojjosta. Koulussa söithiin koululyynssi ja ko koulusta tuli takasin niin oli murkina. työtuvassa tarjottiin vihaneksiä ruan kans, mihinkä hään ei ollu kotoa harjaintunnu. Bengt muistelee ette hänen vanheempi sisar ei saattanu veripyttinkiä syöjä, mutta sillon net emänät pakotit sitä sisäle. Ko oksensi sitä sai oksenuksetki syöjä. ”Semmosta sattu monta kertaa. Veripyttinki tuntu vielä raavhaanaki iljettävältä.” Bengtilä oon ollu hankala syöjä vihaneksia, mutta raavhaana hään oon freistanu vihaneksia syöjä ette hänen omat lapset söisit niitä. Yks työtuvan köökipiioista oli Bengtile sukulainen. Se anto sille tilkkasen spenaattia lusikalla, ette hään sais maistaa sitä ja harjaintua siihen. Sillä laila se oppi hoppua tykkäämhään siitä. Bengt oon ennen hunteerannu ette se ei kannattis selittää työtuvasta, ko ihmiset tyhä sanosit ette se ei ole tosi.

Bengt sanna ette meänkieli oon syämen kieli, mikä ei koskhaan unhotu. Se muistelee ette hään oon ollu huono saarnaamaan meänkieltä hänen pojan kans. Hällä oon lapsenlapsi, joka käyppi nyt ensimmäistä luokkaa ja lukkee koulussa meänkieltä. Bengt saarnasi pikkusen meänkieltä omale pojale, joka käsittää vähäsen. Nyt Bengt

hunteeraa ette se olis ollu mukava jos net olisit saarnanheet enämpi meänkieltä. Ko poika oli lukenu Tottuus- ja sovintokomisuunista se sano ette hään käsittää miksis Bengtilä oon ollu hankala saarnata meänkieltä hänen lapsitten kans. Bengt pittää ette se asia, ko annethiin höskhiin ette net ei meänkieltä saarnais, ei koskhaan unhotu, vaikka sitä ei hunteeraa sitä.

Bengt pittää ette työtupien laittamisen takana ei ollu köyhyys vain ruottalaistaminen. Se sannoo ette hethään ei olheet muista köyhempinä. Se oli kielestä kysymys, ette meänkieltä ei sais saarnata. Bengt sannoo ette toisela kotikylän pojala oli vaikeita kokemuksia työtuvasta. Kaveri pittää ette työtuvan mailmaa oon entisissä tutkimuksissa kaunisteltu.

Bengt pittää ette valtio pitäs tunnustaa entisitten sukupolvitten viat, esimerkiksi työtuvissa. Se oli poliittinen asia ette piethiin ruottia saarnata eikä olla kakskielinen. Bengt halvaa ette ihmiset ylipäätänsä saisit tietää ette työtuvissa kasuanheet ei ole valehtelheet siitä mailmasta. Se toivoo ette komisuunin työ johtas siihen ette poliittiselta taholta tunnustettas kunka ihmisiä oon erhiin laihin koheltu ja kunka heitä oon rääkäty ko net oon kasunheet ylös. Bengt sannoo ette ”oon ollu niin syykilistä ko fyysistä rääkkäystä. Fyysinen rääkkääminen otti kipeästi mutta syykilinen rääkkäys ei koskhaan katoa”, se sannoo. Bengtile puhe ”vähemyyskompleksistä”, mistä välhiin kuulee saarnattavan, tuntuu tutulta. Se sannoo ette hällä kuitenkin oon menny työelämässä hyvin, ja ette hänen pojala ja tyttärelläki oon menny hyvin.

Figur 2.10 Karungi arbetsstuga, 1932–1933/Karungin työtupa, 1932–1933

Foto/Kuva: okänd/tuntematon.

”Att lära sig bita ihop”

”Gunvor”, som är född i slutet av 1940-talet, har funderat mycket på åren hon bodde i en arbetsstuga i nuvarande Övertorneå kommun. Familjen bodde i en mindre by och hade ett jordbruk med åtta kor och även hästar. De var sju barn i barnaskaran och av intervjun framgår att åtminstone två av syskonen också bodde på arbetsstugan. Mamman i familjen hade själv bott på arbetsstuga som barn och var mån om att barnen skulle kunna svenska. Gunvor och hennes syskon kunde således svenska när de började skolan.

Gunvor bodde nio år på arbetsstugan. Hon berättar, precis som många andra som intervjuats, om den svåra hemlängtan, kläderna de var tvungna att bära, rutinerna, sysslorna, disciplinen och bestraffningarna. Barnen i arbetsstugan hade väldigt låg status i byn och även vuxna kunde ge dem glåpor ute på byn.

Gunvor blev själv aldrig slagen av personalen på arbetsstugan, men det blev hennes bröder. Gunvor berättar att hon var stor till växten och att det kanske gjorde att hon ingav respekt och att hon var alldeles för skötsam. Hon tror att hennes föräldrar nog inte

riktigt förstod hur hon och hennes syskon hade det i arbetsstugan och att de även vek undan utan att ifrågasätta.

Gunvors ena bror blev väldigt illa behandlad under åren på arbetsstugan. Han blev kallad för glåpord av biträdande föreståndarinnan för sitt utseende. Gunvor anser att den biträdande föreståndarinnan var en svag och rädd människa. Gunvor menar att det bara är rädda människor som betar sig så. Personalen gav ofta brodern stryk och allt han gjorde uppfattades som provokation i personalens ögon. Hennes bror var enveten och han hade en stark rättskänsla som gjorde att han inte gav sig. Gunvor anser att det hennes bror utsattes för var otroligt kränkande och straffbart. Gunvor berättar även om en liten pojke som var sängvätare som personalen slog i ansiktet med det blöta lakanet. Det gick illa för honom senare i livet. Gunvor säger att pojken inte kan ha haft ett ”uns av självkänsla kvar” i sig efter tiden på arbetsstugan.

Under senare delen av Gunvors skolgång så blev det lite lättare på arbetsstugan och speciellt när biträdande föreståndarinnan slutade. Det fanns även vuxna i personalen som hade ”civillkurage” och sade ifrån när de såg att barnen blev illa behandlade. Gunvor menar också att det fanns en slags pennalism mellan barnen. Det förekom att arbetsstugebarnen utnyttjade varandra sexuellt och att det är något som folk sällan talar om. Gunvor berättar att äldre pojkar kunde ta med sig yngre flickor ut i skogarna. De vuxna ville inte se det. Hon tror att det var tveksamt om personalen hade någon kännedom om övergreppen och att sexuella övergrepp är svåra att upptäcka. Hon menar att man måste vara oerhört lyhörd och förstå vad det handlar om.

Gunvor säger att hon alltid varit intresserad av att se hur människor betar sig i grupp. Hennes roll i grupper har alltid varit en betraktares roll och så även i arbetsstugan. Hon såg hur de andra barnen kunde mobba varandra på arbetsstugan. Hon tror att det var mycket sådant för att arbetsstugan fått eleverna att tappa självkänslan. En människa som har så dålig självkänsla måste på något sätt ge sig på andra för att bekräfta att man själv är något, menar Gunvor. Hon tror inte att det bara är förödmjukandet som lämnade spår. Hon anser att det var fruktansvärt fel att barnen togs ifrån sina föräldrar och att detta påverkade barnens mentala hälsa oerhört negativt.

Gunvor anser att hon själv varit psykiskt stark och att hon kunnat förstå hur fruktansvärt fel det var att bli utsatt för vissa saker där på arbetsstugan. Hon har klarat av att bearbeta den tuffa tiden i livet. En av hennes bröder har aldrig riktigt kunnat glömma det han utsattes för, men han hade en förmåga att vända det svåra han varit med om till att utveckla sidor hos honom själv som kommit till nytta i hans arbete i bemötandet av människor.

Gunvor berättar att hon och hennes syskon bokstavligen fick lära sig att bita ihop i stället för att visa känslor under åren i arbetsstugan. Än i dag märker hon att några av hennes syskon har den vanan att de biter ihop tänderna. Gunvor säger att hon själv biter ihop sina tänder så hårt ibland att hon fått problem med sina tänder.

Gunvor har inte lärt sina egna barn meänkieli och det är något som hon sett som ett stort misstag. Ett av barnet har klandrat henne för det. Hon tror att det är en konsekvens av försvenskningsspolitiken där hon "fått på pälsen" för att hon pratat meänkieli och att hon därför inte ville lära språket vidare.

Vad tänker Gunvor om en ursäkt från staten? Gunvor tycker att även om en ursäkt från staten skulle vara en fin gest så är det ändå viktigare att staten verkligen *förstår* vad människor blivit utsatta för och att staten får en *inblick* i hur försvenskningsspolitiken som bedrivs i norra Sverige påverkade synen på norrlänningar hos människor söderut. Gunvor tycker att människor som bor söderut saknar respekt för människor från norra Sverige och att de inte förstår att människor från norr är fullvärdiga människor.

Intervjuaren frågar om Gunvor tror att det skulle vara någon mening med att synliggöra de här erfarenheterna från arbetsstugan? Gunvor svarar att hon känner att det är för jobbigt att ta ut erfarenheterna i offentligheten och att hon är rädd att de som gått på arbetsstuga ska framstå som att de tar på sig en slags offerkofta. Hon har trots allt haft ett bra liv och har klarat sig på ett ganska bra sätt. Gunvor menar att det hade kunnat gå hur illa som helst efter erfarenheten på arbetsstugan om hon inte haft en tydlig målsättning med livet eller viljan att klara sig. Hon vet andra som inte klarat sig lika bra och att det hänt att människor blivit kriminella eller börjat överkonsumera alkohol.

För Gunvor känns det viktigt att folk får se inslag från TV där människor använder meänkieli i vardagliga sammanhang. Det är ett viktigt steg i att ta tillbaka rätten till den man är. Hon tycker också

att den språkbarriär arbetsstugan byggde upp även har påverkat människornas relation till sitt grannland Finland och att många rikedomar från ländernas forna gemenskap gått förlorade på grund av språkförtrycket i Sverige.

”Oppia kärsimhään”

”Gunvor”, joka oon syntyny 1940:n luun lopula, oon hunteerannu paljon niitä vuosia ko hään asu työtuvassa nykymailmasessa Mataringin kunnassa. Pere asu pienemässä kylässä ja heilä oli maanpruuki kaheksalla lehmälä ja hevosillaki. Heitä oli seittemän lasta kläppitokassa ja innterjyyvistä tullee ilmi ette kuiten kaks siskoista asu kans työtuvassa. Perheen äiti oli itte asunu lapsena työtuvassa ja halusi ette lapset ossaisit ruottia. Gunvor ja hänen siskot osasit tämän vuoksi ruottia ko net aloit kouhluun.

Gunvor asu työtuvassa yheksän vuotta. Se muistelee, niinku moni muuki puhutetuista, kovasta koti-ikävästä, vaatheista, mikkä net häyt pittää, rutiinista, hommista, kurista ja rangastuksista. työtuvan lapsila oli kylässä matala arvo, ja raavhaat ihmisekki saatoit huutaa niile haukkumasanoja kylälä.

Ei työtuvan palkkalaiset koskhaan Gunvoria itteä lyönheet, mutta hänen velimiehiä. Gunvor muistelee ette hään oli isokokonen, mikä piian paltutti, ja hään oli aivan liika siivo. Sepittää ette heän vanhukset ei oiken käsittäheet minkäslaista hällä ja hänen siskoila oli työtuvassa, ja ette net välttelit eikä kysynheet.

Yhele Gunvorin velimiehele tehthiin kolon lastheela työtupavuosina. Toinen emäntä viskasi sille haukkumasanoja hänen ulkonäön vuoksi. Gunvor pittää ette toinen emäntä oli heiko heikko ja arka ihminen. Gunvor meinaa ette se ei ole ko heijot ihmiset, kukka tekevä niin. Palkkalaiset useasti pieksit velimiestä, ja kaikki, mitä se teki, oli palkkalaisitten silmissä yllyttämistä. Hänen velimies oli ittepäinen ja piti oikheuenmukasuutta tärkeännä, minkä takia hään ei antanu perhiin. Gunvor pittää ette se, mitä hänen velimiehele tehthiin, oli kolon loukkaavaa ja rangastettavaa. Gunvor muistelee pikkupojasta, joka kusi sänkhyyn, ja kunka palkkalaiset roiskit häntä kasuvhiin märälä lakanalla. Hällä kävi jälkhiinpäin elämässä pahon. Gunvor sannoo ette pojala ei saattanu olla ”pikkustakhaan itteluottoa jäljelä” työtupa-aijan jälkhiin.

Hiljemin Gunvorin kouluaikana työtuvassa helppasi vähän, olletikki jälkhiin ko toinen emäntä heitti. Palkkalaisitten joukossa oliko raavhaita, jokka uskalsit sanoa, ja moitat ko net näit ette lapsile tehthiin lastheela. Gunvor meinaa ette lapsitten kesken oli kans jonku sorttista pännalismia. Se sattu ette työtuvan lapset käytit toisia seksuaalisesti hyväksi, ja ette ihmiset harvon puhuva siitä. Gunvor selittää ette vanheemat pojat saatoit ottaa nuorempia tyttäriä methiin matkhaan. Raavhaat ihmiset ei halunheet nähjä sitä. Se pittää ette se ei ole varma ette palkkalaiset tiesit hyväksi käyttämisestä ja ette seksuaalisia loukkauksia oon hankala havattee. Se pittää ette häätyy tarkon kuunela ja käsittää mistä oon kysymys.

Gunvor sanoo ette hään oon aina ollu intreseerattu kattoo kunkas ihmiset toimiva sakissa. Hänen rollina sakissa oon aina ollu kattojan rolli, ja niin se oli työtuvassaki. Se näki kunka muut lapset saatoit kiusata toisia työtuvassa. Se pittää ette sielä oli paljon semmosta, ko lapsia oli työtuvassa saattu menettämhään itteluoton. Ihmisellä, jolla oon niin kehno itteluotto, häätyy jollaki laila hyökätä toisia vasthaan, ette net saava varmuuen siitä, ette net itte oon jotaki, Gunvor meinaa. Se ei usko ette se oon tyhä nöyryyttäminen, mikä jätti jälkiä. Se pittää ette se oli kolosta väärin ette lapsia viethiin heän vanhuksilta, ja ette tämä vaikutti lapsitten mielenterhveytheen tavattoman nekatiivisesti.

Gunvor pittää ette hään oon itte ollu syykilisesti luja, ja ette hään oon saattanu käsittää kunka taitamattoman väärin se oli, ko niile tehthiin vissiä asioita työtuvassa. Hään oon saattanu työstää sen vaikean ajan elämässä. Yks hänen velimiehistä ei ole oikeen koskhaan saattanu unheuttaa mitä hälle tehthiin, mutta hään kykeni kääntämhään sen vaikean, minkä hään oli kokenu, kehittämhään itessä semmosia puolia, joista oon ollu hyötyä ko hään oon töissä kohanu ihmisiä.

Gunvor muistelee ette hään ja hänen siskot rohki opit puristhaan hamphaat yhtheen näyttämättä tuntheita työtupavuosina. Hään huomaa vielä tänäki päivänä ette jokku hänen siskoista prukaava puristaa hamphaat yhtheen. Gunvor sanoo ette hään itteki välistä purree hamphaat niin kovasti yhtheen ette hällä oon tulheet huonot hamphaat.

Gunvor ei ole omile lapsile opettannu meänkieltä, ja tämän hään oon pitäny kovana erheyksenä. Yks lapsista oon moittinu häntä siitä. Se pittää ette se oon ruottalaistamispolitiikan seurauksia, ko

hään oon ”saanu höskhiin” ko hään oon meänkieltä saarnanu, ja ette hään ei ole tämän vuokse halunu opettaa kieltä toisile.

Mitäs Gunvor hunteeraa valtion antheeksipyynnöstä? Gunvor tykkää ette vaikka valtion antheeksipyyntö olis malliksi fiini, mutta se oon kuitenkin tärkeämpi ette valtio oiken käsittäis, mitä ihmisille oon tehty ja ette valtio näkis kunka ruottalaistamispolitiikka, mitä Pohjosruottissa harjotethiin, vaikutti eteläläisitten käsityksheen pohjosruottalaisista. Gunvor pittää ette etelän ihmisiltä puuttuu kunnioitus Pohjosruottin ihmisiä kohti, ja ette net ei käsitä ette pohjosen ihmiset oon täysarvosia ihmisiä.

Kysyjä tutkii jos Gunvor uskoo ette se kannattais tehjä kokemukset työtuvasta näkyviksi? Gunvor vastaa ette hänestä tuntus liika raskhaalta viejä kokemuksia julkisuutheen, ja ette hään pölkää ette net, jokka oon työtuvassa käynheet, näyttäsit hakevan uhrin paikkaa. Hällä oon kuitenkin ollu hyä elämä, ja hään oon pärjäny uhka hyvin. Gunvor meinaa ette se olis saattanu käyjä vaikka kunka huonosti työtuvan kokemuksitten jälkhiin jos hällä ei olis olheet elämässä selvät päämäärät ja halu pärjätä. Hään tietää toisia, jokka ei ole yhtä hyvin pärjänheet, ja ette oon sattunu, ette ihmisistä oon tullu rikolisia eli alkanheet käythään viinaa liikaa.

Gunvorille tuntuu tärkeältä ette ihmiset saava kattoo TV:stä pätkiä, missä ihmiset käyttävä meänkieltä arkisissa paikoissa. Se oon tärkeä askel othaan takasin oikheuen omhaan olemuksheen. Se pittää kans ette kielimuuri, mitä työtuvassa rakenethiin, oon vaikuttannu ihmisitten suhteishiin krannimaahan Suohmeenki, ja ette paljon rikhauksia maitten entisestä yhtheyestä oon menheet hukkaan ko Ruottissa oon painettu kieltä alas.

3 En debatt om arbetsstugorna – våren 1966

Erfarenheterna från arbetsstugan påverkade många av de elever som vistades där genom åren. Att tala om svåra erfarenheter från vistelse i arbetsstuga har ibland väckt starka reaktioner. I det följande avsnittet återges delar av en debatt från 1966 i dagstidningen *Norrländska Socialdemokraten*, NSD, om livet på arbetsstugan.

I februari 1966 skrev Eskil N. en insändare i frågan. Eskil hade som barn bott flera år på arbetsstugan i Muodoslompolo. Hans insändare, och debatten som följde efter insändaren, väckte starka reaktioner av olika slag, både från tidigare elever och andra som varit involverade i verksamheten. Debatten kom att handla om språkfrågan generellt och pågick under flera månader. Den ger en ögonblicksbild av hur vittnesmål om missförhållanden från tidigare arbetsstugeelever kunde bemötas, ifrågasättas och misstänkliggöras. En del av insändarna gjorde även språkfrågan till en klassfråga. Här återges delar av debatten och insändarna för att belysa hur känsliga frågorna var och hur svårt det kan ha varit för de tidigare arbetsstugeeleverna att tala om sina erfarenheter. Insändarna synliggör även ytterligare röster från tidigare arbetsstugeelever som kanske inte längre lever. Tyvärr har en del datum fallit bort i samlingen av tidningsurklipp som ligger till grund för detta avsnitt. På några ställen saknas rader i texten. Namnen har anonymiserats.

Figur 3.1 Stryk, svält och Guds ord/Pieksämistä, nälkää ja Jumalan sanaa
Urklipp ur tidningen Norrländska Socialdemokraten

Källa/Eläke: Norrländska Socialdemokraten torsdagen den 3 februari/tuorestaina 3. päivä fepyraaria 1966.

”Stryk, svält och Guds ord”

Insändare av Eskil [N.], NSD, den 3 februari 1966

”Eskil [N.], som en gång var elev vid Muodoslompolo arbetsstuga, berättar om hur Tornedalens språkfråga tedde sig ur ett barns synvinkel när han var i skolåldern:

Efter att ha sett programmet¹ om Tornedalens språkproblem gör man osökt en jämförelse med den åsikt i språkfrågan som existerar nu och den som var rådande under hans uppväxttid. De sätt och metoder som då användes för att utrota finska språket var i sanning sadistiska. Ungdomar som ofta fick stifta bekantskap med denna form av handgriplig etisk fostran var de elever som på grund av lång skolväg hade den ’avundsvärda’ förmånen att få vistas på en arbetsstuga.

¹ Det TV-program som refereras till kan vara ett program från 1966 som fortfarande finns tillgängligt på Sveriges Televisions Öppet arkiv, kallad *Svenska eller finska – Ett reportage om språkstriden i Tornedalen* av Nils och Eric Forsgren.

(<https://www.svtplay.se/video/8pXP3Y8/svenska-eller-finska>). Programmet, som sändes i TV1 den 4 januari 1966, beskriver den då pågående debatten om meänkieli/finska.

Vad som kunde förekomma på ett sådant med människokärlek och offervilja uppbyggt barnhem verkar i dag ofattbart. Det mesta fick passera opåtalat, kanske därför att föreståndarinnan utgav sig för att vara djupt religiös.

Med sina kärleksfulla händer slog hon kristendomen i och finska språket ur eleverna.

Totalförbud mot finskan

Jag vistades under min skoltid på en arbetsstuga där föreståndarinnan var en vinddriven skånska med de mest fanatiska åsikter om ungdomsuppfostran i allmänhet och finska språket i synnerhet. I de flesta hem talades enbart finska, men ändå fanns ett positivt intresse att lära svenska och det skulle naturligtvis ske i skolan. Där- emot är det svårbegripligt att en sjuåring blev behandlad som en brottsling enbart av den orsaken att han inte kunde landets språk. På 'stugan' rådde totalförbud mot finska, detta gällde även barn som gick i första klass och inte kunde ett ord svenska. De blev tvungna att trotsa förbudet och straffet lät heller inte vänta på sig. Det såg ut så här:

Uppställning på två led, flickorna i det ena och pojarna i det andra och så började 'Guds sändebud' från södern sin kärleksfulla missionsgärning bland glesbygdens barn. Hennes höger gick som ett klapprä och gråt och smärta förkunnade att rallarsvingarna gjort avsedd verkan. Sådana massbestraffningar förekom under de första åren av hennes 'regeringstid' för att så småningom bli mer individuella.

Betydligt lindrigare var straffet att bli utan mat, eftersom den ibland var rena svinfödan. Den dåliga maten hade till följd att tvångsmatning tillgreps. Förmådde inte stugans personal att tvinga maten eller fiskoljan i en elev så låg prästgården i grannskapet och därifrån rekviderades förstärkning i församlingsherdens skepnad.

Det var en man med andens kraft i sina nävar och när den ena grep om elevens näsa och den andra om hans nacke då fick både fiskolja och mat en välsignad färd på den rätta vägen och för eleven återstod endast att ödmjukt tacka Gud för maten.

'Gräddan' kom på gästabud

Att det fanns både god och näringsrik mat det visste eleverna, men ofta försvann den på ett underligt sätt, var den hamnade var inte svårt att förstå.

Även i varje liten kyrkby existerade en så kallad grädda, en tvåspråkig sorts högadel, som måste premieras för sina språkkunskaper. Högst uppe på ranglistan hamnade prästen men även lärare och distriktssköterskan hade sin givna plats. Denna överklass hade privilegiet att få bevista de många gästabud, som föreståndarinnan ställde till med. Under sena, livliga kvällstimmar fyllde de sina bukar med den mat som vara avsedd för mer behövande.

Naturligtvis var sådana händelser orsak till mycket missnöje, men all kritisk tystades effektivt ned och elevernas föräldrar hade ingen möjlighet att påverka förhållandena. Ingen av dem tilläts vara med i den lokala styrelse som fanns för varje arbetsstuga.

I en artikel har Oskar [R.] behandlat språkproblemet och han pläderar för en gyllene medelväg som han dock helt frankt stänger av med en förbudsskylt. Detta kallar han för pedagogik, men gömmer en minst lika viktig faktor i undervisningen, nämligen psykologi.

Eftersom vi bor i ett fritt land kan man fråga sig vad man vinner med tvång och förbud när det gäller språk. Följer man inte minsta motståndets lag och använder det språk som man lättast kan uttrycka sig på?

Kanske är det lika svårt att få en äkta tornedaling att avstå från sin finska som att tvinga folk in i himmelriket.

Ännu skymtar ingen lösning

När det gällt debatten mot finskan i Tornedalen har endast nackdelarna blivit framförda och de flesta har aldrig ägnat en tanke åt varför finskan existerar i denna landsända. Många har en medveten ovilja mot språket och bara ovan anförda exempel kan ge belägg för påståendet. Om andra älvdalningar från Norrbotten talar sin bondska, skåningar skånska eller samer lapska – det accepteras, men om tornedalingar använder sin finska då reser sig raggen precis som om de gjort sitt fosterland stor 'skada'.

I sammanhanget kan påpekas att även lapskan är ett icke-germanskt språk och frågan är när den skall utrotas. Eller är

samerna en så stor turistattraktion att deras språk och kultur därför måste räddas?

Hur länge diskussionen i språkfrågan pågått är svårt att säga men någon patentlösning skymtar inte än. En drastisk men effektiv lösning vore att bygga en järnridå utmed den femtio mil långa gränsen, flytta tornedalingarna söderut samt låta området ligga i 'träda' i några år. Därefter skulle bara svenskspråkiga få industrialisera och kolonisera trakten och därmed skulle språkstriden vara ur världen.

Denna metod är väl rena önskedrömmen för den som arbetar för större förståelse nationer emellan. Eller är den det?"

Figur 3.2 Muodoslompolo arbetsstuga/Muodoslompolon työtupa

Foto/Kuva: okänd/tuntematon.

"Arbetsstugan och Eskil [N.]"

Insändare av Arne [W.], NSD, den 12 februari 1966

"Arne [W.], pedagog i Karlsborgsverken, tar sin forna elev Eskil [N.] i örat för dennes artikel om stryk och svält på arbetsstugan. Artikeln var införd den 3 februari. [W.] anser, att [N.] förfarit lögnaktigt och butlöst och tycker att 'Eskil borde minnas allt det goda, som arbetsstugan

gett och lärt honom'. Så var det inte på arbetsstugorna, som [N.] ger sken av:

Det är inte underligt att språkdebatten blir alldeles snedvriden när Hansegård² kanske får sitt material från sådana lögnaktiga och hutlösa utsagon, som de som Eskil [N.] skulle ha stått för i artikeln: 'Stryk, svält och Guds ord'.

Det bereder mig en bitter besvikelse som Eskils lärare just under den i artikeln berörda tiden, att jag inte kunnat bibringa honom mera känsla för sanning och rätt. Ändå tillhörde han toppskiktet av de elever jag haft under min 30-åriga lärargärning.

Jag känner mig inte personligen angripen av de rent ärekränkande beskyllningarna i artikeln. Däremot tycker jag, att det är oerhörda anklagelser mot Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor, dess styrelse och föreståndarinna och personal i Muodoslompolo för cirka 25 år sedan.

Jag visste praktiskt taget ingenting om arbetsstugeidén, när jag som ung lärare flyttade från Haparanda till Muodoslompolo. Så gott som hela höstterminen bodde jag på arbetsstugan innan lärarbostaden blev klar för inflyttning.

Varje måltid åt vi tillsammans med barnen och av samma mat – rena svinfödan ibland, enligt artikeln. Maten var närande och väl sammansatt ... [text saknas] ... jag lärde mig mer och mer beundra den kärlek, värme och omsorg, med vilken barnen togs om hand på arbetsstugan.

Sånt händer i alla hem

Visserligen förekom det uppfostringsproblem som i alla även de mest mönstergilla hem och skolor. Men det fordras kanske något strängare disciplin och mera fastställd ordning i ett skolhem med 30–40 barn från mer eller mindre isolerade ödemarkshem. Bestraffningar av något slag förekom naturligtvis. Men med den bästa av vilja i världen kan jag inte minnas annat än vad som förekommer i alla hem. Det vanligaste var väl att någon eller några fick gå upp och lägga sig och inte vara ute och leka.

² Forskaren Nils-Erik Hansegårds teori om halvspråkighet.

Beträffande talspråket i arbetsstugan och i skolan, så hade föräldramöten 100 procentigt deklarerat att barnen skulle lära sig tala svenska helst också på fritiden, så att de bättre skulle klara sig med riksspråket än deras föräldrar många gånger gjorde. Att vara tvungen att anlita tolk eller skrivhjälp för att klara sitt eget lands språk ansåg de vara en skam. Den skammen ville de bevara sina barn ifrån.

Det blev naturligtvis många tillsägelser, påminnelser och åthutningar både i arbetsstugan och på rasterna i skolan. Men några bestraffningar i form av rallarsvingar och stryk förekom inte mig veterligt. Om någon örfil förekom, så var det i alla fall något annat: Olydnad av annan form, uppstudsighet, trots eller sådant, som också nu fordrar ögonblicklig och ibland något smärtande tillrättavisning också i hemmen. Det var lätt redan då och ännu lättare nu efter 25 år att göra alla bestraffningar till ett slags språkförföljelse, när man ville försvara sitt beteende.

Under min 'arbetsstugutid' och mina år som lärare i Muodoslompolo förekom en hel del beskyllningar mot föreståndarinnan och personal, som jag känner igen i artikeln. Men alla dessa beskyllningar kunde omedelbart vederläggas oftast genom hembesök, som jag själv som finsktalande ofta var med om. Det var mest bagatellartade 'fjäder blir höna' historier, som uppklarades utan större besvär.

Jag förstod redan då och ännu bättre sedan jag själv blivit familjefar, de bekymmer som arbetsstugubarnens föräldrar hade. Här togs barnen från i de flesta fall barnrika och oftast fattiga och mycket enkla hemmiljöer till arbetsstugan en stor del av året. Där fick de lära sig en hel massa saker, som hemmen varken haft möjligheter eller kunnat lära barnen. Det rörde sig mest om hygien, mat- och klädvanor.

Hur skall barnen reagera, när de skall tillbaka från arbetsstugan till hemmen igen?

Föräldrakärleken slog över ibland i negativ riktning – i ovederhäftig kritik mot arbetsstugan och särskilt då föreståndarinnan. Det var en omedveten rädsla för att 'förlora' barnen. Som alltid i en sådan tvekamp mellan föräldrar och skola eller skolhem om barnen, så blir barnen lidande på ett eller annat sätt, som tydligen också Eskil gjort.

Att den s.k. överklassen i byn under 'gästabuden' skulle ha ätit upp den bästa maten för barnen är också en skär och ren lögn. Alla har rätt till ett privat liv – även en föreståndarinna på en arbetsstuga. Vad de för egna slantar köpt in för att bjuda några vänner på, behöver de inte deklarerat vare sig för Eskil eller någon annan.

Om sådana missförhållanden rått i arbetsstugan, vare sig det gällt mat, prygel, språktrakasserier eller matstöld från barnen, skulle detta omedelbart ha påtalats av alla som hade full insyn i arbetsstugas verksamhet: personalen, den lokala styrelsen, lärarna, skolinspektören, stiftelsens länsrepresentanter, som ofta besökt stugorna samt alla arbetsstugans vänner som personligen eller genom brev och samtal noga höll sig underrättade om verksamheten.

Beträffande trakasserier mot finsktalande elever:

Tror någon att skolinspektör William Snell t.ex. eller någon annan i ansvarig skolledarställning skulle ha tolererat detta?

Kärleken var äkta

Ur ett barns synvinkel kan mycket verka skevt och konstigt. Men så småningom brukar bilden klarna, när förståndet växer. Då brukar de positiva sidorna mer och mer ta överhanden i minne från hem och skola.

Eskil borde nog också minnas allt det goda som arbetsstugan gett och lärt honom. Bl.a. blev han erbjuden kostnadsfri utbildning vid realskolan, om han bara hade haft lust då. Han borde minnas de många skratten och glada stunderna på 'stugan', de många kärleks- och ömhetsbetygelserna, som den 'vinddrivna skånskan' mera frikostigt än mina egna och andra mer inbundna tornedalsföräldrar delade med sig av.

Men t.o.m. denna spontana kärlek till barnen verkade konstig och misstolkades. Jag vet att den var äkta, och jag förstår hennes sorg och smärta. [saknas text] ... och hedrande fostrargärning under många gånger tunga och svåra förhållanden. Precis som en far och mor skulle känna det, när ett barn efter 25 långa år fördömer och smutskastar allt det uppfostringsarbete, som de efter bästa förstånd och av kärlek till barnen offrat sitt liv åt.

Låt folket bestämma

Och allt detta för den olycksaliga språkfrågans skull.

Låt tornedalingarna själva klara av sitt problem. De är numera så svenskspråkiga att de kan framföra sina synpunkter utan hjälp utifrån. Själva vill de också bestämma vilket språk de ytterligare vill förkovra sig i och vilket av språken de väljer som 'landsmål'. Samma frihet har ju kalixbor, pitebor, dalmasar, gotlänningar och skåningar.

Att vårt 'landsmål' – som det är – också utomordentligt väl kan förstås och användas i Finland, är ju bara ett ovärderligt plus. Tornedalingarna är och vill trots det vara lika mycket svenskar som alla andra i Sverige. De vill ha slut på minoritetstänkandet med allt vad den för med sig av beskäftigt förmynderskap från alla håll och kanter.

Framför allt om den tar sig sådana uttryck som artikeln: 'Stryk, svält och Guds ord'."

"Solsken i 'stugan'"

**Kommentar till insändarna av signaturen "G.B.",
NSD, den 12 februari 1966**

"Det uppstår väl en liten dispyt mellan Eskil [N.] och Arne [W.] om arbetsstugelivet i Muodoslompolo – sett ur olika synvinklar. [W:s] är pedagogens. Den representerades också av folkskoleinspektören William Snell i en av Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugors årsberättelser ... [text saknas]. 'Den svenska flaggan är hissad vid arbetsstugan. Det väntas främmande. Glada och artiga barn står och öppnar dörrarna för oss på vid gavel. Vi mottages av föreståndarinnan, biträdande föreståndarinnan och de 40 barnen. Välkomstsången klingar oss till mötes: Vill du komma till vår stuga, ska vi alla stå och buga, vid vår dörr med sol i sinn, hälsade välkommen in'. Rena rama idyllen alltså med sol ute och inne. Men man föreställer sig att någon liten Eskil står i skaran och önskar inspektören dit pepparn växer – ungefär som Östtysklands otrogna vid synen av en viss Ulbricht. Det är mycket helledudane i arbetsstugornas årsberättelse av tanter och farbröder, som är snälla som tomtar. Alla var väl inte tomtar. Men det är ingen tvekan om att mycken god vilja lagts ner på arbetsstugorna.

Förmodligen hade barn svultit ihjäl i Norrbotten om inte arbetsstugorna funnits. Vi har svårt att föreställa oss något sådant nu, men så var det. Det var nödåren i början av seklet, som gav uppslaget. Syftet var från början inte pedagogiskt utan närmast att ge vård och tillräcklig näring åt barn från nödlidande hem. Arbetsstugorna var en del av den tidens tafatta socialhjälp. Sedan blev institutionen en länk i skolororganisationen.

Emellertid är det problematiskt att ta barn från hemmen. Man kom kanske från en enslig gård eller obetydlig by till en vilt främmande miljö. Det fanns inga föräldrar att trygga sig till. Det är inte svårt att föreställa sig hur sju- eller åttaåringar kan ha känt det. Barnen hölls i välmenande men strama tyglar enligt tidens sed. Man fick hjälpa till på alla möjliga sätt men det fanns ett pedagogiskt syfte bakom. Nu kallar vi det hemkunskap. I sin fostrande verksamhet visade arbetsstugorna ett fullt modernt drag men naturligtvis kan det ha uppfattats av elever och föräldrar som tvång.

Många minns arbetsstugorna med tacksamhet men sannolikt finns det undantag. Ibland beror detta på benägenheten – den har vi alla – att jämföra mellan då och nu i stället för att placera minnena i sitt rätta sammanhang. På det sättet kan minnesbilder bli falska, alldeles omedvetet. Då blir en solig vers som 'Vill du komma till vår stuga' närmast ett hån – den blir falsk och parodisk."

"Jag ljuger inte"

Ytterligare en insändare från Eskil [N.], NSD, datum oklart

"Om min artikel publicerats för 25 år sedan, då den var aktuell, hade den effektivt tystats ned och jag skulle inför en övermäktig auktoritet känt mig besegrad. Nu är förhållandena helt annorlunda. Även jag har möjlighet att via pressen framföra mina åsikter och påtala de missförhållanden som varit rådande vid Muodoslompolo arbetsstuga. Min kritik, som jag anser vara befogad, riktar sig mot den dåvarande föreståndarinnans handlingssätt, men däremot är mitt förtroende för stiftelsen och övrig personal detsamma som för 25 år sedan.

Men inte med bästa vilja i världen kan jag tacka en person som på ett så brutalt sätt behandlat mig och många andra samtida elever. För den, som trott på en solig idyll bakom den välputsade fasaden,

var naturligtvis min artikel ett slag i ansiktet, men jag anser att det behövs en upprensning, eftersom det mesta som hänt förtigits och nertystats med motivering att eleverna varit otacksamma och lögnaktiga.

Samma bryska metoder använder Arne [W.] mot mig, men effekten är densamma, jag kommer inte att tåla, även om jag efter hans veritabla nersabbling borde ha gått i däck för länge sedan. Jag står för vad jag skrivit och det enda som jag inte varit säker på var vem som bevisade de rätt så ofta förekommande kalasen.

Arne [W.] har gett svaret på den frågan och därmed är denna sak utagerad. Kvar står dock allt det andra, och eftersom jag mig veterligt med egna ögon sett och även varit föremål för en hårdhänt handgriplig fostran ändå påstås vara lögnaktig, då har jag verkligen svårt att veta vad som är sanning och rätt.

Däremot är jag övertygad om att den, vars nävar slår hårdast, inte alltid har rätt. I sammanhanget kan jag påpeka att om jag fortfarande blir kallad lögnare, ska jag namnge en person i [W:s] dåvarande bekantskapskrets som var åsyna vittne till en av föreståndarinnans behandlingar. Målet för den äkta kärleken den gången var jag. Vidare kommer jag om så behövs, tidsbestämma och mera detaljerat skildra händelser, vilka ger belägg för de i min artikel påstådda lögnerna.

För att inte läsekretsen ska få en ensidig bild av mina, som [W.] påstår, lögnaktiga utsagor, måste jag göra vissa klargöranden. För det första har jag aldrig levererat något material till Hansegård, vi känner inte varandra. Vad beträffar rubriken stryk, svält och Guds ord, så har tidningen stått för den bravaden. När det gäller den i artikeln berörda tiden går mina och [W:s] uppgifter starkt isär. Han påstår sig ha varit i Muodoslompolo den i artikeln berörda tiden, men jag kan gå ed på att uppgiften inte är fullständig. Den tid jag avser i min artikel sträcker sig från 1934 till och med 1941, det vill säga hela min skoltid. Under dessa 7 år tjänstgjorde även den omtalade föreståndarinnan och hon hade även fortsatt sitt uppfostrande arbete om ej barnens föräldrar ställt ett enhälligt ultimatum till styrelsen. 'Återkom hon till Muodoslompolo skulle inga elever infinna sig i stugan'.

Styrelsen fick böja sig för deras befogade krav och hon blev förflyttad. Hennes efterträdare blev accepterad av både elever och föräldrar. I fem år hade den förutvarande föreståndarinnan tjänst-

gjort på 'stugan' innan [W.] år 1939 tillträdde sin lärartjänst men ändå är han övertygad om att inga missförhållanden rått. Lika säker är han att sådana övergrepp omedelbart skulle ha påtalats. Frågan är vem som skulle ha gjort det och till vem.

Eleverna vågade inte göra det, de var medvetna om följderna och den övriga personalen var tvingad till lojalitet till henne. Kvar stod endast hennes egen version och den blev naturligt nog ensidig.

Om någon av den övriga personalen, som tjänstgjort under de aktuella åren, sanningsenligt talade om vad som förekommit vid Muodoslompolo arbetsstuga, skulle säkert bilden klarna även för dem som försöker få mig att tåga.

Här står uppgift mot uppgift och nu är frågan om Arne [W.] i egenskap av tillsyningslärare, men som större delen av nämnda tid befunnit sig 30 mil från Muodoslompolo, blir tagen på orden och torparsonen som hela tiden vistats i händelsernas centrum, blir stämplad som lögnare.

Svaret bör komma från någon som sett och upplevt denna idyll från insidan.”

”Interiörer från arbetsstugor – Visst talar Eskil sanning”

Insändare av signaturen ”Före detta lillpiggen på arbetsstugan i Muodoslompolo”, NSD, datum oklart

”Har med intresse följt skrivelserna om arbetsstugor. Jag känner en inre maning att denna gång komma med några rader för Eskils del. Under ett av åren 1937–1941 arbetade jag, som så kallas, äldsta flicka vid Muodoslompolo arbetsstuga. Jag var då 16 år och kommer väl ihåg Eskil. Han var, som de flesta glesbygdens barn stillsam och väluppfostrad, för även i fattiga hem finns det sådana. För det första kunde barnen få ordentligt med stryk, många gånger för bara bagateller, ofta om de talade finska, för det var förbjudet. Den övriga personalen, utom föreståndarinnan, var finsktalande, men vi fick ej heller använda oss av det språket. Barnen straffades ej enbart med sängläge. Därtill kunde det bli på fastande mage. Ibland förekom också tvångsmatning.

Men den övriga personalen var som slavar under föreståndarinnan, de vågade ej öppna sin mun.

Vad beträffar maten, så nog serverades det bättre soppa vid personalens bord än vid barnens. Det kan jag med säkerhet säga, då jag som uppapperska, fick sitta med vid det bordet. Och i köket, där jag hjälpte köksan, lärde jag mig ganska snart att skilja mellan frökens och barnens grytor. Så hr [W.], kalla ej Eskil för lögnare, det är han ej.

Men kanske hr [W.] fick fel intryck av atmosfären kring arbetsstugelivet, för nog såg jag att när det fanns främmande, så hände det att den annars så hårda föreståndarinnans hand smeksamt kunde fara över ett och annat barnhuvud, men det hörde ej till det vardagliga. Idylliskt var det långt ifrån.

Arbetsstugetiden är nog för de flesta en mardröm. De vill helst glömma och i stället förgylla minnen från barndomstiden med att låta tankarna fara till de fattiga hemmen med kärleksfulla föräldrar.

Visst var det bra för de fattiga barnen att få mat och kläder, men vi får inte glömma att det finns något som är lika viktigt för ett barn, kärlek och förståelse.

Men allt detta har ej hänt enbart vid Muodoslompolo arbetsstuga utan vid flera andra i länet. Som mor i dag är jag glad att få ha mina barn hemma.”

”Arbetsstugan = Tvångsläger”

Insändare från signaturen Vilma [J.], NSD, datum oklart

”Arbetsstugan = tvångs och arbetsläger för minderåriga. Säkert har f.d. arbetsstugelever med stort intresse läst insändarna under Brev till NSD. Sanningen om förhållandena på ’stugorna’ har en lång följd av år varit begravda, men det heter ju, att sanningen uppstår om än den är begravnen. Tiden är sanningens vän. Undertecknad är f.d. elev vid Pello arbetsstuga 1933–1941. I de insändare jag har läst, har jag funnit många paralleller till förhållandena vid vår ’stuga’. För mig blev [W:s] insändare missvisande. Om nu Eskil [N.] blev utpekad som lögnare, så blir jag gärna hans ’medbrottsling’, därför att jag vågar påpeka de grymma och omänskliga förhållanden jag själv är uppväxt och fostrad i. Vår föreståndarinna som var prästdotter, visste tydligen inget om kärleksbudet till sin nästa. Jag känner mig beklämd över hur de fattigas barn, som var värnlösa, blev behandlade. Som 7-åring blev jag matad med uppstötningar av potatis och sås, som bestod av konserverade grisfötter. Många

bittra tårar fälldes då och jag längtade hem till det låga, gråa men kära hemmet, där friheten fanns. En gång var turen kommen till mig att hämta riset till min risbastu för att jag tagit en brödbit inte större än en handflata. Detta hände en frukostrast. Om nu de inbjudna och personalen åt av samma mat som barnen, så då skall jag passa på att fråga. Hur smakar mjölken ur den råa saltströmmingen, eller 2 msk fiskleverolja på potatisen? Finska språket var bannlyst. Om någon råkade försynda sig, så var det att lägga sig utan kvällsmat eller något annan straff. Föreståndarinnan var tydligen fenomenal att finna bestraffningsmetoder. Många detaljer kunder plockas fram. Att framleva sina skolår under ständig rädsla, tvång och trældom har satt sina djupa ärr på själslivet för alltid. Säkert har dessa förhållanden påverkat mera menligt på skolflickan än språkförbistringen i Tornedalen. Arbetsstugan står nu öde och tom. På dess väggar skulle jag vilja rista in: 'Om allt det som hänt inom dessa väggar, skulle upprepas i demokratins tidevarv, skulle åtal väckas'. Stiftelsens kärleksgåvor förmedlas till hjälpbehövande barn genom obarmhärtiga och kärlekslösa händer. Därför blev dess rätta innebörd och betydelse motsatsen. I stället för tacksamhet – bitterhet. Men livet har visat mig en annan sida, därför att jag kommit i kontakt med äkta medmänsklig kärlek inom frikyrkoförsamling. Den som ger livet mening, glädje och lycka."

"Eskil har rätt – Svar till [W.]"

**Insändare från signaturen "En gammal förälder",
NSD, den 19 februari 1966**

"[W.] beskyller Eskil [N.] för att vara lögnare. Jag är gammal Muodoslompolo-bo och därför känner jag mig vara förpliktad att försvara Eskils skrivelse angående bestraffning för språket skull.

Han ljuger inte, vad Eskil skriver är tyvärr med sanningen överensstämmande. Det är en allmänt känd sak. Den händelsen kom läraren till kännedom genom en uppsats, som en flicka skrev. Överskriften löd: 'En tråkig dag' och innehållet var ungefär följande: Barnen hade städat sina sovrum och övre hallen, då klockan ringde och barnen rusade nedför trappan i tro att någon belöning i form av en kaka eller karamell skulle utdelas.

Tänk vilken besvikelse när samtliga ställdes i två led och varje barn fick en rungande örfil. Och när den sista fick sin örfil sade fröken att ett barn hade talat finska. Sedan fick de gå till skolan.

Personalen hade också stränga order att tjuvlyssna i garderober och överallt och anmäla brottslingen. Bestrafningen bestod oftast i att barnen fick ligga en hel söndag i sina sängar. Till och med maten bars upp.

De första veckorna fick de större barnen svara på finska åt nybörjarna, men sedan fick dom vara tysta, tills nybörjarna behärskade språket någorlunda.

Den lärare som lär barnen nationalsången på originalspråket, alltså finska på finska, fick stå till svars för inför skolstyrelsen i Pajala. Jag minns så väl när en ledamot steg upp och sa att det kommit till hans kännedom att en lärare i församlingen lärt ut finska sånger i skolan.

Då steg den ifrågavarande läraren upp och sade: 'Jag är den skyldige. Jag har lärt Finlands nationalsång på originalspråket liksom övriga nordiska länders. Och här står jag och kan ingenting annat, som Luther inför riksdagen i Worms. Och tänker göra det i fortsättningen också.'

Det var nog många gånger som för jesuiterna, ändamålet fick helga medlen.

Heder åt en sådan karl som Eskil [N.], som inte skäms för sin härkomst. Han har till och med sitt gamla släktnamn kvar, trots att han är i svenskbygden, och därtill vågar försvara sitt modersmål. Han var förresten en av skolans prydligaste och vetgirigaste elever.

Så lärarna hade enbart gott att säga om honom. Han har ju inte skrivit ett ont ord om undervisningen i skolan, så tydligen har lärarna bemött honom med större förståelse än på arbetsstugan.

Så jag tycker att folkskollärare [W.] får gå till Canossa och be ärligt om förlåtelse för sina beskyllningar.

Det är inte en småsak att beskylla en ärlig medborgare för lögnare när han inte är det.”

”Minnen från arbetsstugan”

Insändare från Oscar [R.], NSD, den 16 mars 1966

”Många har skrivit härresande saker om förhållandena i arbetsstugorna. Jag är också ett f.d. ’arbetsstugebarn’ från Karesuando och vet vad jag talar om. Visserligen var jag redan 14 år och väl så gott som utanför skolplikten. Men min far tyckte att jag kunde gå dit, eftersom de hade litet svårt att få föräldrarna att skicka dit sina barn första året. Det var alltså år 1914, första krigsårets år. Det var inte alls som en skribent påstår: ’Förmodligen hade barn svultit ihjäl i Norrbotten om inte arbetsstugorna funnits’ och där skulle man få ’vård och tillräcklig näring åt barn från nödlidande hem’. Samma höst hade min far köpt hem 25 hundrakilos säckar rågmjöl m.m. Vi hade minst sju kor, och en stor tjur som vi slaktade, så hemma hade vi överflöd. Trots att kriget kom så oväntat och det blev svår livsmedelsbrist i landet och särskilt i städerna, då ingen livsmedelsransonering hunnit inrättas, skickade säkert inte de flesta föräldrarna sina barn till arbetsstugorna för att de inte hade mat hemma. Saken var bara den att barn från de ensliga gårdarna och små byarna samlades till kyrkbyn för skolgång.

Under min korta vistelse på ’stugan’ kan jag nu inte erinra mig några straffåtgärder för finskans skull, men sådant kan ha hänt sedan jag som nr 1 rymde därifrån. Endast en enda örfil, vilken dock inte var den lättaste, fick jag men den gången var det mitt eget fel då jag grundligt retat fröken. Att maten var dålig kan jag inte påstå, men det var för litet. Till lunch fick vi endast en liten, liten bit hårt bröd med mycket tunt påstruket margarin till litet choklad. En gång fick vi god ärtsoppa så jag ville ha mer, men då jag ätit ungefär hälften, slog det lock och jag orkade inte med bästa vilja i världen äta allt. Då ilsknade Fröken på allt – [jag] skulle inte få annan mat förrän jag ätit upp resten. Nåja, stridshandsken var kastad, ingen av parterna gav efter i första taget. Tre dagar på rad kom samma kalla sopptallrik fram för mig vid varje mattillställning. Jag fick sitta på min plats och se när andra åt. Den gången fick jag dock lära mig att en människa dör inte för tre dagars fasta. Barmhärtighet och nåd var ett okänt begrepp för vår ’snälla Fröken’. För sanningens skull vill jag dock erkänna att jag en gång, vad jag minns, fick en liten brödbit av köksflickorna i smyg. De tyckte det

var gräsligt att jag skulle svälta på det sättet. Flickan Jenny är död, men jag vill passa på att tacka dig, Hilja, för brödbiten!

Det lockades med 'fina kläder och skor' man fick i 'stugan'. Jag hade mina gamla lappskor hemifrån och aldrig såg jag till andra skor. Mina lappskor blev trasiga och skohöet stack ut lite varstans. Men det värsta var att de var 'omaka par', Den ena skon hade annan hårfärg och olika i fason och jag led oerhörda kval för detta.

När ingen ändring kunde skönjas i min skoplåga, beslöt jag en kväll under skydd av mörkret ta rätten i eden hand och knackade på dörren: 'Stig in!' Kyrkoherde [xx] satt vid sitt skrivbord. Jag utgjöt mitt bekymmer för honom. 'Lyft upp din fot mot bordskanten'. Han tittade och undersökte noga. Jag bad att han skulle ordna så att jag skulle få en omgång renbällingar³ av grannen 'Nivan Pekka' som var handlare, så skulle jag själv sy ett par lappskor åt mig. Jag tänkte att jag skulle få dem med mig på en gång, men han sa: 'Jag skall skicka en hel säck med bällingar'. Och säcken med bällingar kom fortare än kvickt till Fröken, som inte blev lite förvånad. Så småningom började det ljusna för henne att någon spelat henne ett spratt bakom hennes rygg. Så kommer hon till mig med sin mildaste uppsyn och frågar: 'Är det Oscar som har varit hos prästen och talat om bällingar', 'ja', blev svaret. Jag väntade det värsta utbrott men det uteblev, troligen av rädsla för prästen. Sedan ordnades det så att en lappkvinna, som bodde i närheten, 'Taun Saara' kom dit och sydde skor. Aldrig har jag känt mig mera tacksam till en präst än då, för hans barmhärtighet ...

Allt detta som jag nu relaterat måste ses med den 'gamla goda tiden' som bakgrund. Det var allmän brist på allmänbildning och humanitet, på den tiden.

Sjalva idén med arbetsstugorna var säkerligen uppsprungna av goda och kärleksfulla hjärtan, men det saknades lämpliga ledare. Nu däremot kan det lätt slå över åt andra diket."

³ Skinn från renens ben.

”Tacksam för arbetsstuga”

Insändare från signaturen ”Tacksam arbetsstugeelev 1903–1904”, NSD, den 16 mars 1966

”Med anledning av debatten om arbetsstugorna i Norrbotten vill jag göra ett inlägg, som kanske skiljer sig väsentligt från de tidigare.

Jag bodde i Korpilombolo arbetsstuga åren 1903 och 1904, det vill säga när byns ’puurokoulu’ (grötstuga, fritt översatt) var alldeles ny. Mina minnen från den tiden är enbart positiva. Inte var väl någon av oss precis som exemplariska söndagsskolebarn, men aldrig någonsin förekom där stryk och hårda ord. Vad maten beträffar var vi ju inte bortskämda hemifrån, och jag kan inte påminna mig att någon hade anledning att klaga.

Föreståndarinnan som hette fröken [xx] var en kärleksfull och god kvinna. Jag minns henne med tacksamhet, liksom den övriga personalen. Inte heller förekom någon ovänskap mellan barnen på arbetsstugan.”

”Rätt och orätt”

Insändare från signaturen ”Arbetsstugeelev”, NSD, datum okänt

”Svar till arbetsstugeelev i Karesuando 1923–1929. Trakasserar vi arbetsstugorna när vi talar om sanningen? Några har sagt sin mening tidigare, men blivit nedtystade. I dag är situationen annorlunda. I dag törs vi tala vi ’prinsar’, som när vi låg sjuka ej fick besöka toaletten vid behov, utan fick kasta vatten i tomburkar och tomflaskor. Dessa kärll fick vi smussa in fönstervägen om vi hade en sådan sjukdom att vi blev isolerade. Är vi missanpassade och avoga mot samhället, när vi fäster allmänhetens uppmärksamhet på vad som förekommit på arbetsstugorna? Nej, vi är samhällsvänliga, vi motarbetar korrruption och självgodhet, kämpar för rätt, rättfärdighet och demokrati i Sverige.

Vi är ej fulländade i dag, så låt oss fortsätta att kämpa.

Jag kan väl som amatör säga så här: Visst är barn levnadsglada och även elaka många gånger, men sådant ska ej mötas med brutalt våld, ej heller skall man låta barnet som det vill, utan jag tror ett vänligt men fast bemötande i förening med psykologi och peda-

gogik föder goda, ansvarsfulla, positivt och konstruktivt tänkande människor. Det är sådana människor vi bör bygga morgondagens Sverige på.

Jag får ge en eloge till våra föräldrar och skollärare i Karesuando som lärt upp oss till så pass goda medborgare att vi kan skilja på rätt och orätt.”

”Arbetsstugorna igen”

Insändare från signaturen ”Ruda”, NSD, datum okänt

”Det fanns säkerligen ett stort behov av att en så frispråkig man som Eskil [N.] äntligen träder fram och refererar något om förhållandena på arbetsstugor (NSD 3/2 1966).

Jag har svårt att förstå hur ’Arbetsstugeelev i Karesuando 1923–1929’ kan begagna sig av superlativer i det här sammanhanget (NSD 23/3 1966). Men förhållandena då kanske var bättre än under 1930- och 1940-talen. Under den tiden kunde det mesta av vad Eskil [N.] säger om arbetsstugan i Muodoslompolo sagts om Karesuando arbetsstuga. När det gäller den arbetsstugan kunde man ytterligare peka på en rad delikata psykiska och fysiska bestraffningsmetoder. Man kunde t.ex. råka ut för att bli tvångsmatad med mat som man kräcks upp. Jag har sett en pojke bli psykiskt nedbruten av att han fick panik när han fick sitta inlåst i en mörk skrubbe, ingen fick öppna trots hans desperation.

En annan kunde få ligga till sängs varje eftermiddag för att få fram ett erkännande av ’brott’ som han inte begått. Det fanns inget val. Efter erkännandet en väl förberedd ’risbastu’. Enligt min mening är det fel att kalla nämnda ’risbastu’ för aga. Metoden var ganska ofta förekommande och jag kan inte erinra mig mer än en under 6 års tid, som var så hårdhudad att han inte blödde efter behandlingen. Det är fysisk tortyr. Den psykiska ’fostran’ sköttes effektivt bl.a. med hjälp av hot om bestraffning ’med andra metoder’ och med hjälp av ett välutvecklat angivarsystem. Det fanns en tid då inomhustoaletter var installerade, men fick ej besökas efter kl. 20. Vi hade gömt flaskor för urinen i klädlådorna. Även det var straffbart.

Man behöver sannerligen inte ha något ’inrotat hat mot tjänstemän’ osv. för att tycka att det osat korruption om arbetsstugan.

’Vad kommer härnäst’ frågar J. [H.] i NSD 23/3 1966. Har herr [H.] intressen i Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor och dess fyra miljoner? I så fall: föreslå att pengarna betalas ut till f.d. elever som skadestånd för sveda, psykiskt lidande och språkdiskriminering.’

Figur 3.3 Pello arbetsstuga/Pellon työtupa

Foto/ Kuvva: okänd/tuntematon.

”Pennalism, förtryck i arbetsstugorna – men ändå: Jag är tacksam för de åren!”

Insändare från Uno [I.], NSD, den 4 april 1966

”Efter att ha läst de olika insändarna beträffande arbetsstugorna manar mig samvetet att inte helt tiga i denna sak, som säkert utgjort en av hörnstenarna för grunden för mitt liv.

Jag var arbetsstugepojke under hela min skoltid (fem år). Vi var barn från skilda miljöer och skilda ekonomiska förhållanden och reagerade därför mot arbetsstugorna på olika sätt. Jag kom från ett hem, där det ej fanns tillräckligt med mat och kläder, varför strävan efter detta var det väsentligaste, men där man samtidigt inpräntade hos oss skolans absoluta nödvändighet.

Jag var arbetsstugepojke i Tarendö. De första åren var bristfälliga både vad mat och kläder beträffar, men jag hade det betydligt bättre

än hemma. Det enda jag led av under denna tid var den stora pennalism som de äldre pojkarna utövade. Den dåvarande föreståndarinnan, fröken [xx], var inte psykiskt tillräckligt stark för att komma till rätta med detta. Hennes efterträdare, fröken [xx], lyckades dock med detta. Hon kom även i en tid, då de ekonomiska förutsättningarna för arbetsstugan blev betydligt bättre, maten blev mångsidigare och kraftigare, de dåliga kortbyxorna blev långa vadmalbyxor, blötnäbbar blev riktiga kängor och den väl så betungande vedhuggningen avskaffades. Till och med mjölkhämtningen slopades. Det blev en god ordning med de nya förutsättningarna.

Nu får man inte glömma vad som sagts ovan om att det kunde förekomma kontroverser. Det var nog inte alltid så lätt för en kvinna att med hjälp av endast ett biträde hinna med allt bland femton pojkar och femton flickor, som var och en var en egen individ och reagerade olika. De sista tre åren i arbetsstugan har dock endast lämnat positiva minnen hos mig.

Många klandrar det språkliga förtrycket som barnen i arbetsstugan blev utsatta för. Vi måste dock komma ihåg, att det var högre instanser, som låg bakom uppfattningen att Tornedalen skulle försvenskas. Detta var orealistiskt och oklokt, men arbetsstugorna kunde nog inte göra så mycket åt detta. Vi måste dock medge, att denna intensiva språkutbildning, som vi blev utsatta för, gav rätt så goda resultat i förmågan att lära sig tala svenska. Jag fick aldrig höra ett svenskt ord i min hemmiljö (det var så för de flesta) varför jag inte tror, att den korta skoltiden skulle ha varit tillräcklig för att lära sig tala flytande. Skriva är en annan sak. Vi blev bestraffade för varje finskt ord vi talade på stugan, men straffen var lindriga, om man nu inte själv provocerade fram ett läge, där föreståndarinnan var tvingad till att straffa hårdare. Hur skulle det ha gått för henne, om hon mistat sin auktoritet? Pojkar var pojkar även under det fattiga 1920-talet.

Jag medger att systemet som sådant var felaktigt. De fattiga var många, men fattigdomen var ej självvårdad och det borde ha varit ett samhällsintresse att råda bot på detta. Arbetsstugorna byggde på välgörenhet från de rika och detta kunde frammana en tacksamhetens underdånighetskänsla, som kunde avtrubba dessa barns förmåga att som fullvuxna kräva sin rättvisa delaktighet i samhället. Förhållandena i samhället medgav dock ingen annan lösning, varför det är med stor tacksamhet jag kommer ihåg mina arbetsstugeår

utan vilka jag knappast hade haft fysiska förutsättningar att bli en normalt frisk samhällsmedborgare i ett bättre samhälle, där vi kan ta vara på våra barn på ett mer önskvärt sätt.

Ni som klandrar arbetsstugorna – tänk efter i vilken tid vi levde i då. Jag tror, att Ni då blir mildare i Era uttalanden.”

”Arbetsstugelivet”

**Insändare från signaturen ”En som inte kan glömma”,
NSD, datum oklart**

”Efter att ha läst insändarna om förhållandena i arbetsstugorna måste också jag göra ett kort inlägg. Jag har varit elev i Nattavaara arbetsstuga åren 1934–1939. Det som skrivits i tidigare insändare måste jag hålla med om. Det är otaliga saker som skulle kunna räknas upp. Vid mina år i arbetsstugan fick jag vara med om mycket som ej tål dagsljus. Det kom sig av den dåliga tillsynen över barnen under deras fritid. Det finns barn som fått skador psykiskt för hela livet av vistelsen i arbetsstugan. Det Eskil [N.] och många skrivit är ingen lögn. Många gånger fick vi barn lida oskyldigt för andras ofog.

Vad maten angår var den till fyllest, och ville man inte äta t.ex. köttsoppa där det flöt maskar, eller gröt som var uppblandad med råttlort, blev man tvingad till det med våld ... [text saknas].

Vi från landsbygden var inte vana att äta sådana rätter med så oaptitliga tillsatser om än vi kom från fattiga hem. Det känns svårt att glömma denna mycket svåra tid. Jag har berättat för mina barn hur vi haft det och det har varit svårt för dem att tro att sådant skett för bara 30 år sedan,

Det fanns ingen kärlek till barnen i arbetsstugan. Visst kunde föreståndarinnan visa sig älskvärd då det var några främmande i arbetsstugan. Då kunde ett och annat vänligt ord bli sagt och en och annan få en klapp på kinden för då var det viktigt att ge sken av snällhet.

Det finns mycket som kunde skrivas men som redan ovan sades ej tål dagsljus, därför skall jag tåga.”

”Språkfråga – eller vad?”

Insändare från signaturen H. [H], NSD, den 3 maj 1966

”Först vill jag erkänna att Eskil råkar ha rätt i att jag inte varit i arbetsstuga, då jag redan hade gått ut skolan innan stugan kom till, men flera av mina bekanta var där och jag skulle ljuga om jag skulle påstå att de hade något ont att säga om sin skoltid. Alla var i bättre kondition när de kom hem på våren, välklädda och utan tvekan bättre utbildade än vi i hemmaskolan. Att allting hade varit det rakt motsatta på andra håll måste vara minst femtio procent lögn, framkallat av sjukligt hat och avund hos alla som skrivit dessa hårresande historier.

Glädjande är dock att Eskil fått lära sig inte bara tal- och skrivkonsten utan också innanläsningen, även om det tycks vara svårt läsa och rätt förstå egna skrivelser. Eller kanske bondångern gör sig gällande?

Jag tackar alla som ärligt avslöjat var de fått sin andliga och politiska fostran, nämligen Revontulet, senare Norrskensflamman och då är det inte svårt förstå bakgrunden, då denna tidnings främsta uppgift alltid varit att svartmåla allt i vårt samhälle, vartill finns många sorgglustiga exempel då den samtidigt agerat arbetarklassens förespråkare och dess farligaste, lömska fiende ...

Förlåt, nu blev det lite politik också, som inte hör till språkfrågan, men det finns väl plats i den stora trågen.

Nu anser jag att tiden vara inne för Eskil och andra att överlåta detta ’gläfsande’ åt någon skvallertant eller gubbe som kan nå samma resultat.

Mig får ni gläfsa på efter bästa förmåga, då jag inte mer ansett sådant svaret värt.”

”Svar till [H.]”

Insändare från Johannes [S.], NSD, den 12 maj 1966

”I NSD av den 3/5 har Ni gått igenom en del av det som skrivits om arbetsstugor, och därvid fastnat särskilt vid min tidigare insändare angående ’stugan’ och ’revontulet’. Jag tycker att Ni har ytterst litet vetskap om de dåtida språkförhållandena. Revontulet

(Norrskensflamman) var på den tiden den enda tidningen som kom ut inom länet, även på finska. Då den förde den arbetande befolkningens talan, och min far råkade tillhöra den kategorin, så läste han den. För det blev han fördömd av många och utsatt för hat och förakt ...

Min politiska fostran har jag fått av de herrar som äntligen förbjöd auktion på orkeslösa åldringar, och handikappade som såldes till lägstbjudande.

[H:s] kritik mot Eskil och de övriga han syfta på är inte hållbar. Han gör rätt i att å sin sida vara tyst om 'stugan', och med att kritisera varom han intet vet."

"Modern dog – men 'fröken' nekade barnen resa hem"

Insändare från "F.d. arbetsstugeelev", NSD, datum okänt

"Jag har med stort intresse läst samtliga insändare om förhållandena på olika arbetsstugor och väntat att någon f.d. elev vid arbetsstugan i Pålkem skulle ta till orda. Ingen ska tro att förhållandena i Pålkem var bättre än vid de övriga. Tvärtom. I vissa avseenden värre, vilket jag ska återkomma till.

Genom inläggen i NSD är det som om man på nytt upplever tillvaron på arbetsstugan, och orättvisor och andra missförhållanden man var utsatt för, gör att man känner ett behov att ta till pennan för att göra sig hörd.

Det förvånar mig hur lika förhållandena var på samtliga arbetsstugor både ifråga om den järnhårda disciplinen och de stränga och hårda straffmetoderna. Man behöver sannerligen inte göra stora förseelser för att få straff. Låt mig ge ett exempel.

Vi fick gå och lägga oss mycket tidigt. Sedan vi läst vår aftonbön skulle det vara dödstyst. Som alla förstår så var det svårt ibland, framför allt på vårkanten. En kväll låg vi, några flickor, och viskade till varann. Men föreståndarinnan stod och lyssnade bakom sovrumsdörren. Dörren rycktes upp och föreståndarinnan kom in, mycket arg och frågade vilka det var som legat och pratat. Hon gick runt våra sängar och frågade. Uppriktig som jag var redan då, och fortfarande är, så erkände jag att jag och mina närmaste sängkamrater legat och viskat sinsemellan. Föreståndarinnan kommenderade oss då att komma in i hennes rum. Eftersom vi var 6–8 stycken var

ingen direkt orolig, utan vi följde glatt med, utan att ana oss till vad som skulle hända.

Vi fick order att ställa oss i rad. Den minsta först. Jag stod sist. Under tiden hade föreståndarinnan skickat någon att hämta björkris. Det var inte bara ett ris utan flera. När vi såg björkriset blev vi förstås rädda. En av småflickorna var en mig närstående. Hon, stackarn, fick ta emot de första rappen. Jag minns så väl hur bitter jag blev då föreståndarinnan drog upp hennes nattlinne och började slå hennes nakna lilla kropp. Där stod jag och vågade inte gå fram och beskydda henne. Hon fick några slag och sedan fick hon gå och lägga sig, gråtande. Föreståndarinnan ansåg visst att hon borde spara sina krafter eftersom vi var många kvar i ledet, som skulle genomgå den 'kärleksfulla' behandlingen, så hon gjorde vissa uppehåll för att ta igen sig. Vi som var äldre fick betydligt hårdare slag med riset.

Jag hade aldrig tidigare och aldrig senare heller i mitt liv varit utsatt för en dylik misshandel – jag betraktar det ännu i dag som en rå och brutal misshandel av värnlösa barn – så jag tog det mycket hårt. Jag kunde aldrig förlåta föreståndarinnan och hatet började växa inom mig. Jag tyckte då – liksom jag tycker också nu – att straffet inte stod i proportion till förseelsen. Mina föräldrar har aldrig använt aga mot mig eller mina syskon och jag tror att vi blev ungefär lika väluppfostrade som andra barn. Och det var som sagt, första och enda gången, jag blivit utsatt för kroppsaga.

Jag kan emellertid 'trösta' mig med att jag sannerligen inte är ensam om att ha fått stryk med björkris i arbetsstugan i Pålkem. Många f.d. elever kan säkert intyga att aga av den här formen förekom tämligen ofta. Ibland måste t.o.m. föreståndarinnan ta hjälp från byn för att aga de större pojkarna. Prästen och en laestadianpredikant ställde sig villigt till förfogande.

Ofta har jag ställt mig frågan hur kunde dessa religiösa människor ge sig till att aga andras barn – handlingar, som för mig förefaller både grymma och syndiga? Hade det inte varit bättre att dessa män försökt tala barnen till rätta? Visst förekom det att elever gjorde rätt grova förseelser, som fordrade någon form av straff och tillrättavisning, men den detaljen borde föreståndarinnan ha klarat utan att kalla på hjälp från byn. Att aga barn med björkris, den konsten behärskade hon till fulländning.

En händelse tvivlar jag på har motsvarighet på annan arbetsstuga.

Vår kära mor dog. Far kom då dit för att hämta hem mig och mina syskon. Kan ni tänka er; föreståndarinnan nekades oss att fara hem ett par dagar, trots att vi blivit moderlösa. Hur kan en sådan människa vara skapt, som kan neka en far att ta hem sina barn i en sådan situation? Den enda och bästa trösten far och vi hade i vår sorg var ju att få vara tillsammans. Bara Ni som har mist någon av Era föräldrar, när Ni var små, kan förstå hur vi kände det.

Far tog emellertid hem oss utan föreståndarinnans tillstånd och därmed visade han, att det ändå var han som bestämde över sina egna barn. Vad jag beundrade far – och gör det fortfarande – för att han inte gav efter den gången.

Det jag nu berättat är sanning – absolut sanning. För bara en vecka sedan talade jag med far om saken och han bekräftade att han blev nekad att ta hem oss i samband med mors död. Mina syskon kan också intyga riktigheten av vad jag berättat. Trots att det nu gått drygt 36 år sedan denna händelse inträffade, så kan jag aldrig glömma den. Aldrig så länge jag lever.

Beträffande maten så fick vi barn sämre mat än personalen. Vi åt visserligen i samma matsal, men maten var inte lika. Den var ofta dålig. Framför allt brödet. Det bakades i en kombinerad bagar- och tvättstuga där det hängdes på tork under taket. Det blev ofta stenhårt och ibland nästan omöjligt att få någonting ur. Men svälta behövde vi inte.

Rätt ofta hände det förstås att vi fick matpaket hemifrån. Kom det till 'frökens' kännedom så åkte innehållet i matpaketen i gris-maten utan pardon. Det resulterade i att vi började gömma våra matpaket i vedtravarna, precis som en annan insändare berättat.

För lite mat fick vi inte. Ibland var det tvärtom. Ibland orkade inte alla äta upp det som östs på deras tallrikar. Straffet var då att sitta kvar vid bordet till dess att tallriken var tom. Vid sådana tillfällen hände det att en del fick uppkastningar. Man försökte tvinga dem att ändå äta upp innehållet på tallriken. Själv har jag emellertid aldrig råkat ut för något sådant.

Så där vidriga förhållanden var det inte alltid i Pålkem. Några år efter det att jag lämnade arbetsstugan kom det en ny föreståndarinna och då blev förhållandena av allt att döma betydligt bättre.

Disciplinen blev mindre hård, eleverna fick större frihet och maten blev bättre, enligt vad jag försports.

Det bevisar ju att det hängde på föreståndarinnan att förhållandena var som de var. Jag måste i sanningens namn säga att den övriga personalen, var snäll mot mig under mina sex år på 'stugan'. Jag har ingen anledning att klandra dem. Dessutom måste ju de också lyda föreståndarinnan.

Vad man däremot reagerar emot det är att människor, som inte är bättre själva eller varit elever på arbetsstugan, ger sig in i debatten och försöker göra oss f.d. elever till lögnare och lögnerskor.

Det jag berättat är rena fakta, vilket såväl mina syskon som övriga f.d. elever vid arbetsstugan i Pålkem kan intyga.”

- 4 Att byta språk
– berättelser från skolan/
Kielen vaihtaminen
– muisteluksia koulusta

Skolan påverkade elevernas syn på modersmålet

Många av de intervjuade har berättat om sin skoltid. Berättelserna handlar ofta om mötet med det svenska språket utanför hemmet. En del barn hade svårt att ta till sig skolundervisningen på svenska. Andra berättar om sättet de tvingades lära sig svenska i skolan och om bestraffningar som mötte den som talade sitt modersmål. För en del påverkade erfarenheterna från skolan synen på det egna modersmålet. Flera intervjuade menar att skolerfarenheterna påverkat självkänslan och även viljan att föra språket vidare till nästa generation.

Koulu vaikutti oppilhaitten käsityksheen äitinkielestä

Monet niistä, joita oon saarnautettu, oon muistelheet ommaa kouluaikaa. Net muisteleva useasti kunka net kohtasit ruottin kielen koin ulkopuolela. Joilaki lapsila oli hankala ottaa sisäle ruottinkielisen kouluopetuksen. Toiset muisteleva millä mallin net häyt vängelä oppia koulussa ruottia ja rangastuksista, mitä net sait jos net saarnasit ommaa äitinkieltä. Joilaki kokemukset kouluaijalta vaikuttiva käsityksheen omasta äitinkielestä. Monet, jotka oon puhutettu, meinaava ette kokemukset koulusta oon vaikuttanheet ittluothon ja kans halhuun viejä kielen etheenpäin seuraavalle sukupolvelle.

**Figur 4.1 Muodoslompolo arbetsstuga, 1947–1948/
Muodoslompolon työtupa, 1947–1948**

Foto: okänd/Kuva: tuntematon.

”Jag hade bara frågat om vad det svenska ordet betydde”

”Nils” är född i mitten av 1930-talet. I hans barndomshem talade familjen meänkieli. När han började skolan 1942 i nuvarande Pajala kommun kunde han ingen svenska. Nils har jobbiga minnen från skolgången: ”Det var jobbigt att börja skolan och inte kunna ett ord av vad läraren sa.” Nils berättar att barnen blev bestraffade om de pratade finska. Det kunde till exempel bli luggade och dragna i håret om de sa något på finska. Han minns en gång hur han var så förvirrad över vad de svenska orden betydde. Han frågade därför grannpojken på finska vad ett svenskt ord betydde. När Nils sedan kom in från rasten och gick in till hallen i skolan, så kom läraren och drog honom i håret. ”Jag hade inte gjort något dumt, jag hade bara frågat vad det svenska ordet betydde. Det kändes så hemskt eftersom man inte hade gjort något fel.”

Intervjuaren frågar om det var lika strängt genom hela Nils skoltid? ”Så länge barnen inte kunde svenska var det svårt, men sedan började de lära sig mer och mer och till slut kunde de förstå svenskan och då blev det lättare”, berättar Nils. Sas det rakt ut att språket var förbjudet, frågar intervjuaren. ”Ja absolut! Barnen fick

inte yttra ett enda ord finska i skolan, inte ens på rasten. Barnen kunde stå på baksidan utan att se läraren och prata finska sins- emellan men de visste inte att läraren tjuvlyssnade. Jag var bara så intresserad av vad det där svenska ordet betydde [och blev be- straffad för det]”, berättar Nils. ”Det var en alldeles hemsk tid för oss det första året i skolan när man inte alls förstod något, vilka hemska minnen det har gett” säger Nils när han pratar om den strikta modellen med svenska språket. Det fanns också bra lärare som inte var lika strikta med språket, menar han.

Har Nils tänkt på hur man skulle kunna gottgöra eller upprätta det som har blivit fel? ”Känslan som jag fick då från första året i skolan kommer aldrig att försvinna, det minnet kommer jag alltid ha kvar” säger Nils efter frågan om vad som kan göras för en upp- rättelse. Han fortsätter: ”Tiden har förändrats och folk vet ingen- ting om det som har hänt.”

När skolan hade slutat var tanken att eleverna skulle börja i konfirmationsundervisning. Byns präst kom på besök när Nils var i gödselhuset och jobbade. Prästen frågade Nils om inte han också skulle börja med konfirmationsläsningen. Då svarade Nils att ”vem ska göra det här jobbet då?”. Prästen funderade ett tag och svarade ”Ja, men fortsätt du med ditt jobb”. ”Det var en förständig man”, menar Nils. Han var ju tvungen att fixa med gödseln så att de skulle kunna odla till sommaren och det förstod prästen. ”Jag fick tillåtelse av prästen att jobba i stället för att konfirmera mig”, avslutar Nils och skrattar.

”Mie olin tyhä kysyny mitä se ruottin sana merkitti”

”Nils” oon syntyny 1930:n luun puolessavälissä. Hänen lapsueen kotona pere saarnasi meänkieltä. Ko se alko kouhluun 1942 nykymailmasessa Pajalan kunnassa se ei saattanu ruottia yhthään. Nilsilä oon vaikeita muistoja koulunkäynistä: ”Se oli ankaraa alkaa kouhluun ko ei käsittäny yhthään sanna, mitä koulunopettaja sano.” Nils muistelee ette lapsia rangastethiin jos net saarnasit suomea. Niitä saatethiin esimerkiksi tukustaa ja kiskoja tukasta, jos net sanot jotaki suomeksi. Se muistaa kerran kunka hään meni niin sekasin, ko hään ei käsittäny mitä ruottin sanat merkittit. Sen vuoksi se kysy krannipojalta mitä yks ruottin sana merkitti. Ko

Nils sitte tuli rastilta sisäle ja tuli koulun porstuhaan niin koulunopettaja tuli tukusthaan häntä. ”Emmie ollu tehny mithään häijyä, olin tyhä kysyny mitä ruottin sana merkitti. Se tuntu niin kauhealta, ko ei ollu mithään tehny väärin.”

Saarnauttaja tutkii jos se oli yhtä ankaraa koko Nilsin kouluaikana? ”Niin kauon ko lapset ei osanheet ruottia se oli hankala, mutta sitte net aloit ophiin enämpi ja enämpi ja lopuksi net saatoit ruottin kielen ymmärtää, ja sillon se helppasi”, Nils muistelee. Sanothiinkos suohraan ette kieli oli kieleetty? saarnauttaja tutkii. ”Joo, tietenki! Ei lapset saanheet ythään suomen sanna puhua koulussa, ei rastilakhaan. Lapset saatoit takapuolela seisoa, missä koulunopettajaa ei näkyny, saarnaamassa suomea keskenänsä, mutta net ei tienheet ette koulunopettaja varkhoishiin kuunteli. Mie halusin tyhä niin kovasti tietää mitä ruottin sana merkitti [ja minua rangastethiin siitä]”, Nils muistelee. ”Se oli aivan kauhea aika meile ensi vuona koulussa, ko ei mithään käsittäny – kunka kauheita muistoja se oon antanu”, Nils sannoo ko hään saarnaa lujista säänoistä ruottin kielestä. Niitä oli kans hyviä koulunopettajia, jokka ei olheet kielen kans niin lujat, se meinaa.

Oonkos Nils hunteerannu millä mallin sitä saattas hyvittää eli korjata sen, mikä oon menny väärin? ”Se tunnelma, minkä mie sain ensimmäisenä kouluvuona ei lähe koskhaan poijes, se muisto tullee aina olheen jäljelä”, Nils sannoo ko hältä tutkithaan mitäs sen saattas tehjä korjaamhaan viat. Se jatkaa: ”Aika oon muuttunu eikä ihmiset tiä menheistä tapahtumista mithään.”

Ko koulu oli loppunu oli meininki ette oppilhaat alkasit rippilukhuun. Kylän pappi tuli käymhään ko Nils oli sontahuohneessa töissä. Pappi kysy Nilsiltä jos hään ei kans alkas rippilukhuun. Sillon Nils vastasi ette ”kuas tämän työn sitte tekkee?” Pappi hunteerasi pikkusen aikaa ja vastasi: ”No niin, mutta jatka sitte sie sinun työn kans.” ”Se oli viisas mies”, Nils meinaa. Sehään oli pakko hommata sonnat ette saattas kesäksi kylvää, ja pappi käsitti sen. ”Mie sain papilta luvan olla töissä sen eestä ko käyjä rippilukua”, Nils lopettaa ja nauraa.

Figur 4.2 Kaunisvaara skola, klubbmästerskap pågår, 1955/
Kaunisvaaran koulu, seuramestaruus menossa, 1955

Foto/Kuva: Brynolf Lantto.

”Det förnedrade både oss och språket”

”Torvald”, som är född i mitten av 1930-talet, blir intervjuad tillsammans med sin dotter ”Ellen”, som är född på 1960-talet. Torvald växte upp i en liten by i nuvarande Pajala kommun. Familjen hade ett småbruk. ”Mat fanns ju men det var dåligt med pengar. Vi hade mycket bra mat. På hösten i november slaktades ungtjuren och grisen. I landet hade vi potatis, två stora potatisland. Det var inga konstigheter, vi fick lära oss att ta ansvar från ung ålder”, berättar Torvald. Särskilt på somrarna hjälpte barnen till på gården med höet, gräva upp potatis, hämta gödsel från gödselrummet för att kunna gödsla på våren. Torvald är äldst av åtta syskon och fick ta ansvar tidigt. Hemma i familjen talade man meänkieli och Torvald kunde inte ett ord svenska när han började skolan.

Torvald började sin skolgång 1941 i hembyn och gick där alla sina sju skolår. Han var spänd inför att börja skolan. De äldre eleverna retade de yngre: ”såklart var de tvungen att visa vem som bestämde när skolan började”. Hans lärare var från Tornedalen.

Hon var väldigt duktig med skolbarnen och hjälpte dem mycket. Hon skrev på tavlan och eleverna kopierade i sina anteckningsböcker. Torvald minns att det inte kändes omöjligt att lära sig svenska, men det var såklart inte lika enkelt för alla eleverna då det var rätt så stressigt att lära sig svenska. Vissa var mer praktiskt lagda och andra hade lättare för läsandet. Torvald tar fram en bok som han vill visa. Det är hans första bok från skolan som han har sparat. I den har han stavat till svenska ord efter hela alfabetet.

Intervjuaren frågar om barnen fick prata meänkieli i skolan? Torvald svarar att hans lärare var en klok och pedagogisk person. Hon pratade främst svenska, men dök det upp ord som eleverna inte förstod sa hon ordet på meänkieli. Torvald har bra minnen från när hon var hans lärare. Han minns inte riktigt när han faktiskt lärde sig svenska, det kom som automatiskt för honom. Lärares pedagogiska sätt var bra för Torvalds lärande: ”jag blev till och med intresserad av att lära mig. Men andra som inte hade fallenhet för läsandet blev aldrig intresserade. De fick problem med skolan, eller vi alla hade väl problem när vi började folkskolan. Det var ju läsförståelsen i småskolan, såklart blir det ingenting av det om man inte kan läsa.” Småskolan var 1–2:a klass och folkskolan 3–4:e klass. De gick i skolform B2 vilket betydde att 4–5 klasser satt i samma klassrum.

Efter småskolan hade Torvald en manlig lärare från en annan ort som också kunde meänkieli. ”Han var inte elak men såklart hade vi pojkar ibland lite svårt att lyda så han tog tag i nacken och i håret för att få ordning i klassen”, säger Torvald. Han berättar att det fanns ett språkförbud: ”Om vi barn skulle kunna lära oss svenska så skulle vi inte få prata meänkieli under hela skoltiden, på rasten och hela tiden. Det var det som var regeln. Efter det började lärarna säga till eleverna att de inte fick prata meänkieli i klassrummet eller på rasten ’så lyder reglerna nu’. Men så gick vi ut på rasten och höll på med annat så började vi såklart prata finska. Vi ville inte prata svenska, det var ju jobbigt att prata svenska. Vi kunde ju inte det ordentligt heller, det var inte så flytande. Och när vi kom in till klassrummet efter rasten så sa flickorna till läraren att Torvald har pratat finska. Va, har Torvald talat finska?! sa läraren allvarligt. Det ville man ju inte erkänna men han förstod ju att det var så.” När detta hände så fick han en halvtimmes kvarsittning ihop med två andra pojkar. Andra gånger var det andra som fick kvarsittning.

”Då fick vi sitta ner vid bänken, efter att skolan hade slutat. Läraren hade väl lite jobb att göra, rapporter att skiva och liknande. Sedan så sa han, vi fortsätter i morgon, alltså kvarsittningen. Jag svarade då nå absolut inte! Vi sitter klart hela nu. Han [läraren] blev rödare och rödare bakom katedern och efter en liten stund så sa han till mig: Hörru vi fortsätter i morgon! Men vi hade ju tänkt att vi skulle sitta klart så att kvarsittningen var färdiggjord. Läraren svarar: Det blir ju kväll innan vi är klara här. Ja såklart förstod vi det. Det var så att man brukade sitta av lite i taget under flera dagar och denna gång hade vi ju suttit av redan ett par timmar och det var ett par timmar kvar. Till slut skrek han att nu räcker det nu sticker jag hem och det gör ni med!” berättar Torvald. De visste att han skulle bli irriterad när de förhandlade med honom på det sättet. ”Vi var ju busiga, och det var en bra lärare ... Men det var väl svårt att hålla isär 5 klasser. Det var inte så lätt alla gånger.”

Torvald berättar om hyss han gjorde i skolan: ”Vi skulle egentligen ha fått massor med stryk, men vi fick inte det eller ibland fick vi ju. En gång så slog han mig här så att toppen av pekpinnen gick av”, säger Torvald och påpekar att de förtjänade det så som de höll på. Det var inte återkommande med kroppslig bestraffning ”men då när det behövdes. Han var ändå lite för snäll när han hade att göra med sådana buspojkar”, säger han.

Många andra barn hade det betydligt svårare i skolan. Torvalds fru, som gick i skolan i en annan liten by i Tornedalen, har berättat om sin skolgång. Flera av hennes klasskamrater kunde inte svenska när de började skolan. En klasskamrat som satt bredvid henne kunde inte svenska och sa då på meänkieli att hon måste gå på toaletten och frågade om bänkkamraten kunde säga det till läraren på svenska. Bänkkamraten förklarade på svenska för läraren varpå läraren svarar att flickan måste säga det själv. Flickan fick stå bredvid bänken och försöka säga det på svenska tills hon kissade på sig. ”Det där har jag alltid kommit ihåg, jag tycker det är så hemskt”, säger Ellen om mammans skolminne. ”Mamma tyckte ju det var jättejobbigt. Förnedrande. För hon försökte ju hjälpa men det dög inte”, säger Ellen. Torvald och Ellen tror att detta hände när flickorna gick i första klass. ”Så det är ju säkert väldigt många som har upplevt väldigt förnedrande saker. Man kanske inte har haft så lätt för att lära sig”, säger Ellen. Torvald påpekar att liknande saker hände på hans skola med men inte på hans tid utan generationen före

honom. Det är äldre personer som har berättat det för Torvald, exempelvis att lärarna kunde säga att eleverna skulle sätta händerna på bänken och så slog de med pekpinnen. Torvald minns att grannpojken som var äldre än honom råkade ut för det. ”De behövde inte göra så mycket men det var kolossalt hårda metoder av lärarna”, säger Torvald.

När Torvald senare i livet gifte sig talade han meänkieli med hustrun, men med barnen talade de svenska. Barnen har ändå lärt sig meänkieli. ”Men där måste det ju ha hänt någonting, med synen på språket, att svenskan var bättre och viktigare”, säger Ellen. Torvald svarar: ”Jo! Det var ju det som var när vi blev bestraffade i skolan för att vi sa på finska på rasten. Det blev ju negativt för språket också. Vi fick ju när vi kom till [en större ort] också nästan skämmas för att man pratade finska.” Ute på byn kunde man bli trakasserad om man talade meänkieli. Intervjuaren frågar Torvald om han fick känslan att han inte var lika bra eller ”fin” som de andra? Torvald svarar: ”Det hade jag absolut. Det blev ju att man också pratade svenska med personer som kom från byarna bara för att man skämdes för [språket]. Det är ju hemskt att vi började skämmas för vårt modersmål, att vi ska skämmas för vårt modersmål!”

Hur har det påverkat människor? Torvald fortsätter: ”Det skapar en mindervärdighetskänsla. Man undviker att tala sitt eget modersmål och det vore annat med ens modersmål som man kan. Det hade varit lättare om man hade fått prata det. Det var så för alla oss som kom från Tornedalen. Kasta bort svenskan och prata finska, vårt modersmål. Och det ska vi skämmas för. Det är klart att det skapar en mindervärdighetskänsla. Och vad kommer från mindervärdighetskänslan, man börjar väl att fundera varför jag är sämre än de andra”, säger Torvald. ”Tänk hur det hade varit om vi hade fått lära oss [meänkieli] under skolgången, vi hade varit fullt tvåspråkiga. Men i stället straffade de oss när vi pratade [finska/meänkieli] och det är 1940–1950-talets Sverige. Och DET måste vi ta TILLBAKA, ABSOLUT!” menar Torvald. ”Det är viktigt att vi får tillbaka värdigheten i vårt språk, meänkieli. Det är ju det jag har upplevt hela livet. Man har ju nästan fått på käften för att man har pratat”, säger Torvald.

Torvald tycker att hans skolgång var bra förutom språkförbudet. Han har bara gått på småskolan och folkskolan och han har klarat sig i livet. Det var inte fel på skolan i sig, men det gick snett på något vis, menar han. Torvald talar om Tage Erlander som var ecklesiastikminister under den tiden när han själv gick i skolan: ”och [Erlander] såg inte något annat än att tornedalingar skulle tas bort. Det var Sverige och ingenting annat. Vi ska försvenskas”. Torvald fortsätter: ”Dessa män och de i regeringen hade ingen förståelse för det hela och de såg inget värde i tornedalingarna eller meänkieli eller kulturen. I sådana svårare stunder så blir man arg. Varför är vi nertrampade på det sättet?” undrar Torvald.

Hur tänker Ellen att försvenskningen har påverkat henne? ”Jag tänker att det där fördes över till oss, utan att man pratade om det”, säger Ellen. Torvald håller med. Ellen fortsätter: ”Det var bara tyst. Det var ingenting man pratade om. Jag kommer ihåg när jag gick i skolan. Vi åkte ju till byn på sommarloven och på helgerna men det var ju ingenting. Så hade man klasskamrater som hade husvagn och åkte till Södertälje på somrarna. För mig blev det då, åhh Södertälje. Det var som riktig semester, det var finare liksom ... Det präglade en som barn att det som vi hade var ingenting värt. Man pratade inte om det på det sättet. Det var bara en tystnad som jag har reflekterat över sedan som vuxen. Utan att ni menade något illa så fördes det över på nästa generation. Inte med ord men på något annat sätt som man inte riktigt förstår hur det gick till. Vi hade ju finska som hemspråksundervisning fast det var ju inte modersmålet. Det tyckte ju mamma och pappa var en förmån att man fick läsa finska i skolan för det hade ju inte dom fått göra. Men sen när man gick i 6:an så utmärkte man sig, så då slutade jag till högstadiet. Då ville jag inte läsa finska”, berättar Ellen. Hon läste riksfinska i låg- och mellanstadiet, det var inte meänkieli. Hon upplevde inte att hon hade en bra språklig grund men hon förstod grammatiken och hade enkelt för att stava. Hon har haft glädje av undervisningen för hon förstår meänkieli men har svårare att förstå finska. Hon kan inte meänkieli fullt ut och tycker det är synd, även fast hon ser rikedom i att förstå språket. Det är först när hon blev vuxen som hon uppskattade det, som barn förstod inte hon betydelsen på samma sätt.

Intervjuaren frågar om Ellen anser att skammen som har funnits hos hennes föräldrar har överförts till henne? Ellen fortsätter: ”Ja, det blev som ett ok som man inte satte ord på. Det är ju också en börda att bära som man har fått bearbeta. Nu är jag ju så pass gammal, men liksom när man blev över 20, 25–30 och började förstå samband och sammanhang och varför det blev så i Tornedalen. Då kunde man relatera det själv och bara: aha! Det var därför dom sa så eller det var därför dom INTE berättade det där. Man blir ju arg, så det blir ju någon slags ilska”, säger Ellen.

Var tänker Ellen att ilskan ska riktas? Ellen förklarar: ”Det är ju helt fel att man många gånger skuldbelägger individer. Det är fel! Det här satt högre upp, det här var samhällsfaktorer, statlig politik och DET tycker jag att dom ska få stå till svars för även fast dom som stod bakom det här är ju döda. Men man måste prata om det, man måste synliggöra det. Berätta om hur det var. Sverige som har ett så fint rykte, den fasaden måste man riva ner för det är ju faktiskt inte så. Norra Sverige behöver upprättelse. Det är ju alla minoriteter här uppe. Så mycket styrka som har funnits som inte har värdesatts och så mycket kunskaper och begåvningar. Att man ens har överlevt här uppe! Och alla naturresurser som man tar från våra områden och ändå får man heta att man är den tärande regionen, alltså det är ju inte klokt! Det är ju ingen idé att bli upprörd och arg men i det tror jag när man synliggör saker så kan man också försonas med det som hände. Och att DU [riktat till Torvald] kan få känna att det var inte mitt fel, det här blev jag utsatt för. Att ta tillbaka värdigheten och stoltheten över sin historia och sin bakgrund”, säger Ellen.

”Det är klart att jag i min ålder, det sitter kvar tills begravningen”, svarar Torvald. ”Du kan ju ändå bearbeta det”, säger Ellen. ”Jo jag kan ju bearbeta och jag behöver INTE SKÄMMAS för det är en STOR tillgång. Det är en TILLGÅNG att jag kan språk. VA?! JAHA varför hämtar ni mig för att tolka¹ då?” säger Torvald.

Intervjuaren frågar om de funderat över hur man kan gottgöra eller upprätta det som har blivit fel? Torvald tycker att språket meänkieli ska utvecklas och läras ut. ”Om man ska skuldbelägga någon, inte för att man ska skuldbelägga, men om det är någon så är det ju ända till regeringen! Det var ju så här på 1940-talet, på

¹ Tidigare i intervjun berättar Torvald att han många gånger under sitt yrkesliv fått tolka mellan svenska och meänkieli, ibland på uppmaning av sin arbetsgivare.

1950-talet” säger Torvald. Det handlar om nationalismens framväxt på 1800-talet som har format de föreställningar som har präglat politiken, menar Torvald.

Torvald minns en händelse 1958 när han arbetade i södra Sverige och deltog på en kurs. På kvällen anordnades det en middag när deltagarna var lite berusade började de prata negativt om den norra regionen och att norrlänningar inte var något värt. Det blev värre och värre ju mer de pratade. De började även att försöka härma Torvalds dialekt och sa att de inte kan säga b och p rätt. Till slut fick han nog: ”Allt sånt där. Det var förnedrande! Jag blev förbaskad. Så steg jag upp och sa att nu har jag fått höra nog skit om min landsända. Härmed lämnar jag den här samlingen. Adjö!” Torvald kände att han var tvungen att säga ifrån. ”Tornedalingar, vi är ju utvecklade människor. Vi är intelligenta människor, lika intelligenta som dom. Ingen skillnad på det. Varför ska man förnedra oss på det viset?” avslutar Torvald.

”Se alensi meitä ja kieltä”

”Torvald”, joka oon 1930:n luun puolessavälissä syntyny, puhutethaan yhdessä hänen tyttären ”Ellenin” kans, joka oon syntyny 1960:n luussa. Torvald kasusi ylös pikkukylässä nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Perheelä oli pikku maanpruuki. ”Ruokaahaan oli, mutta rahhaa oli huonosti. Meilä oli paljon hyyää ruokaa. Syksylä nuvämpäerissä se mollivasikka ja sika lahathiin. Meilä oli maila pottuja, kaks isoa pottumaata. Ei ollu mithään kummaa, met saima oppia ottamhaan eevastuuta nuoresta pitäen”, Torvald muistelee. Olletikki kesälä lapset autoit talossa heinän kans, pottuja kuokkimassa, sontaa noutamassa sontahuohneesta ette saatethiin kevväilä lannottaa. Torvald oon kaheksasta siskosta vanhiin ja sai varhain ottaa eevastuuta. Kotona saarnathiin meänkieltä perheessä, eikä Torvald osanu halastua ruottin sanna ko hään alko kouhluun.

Torvald alko kouhluun 1941 kotikylässä, missä hään kävi kaikki seittemän kouluvuotta. Hällä oli jännää ko piti kouhluun alkaa. Vanheemat oppilhaat kiusasit nuorempia: ”se oon selvää ette häythiin näyttää kuas se päätti ko koulu alko”. Koulunopettaja oli Tornionlaksosta. Se oli kolon taitava koululapsitten kans ja autto niitä paljon. Se kirjotti taulule ja oppilhaat kopieerasit heän

kirjotuskirjhoin. Torvald muistaa ette se ei tuntunu mahottomalta oppia ruottin, mutta sehään ei ollu kaikila oppilhaila yhtä helppo ko piti hopussa oppia ruottin. Jokku olit enämpi käestänsä tekeviä ja toisila oli lukeminen helpompi. Torvald ottaa kirjan näkösälle, jonka hään halvaa näyttää. Se oli hänen ensimmäinen koulukirja, jonka hään oon säästänny. Siinä hään oon tavanu ruottalaisia sanoja koko aakkositten jälkhiin.

Saarnauttaja tutkii jos lapset sait meänkieltä saarnata koulussa? Torvald vastaa ette hänen koulunopettaja oli viisas ja pedagooginen ihminen. Se puhu eninpäin ruottia, mutta jos niitä tuli semmosia sanoja, mitä oppilhaat ei käsittänheet niin se sano sen sanan meänkielelä. Torvaldila oon hyät muistot siitä ajasta ko se oli koulunopettajanna. Se ei oiken muista koska hään oppi ruottin. Se tuli niinku ittestänsä hällä. Koulunopettajan pedagooginen malli oli Torvaldin oppimiselle hyä: ”mulla tuli jopa into oppia, mutta toiset, joila ei ollu lukemapäätä, ei koskhaan innostunheet. Niilä tuli koulussa vaikeuksia, eli meilähään taisi kaikila olla hankaluuksia ko met aloima kansakouhluun. Sehään oli lukemisen käsittäminen pikkukoulussa – se oon selvää ette siitä ei tule mithään jos ei saata lukea”. Pikkukoulu oli ensimmäinen ja toinen luokka ja kansakoulu kolmas ja neljäs luokka. Net kävit B2-koulumuotoa, mikä merkitti ette neljä, viis luokkaa istu samassa luokkahuohneessa.

Pikkukoulun jälkhiin Torvaldila oli miespuolinen koulunopettaja toiselta paikkakunnalta, joka saatto meänkieltäki. ”Se ei ollu pahanilkinen, mutta meilä pojila saatto tietenki välhiin olla hankala totela, ette se otti niskasta kiini ja tukasta ette hään sai järjestystä luokhaan”, Torvald sannoo. Se muistelee ette kielikielto oli olemassa: ”Jos met lapset oppisimma ruottia niin met emmä sais meänkieltä saarnata koko kouluaikana, ei rastila eikä muutenkhaan. Se se oli sääntönä. Sen jälkhiin koulunopettajat aloit sanhoon oppilhaile ette net ei saanheet meänkieltä saarnata luokkahuohneessa eli rastila. ’Semmoset net oon säänöt nyt.’ Mutta niin met menimä rastile ja toimitimma muuta ja aloima tietenki suomea saarnaamhaan. Emmä met halunheet ruottia saarnata, sehään oli suivasaa ruottia saarnata. Emmä met saattanheetkhaan sitä oorninkista. Ei sitä ollu niin vesiselvät ruottinkieliset. Ja ko met tulima luokkahuohneesheen sisäle niin tyttäret sanot koulunopettajalle ette Torvald oli suomea saarnanu. ’Mitäs, oonkos Torvald suomea saarnanu?!’ koulunopettaja sano totisenna. Eihään sitä halunu tunnustaa, mutta sehään käsitti

ette se oli siihen laihin.” Ko tämä tapahtu niin sitä sai puolen tiiman aarastia kahen muun pojan kans yhdessä. Toisti oli muita, jotka sait aarastia. ”Sillon met saima istua penkissä, jälkhiin ko koulu oli loppunu. Koulunopettajalla oli tietenki vähän tekemistä, raporttia kirjottaa ja semmosia. Sitte se sano ’jatkama huomena’ – niin, sitä aarastia. Sillon mie vastasin: ’Ei ainakhaan! Met istuma nyt valhmiiksi.’ Se [koulunopettaja] tuli kateetin takana punasemmaksi ja punasemmaksi ja vähän aijan päästä se sano mulle: ’Kuule, met jatkama huomena!’ Mutta methään olima meinanheet istua valhmiiksi ette met saisima aarastin tehtyksi. Koulunopettaja vastaa: ’Sehään tullee ilta ennen ko olema täälä valhmiit.’ Joo, ilmanki met sen käsitimmä. Sehään oli niin ette prukathiin istua vähän aikaa monta päivää, ja tällä kertaa met olima jo pari tiimaa istunheet ja oli vielä pari tiimaa jäljelä. Viimen se huusi ette: ’Nyt riittää. Mie lähen tästä kotia, ja niin tetki tehttä!’” Torvald muistelee. Net tiesit ette hään ärähtäis ko net tuola laila tinkasit sen kans. ”Methään elämöittimä ja se oli hyä koulunopettaja ... Mutta se oli tietenki hankala pittää viis luokkaa eriksensä. Ei se ollu niin helppo aina.”

Torvald selittää tempuista, mitä hään koulussa teki: ”Met olisimma oikestamyöten häätynheet saaja höskhiin paljon, mutta emmä met saanheet sitä, eli joskushaan met saima. Kerran se löi minua tällä laila ette karttakepin nokka katkesi”, Torvald sannoo ja huomauttaa ette net tienasit sen niinku net möörästit. Se ei ollu tavalista ette sai ruuhmiilisen rangastuksen ”mutta sillon ko tarttethiin. Se oli sitteki vähän liika siivo ko se oli semmositten remuavitten pojitten kans tekemisissä”, hään sannoo.

Monila muila lapsila oli paljon hankalampi koulussa. Torvaldin vaimo, joka kävi toisessa Tornionlakson kylässä koulua, oon muistelu hänen koulunkäynistä. Monet hänen kaverista ei saattanheet ruottia ko net aloit kouhluun. Yks luokkakaveri, joka istu hänen vieressä ei saattanu ruottia ja sano sitte meänkielelä ette hään hääty mennä tualettiin, ja kysy penkkikaverilta jos hään saattas koulunopettajalle sanoa sen ruottiksi. Penkkikaveri selitti koulunopettajalle ruottiksi, ja sillon koulunopettaja vastaa ette tyär häätyy sanoa sen itte. Tyär sai seisoa penkin vieressä yrittämässä sanoa sen ruottiksi siihen saakka ette se kusi houshuin. ”Tuon mie olen aina muistanu. Mie tykkään se oon niin kauheata”, Ellen sannoo mamman koulumuistosta. ”Mammahaan tykkäsi ette se oli kauhean ankaraa – tehthiin lastheela. Sehään freistasi auttaa, mutta

ei se kelvanu”, Ellen sanoo. Torvald ja Ellen uskova ette se tapahtu ko tyttäret olit ensimmäisessä luokassa. ”Ette se oon varhmaanki kolon paljon ihmisiä, jotka oon kokenheet alentavia asioita. Ei ole piian ollu niin helppo oppia” Ellen sanoo. Torvald huomauttaa ette semmosia sattu hänen koulula, mutta ei hänen aikana vain entisen sukupolven aikana. Niitä oon vanheempia ihmisiä, jotka oon selittänheet ette koulunopettajat saatot kärkeä oppilhaita panemhaan käet penkin pääle, ja sitte net löit karttakepilä. Torvald muistaa ette hänestä vanheemalle krannin pojale sattu semmonen. ”Ei net tarttenheet niin paljon tehjä, mutta koulunopettajilla oli villin kovia keinoja”, Torvald sanoo.

Jälkhiin ko Torvald oli myöhemmin elämässä käyny vihilä se saarnasi vaimon kans meänkieltä mutta lapsitten kans net saarnasit ruottia. Lapset oon kuitenkin oppinheet meänkieltä. ”Mutta siinä oon häätyny tapahtua jotaki käsityksen kans kielestä, ette ruottin kieli piethiin parempanna ja tärkeämpännä”, Ellen sanoo. Torvald vastaa: ”Joo! Sehään se oli, ko meitä rangasthiin koulussa ko met olima suomeksi sanonheet rastila. Siittäähän kärsi kieliki. Methään saima ko met tulima [isomphaan paikhaan] kohta hävetä ko saarnasimma suomea.” Kylälä saatethiin kiusata jos meänkieltä saarnasi. Saarnauttaja tutkii Torvaldilta ja hään tunsi ette hään ei ollu yhtä hyä eli ”fiini” ko toiset? Torvald vastaa: ”Niin ilmanki. Sehään kävi niin ette saarnathiin ruottia kyläläisittenki kans tyhä sen vuoksi ko häpesi [kielestä]. Sehään oon kauhea ette met aloima häpeämhään meän äitinkieltä – ette met piämä meän äitinkieltä hävetä!”

Kunkas se oon vaikuttannu ihmishiin? Torvald jatkaa: ”Se luopii semmosen ymmäryksen, ette sitä oon vähemässä arvossa. Sitä välttää puhua ommaa äitinkieltä, ja se olis eri oman äitinkielen kans, mitä ossaa. Se olis ollu helpompi ko olis saanu sitä saarnata. Niin se oli meile kaikile, jotka olima Tornionlaksosta lähtösin. Viskakkaa ruottin kieli pojjes ja saarnakka suomea, meän äitinkieltä. Ja sitä met piämä hävetä. Se oon selvä ette se luopii semmosen ymmäryksen, ette sitä oon vähemässä arvossa. Ja mitäs siitä ymmäryksestä tulee? Sitä alkaa tietenki huunteeraamhaan ette miksis mie olen huonempi ko muut?” Torvald sanoo. ”Hunteerakkaa, minkäslaista se olis ollu ko met olisimma saanheet [meänkieltä] oppia kouluaihana – met olisimma olheet vesiselvät kaksikieliset, mutta sen siihaan meitä rangastethiin ko met saarnasimma [suomea/meänkieltä], ja se oon 1940:n ja 1950:n luun Ruotti. Ja SEN met häymä ROHKI

ottaa TAKASIN!” Torvald meinaa. ”Se oon tärkeätä ette met saama takasin meän kielen, meänkielen, arvolisuuen. Senhään mie olen koko elämän tuntenu. Sitähään oon kohta saanu höskhiin ko oon saarnanu”, Torvald sanoo.

Torvald tykkää ette hällä oli muuten, paitti kielikieltoa, hyä koulunkäynti. Hään oon tyhä pikkukoulua ja kansakoulua käyny ja pärjäny hyvin elämässä. Ei siinä ollu itte koulussa mithään vikkaa, mutta se meni jollaki laila väärin, hään meinaa. Torvald saarnaa Tage Erlanderista, joka oli kirkkoministerinnä sillon ko hään itte kävi koulua: ”ja [Erlanderilla] oli tyhä semmonen meininki ette tornionlaksolaiset piti ottaa poijes. Se oli Ruotti eikä mithään muuta. Met piimä ruottalaistua.” Torvald jatkaa: ”Näilä miehilä ja niilä rejeerinkissä ei ollu minkhäänlaista ymmärystä koko asiasta, eikä net nähneet tornionlaksolaisissa eli meänkielessä eli kulttuurissa mithään arvoa. Semmosissa huonomissa hetkissä sitä suuttuu. Miksis meitä oon siihen laihin poljettu alas?” Torvald tutkii.

Millä laila Ellen tykkää ette ruottalaistaminen oon vaikuttannu hänheen? ”Mie hunteeraan ette tuo siirty meile ilman puhumatta siittä”, Ellen sanoo. Torvald oon sammaa mieltä. Ellen jatkaa: ”Se oli tyhä hiljasta. Ei siittä saarnattu. Mie muistan ko mie kävin koulua. Methään lähimä kylhään kesäluvan aikana ja pyhinä, mutta sehään ei ollu mithään. Sitte niitä oli luokkakaveria, joila oli talovaunu ja lähit Södertälhjeen kesälä. Sillon mulla tuli ’voi, Södertälhjeen’. Se oli niinku oikea semesti. Se oli niinku parempi ... meitä leimathiin lapsena ette sillä, mitä meilä oli, ei ollu mithään arvoa. Ei siittä saarnattu sillä laila. Se oli tyhä hiljasuus, mitä mie olen sitte raavhaana aatelu. Vaikka tet että meinanheet mithään pahhaa niin se siirty toisele polvele. Ei sanoila mutta jollaki muula mallila, mitä ei oiken käsittäny kunka se tapahtu. Meilähään oli suomea kotikielen opetuksena, mutta sehään ei ollu äitinkieli. Senhään mamma ja pappa piit etuna, ko sai suomea lukea koulussa, ko nethään ei olheet sitä saanheet. Mutta sitte ko kävi kuenetta luokkaa niin sitä oli vähän erilaisempi ko muut, ja sillon mie heitin yliastheeksi poijes. Sillon mie en halunu suomea lukea”, Ellen muistelee. Se luki suomensuomea ala- ja keskiastheela. Se ei ollu meänkieltä. Se ei tykäny ette hällä ollu hyä pohja kielessä, mutta käsitti kramatiikin ja tavvaaminen oli helppo. Hällä oon ollu opetuksesta iloa, ko hään käsittää meänkieltä, mutta suomen kieltä oon huonompi käsittää. Hään ei täyelisesti ossaa meänkieltä ja

pittää ette se oon vahinko, vaikka hään näkkee kielen käsittämisen rikhauen. Vasta raavhaana hään piti sitä hyänä. Lapsena hään ei niinkhään käsittäny sen arvoa.

Saarnauttaja tutkii Elleniltä jos hään pittää ette hänen vanhuksitten häpeäminen oon siirtyny hälle? Ellen jatkaa: ”Joo, siitä tuli niinku kuorma, mitä ei mainittu. Sehään oonki painon kantamista, mitä ei ole saanu työstää. Nythään mie olen sen verran vanhaa, mutta niinku sillon 20:n, 25:n, 30:n ikäsestä sitä alko käsithään kunka asiat kuuluit yhtheen, ja miks is Tornionlaksossa kävi niin. Sillon saatto itte tunnistaa sen ja tyhä: niin! Se oli sen vuoksi ko net sanot niin ja näin, eli sen vuoksi net EI muistelheet tuosta. Sitähään niin suuttuu, ette siitä tullee jonkusorttista vihhä”, Ellen sanoo.

Kelles sen pittää Ellenin mielestä olla vihanen? Ellen selittää: ”Sehään oon koppinensa väärin ette useasti syytethiin ihmisiä. Se oon väärin! Tämä tuli korkeammalta. Se oli yhtheiskunnassa tekijöitä – valtion politiikka – ja SIITTÄ mie piän ette net häätysit vastata, vaikka net, kukka olit tämän takana oon nyt kuohleet. Mutta siitä häättyy saaja saarnata. Sen häättyy nostaa näkösäälle – selittää kunka asiat olit. Ruotti, joka oon niin hyässä maihneessa – sen ulkopuolen häätys purkaa, ko se ei ole siihen laihin. Pohjosruottin arvoa häättyy entistää. Se koskee kaikkia minuriteettiä täälä ylhäälä. Niin paljon voimaa, niinku täälä oon ollu, mitä ei ole pietty arvossa, ja niin paljon tietoa ja lahjakkuutta. Ette täälä ylhäälä ollenkhaan oon pärjätty! Ja kaikki luononvarat, mitä meän perältä viethään, ja sentähengi sanothaan ette tämä oon syöpäperä. Eihään siinä ole mithään järkeä! Eihään se kannatte hermostua ja suuttua, mutta mie piän ette sillon ko asiat nostethaan näkösäälle niin entisitten tapahtumitten kans saattaa sopia. Ja ette SIE [hään kääntyy Torvaldile] saisit tuntea ette ’se ei ollu minun syy, tämä mitä mulle tehthiin’. Sais ottaa oman historian ja taustan arvon ja kunnian takasin”, Ellen sanoo.

”Se oon selvä, ette mie minun iässä ... Se jääpii hautajaishiin asti jäljele”, Torvald vastaa. ”Siehään saatat kuitenkin työstää sitä”, Ellen sanoo. ”Joo, miehään saatan työstää sitä, enkä mie tartte HÄVETÄ, ko se oon suuri RIKHAUS ko ossaa kieliä. MITÄS?! NIIN, miks is tet sitte nouatta minun tulkkamhaan?” Torvald sanoo.²

² Torvald selittää ennen interjyyvissä ette hään monta kertaa ammatielämän aikana oon saanu tulkata ruottista meänkielele, välistä työnantajan käskystä.

Saarnauttaja tutkii niiltä jos het oon hunteeranheet millä laila sen saattas hyvittää eli korjata sen, mikä oon menny väärin? Torvald pittää ette meänkieltä pitäs kehittää ja opettaa. ”Jos pittää syyttää jotaki ihmistä – vaikka eihään sitä piä syytelä, mutta jos sen tekis – niin se oon rejeerinki! Sehään oli semmosta 1940:n ja 1950:n luussa”, Torvald sannoo. Se oon kysymys natsunalismin herräämisestä 1800:n luussa, mikä oon mookanu niitä ajatuksia, mikkä politiikan oon leimanheet, Torvald pittää.

Torvald muistaa tapahtuman 1958 ko hään oli Eteläruottissa töissä ja oli kursissa matkassa. Illala oli järjestetty murkina, ja ko viehraat tulit vähän humahlaan net aloit puhhuun pahhaa yliperästä, ja saarnasit ette pohjosen ihmiset ei olheet minkhään arvoset. Se meni pahemaksi ja pahemaksi mitä enämpi net saarnasit. Net aloit matkhiin Torvaldin puhemalliaki, ja sanoit ette net ei saata sanoa b ja pee oikeen. Viimen se kyllästy: ”Kaikki semmoset oli alentavaa! Mie suutuin. Niin mie nousin ylös ja sanon ette: ”Nyt mie olen kuulu kylliksi paskaa minun kotiperästä. Tässä mie jätän tämän kokkouksen. Hyästi!” Torvald piti ette hällä oli pakko kieltää. ”Met tornionlaksolaisethaan olema kehittyneheitä ihmisiä. Met olema viishaat ihmiset, yhtä viishaat ko net. Siinä ei ole väliä. Miksis meile pittää tehjä siihen laihin lastheela?” Torvald sannoo päättheeksi.

”Det måste ju vara ett hemskt fult språk om vi inte ens får tala det”

Som sjuåring började ”Hans” skolan i en by utanför Pajala 1942. Hemma i familjen talade man meänkieli. Mamman talade bara meänkieli förutom några ord på svenska. När skolan började talade läraren finska. Hans berättar att ingen av eleverna kunde svenska. Om undervisningen hade bara varit på svenska hade ingen lärt sig någonting. Hans minns att de läste några böcker på svenska, men att de inte förstod språket. En dag sa läraren att nu ska ni lära er svenska och ni ska även prata svenska på rasterna. ”Det var svårt då barnen inte kunde svenska. Det var från och med då det ansågs fult att prata meänkieli”, berättar Hans. Han tycker att de gjorde fel, lärarna borde ha sagt till barnen att de skulle lära sig ett nytt språk vid sidan om meänkieli. ”Detta var början till att meänkieli skulle

börja försvinna. Efter att det hade blivit bestämt att barnen skulle lära sig svenska blev barnen bestraffade om de pratade meänkieli.”

Hans minns inte att hans lärarinna bestraffade eleverna i hans klass, men hon blev arg på barnen om de pratade meänkieli. ”Det blev fult att prata meänkieli. Barnen var rädda för att göra läraren arg eller bli bestraffade så de försökte sitt bästa att prata svenska. Det måste ju vara ett hemskt fult språk om vi inte ens får tala det”, säger Hans. Det var den känslan barnen fick när de inte fick tala språket längre. De kunde bli bestraffade för dåligt beteende, och då fick de stanna kvar i skolan längre. Men Hans minns inte att de blev slagna av lärarinnorna.

Hans modersmål är meänkieli än i dag. På frågan hur hans relation till meänkieli är i dag berättar Hans om en upplevelse på 1980-talet på Pajala marknad. En känd tornedaling stod och sålde böcker och annat material på meänkieli. Hans tänkte att här är ett gäng som inte försummar sitt modersmål. Det gjorde honom helt varm inombords. Hans konstaterar att visst har mycket av språket försvunnit. Även fast han har känt att det har varit ett fult språk så har han inte gett upp språket. ”Meänkieli är vårt modersmål och svenska är ett främmande språk. Då svenskan blev påtvingad och det är fel att de försökte få barnen att glömma sitt modersmål”, anser Hans. Han tänker då inte glömma sitt modersmål och händelsen på Pajala marknad var som ett uppvaknande för honom och han har efteråt tackat mannen på marknaden för detta.

Hur känner Hans nu när du hör radio på meänkieli? ”Det är ju såklart trevligt” svarar Hans men frågar sig själv om språket kommer att överleva. ”Det är bara en liten skara som talar språket i dag.” Intervjuaren frågar om språket förändrats? ”Självklart.” När Hans pratar på meänkieli till sin son så svarar han på svenska. Hans andra barn kan meänkieli. Dottern jobbade inom hemtjänsten och blev då tvungen att prata och lära sig meänkieli. Sinsemellan pratar syskonen svenska.

Hans fortsätter: ”Det är ju knappt 200 år sedan gränsen drogs och innan det var det samma språk på båda sidor av älven. Men i dag i Finland så pratar de yngre riksfinska och på denna sida av älven så pratas det svenska. Så det har blivit en tydlig språkgräns efter landsgränsen. Folk kan inte på samma sätt som förr åka över gränsen åt vardera håll och prata samma språk. Förr var det så lätt att röra sig över den nuvarande gränsen. Nog finns det svenska ord

på finska sidan i dag. Nu blir meänkieli värre och värre då folk måste sätta in svenska ord för att tala språket.”

Har Hans tänkt på hur man kan gottgöra eller upprätta det som har blivit fel? ”Det stora problemet var att lärarna tryckte ner på meänkieli för att barnen skulle lära sig ett nytt språk, att svenskan skulle ersätta meänkielin. Detta skedde i stor skala i flertalet skolor vilket har gjort att språket håller på att dö ut i dag. Språket lärdes inte ut i skolorna utan det fick komma från andra håll. Svenskan är ett främmande språk, det är inte modersmålet”, avslutar Hans.

”Sehään häätty olla kauhean kolo kieli, ko met emmä saa saarnatakhaan sitä”

Seittemänvuotihaana ”Hans” alko kouhluun yhessä kylässä Pajalan ulkopuolela 1942. Kotona saarnathiin meänkieltä perheessä. Mammansa saarnasi aivan meänkieltä paitti joku ruottin sana. Koulunopettaja saarnasi suomea ko koulu alko. Hans muistelee ettei kukhaan oppilhaista osanu ruottia. Jos koulunpito olis ollu aivan ruottiksi niin ei olis kukhaan oppinu mithään. Hans muistaa ette net luit joitaki kirjoja ruottiksi, mutta ette net ei käsittänheet sitä kieltä. Yhtenä päivänä se koulunopettaja sano ette tet häyttä oppia ruottia nyt ja tet piättä rastilaki saarnata ruottia. ”Se oli hankala, ko lapset ei saattanheet ruottia. Siittä saakka meänkielen saarnaamista piethiin kolona”, Hans muistelee. Se pittää ette se tehthiin väärin. Koulunopettajat olisit häätynheet sanoa lapsile ette het pitävä oppia uuen kielen meänkielen lisäksi. ”Tästä se lähti meänkielen katoaminen liikheele. Sen jälkhiin ko oli päätetty ette lapset oppisit ruottia niitä rangastethiin jos net saarnasit meänkieltä.”

Hans ei muista ette hänen koulunopettaja rangasti hänen luokan oppilhaita, mutta se suuttu lapsile jos net saarnasit meänkieltä. ”Meänkielen saarnaamisesta tuli koloa. Lapset pölkäsit ette net suututtasit koulunopettajaa eli saisit rangastuksen, niin net tehit parhauen saarnaamhmaan ruottia. Sehään häätty olla kauhean kolo kieli, ko met emmä saanheet saarnatakhaan sitä”, Hans sannoo. Semmosen tunnon lapset sait, ko net ei ennää saanheet kieltä saarnata. Niitä saatethiin rangasta huonosta käytöksestä joutumalla jäämhään kouhluun pitemphään, mutta Hans ei muista ette koulunopettajat olisit lyönheet heitä.

Hansila on vielä tänäkin päivänä meänkieli äitinkielenä. Ko hältä tutkii mitä hään tänä päivänä tykkää meänkielestä niin Hans muistelee tapahtumasta 1980:n luussa Pajalan markkinoilla. Tunnettu tornionlaksolainen seiso kirjoja ja muuta meänkielistä materiaalia myymässä. Hans hunteerasi ette siinä oli saki, joka välittää omasta äitinkielestä. Se lämmitti hänessä sisälä. Hans toteaa ette kielestä oonki paljon kaonu. Vaikka hään oon tuntenu ette se oon ollu kolo kieli niin hään ei ole kielen kans antanu perhiin. ”Meänkieli oon meän äitinkieli ja ruottin kieli oon vieras kieli. Sillon heile pakotethiin ruottia, ja se oli väärin yrittää saaja lapsia unheuthaan heän äitinkieltä”, Hans meinaa. Hään ei vain meinaa äitinkieltä unheuttaa, ja se tapahtuma Pajalan markkinoilla oli niinku herrääminen hälle, ja hään oon jälkhiin kiittäny markkinamiestä tästä.

Miltäs Hansista nyt tuntuu ko kuulet meänkieltä raatiusta? ”Sehään oon soma tietenki”, Hans vastaa, mutta kyssyy itteltä jos kieli tullee jäämhään henkhiin. ”Se ei ole ko pikkusaki, joka käyttää kieltä tänä päivänä.” Saarnauttaja tutkii jos kieli oon muuttunu? ”Selvä se.” Sillon ko Hans saarnaa pojale meänkieltä, niin toinen vastaa ruottiksi. Hällä ossaa toinen lapsi meänkieltä. Tyär oli kotihoitajanna töissä ja hääty sielä saarnata ja oppia meänkieltä. Keskenänsä siskot saarnaava ruottia.

Hans jatkaa: ”Sehään oon alle 200 vuotta aikaa ko raja veethiin, ja ennen sitä se oli kummalaki puolen väylää sama kieli, mutta nykyhään nuoremat saarnaava Suomen puolela suomensuomea ja tällä puolen väylää ruottia. Niin se oon tullu selvä kieliraja pitkin valtakunnanrajaa. Ihmiset ei saata lähteä poikki rajan kumphaanki suunthaan niinku ennen ja saarnata sammaa kieltä. Ennen oli niin helppo liikkua poikki nykymailmasen rajan. Kyllä niitä oon ruottin sanoja suomen puolela tänä päivänä. Nyt meänkieli muuttuu huonomaksi ja huonomaksi, ko ihmiset häätyvä panna ruottin sanoja siihen ette het saattava saarnata sitä kieltä.”

Oonkos Hans hunteerannu millä lailla sitä saattas hyvittää eli korjata sen, mikä oon menny väärin? ”Issoin prupleemi oli ko koulunopettajat painot meänkieltä alas ette lapset oppisit uuen kielen, niin ette ruottin kieli tulis meänkielen siihaan. Tämä tapahtu enimässä osassa kouluissa, minkä vuoksi kieli oon tänä päivänä kuolemassa poijes. Kieltä ei opetettu kouluissa, vain se hääty tulla muualta. Ruottin kieli oon vieras kieli. Se ei ole äitinkieli”, Hans sanoo päättheeksi.

”Det var förbjudet att tala meänkieli”

”Siv” är född på 1940-talet i nuvarande Övertorneå kommun. I hemmet talade familjen meänkieli. Mamman var från Finland och hade kommit till byn som piga, som så många andra kvinnor i Tornedalen. Mamman lagade mat i skolan. Även mormor/mommo flyttade till familjen när hon blev gammal. Siv berättar: ”Meänkieli var hemspråket. Alla pratade meänkieli. Det var mitt första språk. Det tänkte jag inte på innan jag började skolan. Mamma lärde sig svenska så att hon klarade sig.”

Siv berättar: ”Jag gick skola här i byn. Jag var med mamma i skolan då hon lagade mat redan innan skolåldern. Jag fick sitta där i skolbänken ibland. Här i byn gick man i skola till år 6, sedan [annan ort] och sen Haparanda. Då bodde vi där under veckorna. Min bror gick också i Haparanda ...” Hur var det att börja skolan? ”Jag började skolan då jag var 7 år, 1949. Jag har inte så dåliga minnen från skolan, jag tyckte om att vara där. Och jag hade lätt att lära mig språk. [Min bror] hade det nog inte lika lätt. Jag hade det lättare. Men han led inte heller.” berättar Siv.

Intervjuaren frågar vad de talade för språk i skolan? ”Svenska var skolspråket. Något ord svenska kunde jag då jag började skolan. Det var förbjudet att tala meänkieli. Ingen slog dock någon. Men på ett stort blädderblock på väggen fick man ett kryss om man talade meänkieli. Och eleverna skvallrade på varandra. När min bror [x] började skolan så var jag orolig att han skulle prata meänkieli med mig och jag skulle få skämmas. Jag sa det hemma också. Men mormor sa att man inte behövde skämmas för [lillebror]. Han var ’mommos pojke’. [Brodern] hade knäbyxor med spänne som gick upp då han sparkade boll. Jag skämdes och var tvungen att ropa till honom då på meänkieli om det så han skulle förstå. Flickorna skvallrade. Jag satte huvudet in i bänken när fröken satte krysset. Jag skämdes så. Annars hade jag inga svårigheter och inga tråkiga minnen. Jag tyckte om skolan. Detta med krysset fanns i alla skolor här. På många skolor fanns hårdare bestraffningar. Jag har alltid haft lätt för att lära mig språk. Är humanist. Det är en rikedom med språk. För mig gick meänkieli och svenska hand i hand/Meänkieli ja ruotti käsi käessä”, förklarar Siv.

”Mamma och pappa sa att man inte behövde skämmas för sitt modersmål. På det sättet var de före sin tid. De värdesatte språket. Mamma sa att det skulle vara så tokigt om hon lärde sig svenska och glömde finskan. Jag tror det var svårare för dem som inte fick med sig dessa åsikter hemifrån, för självkänslan. De var inte så lätt för dem. Och så fanns ju vår mamma på skolan. Hon var en ’tiger-mamma’, hade nog slagit näven i bordet om någon hade bestraffat oss. ’Nog lär de sig, man får inte bestraffa dem’. Och läraren hade snälla ögon men hjälpspråk fanns inte. Hemma behövde man inte skämmas för sitt språk. På skolan var det annat.

Skolöverstyrelsen förstod ej då att man kunde lära sig många språk. Det betydde mycket också att vi hemifrån fick med oss att vi var bäst. Mamma sa ofta ... ’människor har gjort det förr, det är klart att ni också kan’. I deras ögon var vi bäst.”

Tiden i skolan har inte lämnat svåra minnen för Siv: ”Som du kanske hör, så har jag inte några tunga minnen. På något sätt så har jag accepterat och det viktigaste är självförtroendet som jag fått med mig. Du duger! Och det har också följt mig i mitt eget arbete med barn, att det är viktigt att de duger.”

Senare i livet läste Siv meänkieli och fick akademiska betyg i ämnet. ”Vi var kanske 20 stycken. Och så roligt vi hade. Vi skrattade åt de gamla orden. Någonting lossnade. När vi sen fick våra akademiska betyg så skrattade vi och sa, apropå Hansegårds halvspråkighetsdebatt, att det gick fort för oss att vi från att ha varit halvspråkiga nu var tvåspråkiga.”

Många meänkielitalande har berättat om valet eller ställnings-tagandet att inte aktivt överföra språket till barnen. Vad tänker Siv om det? ”[Dottern] som är äldst förstår meänkieli men pratar mest svenska. Med [henne] kan vi ha meänkieli som hemligspråk när de andra är i närheten. Sonen [x] tycker att vi har misslyckats med uppfostran, ’jag kan ju ingen meänkieli’ säger han. ’Varför lärde inte du mig meänkieli?’ Men [han] var en så livlig pojke, han lyssnade inte ens på svenska.”

Vad tänker Siv i dag om att ungdomar vill ta tillbaka språket? ”Mitt barnbarn ... har gått kvällskurs i meänkieli/finska. Hon är intresserad och vill lära sig.”

Siv avslutar samtalet med att konstatera: ”Detta är viktigt och jag förstår att många har tunga berättelser. Om att barn berövas på sitt språk och man inte kan det nya språket. Om bestraffningar. Med nutidens syn så tänker man, hur kunde man göra så att förbjuda barn att tala. För mig blev det så att jag bara lyssnade, jag frågade aldrig. Men jag vill ändå att min historia kommer fram, det här med den egna tryggheten och identiteten har att göra med så mycket annat. Självklart var det mycket som var jobbigt i skolan men till hälften så kommer den tryggheten man behöver hemifrån. Att känna att man duger. Man får komma ihåg det att det inte bara var Skolöverstyrelsens beslut som gav svåra konsekvenser.”

”Meänkielen saarnaaminen oli kieleetty”

”Siv” oon syntyny 1940:n luussa nykymailmasessa Mataringin kunnassa. Kotona saarnathiin meänkieltä perheessä. Mammansa oli Suomesta ja oli tullu kylhään piiksi, niinku niin monet muut vaimot Tornionlaksosta. Mamma laitto koulussa ruokaa. Mummuki siirty perheeseen ko se tuli vanhaaksi. Siv muistelee: ”Meänkieli oli kotikielenä. Kaikin saarnasit meänkieltä. Se oli ensimmäinen kieli mulla. Sitä mie en hunteerannu ennen ko mie aloin kouhluun. Mamma oppi ruottia ette se pärjäsi.”

Siv muistelee: ”Mie kävin koulua täälä, kylässä. Mie olin mamman kans yhessä koulussa, ko se oli ruanlaitossa jo ennen ko mie tulin kouluikhään. Mie sain välistä istua siinä koulupenkissä. Tässä kylässä käythiin koulua kuuenelle luokale, sitte [toinen paikkakunta] ja sitte Haaparanta. Sillon met asuima sielä viikoila. Minun velimieski kävi Haaparannassa ...” Minkäslaista se oli alkaa kouhluun? ”Mie aloin kouhluun ko mie olin seittämän vuotta, 1949. Ei mulla ole niin huonoja muistoja koulusta. Mie tykkäsin olla sielä, ja mulla oli helppo oppia kieliä. [Minun velimiehelä] ei tainu olla yhtä helppo. Mulla oli helpompi, mutta ei se kärsinykhään”, Siv muistelee.

Saarnauttaja tutkii mitä kieliä koulussa saarnathiin? ”Ruotti oli koulukielenä. Jonku sanan ruottia mie osasin ennen ko mie aloin kouhluun. Meänkielen saarnaaminen oli kieleetty. Ei sielä kethään lyötty, mutta ishoon kirjotusplokkiin seihnään panthiin kryssä jos joku saarnasi meänkieltä, ja oppilhaat juorusit toisista. Ko minun velimies [x] alko kouhluun niin mulla oli kiusa ette se alkas minun

kans meänkieltä saarnaamaan ette mie joutusin häpeämhään. Mie sanon sen kotonaki, mutta mummu sano ette [pikkuveljeä] ei tarttenu hävetä. Se oli ’mummun poika’. [Velimiehelä] oli polvihousut, joissa oli solki, joka aukeni ko se potki palloa. Mie häpesin ja jou’uin huuthaan sille meänkielelä ette se käsittäis. Tyttäret juorusit. Mie pistin pään penkhiin ko fröökynä pani kryssän. Mie niin häpesin. Muuten mulla ei ollu vaikeuksia eikä ikäviä muistoja. Mie tykkäsin koulusta. Tätä kryssihoitoa oli kaikissa kouluissa täälä. Monessa koulussa oli kovempia rangastuksia. Mulla oon aina ollu helppo oppia kieliä. Olen hymanisti. Kielet oon rikhautta. Mulle meänkieli ja ruotti olit käsi käessä”, Siv selittää.

”Mamma ja pappa sanoit ette ommaa äitinkieltä ei tartte hävetä. Sillä laila net olit oman aikansa eelä. Net annoit kielele arvoa. Mamma sano ette se olis niin hullua jos hään oppis ruottia ja unheuttais suomen. Mie piän se oli hankalampi niile, jotka ei saanheet tämmösiä kattantoja kotoa matkhaan, itteluoton vuoksi. Ei se ollu niin helppo niile. Ja sitte meän mamma oli koulula. Se oli ’tiikeriäiti’, joka olis lyöny nyrkin pöythään jos kukhaan olis meitä rangassu. ’Kyllä net oppiva, ei niitä saa rangasta.’ Ja koulunopettajalla oli siivot silmät, mutta apukieltä ei ollu. Kotona ei tarttenu ommaa kieltä hävetä. Koulussa oli eri liike.

Kouluylhallitus ei siihen aikhaan käsittäny ette sitä saatto oppia monia kieliä. Se merkitti kans paljon ette met saima kotoa sen matkhaan ette met olima parhaat. Mamma sano useasti ... ’ihmiset oon sen ennen tehneet, se oon selvä ette tetki saatatta’. Heän silmissä met olima parhaat.”

Kouluaika ei ole jättäny Sivile vaikeita muistoja: ”Niinku sie kuulet niin mulla ei ole raskhaita muistoja. Johonki laihin mie olen hyäksynny, ja tärkeintä oon itteluotto, minkä mie sain matkhaan. ’Sie kelpaat!’ Ja se oonki seuranu minua minun omassa työssä lapsitten kans, ette se oon tärkeä ette net kelpaava.”

Hiljemin elämässä Siv luki meänkieltä ja sai akateemisiä arvosanoja kielessä. ”Meitä oli piian 20 henkeä, ja meilä oli niin hauskaa. Met nauroma niitä vanhoita sanoja. Joku löysäs. Sitte ko met saima meän akateemiset arvosanat niin met nauroma ja sanoma, ko oli Hansegårdin puolikielisyystingasta puhe, ette meilä meni hoppua muuttua puolikielisisistä kaksikielisisiksi.”

Monet meänkielen puhujat oon muistelheet kunka net valittit eli päätit olla antamatta kieltä lapsile. Mitäs Siv siitä hunteeraa? ”[Tyär] joka oon vanhiin käsittää meänkieltä mutta puhuu valtapäästä ruottia. [Hänen] kans meilä saattaa olla meänkieli salasenna kielenä ko muut oon likelä. Poika [x] tykkää ette met emmä ole kasuatuksen kans onnistunheet. ’Enhään mie saata meänkieltä ythhään’, se sannoo. ’Miksis sie et opettannu mulle meänkieltä?’ Mutta se oli niin liikkuva poika. Se ei kuunelu ruottiakhaan.”

Mitäs Siv tänä päivänä hunteeraa ko nuoret halvava ottaa kielen takasin? ”Minun lapsenlapsi ... oon käyny meänkielen/suomen kielen iltakursin. Se oon intreseerattu ja halvaa oppia.”

Siv lopettaa puhelun toteamalla: ”Tämä oon tärkeätä ja mie käsitan ette monela oon raskaita muisteluksia, semmosista ko lapsista, joilta viethään kieli eikä uutta kieltä osata, rangastuksista. Nykymailmassella mallila ko hunteeraa, niin milläs lapsia saatethiin kieltää saarnaamasta. Omalta osalta mulla kävi niin ette mie jän kuuntelheen enkä koskhaan kysyny, mutta mie halvan sentähengi ette minun muistelus tullee näkövälle. Tämä oma turva ja itenttiteetti liittyy niin monheen muuhunki asihaan. Ilmanki koulussa oli paljon semmosia hankalia asioita, mutta turva, mitä ihminen tarttee, tullee puoleksi kotoa – tuntea ette sitä kelpaa. Häättyy muistaa ette se ei ollu tyhä Kouluylhallituksen päätökset, mikkä sait vakavia seurauksia.”

Figur 4.3 Laestadianskt stormöte, Karungi 1933–1934/
Lestaatialaiset isot seurat, Karunki 1933–1934

Foto/Kuva: Knut?, Korpilombolo.

”Talar du finska så skickar jag dig till uppfostringsanstalten”

”Birger” föddes i mitten av 1940-talet i en liten by i nuvarande Pajala kommun. Birger är äldst av fem syskon. Hans mamma dog när han var fem år gammal. Familjen bodde på en gård och hans pappa arbetade hårt för att försörja familjen. Familjen var djupt religiös. Birger hade inte hört ett ord svenska när han började skolan. Den första skoldagen bad hans pappa grannpojken att ta med sig Birger till skolan. Birger minns att skolbyggnaden var ett stort rött hus och att flaggan var hissad när de kom. I skolan fanns tre avdelningar: första och andra klass, som kallades småskolan, tredje och fjärde klass som kallades mellanskolan samt femte, sjätte och sjunde klass som kallades folkskolan.

Hur bemöttes barnen av lärarna i skolan? Birger är glad för att de hade en lärare som var finskspråkig, så att de kunde förstå varandra. Han tyckte att det var bra att få lära sig främmande språk, men han frågade läraren varför han inte lärde dem deras eget språk – att skriva på det språket. Läraren svarade att han inte fick göra

det, utan att det skulle vara på svenska. Läraren kom söderifrån men hade lärt sig en del finska och gick på söndagsbön och tog del av livet i byn. Till Birgers syster sade läraren däremot att ”talar du finska så skickar jag dig till uppfostringsanstalten”. Systemen kom ihåg det, eftersom ordet ”uppfostringsanstalt” var så konstigt. Eftersom de var moderlösa hyste de en liten rädsla att bli omhändertagna, och överförmyndaren i kommunen umgicks också med tankar på det. Detta var Birgers pappas stora skräck – ”då skulle deras hem gå sönder och rivas isär (meänkieli: silloin meän talo särkyä ja reppi).”

Intervjuaren frågar om barnen fick tala finska i klassrummet? Birger svarar att man inte fick tala finska i klassrummet. Med kamraterna talade han dock alltid finska. Om läraren kom tystnade de. Han beskriver det inte som att lärarna spionerade på dem, men att de lyssnade med öronen på skaft.

Kunde man få kvarsittning om man talade meänkieli? Från de första skolåren minns Birger att en pojkes bänk flyttades från bänkraden och ställdes vid väggen som ett slags skamvrå. Han hade svårt att lära sig, och Birger tror att inlärningssvårigheterna bottnade i att han hade svårt med språket. Om man pratade för mycket finska kunde läraren säga till om att man skulle försöka tala svenska. De förstod att han gjorde sitt bästa för att de skulle lära sig svenska, säger Birger. Han känner dock fortfarande en besvikelse över att han aldrig fick lära sig att läsa och skriva på sitt eget språk. I femte klass började man läsa engelska och Birger gjorde det med intresse, en viss ”gnista”, som han säger.

Har Birgers syskon liknande upplevelser av skoltiden? Birger berättar att han som det äldsta barnet kanske hade lättare att ”ta de första stegen”. Han var noggrann med att läsa läxorna. Deras pappa förmanade dem att sköta sin skolgång medan hans uppgift var att sköta om gården och boskapen.

Birger tänker att det är vanligt att tornedalingar kritiserar för att bryta och för dålig språkanvändning, men att det också finns en ”stelhet”. Birger tänker att ens uppfattning inte väger lika tungt om man inte kan framföra den. Han tycker att han kan framföra sin åsikt, men att det kan vara svårt att kunna förklara hur man motiverar sin uppfattning på samma sätt som svenskspråkiga gör.

Intervjuaren frågar om Birger känner igen sig i det som många säger, att de tystnade? Birger säger att han har känt och fortfarande känner så. Han berättar att hans bror bad honom komma på födelsedagsfest, men att Birger avböjde bland annat därför att han tänkte att han kanske förväntades hålla ett tal. Birger menar att ”det är ett ganska allmänt drag att vi är tysta, att man tänker mycket och kanske säger någonting i efterhand, men att man inte vill föra fram sin uppfattning.”

Hur känns det att, som nu i intervjun, få prata meänkieli, undrar intervjuaren. Birger tycker att det känns bra när man får prata båda språken. Ordförrådet i meänkieli säger han sig ha inhämtat på 1940, 1950- och 1960-talen i hemmet. Till exempel hade man ord för alla redskap som användes vid körning med häst, men när bilarna kom hade man inte ord för alla bildelar. Under skoltiden testade Birgers lärare honom i läsning, men Birger beskriver det som att ”bokstäverna inte riktigt levde”. Svenskan var inget ”levande språk”. Det levande språket kom genom talet, predikan och samtalen. ”Efter som jag har lär mig det här språket genom texter och böcker så har det inte levt”.

Birger menar att om han vid den här åldern, närmare 80 år, skulle börja tala svenska i hembyn skulle man storögt fråga sig vad som har hänt. Hemspråket är ett språk som känns hemtrevligt. Om Birger någon gång ska hålla ett tal så brukar han förbereda sig och tänka på hur han ska börja. Han tycker inte att han har kunnat tala spontant, utan att han har behövt förbereda sig.

Birger valde att läsa en kurs i meänkieli på universitetet. Läraren frågade honom varför han läste meänkieli när han redan kunde det, men Birger tyckte inte att han kunde använda språket i skrift. Han tycker också att det är fantastiskt att det finns kurser på akademisk nivå i meänkieli. Han hade tidigare studerat finska. Birger blev besviken över att universitetsläraren ifrågasatte att han läste meänkieli och inte sade att ”vad roligt att du ännu vill lära dig det här språket vid en så hög ålder”. Birger tycker om att lyssna när någon läser på meänkieli och kan uttala det som det ska uttalas. Han tycker också bättre om att gå på gudstjänst när predikan är på finska. Om predikan tolkas till finska och tolken är bra så lyssnar han mer på tolken än på predikanten.

Intervjuaren frågar om språket är kulturens och trons språk? Birger menar att det definitivt är så att han har påbörjat sin barn-doms tro i det språket. Vilka vindar som än blåser skulle han inte lämna kyrkan. Han har fötts, vuxit upp och döpts i kyrkan. ”Varför skulle jag lämna den?” Språket är det bärande som har burit med sig trons budskap och givit djup och bärighet åt livet, upplever Birger.

Har väckelsen³ förändrats av att man bytt språk till svenska, frågar intervjuaren. Birger jämför det att byta språk med att byta kläder. Det ger ett annat intryck när man byter kläder. Språket är en bärare som berättar om en människas identitet och bakgrund, därför skulle det kännas hemskt för honom att åka till byn och tala svenska: ”Då skulle jag svika mig själv och alla andra som känner mig som [x:s] pojke.”

Gjorde staten rätt eller borde man ha handlat annorlunda? Birger har funderat på detta. Han minns en släkting, som bodde i granngården. Denne lyckades inte ta körkortet förrän han var närmare 50 år, och då hade han kört bil utan körkort i tiotals år. På några veckor läste han in teorin och fick körkortet. Släktingen hade haft svårt att läsa och skriva på svenska. Birger tror att mycket bottnar i att den kunskap man hade hemifrån och hemspråket åsidosattes i skolan. Det godtogs inte. Birger menar att han inte är emot svenskan, men han tycker att man borde ha fått lära sig både och i skolan. Eftersom hans pappa hade svårt med svenskan måste Birger redan som 10-åring efter bästa förmåga deklarerat åt sin pappa.

”Det som är gjort kan inte göras o gjort. Det har hänt”, konstaterar Birger. Däremot tycker han att de personer som fattade beslutet borde säga ”förlåt, vi gjorde fel” och förklara varför de gjorde så. Han tycker inte att man bara ska be om ”ursäkt” – det kan man säga i kön i affären – utan säga ”förlåt”, eftersom det ordet innehåller så mycket mer.

”Jos sie suomea saarnaat niin mie panen sinun kasuatuslaitoksheen”

”Birger” syntty 1940:n luun puolessavälissä pienessä kylässä nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Birger oon viiestä siskosta vanhiin. Mammansa kuoli ko hään oli viien vuoen ikänen. Pere asu

³ Med ”väckelse” avses den laestadianska rörelsen.

talossa ja pappansa teki lujasti töitä perheen elättämiseksi. Pere oli syästi uskovainen. Birger ei ollu yhthään ruottin sanna kuulu ko hään alko kouhluun. Ensimmäisenä koulupäivänä hänen pappansa tahto krannin pojan othaan Birgerin kouhluun myötä. Birger muistaa ette kouluhuone oli iso punanen talo, ja ette flaku oli tangon nokassa ko net tulit. Koulussa oli kolme ossaa: ensimmäinen ja toinen luoka, joita sanottiin pikkukouluksi, kolmas ja neljäs luokka, joita käskettiin välikouluksi, ja sitte viies, kuues ja seittemäs luokka, joila oli kansakoulu nimi.

Millä lailla koulunopettajat kohtelit lapsia? Birger oon ilonen siitä ette heilä oli suomea puhuva koulunopettaja, ette net saatoit toisia ymmärtää. Se tykkäsi ette se oli hyä saaja oppia viehraitia kieliä, mutta se kysy koulunopettajalta miksis se ei opettannu niile heän ommaa kieltä – kirjothaan sillä kielelä. Koulunopettaja vastasi ette hään ei saanu tehjä sitä, vain ette se piti olla ruottiksi. Koulunopettaja oli eteläläinen mutta oli oppinu pikkusen suomea ja kulki rukkuuksissa ja otti ossaa kylän elämästä. Birgerin sisarelle koulunopettaja taasen sano: ”Jos sie suomea saarnaat niin mie panen sinun kasuatuslaitoksheen”. Sisar muisti sen asian, ko ”kasuatuslaitos-sana” kuulutti niin kamalalta. Net vähän pölkäsit, ko niilä ei ollu äitiä, ette heitä otettais kotoa, ja kunnan yliholhooja ruokkiki semmosia ajatuksia. Se oli Birgerin isän suuri pölkö – ”sillon meän talo särkyä ja reppii”.

Saarnattaja tutkii jos lapset saivat suomea saarnata luokkahuoneessa? Birger vastaa ette luokkahuoneessa ei saanu suomea saarnata. Kaveritten kans se kuitenkin saarnas aina suomea. Jos koulunopettaja tuli niin net olit hiljaa. Hänen mielestä koulunopettajat ei vonganheet heitä, mutta net kuuntelit tarkon.

Saatethiinkos aarastia saaja ko meänkieltä saarnas? Ensimmäisistä kouluvuosista Birger muistaa ette yhen pojan penkki siirethiin penkkirivistä seinän laijale niinku jonkulaisheen häpeäloukhuon. Se oli huono-oppinen, ja Birger pittää ette oppimisvaikeuet johuit kielivaikeuksista. Jos saarnas ylön paljon suomea niin koulunopettaja saatto sanoa ette pitäs yrittää ruottia saarnata. Net käsivät ette se teki parhauen ette net oppisit ruottia, Birger sannoo. Se oon kuitenkin vielä pettyäny siitä ette hään ei koskhaan saanu oppia lukheen ja kirjothaan omala kielelä. Viienessä luokassa net aloit engelskaa lukheen, minkä Birger teki inträssilä ja jonkulaisela innola, niinku hään sannoo.

Oonkos Birgerin siskoila samanlaisia kokemuksia kouluajasta? Birger pittää ette hällä piian oli vanhiimpanna lapsena helpompi ”ottaa ensi askelheet”. Se luki tähelisesti läksyjä. Pappansa kehotti heitä hoitamhaan koulunkäyntiä ko hänen tehtävännä oli talon ja karjan hoitaminen.

Birger aattelee ette tornionlaksolaisia useasti moitithaan murtheesta ja huonosta kielenkäytöstä, mutta siinä oon kans jonkulainen ”kankeus”. Birger hunteeraa ette oma meininki ei ole yhtä painava jos sitä ei saata esittää. Se pittää ette hään saattaa esittää mielipitheensä, mutta ette se saattaa olla hankala selittää syistä mielipitheen takana niinku ruottinkieliset tekevä.

Saarnauttaja tutkii Birgeriltä jos hään tunnistaa itteä niissä, jokka muisteleva kunka net hiljenit? Birger sannoo ette hään oon tuntenu ja vieläki tuntee niin. Se muistelee ette hänen velimies tahto hänen tulheen syntymäpäiväjuhliin, mutta Birger kielsi senki takia ko net olisit oottanheet ette hään pitäs puhheen. Birger meinaa ette se oon aika tavalinen malli ette met olema hiljaa, ette hunteeraa paljon ja piian sannoo jotaki jälkhiin, mutta ette sitä ei halva sanoa ommaa meininkiä.

Miltäs se tuntuu, niinku tässä intterjyvyissä, saaja meänkieltä saarnata? saarnauttaja tutkii. Birger tykkää ette se tuntuu hyältä ko saapii kumpaaki kieltä saarnata. Meänkielen sanat hään sannoo oppinheensa 1940:n, 50:n ja 60:n luussa kotona. Niitä oli esimerkiksi sanoja kaikile neuoile, joita käytethiin hevosenajossa, mutta ko piilit tulit niin niitä ei ollu kaikkia piilinositten nimiä. Koulun aikana Birgerin koulunopettaja koetteli hänen lukutaitoa, mutta Birger muistelee ette ”puustavit ei oiken elänheet”. Ruotti ei ollu ”elävä kieli”. Elävä kieli tuli puhheen kautta, saarnoitten ja puheluitten kautta. ”Ko mie olen tämän kielen oppinu kirjutuksitten ja kirjoitten kautta niin se ei ole eläny.”

Birger pittää ette jos hään tällä iälä, likele kaheksankymppisennä, alkas ruottia saarnaamhaan kotikylässä, niin net silmät suurena kysysit mikäs hälle oon tullu. Kotikieli oon kotikhaalta tuntuva kieli. Jos Birger joskus pittää puhetta, niin hään valmistellee ja hunteeraa millä laila hään alkaa. Hään ei tykkää ette hään oon saattanu saarnata sponttaanisti ilman valmistelutta.

Birger päätti käyvä meänkielen kursin ylivärsiteetissä. Koulunopettaja tutki häältä miksis hänen meänkieltä luki ko hänen jo osasi sitä, mutta Birger ei tykännyt ette hänen saattanut kirjottamalla käyttää kieltä. Se tykkää ette se on tavattoman hyvä ko löytyy meänkielen kursia akateemisellä tasolla. Se oli ennen opiskellut suomea. Birger piti ikävänä ko ylivärsiteetinopettaja pani kysheenaseksi ko hänen meänkieltä luki, eikä sanonut: ”Oonpas hauskaa ko sie vielä halvat tämän kielen oppia niin korkealla iällä.” Birger tykkää kuunella ko joku lukee meänkieltä ja saattaa sanat sanoa niinku pittää. Se tykkää kans paremin käyvä kirkonmenoissa ko oon suomenkielinen saarna. Sillon ko saarna tulkataan suomeksi ja tulkki on hyvä niin hänen kuuntelee enempi tulkkia ko saarnamiestä.

Saarnauttaja tutkii jos kieli on kulttuurin ja uskon kieli? Birger pittää ette se on rohki siihen laihin ette hänen on lapsuuden uskoa alottanut sillä kielellä. Vaikka minkälaisia tuulia tuulee niin hänen ei kirkkoa jätä. Hänen on syntynyt, kasunut ylös ja kastettu kirkossa. ”Miksis mie sen jättäsin?” Kieli on se kantava, mikä on tuonut matkassa uskon sanoman ja antanut elämälle syvyyttä ja kantavuutta, Birger pittää.

Oonkos herätys⁴ muuttunut ko on vaihdettu kieltä ruotoihin, saarnauttaja tutkii. Birger vertaa kielen vaihtamista vaatteiden vaihtamisheeseen. Se antaa toisenlaisen kuan ko vaihtaa vaatteita. Kieli on niinku kantaja, joka selittää ihmisen itentiteetistä ja taustasta. Sillä se tuntus hänelle kauhealta lähteä kylhään saarnaamaan ruottia: ”Sillon mie pettäsin itteä ja kaikkia muita, jotka tuntevat minun [x:n] poikana.”

Tekikös valtio oikein, vai oliskos pitänyt erihin laihin toimia? Birger on hunteerannut tätä. Hänen muistaa sukulaisen, joka krannitalossa asuu. Se ei ollut onnistunut ajokorttia otaamaan ennen ko oli likellä 50 vuotta, ja sillon se oli ilman korttia ajanut piiliä kymmensia vuosia. Jossakin viikossa se luki teorian ja sai ajokortin. Sukulaisella oli ollut hankala lukea ja kirjottaa ruottiksi. Birger pittää ette pohjalta on monesti se ette kotoa saatu tieto ja kotikieli panthiin koulussa syrjäkseen. Sitä ei hyväksytty. Birger meinaa ette hänen ei ole ruottin kieltä vastaan, mutta hänen tykkää ette koulussa olis häätynyt saaja kumpaaki oppia. Ko hänen papalla oli ruottin

⁴ ”Herätyksellä” meinataan lestaatilaista liikettä.

kielen kans hankala Birger joutu jo kymmenenvuotiaana papale teklareehraan niin hyvin ko saatto.

”Mitä oon tehty ei saata tekemättömäksi tehdä. Se oon tapahtunnu”, Birger toteaa, mutta hään kuitenkin tykkää ette päätöksentekijät pitäsit sanoa ”antheeksi, met tehimi väärin” ja selittää miksis het tehit sillä laila. Se ei tykkää ette pitäs vain ”hoppua sanoa antheeksi” – sen saattaa puojissa sanoa rivissa – vain ”pyytää virheestä antheeksi”, ko se oon niin paljon enämpi.

Figur 4.4 Pajala kyrkby med arbetsstuga/Pajalan kirkonkylä ja työtupa

Foto/Kuva: F.E. Fransson, Tärendö.

”Jag undrar varför lärarna kom till byarna söderifrån?”

”Sture” är född i slutet av 1940-talet i en liten by i nuvarande Pajala kommun. Han bor fortfarande i sitt föräldrahem. Sture är äldst i en syskonskara på tio barn. Familjen var småbrukare. I hemmet talade de meänkieli. Sture berättar om sin skolgång: ”Jag började någon gång 1953. I [en näraliggande by] gick jag 1:an och 2:an, pikkukoulu. 3–6:an gick man i en annan skola ... och den sjunde, sista, klassen gick jag i den här skolan som vi sitter i nu ... Här fanns också en lärare från [södra Sverige] som var här länge. Nog har det hänt samma grejer här som på andra ställen. Jag har funderat om de kom hit av egen vilja eller är det staten som satt dem hit. Jag misstänker att inte far de från [södra Sverige] till [denna by] för att undervisa om de inte fått vink om det. Det skulle vara kul att veta vad de fick

för det. Jag hoppas kommissionen går igenom det och man får reda på vem som satte igång det här att det kom lärare från [södra Sverige]. Inte var det roligt när man visste att det fanns lärare från trakten. Det var mycket roligare att gå till skolan när det var någon härifrån som vikarierade för lärarna från [södra Sverige]. De var meikäläisiä (en av oss). Det var skillnad. Inte minns jag att jag behövde skriva ramsor för de lärarna, de krävde inte det. Det var de som kom söderifrån som ville det.”

Sture berättar om språket i skolan: ”Man fick inte prata finska som man kallade språket då. Nog pratade lärarna finska. Inte var det så hårt i 1:an och 2:an när man hade [lärarinnan x]. Vi kunde ju inte svenska. I tredje klass kom problemen när man inte fick prata finska ens på rasten. Det var andra lärare. Ofta kom de från [södra Sverige] sas det ... De var lärare i årtal.”

Sture fortsätter: ”I tredje klass fick man straff om man pratade finska. Ett straff var att man fick skriva ’Jag har pratat finska’ och så fick man sitta i kapprummet och skriva ner det tiotals gånger i ett häfte. Det var kanske 50–60 gånger och ibland fler beroende på vilket humör läraren var på. Det hände ofta att man straffades. Vi pratade ju finska på rasten då svenskan i 3:an och 4:an inte ännu var så bra.”

”Det fanns några spioner som skvallrade ’Sture har pratat finska på rasten’. Det tycker jag inte är konstigt. Inte vet jag om de fick något av läraren. Det var inte bara jag utan flera som fick straff. Det är fler som fick skriva än vad det var som inte behövde. Nog fanns det kanske några som kunde svenska lite bättre eller lärde sig snabbare. Det for ju många till södra Sverige men man sågs ju till sommaren när de återvände till byarna och då tog man ju upp det när man träffades. Det var klart att de kanske inte orkade straffa varje dag. Men när man pratat flera dagar i rad på rasten så fick man straff om på nytt.”

”Det fanns ju andra straff, till exempel att man skulle stå vänd mot svarta tavlan med ryggen mot de andra eleverna i 10–15 minuter. Rörde man på sig förlängdes straffet. Det var så att man skulle lära sig något. Hade man skrivit ’Jag har pratat svenska’ för slarvigt på några ställen så ströks de raderna över och man fick skriva om de raderna på nytt. Under hela min tid vad det på det sättet. Det var inte så roligt att gå till skolan när man tänkte på straffen.”

Sture berättar: ”Jag minns en gång när jag hamnade i kapprummet för att skriva. Jag satt ensam med stängda dörrar och skrev. Det blev plötsligt lugnt och jag förstod att de gick för att äta då det var matrast. Jag tror att de glömde mig, men jag minns inte riktigt om det var medvetet eller inte. Så kom det en elev springandes och bad mig att komma och äta. Man var ju ingen högskoleelev så matte var ju inte så roligt. Men det enda jag tyckte om var historia och geografi. Det var roligare än andra ämnen i alla fall.”

Sture säger att hans modersmål är meänkieli. Vad tänker han om framtiden för meänkieli? ”Nog finns det yngre som kan meänkieli men svenskan tar över. Risken finns att språket försvinner. Den är på väg att försvinna. En del förstår men vill inte prata.”

Vad tänker Sture om kommissionens uppdrag? ”Nog har man lämnat tråkiga tankar för länge sedan, men jag undrar varför lärarna kom till byarna söderifrån? Jag nästan kräver att ni ska driva det hårt att man får reda på vad som låg bakom att lärarna söderifrån kom hit. Inte vill man ha någon ekonomisk kompensation, men det skulle inte göra något om man utredde om staten ligger bakom. Det borde komma en rejäl ursäkt och en ordentlig förklaring och ett erkännande. Vem ligger bakom och varför? Särskilt varför. Det ska vara ett ärligt förlåt. Man kan ju kräva, men inte tror jag de går med på det ...”, avslutar Sture.

”Mie hunteeraan miks is koulunopettajat tulit kylhiin etelästä?”

”Sture” oon syntyny 1940:n luun lopula pikkukylässä nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Se assuu vielä hänen lapsuuenkotona. Sture oon kymmenen lapsen siskojoukossa vanhiin. Perheelä oli pikku maanpruuki. Kotona saarnathiin meänkieltä. Sture muistelee hänen koulunkäynistä: ”Mie alon joskus 1953. Mie kävin [likheisessä kylässä] ykkösen ja kakkosen – pikkukoulun. Kolmosesta kuutosheen käytiin toisessa koulussa ... ja seittemännen, viimisen, luokan kävin tässä koulussa, jossa met nyt istuma ... Tässä oli kans koulunopettaja [Eteläruottista], joka oli täälä kauon. Kyllä täälä oon tapahtunnu samanlaisia asioita ko muuala. Mie olen hunteerannu jos net tulit tänne omasta tahosta, vai panikos se valtio net tänne? Mie eppäilen ette net ei lähe [Eteläruottista tähhään kylhään] pithään koulua

jos net ei olheet saanheet tipsiä siitä. Se olis mukava tietää mitä net sait siitä. Mie toivosin ette komisuuni kävis läpi sen, ette sais tietää kuas tämän liikheen pani alkhuun, ko tuli [Eteläruottista] koulunopettajia. Ei se ollu hauskaa, ko tiesi ette niitä oli tältä perältä koulunopettajia. Se oli paljon hauskempi mennä kouhluun ko oli täältä joku siihaisenna [Eteläruottin] koulunopettajille. Net olit meikäläisiä. Siinä oli väli. Emmie muista ette mie häyn niile koulunopettajille ramsoja kirjottaa. Ei net semmosia vaatinheet. Se oli net, jokka olit etelästä, jokka halusit sen.”

Sture muistelee koulun kielestä: ”Ei saanu saarnata suomea, niinku kieltä siihen mailman aikaan käskethiin. Kyllä koulunopettajat saarnasit suomea. Se ei ollu niin kovvaa ykkösellä ja kakkosella, ko oli [vaimo-opettaja x]. Emmähään met saattanheet ruottia. Kolmasessa luokassa tuli prupleemiä ko ei saanu rastilakhaan suomea saarnata. Sillon oli muita koulunopettajia. Net tulit useasti [Eteläruottista], niinku sanothiin. Net olit vuosikausia koulunopettajinna.”

Sture jatkaa: ”Kolmasessa luokassa sai rangastuksen ko suomea saarnasi. Yks rangastus oli ko sai kirjottaa ’Mie olen suomea saarnanu’, ja sitte sitä sai istua porstuassa kirjottamassa sitä kymmensiiä kertoja kirhjaan. Se oli piian 50–60 kertaa ja välistä enämpiki. Se riippu siitä, millä pääl se koulunopettaja oli. Se sattu useasti ette rangastethiin. Methään saarnasimma suomea rastila, ko ruotti ei ollu vielä niin hyä kolmosessa ja nelosessa.”

”Niitä oli joitaki vakkoihoita, jokka juorusit: ’Sture oon rastila saarnanu suomea.’ Mie en piä sitä kummana. Emmie tiä, saitkos net koulunopettajalta mithään. Ei se ollu tyhä mie vain monta, jokka rangastethiin. Niitä oon enämpi, jokka sait kirjottaa, ko niitä, jokka ei tarttenheet. Kyllä niitä piian oli joitaki, jokka saatot ruottia vähän paremin eli opit hopumasti. Niitähään lähti paljon Eteläruothiin, mutta net näki kesälä, ko net tulit kylhiin takasin, ja sillonhaan sen otti ylös ko kohtasi. Se oli selvä ette net ei jaksanheet joka päivä rangasta, mutta ko oli monta päivää peräkkää saarnanu rastila, niin sitä saatto saaja uuesti rangastuksen.”

”Niitähään oli muita rangastuksia, esimerkiksi seisoa mustaa taulua kohti, muile oppilhaile sölin, 10–15 minuuttia. Jos sitä liikahti niin rangastusta jatkethiin. Se oli niin ette sitä piti oppia jotaki. Jos oli kirjottannu ’Mie olen saarnanu ruottia’ liika resusesti joihinki paikhoiin, niin net veit träkin niitten rivitten yli ette sitä sai uuesti kirjottaa

net rivit. Semmosta se oli koko minun koulunaijan. Ei se ollu niin hauska mennä kouhluun, ko hunteerasi niitä rangastuksia.”

Sture muistelee: ”Mie muistan kerran ko mie jou’uin porstuhaan kirjothaan. Istun yksin, ovet kiini, kirjottamassa. Yhtäkkiä rauhotta ja mie käsitin ette net lähit syömhään, ko oli ruokarasti. Mie piän ette net unheutit minun, mutta mie en oiken muista olikos se vasiten vai ei. Sitte se laukko oppilas tulheen tahtoon minun syömhään. Eihään sitä ollu mikhään korkeakoululainen, ette räkinkihään ei ollu niin mukava. Mutta ainua, mistä mie tykkäsin, oli historia ja maantiete. Net olit kuitenkin hauskeemat ko muut aiheet.”

Sture sanoo ette hällä oon meänkieli äitinkielenä. Mitäs hään hunteeraa meänkielen tulevaisuudesta? ”Kyllä niitä oon nuorempia, kukka saattava meänkieltä, mutta ruottin kieli voittaa. Riskinä oon ette kieli katoaa. Se oon katoamassa. Jokku ossaava, mutte ei halva saarnata.”

Mitäs Sture aattelee komisuunin tehtävästä? ”Kyllä sitä oon jättäny net ikävät ajatukset kauon aikaa, mutta mie hunteeraan miksis koulunopettajat tulit etelästä kylhiin? Mie kohta vaain, ette tet olisitta siittä kovana, ette sais selvile mikäs siinä oli takana, ko koulunopettajat tulit etelästä tänne. Ei sitä halva rahalista hyvitystä, mutta ei se haittas jos ottas selvile jos valtio oli takana. Tarttis tulla reilu antheeksipyyntö ja oorninki selitys ja tunnustus. Kuas se oon takana ja miksis? Olletikki miksis. Se pittää olla rehelinen antheeksipyyntö. Senhään saattaa vaatia, mutta emmie usko ette net hyväksyvä sitä ...”, Sture sanoo päättheeksi.

Figur 4.5 Kangos skola/Kangosen koulu

Foto/Kuva: Erik Lundemark, Luleå.

”Vi ville ju tala som fröken”

”Mona” är född i mitten av 1950-talet i nuvarande Pajala kommun. Familjen hade en mindre gård och föräldrarna hade även arbeten utanför gården. Hon brukade åka skidor med sin mamma och pappa under vintrarna och familjen var fysiskt aktiva. Mona beskriver sin barndom som att hennes mamma var väldigt glad och pratsam och att det var mycket folk i huset som kom och hälsade på. I hemmet talades det både svenska och meänkieli. Föräldrarna talade mest svenska med Mona och meänkieli var det språk de vuxna talade sinsemellan. Mona säger att svenska är hennes modersmål.

Mona började skolan när hon var sex år. I början kändes det lite läskigt men efter ett tag trivdes hon bra i skolan och hon tyckte om att lära sig nya saker. Mona berättar att de hade jätteduktiga lärare i

skolan. Man talade mer svenska på centralorten än i byarna och det var svenska som var språket i skolan. Mona minns att hon lekte med barn som inte kunde svenska innan de började på skolan, men att de lärde sig svenska genom henne. Några av kvinnorna har efteråt sagt till henne att de kunde svenska när de började skolan tack vare Mona som pratat svenska med dem när de var små. Det fanns barn som hade det svårt över lag i skolan och det fanns även de som hade det tufft när det kom till att lära sig det svenska språket.

Mona förklarar: ”Vi vet i dag mycket genom språkforskning ... att för att du ska bli bra i ett annat språk så ska du vara bra på ditt hemspråk”. Hon ställer den forskningen mot politikernas beslut att alla skulle lära sig svenska på det sättet som människorna tvingades till i Tornedalen. Mona säger att det finns många professorer, doktorer och författare som forskat och skrivit inom ämnet men att hon upplevt att ”alla inte kommit fram” och att ”många har tystats på vägen”.

Mona upplevde att det även fanns en könsfördelning när det kom till språket på det sättet att det var vanligare att pojkar talade finska än att flickor gjorde det. Varför tror du att det var vanligare att pojkar talade finska, frågar intervjuaren. ”En teori jag har där är att vi tjejer är lite mer receptiva över vad som är fint och inte”, svarar Mona. Hon tror att hon som flicka kände att det finska språket kanske inte var så fint och att ”vi ville ju tala som fröken”. Hon säger att de kände på något sätt att skolan ville att de skulle tala svenska. De hade lärare på mellanstadiet som inte kunde finska och nämner en lärare som hon tyckte var en sträng men bra lärare. Mona säger att de hade en lärare i svenska på högstadiet som tyckte att meänkieli bara var en dialekt. Monas mamma och moster har båda suttit i skamvrån för att de talat finska i skolan. Hennes mamma har berättat att hon var förbjuden att tala finska i skolan även under rasterna. Under en rast hade mamman sagt några ord på finska och en kille hade då skvallrat till fröken och det ledde till att Monas mamma fick sitta i skamvrån. Mona tror att tjejer snappade upp sådana historier mer än vad pojkar gjorde och att det präglade flickornas syn på det finska språket medan pojkar mer ”stod upp” för det finska språket.

Hur tror du det påverkar människor att bli klandrade för ett språk de talar på det sättet som din mamma och moster blev, undrar intervjuaren. Mona tror att det som händer när barn inte

ens på rasterna får använda sitt eget språk är att man talar om för en människa att deras språk är så fult så det inte ens får användas vid lek. Det skapar en känsla av att man inte duger som människa. Mona tror att det har präglat självkänslan hos tornedalingar på ett negativt sätt och att många levt och lever med känslan av att inte duga som människa. Mona säger att det är ”galet” för att all form av språk duger då det är kommunikation och att när man tar bort människans förmåga att kommunicera så angriper man en människas självkänsla.

Även om hennes mamma var en stark människa och kunde ställa sig i opposition så tror Mona att mamman ändå till viss del blev stukad av det. Hennes mammas upplevelser har präglat även hennes eget förhållningssätt till det svenska språket. Det har bland annat givit uttryck i att hon under hela sitt liv varit väldigt noga med att kunna språket så bra som möjligt. Mona ser allvarligt på språkförbudet och säger att hon tror att det fått många människor i Tornedalen att känna att ”vi är en sämre landsända, vi är ett sämre folk”. Mona menar att staten genom att trycka ned människor på detta sätt ville få människor att längta efter utbildning och söka sig söderut till universitetsstäder samt stanna där för att så småningom bidra till arbetskraften där nere.

Kan det ha funnits en inställning till att svenska var framtidens och möjligheternas språk hos framför allt den yngre generationen, frågar intervjuaren. Mona svarar att hon absolut tror att det svenska språket ansågs som framtiden och ”det med all rätta”. Man var medveten om att språket var viktigt att kunna vid vidareutbildning men att även hennes föräldrar såg kunnandet av det svenska språket som viktigt i vardagen. Mona berättar att för hennes pappa var de språkliga kunskaperna viktiga i hans arbete. Mona är själv väldigt glad över att ha en bra svenska, men hon är även glad över att kunna en del meänkieli.

Vad tänker Mona om behovet av upprättelse och försoning? Hon skulle vilja se att folk tidigt får lära sig i skolor om Tornedalens historia och språk, men även om faunan i den norra regionen. Hon vill att man synliggör regionen inte bara genom att skriva till historia i läroböckerna utan att man även gör insatser som synliggör Tornedalens kultur och turism.

Till slut läser Mona en sammanfattning av sina tankar som hon skrivit inför intervjun: ”Jag är glad för utveckling av teater, musik

och styrkan hos de växande i dag. Jag är glad över gruvan, den har jag följt, den har vi följt med spänning och nervositet. Jag sörjer min egen okunskap om historia, fauna och kultur. Vi var ett nedtryckt men stolt folk, men vi är inte längre nedtryckta. Som vuxen gläds jag över meänkieli, ser att det är en tillgång och gör det lätt att lära känna och knyta nya band.”

”Methään halusimma saarnata ko fröökynä”

”Mona” oon syntyny 1950:n luun puolessavälissä nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Perheelä oli pienempi talo ja vanhuksilla oli muita töitä talon ulkopuolela. Se kävi hihtomassa mammansa ja pappansa kans talvela ja pere oli fyysisesti liikheelä. Mona kuuaa hänen lapsuutta niin ette hänen mamma oli kauhean ilonen ja puhelias, ja ette talhoon tuli paljon väkeä käymhään kylässä. Kotona saarnathiin kumpaaki kieltä, ruottia ja meänkieltä. Vanhukset saarnasit valtana ruottia Monan kans, ja meänkieli oli kieli, mitä raavhaat keskenänsä saarnasit. Mona sannoo ette ruotti oon hällä äitinkielenä.

Mona alko kuuen vuoen ikäsennä kouhluun. Alusta se tuntu pikkusen jännältä, mutta vähän aijan päästä se triivastu koulussa hyvin, ja hään tykkäsi oppia uusia asioita. Mona muistelee ette niilä oli koulussa kolon hyät koulunopettajat. Kunnankeskuksessa saarnathiin enämpi ruottia ko kylissä, ja ruotti oli koulukielenä. Mona muistaa ette hään leikkitteli lapsitten kans, jotka ei saattanheet ruottia ennen ko net aloit kouhluun, mutta ette net opit hänen kautta ruottia. Jokku vaimoista oon jälkhiin sanonheet sille ette net saatoit Monan ansiosta ruottia ko net aloit kouhluun, ko hään saarnasi heile ruottia ko net olit pikkuset. Niitä oli lapsia, joila oli ylipäätänsä vaikea koulussa, ja niitäki, joila oli paha oppia ruottin kielen.

Mona selittää: ”Met tiämä tänä päivänä paljon kielitutkimuksen kautta ... ette sulla häätyy olla hyä kotikieli ette sinusta tullee jossaki muussa kielessä hyä.” Se vertaa sitä tutkimusta poliitikoitten päästöksheen, ette kaikin piit oppia ruottia niin niinku Tornionlakson ihmiset jou’uit tekheen. Mona sannoo ette oon paljon professoria, tohturia ja kirjailijoita, jotka oon tutkinheet ja kirjottanheet aihheesta, mutta hään oon kokenu ette ”kaikin ei ole tulheet perile” ja ette ”monet oon matkan varrela hiljenetty”.

Mona piti ette oli olemassa sukupuolijako, ko oli kysymys kielestä, sillä laila ette pojat useamasti saarnasit suomea ko tyttäret. Miksis sie piät ette pojat useamasti saarnasit suomea? saarnauttaja tutkii. ”Mulla oon semmonen teoria, ette tyttäret huomaava paremin mitä piethään fiininä ja mitä ei pietä”, Mona vastaa. Se pittää ette hään tyttärennä tunki ette suomen kieli ei piian ollu niin fiini ja ette ”methään halusimma saarnata niinku fröökynä”. Se sannoo ette net jollaki laila tunsit ette koulu halusi ette het saarnasit ruottia. Niilä oli keskiastheela koulunopettajia, jotka ei saattanheet suomea, ja mainittee yhen koulunopettajan, jonka hään tykkäsi oli koa mutta hyä koulunopettaja. Mona sannoo ette niilä oli yliastheela ruottin kielen opettaja, joka piti ette meänkieli oli tyhä tialekti. Monan mamma ja täti istut molemat häpeäloukossa, ko net olit saarnanheet koulussa suomea. Mammansa muisteli ette häntä kielethiin saarnaamasta koulussa suomea rastilaki. Yhtenä rastina mamma oli sanonu jonku suomen sanan, ja sillen se juurusi yks poika fröökynälle ette Monan mamma sai istua häpeäloukossa. Mona pittää ette tyttäret kuuntelit semmosia juttuja enämpi ko pojat, ja ette se leimasi tyttärillen mielipiettä suomen kielestä, ko pojat taasen ”puolustit” suomen kieltä.

Milläs laila se vaikuttaa ihmishiin ko moitithaan kielestä, mitä het saarnaava, niinku sinun mammastia ja tätiä moitithiin? saarnauttaja tutkii. Mona pittää ette se, mikä tapahtuu ko lapset ei saa rastilakhaan ommaa kieltä käyttää oon ette ihmiselle sanothaan ette heän kieli oon niin kolo, ette sitä ei saa sillonkhaan käyttää ko leikittelee. Se luopii semmosta tuntoa, ette sitä ei ihmisennä kelpaa. Mona pittää ette tämä oon leimanu tornionlaksolaisitten itteluottoa nekatiivisesti, ja ette moni oon eläny ja ellää sillä tunnola, ette hään ei ihmisennä kelpaa. Mona sannoo ette se oon ”hullua”, sillä kaikenmallista kieltä kelpaa tietoja välittämhään, ja ko ihmiseltä viethään kyky tietoja välittää niin ihmisen itteluothoon hyökäthään.

Vaikka hänen mammansa oli luja ihminen, joka saatto vasthaan panna, niin Mona kuitenkin pittää ette mammansa loukkaintu siittä. Hänen mammansa kokemukset oon leimanu hänenki suhtautumista ruottin kieheen. Se oon tullu sillä lailaki ilmi, ette hään oon koko elämän ajan niinki tähelisesti halunu kieltä osata. Mona pittää kielikieltoa vakavanna asianna, ja sannoo ette hään usko ette se oon saanu Tornionlaksen ihmisiä tuntemhaan ette ”meän perä oon huonempi – met olema huonempi kansa”. Mona pittää ette valtio

oon painamalla ihmisiä alas saanu niitä kaipaamaan koulutusta ja lähtemään etehlään ynivärsiteettikaupunkhiin ja jäämhään sinne, ette net pikkuhiljaa auttasit sielä alhaala työvoimana.

Oonkos ollu semmonen atyytyi ette ruottin kieli oli tulevaisuuen ja maholisuuksitten kieli olletikki nuoremalle sukupolvele? saarnauttaja tutkii. Mona vastaa ette hään uskoo lujasti ette ruottin kieli piethiin tulevaisuutena ”syystäki”. Net tiesit ette kieltä oli tärkeä osata ko piti jatkaa koulutusta, mutta ette hänen vanhukset piit ruottin kielen taitoa tärkeännä arkipäivässä. Mona muistelee ette kielitaito oli hänen papale tärkeä hänen työssä. Mona oon itte kolon ilonen ette hällä oon hyä ruotti, mutta hään oon kans ilonen ette hään ossaa meänkieltä jonku verran.

Mitäs Mona hunteeraa kunnian parantamisen ja sovituksen tarpheesta? Hään halvais nähjä ette ihmiset oppisit varhain koulussa Tornionlakson historiasta ja kielestä, mutta kans yliperän elläimistä. Se tahtoo ette tämän perän ei tyhä nostas näkövälle historiata kirjottamalla oppikirhjoin, mutta kans panostamalla tekheen Tornionlakson kulttuuria ja tyrismiä näkyväksi.

Mona lukkee päättheeksi yhtheenveon hänen ajatuksista, jonka hään oon intterjyyvin eelä kirjottannu: ”Mie olen ilonen teatterin, mysiihin ja tänä päivänä kasuavitten voiman kehittämisestä. Mie olen kruuasta ilonen – olen seuranu sitä – met olema sitä jännässä ja hermostunheina seuranheet. Mie suren ommaa tion puutetta historiasta, elläimistä ja kulttuurista. Met olima alaspainettu mutta ylpeä kansa, mutta met emmä ennää ole alaspainettuja. Raavhaana mie olen ilonen meänkielestä, josta minun mielestä oon hyötyä ja helpottaa oppia tuntemhaan ihmisiä ja solmimhaan uusia yhtheyskiä.”

5 Skammen och sorgen som fördes vidare/Häpeä ja suru, mikä viethiin etheenpäin

Långtgående konsekvenser

Erfarenheter från arbetsstugan och skolan påverkade inte bara de barn som gick där. Erfarenheterna kom i många fall att påverka senare generationer. Många av dem som blivit intervjuade berättar om hur assimilationspolitiken, som riktades mot deras föräldrar eller mor- och farföräldrar, kom att få för konsekvenser även för senare generationer. Konsekvenserna lever vidare och påverkar minoritetens förutsättningar i dag. En del barn och barnbarn som intervjuats talar om hur assimileringpolitiken påverkat deras identitet, synen på meänkieli, på tvåspråkigheten och minoritetens kultur. En del brottas med meänkieli och upplever att det kan vara utmanande att föra över språket till sina barn. Andra känner sig trygga i flerspråkigheten och ser det som självklart att föra språket vidare till nästa generation.

Pitkäle meneviä seurauksia

Kokemukset työtuvasta ja koulusta ei tyhä vaikuttanheet niihin lapshiin, jotka kävit sielä. Monesti kokemukset vaikutit seuraavhiin sukupolvhiin. Monet niistä, jotka puhutethiin, muisteleva kunka heän vanhuksia eli äitin ja isän vanhuksia vasthaan harjotettu sullauttamispolitiikka sai seuraavaaki sukupolvea koskevia seurauksia. Seuraukset näkyvä vielä ja vaikuttava minuriteetin ehtoin tänä päivänä. Joitaki lapsia ja lapsenlapsia, joita oon puhutettu, selittävä sullauttamispolitiikan seurauksista heän itenttiteethiin, mielipitheishiin

meänkielestä, kakskielisyyteen ja minuriteetin kulttuuhriin. Jokku painiva meänkielen kans ja kokeva ette se oon hankala antaa kielen omile lapsile. Toiset tunteva ette het oon monikielisyessä turvaliset ja pitävä sen ittestänsä selvänä asianna antaa kielen toiselekki sukupolvele.

Figur 5.1 Hietaniemi arbetsstuga/ Hietaniemen työtupa

Foto/Kuva: okänd/tuntematon.

”Vända skammen till en styrka”

”Kerstin” är född i mitten av 1950-talet och uppvuxen i Luleå. Båda hennes föräldrar kom från Tornedalen. Mycket av familjens lediga tid under Kerstins uppväxt tillbringades hos släkten i Tornedalen.

Kerstins mamma och mostrar gick alla på arbetsstuga i nuvarande Pajala kommun när de var barn och Kerstin har fått höra berättelser därifrån. Mammans familj levde under fattiga förhållanden. Kerstins mormor var ensamstående och hade ingen inkomst. Kerstin beskriver arbetsstugan som dåtidens ”socialbidrag”. Kerstin har förstått att just arbetsstugan där mamman och mostarna gick var en av de värre arbetsstugorna. Hon har själv tagit del av arkivmaterial som rör hennes mammas familjs tid på arbetsstugan. En av hennes mostrar har bland annat berättat att hon efter arbets-

stugetiden aldrig kunde äta gröt. På arbetsstugan var det mask i gröten och barnen tvingades ändå äta upp gröten. Barnen fick också läsa läxor i smyg under täcket. Tanken var att barnen skulle hjälpa till och arbeta och man skulle inte förkovra sig i skolan. Kerstins mammas modersmål var meänkieli, men hon pratade bara svenska på arbetsstugan. Flickorna var noga med att inte prata ett enda ord meänkieli. Pojkarna kunde ibland göra det och de blev slagna av personalen på arbetsstugan.

Även syskon till Kerstins pappa gick i en annan arbetsstuga i nuvarande Pajala kommun. Hennes farfar hade fått order att skicka dit barnen trots att de inte var fattiga. Syskon till pappan rymde från arbetsstugan. Farfar hade då vägrat skicka tillbaka barnen med motiveringen att de inte hade några skor. Av arkivmaterialet, som Kerstin tagit del av, framgick att staten bekostade skor åt barnen så att de skulle kunna gå i arbetsstugan. Men trots det skickade familjen inte barnen tillbaka till arbetsstugan. Till slut gav dock myndigheterna upp och barnen slapp återvända till arbetsstugan. Kerstin menar att pojkarna i pappans familj rymde därför att de inte stod ut med miljön, medan flickorna stannade på arbetsstugan.

Kerstin berättar också om sin pappas skoltid. Pappan gick skola i nuvarande Pajala kommun och han hade en lärare från södra Sverige. Läraren gav eleverna fem minuter kvarsittning för varje finskt ord de uttalade. Kerstin säger att det var allmänt känt att man valde lärare till skolorna i norr som kunde diktera villkoren för barnen. En kväll hann det bli ganska sent innan läraren släppte hem barnen och att farfar då kommit till skolan och slagit näven i bordet och sagt ”håll inte mina ungar” åt läraren. Kerstins pappa har berättat att eleverna hämnades på läraren genom att göra hyss. Kerstin tror att hennes pappa och hans bröder talade mycket finska som protest.

Under uppväxten i Luleå upplevde Kerstin att hennes familj var annorlunda jämfört med andra familjer. När hon var barn kunde hon inte riktigt prata med någon om det. Föräldrarna talade endast meänkieli med henne hemma, men Kerstin svarade alltid på svenska. Själv uppfattade hon att det skulle vara så. Hon menar att det fanns en tydlig språkgräns i Luleå mellan svenska och meänkieli och att det skapade en känsla av ”vi och dem” på något sätt. Kerstin upplever att hon alltid haft meänkieli inom sig även om hon inte talat det. Hon förstår meänkieli, men har svårt att bilda mening av orden. Hennes egna barn kan en del meänkieli.

Kerstin berättar att ingen av hennes föräldrar förespråkade utbildning åt barnen och att hennes pappa kunde säga att människor som gått mycket i skola var ”pulpetskadade”. Kerstin tror att det var den bilden han fått av skolan och att när hennes bror gick en akademisk utbildning så var det nästan så att han ”blev ursäktad” snarare än att föräldrarna skulle tyckt att det var bra. Kerstin tror att hennes pappas skolgång resulterade i att han fick förakt för allt vad skola hette. Kerstin tror att det var för att hennes pappa hade enormt läshuvud, men att han aldrig fick möjlighet att använda det. När Kerstin själv klev innanför universitetets dörrar för första gången i sitt liv så levde varken hennes mamma eller pappa. Kerstins första tanke då var ”undrar vad han säger där uppe? Nu ska [Kerstin] plugga och bli pulpetskadad”. Intervjuaren frågar Kerstin vad pappan menade med pulpetskadad? Kerstin förklarar att pulpeten var bänken där eleven satt i skolan och att hennes pappa menade med uttrycket att man blev skadad i skolan.

Vad tänker Kerstin kring frågor om upprättelse och försoning? Hon tycker att det är självklart att det ska skrivas något om försoning, men att åtgärder är viktigare än en ursäkt. Kerstin menar att Sverige kommit en bit på väg när det gäller erbjudande om modersmål i skolorna, men att det behövs mycket mer: ”Vi måste erbjuda det förutsättningslöst. Vi måste få förskolor på minoritetsspråken och mycket, mycket mer”. Hon har själv arbetat i skolans värld. Kerstin tycker att det är viktigt att barnen som lämnar förskolan även får fortsatta möjligheter att utvecklas inom sina minoritetsspråk och att hon tror att det i dag inte finns sådana möjligheter. Kerstin anser att det är en förutsättning för att föräldrar ska känna sig trygga att placera sina barn på en språkförskola att de även vet att barnen får fortsatt språkstöd i grundskolan av personal som kan språket och att det inte ”tar stopp efter förskolan”. Därför att det är viktigt att utbilda skolpersonal i minoritetsspråken. ”Man ska kunna gå igenom skolan med rak rygg och inte skämmas för sitt ursprung”, anser Kerstin.

Kerstin tycker även att staten bör göra insatser som synliggör minoriteter i hela det svenska samhället. Det kan till exempel vara att kommuner uppmärksammar minoriteternas högtidsdagar genom att hissa deras flagga. Många kommuner hissar redan flaggor, men det är inte alla. Som medborgare måste man lämna in ett förslag till kommunen om man har önskemål om det. Kerstin tycker

att det ska vara en självklarhet att alla kommuner i Sverige flaggar på minoriteternas högtidsdagar.

Kerstin berättar att hon anmälde sig till intervjun främst för att hon ville lyfta ”hur förjävligt” hennes föräldrar hade det i skolan och arbetsstugan och att hon tror att barnen for riktigt illa av det. Även om hennes föräldrar var starka människor så har deras upplevelser från sin uppväxt ändå påverkat Kerstin genom att hon till exempel känt att hon inte bör prata om språket eller kulturen om hon ska ”bli godkänd”. Kerstin kände sig ganska vilsen som ungdom och hennes uppväxt var ganska tuff. Kerstin menar att synen på hennes eget ursprung vände när hon träffade sin man och bildade familj. Hon upplevde att livet blev lugnare och att hon då kunde se på sitt ursprung med andra ögon. Det var först som vuxen som hon kunde börja prata om sitt ursprung och kunde då ”vända skammen hon känt till en styrka inom sig som gjorde att hon även kunde känna stolthet över sitt ursprung”. Kerstin berättar att hon alltid varit stolt över sin pappa och att hon alltid betraktat honom som en riktig medmänniska.

Kerstin konstaterar att det känns bra att få berätta sin berättelse för kommissionen, men att hon tycker det även känns tråkigt att hon inte kan ge förslag på vad staten ska göra för att ”betala” för det lidande försvenskingsprocessen orsakat för flera generationer av folk. ”Man ska stå upp för vad man gjort och det räcker inte med ord”, avslutar Kerstin.

”Häpeän kääntäminen voimaksi”

”Kerstin” oon 1950:n luussa syntyny ja Luulajassa kasunu. Hänen molemat vanhukset tuleva Tornionlaksosta. Pere vietti paljon vapa-aikaa sukulaisitten kans Tornionlaksossa ko Kerstin kasusi ylös. Kerstinin mamma ja tätit kävit kaikin työtuvassa nykymailmasessa Pajalan kunnassa ko net olit lapsia, ja Kerstin oon saanu kuula muisteluksia sieltä. Mamman pere eli köyhässä mailmassa. Kerstinin äitinäiti oli yksinhäinen eikä sillä ollu tienastia. Kerstin kuuaa työtuppaa sen aikhaisenna ”sosaaliapuna” Kerstin oon käsittäny ette se työtupa, missä hänen mammansa ja tätit kävit, oli huonompia työtupia. Se oon itte ottanu ossaa arkkiiivimateriaalista, joka koskee hänen mamman aikaa työtuvassa. Yks hänen tätistä oon muun

muassa muistelu ette hään ei ole työtupa-aijan jälkhiin koskhaan saattanu puuroa syöjä. työtuvassa oli toukkia puurossa ja lapset jou'uit kuitenkin syömhään puuron ylös. Lapset jou'uit kans lukheen läksyjä varkhoishiin täkin alla. Ajatuksena oli ette lapset auttasit tekemässä työtä eistymättä koulussa. Kerstinin äitin äitinkieli oli meänkieli, mutta työtuvassa se saarnasi tyhä ruottia. Tyttäret olit tarkon puhumatta ythään meänkielen sanna. Pojat saatoit välhiin tehjä sitä, ja työtuvan palkkalaiset löit niitä.

Kerstinin papan siskojaki kävi toisessa työtuvassa nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Hänen äijäfaaria oli määrätty lähäthään lapset sinne vaikka net ei olheet köyhiä. Papan siskoja karkasi työtuvalta. Sillon äijäfaari kielsi lähättämästä lapsia takasin sillä selityksellä ette niillä ei ollu kenkiä. Arkkiivimateriaalista, josta Kerstin oon ottanu ossaa, tullee ilmi ette valtio makso lapsitten kengät, ette net saattasit työtuvassa käyjä. Siittä huolimatta pere ei pannu lapsia työtuphaan takasin. Viimen esivalta anto perhiin eikä lapset tarttenheet lähteä työtuvale takasin. Kerstin meinaa ette papan perheen pojat karkasit ko net ei kärsinheet sitä paikkaa, mutta tyttäret taasen jäit työtuvale.

Kerstin muistelee hänen pappansa kouluaijastaki. Pappa kävi koulua nykymailmasessa Pajalan kunnassa, ja sillä oli Eteläruottista koulunopettaja. Koulunopettaja anto koululaisile viien minuutin aarasti johkaisesta suomen sanasta, minkä net sanot. Kerstin sanoo ette se tiethiin isomalti ette pohjosen kouhluin valithiin koulunopettajia, jokka saatot lapsile määrätä kunkas asiat piit olla. Yhtenä iltana kerkisi mennä aika hiljasheen ennen ko koulunopettaja laski lapset kotia menheen, ja sillon äijäfaari tuli kouhluun ja löi nyrkin pöythään ja sano koulunopettajalle: ”Älä sie minun kläppiä piä täälä”. Kerstinin pappa oon muistelu ette oppilhaat kostit koulunopettajalle temppuja tekemällä. Kerstin pittää ette hänen pappansa ja sen velimiehet saarnasit paljon suomea protestiksi.

Sillon ko Kerstin kasusi Luulajassa ylös se tunsi ette hänen pere oli muista perheistä erilainen. Ko se oli lapsena se ei oiken saattanu kenheen kans saarnata siittä asiasta. Vanhukset saarnasit tyhä meänkieltä hänen kans kotona, mutta Kerstin aina vastasi ruottiksi. Se piti itte ette se piti siihen laihin olla. Se meinaa ette Luulajassa oli selvä kieliraja ruottin ja meänkielen välilä, mikä jollaki laila loi ”met ja het-tunnelmaa”. Kerstin pittää ette hällä aina oon ollu meänkieli ittessä sisälä, vaikka hään ei ole saarnanu sitä. Se käsittää meänkieltä,

mutta sillä oon vaikea panna sanoja kokhoon meeninkiksi. Hänen omat lapset saattava jonku verran meänkieltä.

Kerstin muistelee ette kumpikhaan hänen vanhuksista ei kannattannu opetusta lapsile, ja pappansa saatto sanoa ette ihmiset, kukka olit käynheet paljon koulua olit ”penkkivaivaset”. Kerstin pittää ette se oli sen kuan saanu koulusta, ja ko hänen velimies kävi akateemisen koulutuksen niin vahnuksat kohta ”annot sille antheeksi” sen, paremin ko kehut sitä. Kerstin pittää ette pappansa koulunkäynti johti siihen ette se katto kaikenlaista koulua ylön. Kerstin pittää ette se oli sillä ko hänen papala oli villi lukemapää, mutta ei saanu koskhaan räpyä käyttää sitä. Ko Kerstin itte astu ynivärsiteetin ovista sisäle ensi kerran elämässä se kumpikhaan ei ollu elämässä, ei mamma eikä pappa. Kerstinin ensimmäinen ajatus oli: ”Mithään tuo sannoo, sielä ylhäälä? Nyt [Kerstin] alkaa lukheen ja tullee penkkivaivaseksi.” Kysyjä tutkii Kerstiniltä mitä hänen pappansa meinasi ko se sano ”penkkivaivanen”? Kerstin selittää ette se penkki oli oppilhaan koulupenkki, ja ette hänen pappansa meinasi sillä, ette sen sais koulusta vian.

Mitäs Kerstin hunteeraa kunnian parantamisesta ja sovintoa koskevista asioista? Se tykkää ette se oon ittestänsä selvä ette sovinosta pitäs jotaki kirjottaa, mutta ette toimenpiteet oon tärkeämmät ko antheeksipyytäminen. Kerstin meinaa ette Ruotti oon päässy vähän matkaa äitinkielen tarjoamisessa kouluissa, mutta tykkää ette se häätyy olla enämpi: ”Met häymä tarjota sitä ilman rajoituksia.” ”Met häymä saaja minuriteetikielisiä leikkikouluja ja paljon, paljon muuta.” Se oon itte ollu koulumailmassa töissä. Kerstin tykkää ette se oon tärkeätä ette lapset, jotka leikkikoulun jättävä, saava jatkossaki mahdollisuutta kehittää omia minuriteetikieliä, ja hään uskoo ette tänä päivänä ei ole semmosta mahdollisuutta.

Kerstin pittää ette eelytyksenä siihen, ette vanhukset tohtiva panna lapset kielileikkikouhluun oon ette net tietävä ette lapset saava jatkossa kielitukea peruskoulussa palkkalaisilta, jotka ossava kieltä – ette ”se ei lopu leikkikoulun jälkhiin”. Tämän takia se oon tärkeä kouluttaa koulun palkkalaisia minuriteetikielissä. ”Pittää tohtia käyjä koulun läpi sölkä suorassa häpeämättä ommaa lähtöä”, Kerstin pittää.

Kerstin tykkää kans ette valtio tarttis tehjä satsauksia minuriteetitten näkyväksi tekemiseksi koko Ruottin yhtheiskunnassa. Se saattas olla ette kunnat juhlistit minuriteetitten juhlapäiviä nostamalla niitten flakuja. Monet kunnat nostava jo flakuja, mutta ei kaikki. Alamaisena häätty jättää ehotuksen kunthaan jos toivoo semmosta. Kerstin tykkää ette se pitäs olla ittestänsä selvä ette kaikki Ruottin kunnat nostava flaut minuriteetitten juhlapäivinä.

Kerstin selittää ette se ilmotti itteä intterjyyvhiin ensiksi sen vuoksi ette hään halusi tuoja ilmi ”kunka kauheata” hänen vanhuksilla oli koulussa ja työtuvassa, ko hään uskoo ette lapset kärsit siittä kolosti. Vaikka hänen vanhukset olit lujat ihmiset, niin heän kokemukset siltä aijalta ko net kasusit ylös oon vaikuttanheet Kerstinihin niin ette hään oon tuntenu ette hällä ei kannattais saarnata kielestä eli kulttuurista, ette häntä ”hyäksyttäs”. Kerstin tunsu nuorena ette hään oli uhka pyörtyny, ja ette hänen lapsuuen ja nuoruuen aika oli uhka koa. Kerstin meinaa ette käsitys omasta alkuperästä käänty ko hään kohtasi hänen miehen ja laitto perheen. Hänestä tuntu ette elämä rauhottu, ja ette hään saatto sillon kattoo ommaa alkuperää toisin silmin. Vasta raavhaana se saatto alkaa saarnaamaan omasta alkuperästä, ja sillon se saatto ”kääntää häpeän, mitä hään oli tuntenu, voimaksi itessä, minkä avula hään saatto olla omasta alkuperästä ylpeä”. Kerstin muistelee ette hään oon aina ollu papasta ylpeä, ja ette hään oon aina pitäny sitä oikeanna lähheisennä.

Kerstin toteaa ette se tuntuu somalta selittää hänen muisteluksen komisuunile, mutta se tykkää kans ette se tuntuu joutavalta ette hään ei saata ehottaa mitä valtio tekis ”maksamhaan” kärsimyksestä, minkä ruottalaistamisenot oon saanheet aikhaan ihmisille monen sukupolven aikana. ”Pittää vastata omista töistä, eikä se riitä sanoila”, Kerstin sanoo päätteeksi.

Figur 5.2 Höbärgning i Kaunisvaara 1957/Heinäntekoa Kaunisvaarassa 1957

Foto/Kuva: Brynolf Lantto.

”Upprättelse är viktigt”

”Thomas” är född i slutet av 1950-talet. Han berättar att han hade en ”bra, naturnära och trygg uppväxt” i Tornedalen. Som barn brukade han hjälpa till med höbärgningen hos sina mor- och farföräldrar. Thomas föräldrar talade meänkieli sinsemellan, men talade bara svenska med Thomas och hans syskon. Thomas tror att orsaken till det kan vara att föräldrarna utsatts för försvenskning där de fick lära sig att deras eget modersmål var fult och något att skämmas för.

Märkte du på dina föräldrar att det fanns en skam över språket, frågar intervjuaren. ”Det var aldrig uttalat, men det känns ju. Som barn så känner man ju saker”, svarar Thomas. Som barn kunde han känna mer än höra att det var något som inte stämde. Thomas säger att han som barn aldrig tänkte på att fråga föräldrarna varför de talade ett språk sinsemellan och ett annat till sina barn. Thomas berättar att han inte kunde kommunicera med sin farfar som endast talade meänkieli. Kommunikationen fungerade inte alls för att

svenskan var obefintlig hos hans farfar. Hans farfar kunde säga enstaka svenska ord som ”kom” och att han då lade till det finska ordet strax efter. ”Kom, tule” kunde farfar säga när han skulle bjuda Thomas och de andra barnbarnen på pastiller som han hade i en ask och som han kallade för ”kulor”. Thomas berättar att några av hans kusiner kunde meänkieli. De barnen bodde grannar med farfar och deras föräldrar talade meänkieli med dem. Thomas säger att hans äldsta farbror knappt kunde svenska. Thomas minns att han kunde känna frustration över att han inte visste vad han skulle säga till farfar eller vad han skulle göra när han skulle umgås med ”den här gubben” som inte förstod honom. Thomas kan tänka sig att även hans farfar upplevde en slags frustration. Thomas tror att det över lag kunde vara svårt för män i hans farfars generation att veta hur man handskas med små barn och att språkbarriären försvårade detta ytterligare.

Thomas lärde sig dock en del meänkieli genom att lyssna och han har även lärt sig finska i skolan. I hans syskonskara kan någon av syskonen meänkieli. En annat syskon har vägrat att lära sig och är även den som skäms mest för språket. Thomas dotter har frågat honom om varför han inte lärt dem meänkieli. Han kan känna att han borde ha talat språket med dottern. Thomas upplever att det blivit mer populärt att söka sina rötter.

Thomas tror att anledningen till varför han är den av syskonen som tagit till sig mest är för att han är äldst och att hans föräldrar talade mer meänkieli med honom. Han förklarar att svenskan tog över föräldrarnas hemspråk i takt med att hans syskon föddes. Thomas och hans syskon har olika förhållningssätt till identitet. Ibland upplever Thomas att han är identitetslös. Han bär på en rotlöshet som han även kan se som en resurs ur den aspekten att han kan trivas och känna sig hemma på ganska många ställen utan att behöva drabbas av hemlängtan till någon specifik plats. Både den tornedalska kulturen och språket står honom nära i dag och han berättar att det vuxit för honom genom åren. För några år sedan var han på Skansen i Stockholm på Tornedalens dag. Han blev positivt överraskad och menar att det hade varit otänkbart på 1970- och 1980-talen. Det råder dock fortfarande stor okunskap kring minoriteten, menar Thomas. Han tycker att det är positivt att det skett en attitydförändring till minoriteten, men att det fortfarande råder en stor okunskap kring minoriteten. Han tycker att

samerna får mer uppmärksamhet i media till exempel. Thomas menar att folk är ganska bekanta med förtrycket av samer och deras kultur men att de inte vet var Tornedalen ligger eller hört talas om att tornedalingar är en minoritet som också har en egen kultur. Thomas säger att han även fått en kommentar att ”men är ni inte samma som samerna då?”.

Vad har Thomas för förhoppningar inför framtiden gällande kulturen och språket? ”Ja, att det uppmärksammas mer. Vi uppmärksammar ju etniska minoriteter i andra länder och så men glömmer att ’sopa rent framför egen dörr’ ibland”, säger Thomas. Han tycker att det är viktigt att kunskapen om minoriteten sprids för att han tror att samhället i framtiden kommer att vara ännu mer mångkulturellt än vad det är i dag och att det är viktigt med en större öppenhet kring människors olika bakgrund för att minska motsättningar. ”Jag har bara en dröm och det är fred på jorden”, säger Thomas.

När Thomas gick i skolan hade förbudet att tala meänkieli upphört, men han menar att det ändå ”satt i väggarna” att man inte skulle tala meänkieli eller finska. Svenska var det prioriterade språket i skolan. ”Man skulle prata svenska, det var fult att prata finska.” På 1980-talet när meänkieli fick en renässans och det talades mer om meänkieli i samhället, så minns Thomas hur hans moster en gång sa att ”nå måste man dra upp det där nu igen. Nu är vi ju svenskar, nu ska det pratas svenska och inte hålla på med det där fula språket.” Thomas tror att hon tyckte så för att hon varit en av dem som blivit bestraffad för att hon talat meänkieli som barn. Säkerligen väckte detta upp smärtsamma minnen och rev upp sår från en tid då de själva inte fick tala sitt språk.

Thomas flyttade som ung från Tornedalen. Han berättar att han på 1970-talet inte kände stolthet när han berättade för omgivningen om sitt ursprung. Han brukade säga till folk att han var från Luleå eller från ett område mellan Luleå och Kiruna. Han nämnde inte sin hemby för på den tiden visste ingen var det låg. Trots att han inte kände någon direkt stolthet över sitt ursprung så gav hans tornedalska ursprung en inre kraft. I mitten av 1980-talet hände något, bland annat började han prenumerera på tidningen METAvisi. Genom åren har han fått en större förståelse för hur hans ursprung påverkat honom.

Thomas berättar att han känt rotlöshet och identitetslöshet i sitt liv. Han berättar om en text han skrivit med överskriften ”Mitt språk togs ifrån mig innan jag ens hade ett språk”. Han fortsätter: ”Och det skär ju i mig att tänka på det bara. Att jag inte fick vara den jag var född att vara. Så det negativa är ju att jag hela tiden har letat efter någonting som är jag innerst inne.” Thomas har i sitt yrkesliv arbetat med frågor kring människors själsliv. ”Resursen i identitetslösheten är att jag har varit snabb med att leta efter mig själv ... Folk springer in i väggen och folk mår psykiskt dåligt och allt det här och det är ju en form av identitetslöshet. Så det är ju en resurs, men samtidigt är det ju en sorg också att någon har bestämt att jag inte får vara den jag är eller den jag föddes till att vara ... Det går säkert att skriva en bok om det också, men det räcker där”, säger Thomas.

Thomas säger att han först trodde att det som boken/filmen *Populärmusik från Vittula* handlade om bara berörde tornedalingar, men att han senare stött på andra människor som också kunnat relatera till innehållet. Han berättar att han hade en kollega från Sörmland som sade att ”jag kände så väl igen mig i det”. Thomas tror att detta med att bli fråntagen sin identitet genom prägling av olika förhållanden i samhället är något som mer eller mindre förekommer generellt i samhället. Thomas säger att det som skiljer sig i tornedalingarnas fall är att det är så tydligt och blir så konkret att det handlar om ett fråntagande av en identitet när både språket och ”landet” togs ifrån människorna.

Thomas hoppas att kommissionens arbete ska leda till att minoriteten ska komma till större kännedom hos gemene man. Han vill att människor ska få en aha-upplevelse av vad som förekommit i Sverige och förstå att detta ändå är något som pågått i närtid och fortfarande pågår. Vad tänker han kring upprättelse och försoning? Thomas säger att hans mor- och farföräldrar fortsatte tala språket och var inte lika påverkade av försvenskningen som han upplever att hans föräldrar var. Thomas tror en upprättelse är viktig för att den skuld och skam som hans föräldrar kanske upplevt med språket förts vidare från generation till generation. Han hoppas innerligt att det negativa arvet ska stanna så att inte dagens barn måste ta över det. Thomas säger att man brukar räkna med att sådant sitter fast i sju generationer och han ser upprättelsen och försoningen som en möjlighet att bryta den här överföringen och att även de

generationer som redan drabbats kan släppa det och våga vara den de är. På vilket sätt tänker du att den här skammen kommer att påverka kommande generationer, frågar intervjuaren. Thomas menar att kommunikation inte bara består av ett prat utan att det också består av känslor och kroppsspråk. Dessa uttryck är oftast av subtil art men att det ändå utgör en väsentlig del av människans förmåga att kommunicera. Thomas menar att skammen kan inverka negativt på den delen hos en människa redan i mycket ung ålder. Thomas menar att den ärvda skammen påverkat hans självkänsla negativt. ”Att stå upp för sig själv, sina värderingar och vem man är, det har mycket med självkänsla att göra ... Jag tror inte att jag har fört över [skammen] på mina barn för dom är ganska stolta över sitt ursprung och sig själva. De tar för sig.”

Vilka insatser skulle kunna bidra till försoning? Thomas tycker att en utbildningsinsats där elever tidigt i skolan får lära sig om minoritetens historia, språk och kultur är oerhört viktig. Han menar att det är viktigt för hela samhället för att det bidrar till kompetensutveckling men även för att det är viktigt för minoriteten själv att få lära sig om sin egen historia, kultur och sitt språk.

Vad känner du var viktigt för dig att föra fram i denna intervju, frågar intervjuaren. Thomas säger att han ville föra fram att man på något sätt måste stoppa det negativa arvets vandring från äldre till yngre generationer. Han blev jätteglad när han fick reda på att man hade en möjlighet att anmäla sig till intervjun och att han tycker att det är jättebra att denna möjlighet finns. Och hur känns det nu efteråt när du har berättat och vi har pratat, undrar intervjuaren. ”Det är en god känsla. Det är bra. Och sen inte bara dina frågor och mina svar, det blir ju en emotionell koppling också”, avslutar Thomas.

”Kunnian parantaminen oon tärkeätä”

”Thomas” oon syntyny 1950:n luun lopula. Se muistelee ette hällä oli ”hyä, luononlähheinen ja turvalinen lapsuus ja nuoruus” Tornionlaksossa. Lapsena se pruukasi auttaa heinänteossa hänen äitin ja isän vanhuksitten tykönä. Thomaksen vanhukset saarnasit keskenänsä meänkieltä, mutta saarnasit tyhä ruottia Thomaksen ja hänen siskoitten kans. Thomas uskoo ette syynä siihen saattaa olla

ette vanhukset oon olheet ruottalaistamisen alla oppinheet ette heän oma äitinkieli oli kolo, ja ette sitä piti hävetä.

Huomasiks sinun vanhuksista ette kieltä hävethiin? saarnauttaja tutkii. ”Sitä ei koskhaan sanottu, mutta senhään tuntee. Lapsena sitä tuntee joitaki asioita”, Thomas vastaa. Se saatto lapsena tuntea pareminki ko kuula ette joku ei ollu oikeen. Thomas sanoo ette hään ei lapsena koskhaan hoksanu tutkia vanhuksilta miksis net saarnasit yhtä kieltä keskenänsä ja toista lapsile. Thomas muistelee ette hään ei saattanu äijäfaari kans komyniseerata, ko se saarnasi tyhä meänkieltä. Komynikasuuni ei toiminu ollenkhaan ko hänen äijäfaarin ruottin kielen taito oli olematon. Hänen äijäfaari saatto sanoa jonku harvan sanan ruottiksi, niinku ”kom”, ja sitte se pisti suomen sanan hetin perhään. ”Kom, tule”, äijäfaari saatto sanoa ko se piti Thomakselle ja toisile lapsenlapsile tarjota loovasta piksiä, joita hään sano ”kuuliksi”. Thomas muistelee ette jokku hänen nepokoista osasit meänkieltä. Net lapset asuit äijäfaarin krannissa, ja niitten vanhukset saarnasit heän kans meänkieltä. Thomas sanoo ette hänen vanhiin setä tuskin saattanu ruottia. Thomas muistaa ette hänestä tuntu niin joutavalta, ko hään ei tieny mitäs hään sanos äijäfaarile, eli mitäs hään tekis ko hään piti olla ”tämän äijän” kans yhdessä, joka ei käsittäny häntä. Thomas saattaa kuvitella ette hänen äijäfaarilaki tuntu joutavalta. Thomas pittää ette se saatto ylipäättänsä olla hankala hänen äijäfaarin sukupolven miehilä tietää kunkas pikkulapsitten kans toimis, ja ette kielieste teki sen vielä hankalammaksi.

Thomas oppi sitteki jonku verran meänkieltä kuuntelemalla, ja hään oon suomeaki oppinu koulussa. Hänen siskoista ossaa joku meänkieltä. Toinen sisko ei ole halunu oppia, ja oon se joka enniiten häpeää kieltä. Thomaksen tyär oon tutkinu hältä miksis hään ei ole niile meänkieltä opettannu. Hänestä saattaa tuntua ette olis pitäny kieltä saarnata tyttären kans. Thomas tuntee ette juuritten hakeminen oon tullu enämpi mallile.

Thomas pittää ette syynä siihen miksis hään oon enniiten oppinu siskoista oon se ette hään oon vanhiin, ja hänen vanhukset saarnasit sille enämpi meänkieltä. Se muistelee ette ruotti voitti vanhuksitten äitinkielen sitä myöten ko hänen siskot synnyt. Thomaksella ja hänen siskoila oon erilainen suhtautumistapa itenttiteethiin. Välhiin Thomakselta tuntu ette hällä vailtuu itenttiteetti. Hällä ei ole juuria, asia mistä voipii olla hyötyä sillä

laila ette hään saattaa triivastua ja tuntea ette hään oon monessa paikassa kotona ilman ette tullee koti-ikävä jolleki vissile paikale. Niin Tornionlakson kulttuuri ko kieli oon häntä likelä tänä päivänä ja hään muistelee ette tämä oon vuositten varrela kasunu isomaksi hällä. Joku vuosi aikaa se kävi Stokholmin Skansenilla Tornionlakson päivänä. Se yllätti hyälä mallin ja hään pittää ette sitä ei olis 1970:n ja 1980:n luussa saattanu ajatellakhaan. Minuriteetistä puuttuu kuitenkin vielä paljon tietoa, Thomas meinaa. Se pittää hyänä ette kattanto minuriteetistä oon muuttunu, mutta minuriteetistä puuttuu vieläki paljon tietoa. Se pittää ette saamelaiset saava esimerkiksi enämpi huomiota meetioissa. Thomas meinaa ette ihmiset tietävä saamelaisitten vainoamisesta ja kulttuurista, mutta ette net ei tiä missä Tornionlakso oon eikä ole kuuhleet ette tornionlaksolaiset oon minuriteetti, jolla kans oon oma kulttuuri. Thomas sanoo ette hälle oon sanottu ette ”mutta ettäkös tet ole samoja ko saamelaiset sitte?”

Minkäslaisia toivomuksia Thomaksella oon kielestä ja kulttuurista tulevaisuuen eelä? ”Jaa, se ette meitä huomattais enämpi. Methään otama huomiota eetnishiin minuriteethiin muissa maissa ja niin, mutta unheutamma välistä ’korjata oman oven eustan’”, Thomas sanoo. Se pittää tietojen levittämistä minuriteetistä tärkeänä, ko hään uskoo ette tulevaisuuen yhtheiskunta tullee olheen vielä tämämpäivästästäki monikulttuurisempaa, ja aukeimuus ihmisitten eri taustoista oon riitojen vähentämiseksi tärkeätä. ”Mulla oon tyhä yks unelma, ja se oon rauha maan päälä”, Thomas sanoo.

Thomaksen kouluaikana meänkielen saarnaamisen kieltäminen oli loppunu, mutta hään pittää ette se oli kuitenkin ”seinissä” ette meänkieltä eli suomea ei pitäny saarnata. Ruotti oli koulussa priuriteerattunna kielenä. ”Sen piti ruottia saarnata, suomen kielen saarnaaminen oli ruma.” 1980:n luussa, ko meänkieli sai renäsansin ja meänkielestä saarnathiin enämpi yhtheiskunnassa, se muistaa Thomas kunka hänen täti kerran sano: ”No, häätyykös tuota taasen traakata ylös. Nythään met olema ruottalaisia, nyt pittää ruottia saarnata, eikä tuon kolon kielen kans värkätä.” Thomas uskoo ette se tykkäsi niin, ko hään oli ollu niitä, joita lapsena rangastethiin meänkielen saarnaamisesta. Tämä varmasti herätti tuskalisia muistoja ja repi haavoja ylös siltä aijalta ko net ei itte saanheet ommaa kieltä saarnata.

Thomas siirty nuorena Tornionlaksosta pojies. Se muistelee ette hään ei 1970:n luussa tuntenu ylpeyttä ko hään selitti ihmisille

omasta alkuperästä. Se pruukasi sanoa ihmisille ette hään oli Luulajasta eli Luulajan ja Kierunan väliseltä perältä. Se ei maininu kotikyllää, ko siihen mailman aikhaan kukhaan ei tieny missäs paikkaa se oli. Vaikka se ei suorasti tuntenu ylpeyttä omasta alkuperästä niin hänen tornionlaksolainen alkuperä anto sisäpuolista voimaa. 1980:n luun puolessavälissä tapahtu jotaki, hään muun muassa alko tillaamhaan Met Aviisia. Vuositten varrela hään oon alkanu paremin käsithään kunkas hänen alkuperä oon vaikuttannu hänheen.

Thomas muistelee ette hään oon tuntenu juuritten puutetta ja itenttiteetin vailtumista elämän aikana. Se muistelee tekstistä, jonka hään kirjotti päälekirjotuksela ”Multa viethiin kieli ennen ko mulla ollukhaan kieltä”. Se jatkaa: ”Ja sehään ottaa kipeästi tyhä ko hunteeraa sitä, ette mie en saanu olla sitä, miksikä mie olin syntyny. Ette huono puoli oon siinä, ette mie olen sujoksensa hakenu jotaki, mitä mie minun sisimpännä olen.” Thomas oon ammatielämässä tehny työtä ihmisitten sielunelämää koskevitten asioitten kans. ”Voimavara itenttiteetin vailumisessa oon se ette olen ollu hopussa hakheen ommaa itteä ... Ihmiset menevä seihnään ja voiva syykilisesti huonosti ja kaikkia semmosta, ja sehään oon jonkulaista itenttiteetin vailtumista. Ette sehään oon voimavara, mutta samalahaan se oon suruaki, ette joku oon päättäny ette mie en saa olla sitä, mitä mie olen eli miksikä mie olen syntyny olheen ... Siittä saattaa varmasti kirjanki kirjottaa, mutta tuo riittää”, Thomas sanoo.

Thomas sanoo ette hään ensistä usko ette *Populärmusik från Vittula*-kirjan/filmin tapahtumat ei koskenheet ko tornionlaksolaisia, mutta hään oon jälkhiin kohanu muita ihmisiä, joita sisältö kans oon saattanu liikuttaa. Se muistelee ette hällä oli Sörmlandista työkaveri, joka sano ette ”mie niin hyvin tunsin itteä siittä”. Thomas uskoo ette tämmönen itenttiteetin vieminen ytheiskunnan erilaisitten olosuhteitten vaikutuksesta oon jotaki, mikä kohta ylipäätänsä tapahtuu ytheiskunnassa. Thomas sanoo ette se, mikä tornionlaksolaisitten kohala oon erilaista, oon ette se oon niin selvää ja tulee niin konkreettiseksi, ette se oon kysymys itenttiteetin viemisestä ko kieli ja ”maa” kummatki viethiin ihmisiltä.

Thomas toivoo komisuunin työn johtavan siihen tuloksheen, ette tavaiset ihmiset oppisit tunheen minuriteetin paremin. Se halvaa ette ihmiset saisit ”vai niin-kokemuksen” entisistä tapahtumista Ruottissa ja ette net käsittäisit ette se ei ole niin

aikaa tapahtunnu ja tapahtuu vieläki. Mitäs hään hunteeraa kunnian parantamisesta ja sovituksesta? Thomas sanoo ette hänen äitin ja isän vanhukset jatkoit saarnaamhaan kietä, eikä ruottalaistaminen ollu koskenu heitä yhtä paljon ko hänen vanhuksia. Thomas pittää ette kunnian parantaminen oon tärkeä sen vuoksi ko se syyliisyys ja häpeä, mitä hänen vanhukset piian oon tuntenheet kielestä, oon polvi polvelta jatkunu. Se toivoo syästi ette se huono perintö niinku pyssäintyis, ette tämänaikhaiset lapset ei tarttis ottaa vasthaan sitä. Thomas sanoo ette prukathaan räknätä semmositten asioitten tarttuvan seittemän polven aikana, ja hään pittää kunnian parantamista ja sovitusta keinona pyshäyttää tätä siirtymistä, ja kans ette jo kärsinheet sukupolvet saattasit jättää sen ja tohtia olla ommaa itteä. Milläs laila sie hunteeraat ette tämä häpeä tullee koskemhaan tulevia sukupolvia? saarnauttaja tutkii. Thomas meinaa ette komynikasuuini ei ole tyhä praatia mutta kans tuntoa ja ruuhmiin kieltä. Nämät ilmasut oon myöthäänsä semmosia ette niitä oon vaikea huomata, mutta kuitenkin net oon suuri osa ihmisen komynikasuuinikyvystä. Thomas meinaa ette häpeä saattaa haitata siihen oshaan ihmisestä jo hyvin nuorela iälä. Thomas meinaa ette peritty häpeä oon vaikuttanu huonosti hänen itteluothoon. ”Ittensä, omitten arvoitten ja oman olemuksen puolustaminen kuuluu paljolti itteluothoon ... Mie en usko ette mie olen minun lapsile [häpeätä] siirtäny, ko net oon uhka ylpeät omasta alkuperästä ja heistä ittestä. Net pitävä pitkää kättä.”

Minkälaisia satsauksia eesauttasit sovitusta? Thomas pittää kolon tärkeännä koulutussatsaus, minkä kautta oppilhaat oppisit jo nuorela iälä koulussa minuriteetin historiasta, kielestä ja kulttuurista. Se pittää sitä tärkeännä koko ytheiskunnale, ko se eesauttas komppetänsin kehittämistä, mutta se olis kans minuriteetile ittele tärkeä oppia omasta historiasta, kulttuurista ja kielestä.

Mitäs sulle oli tärkeätä esittää tässä interjyyvissä? saarnauttaja tutkii. Thomas sanoo ette hään halusi esittää ette sen häätty jollaki mallin pyshäyttää huonon perinön kulkemista vanheemilta polvilta nuoremille. Hän tuli kolon iloseksi ko hään sai selvile ette oli maholisuus ilmottaa itteä puhutettavaksi, ja se tykkää ette se oon villin hyä ette tätä maholisuutta oli. Ja miltäs se nyt tuntuu jälkhiin ko olet muistelu ja met olema saarnanheet? saarnauttaja tutkii. ”Se tuntuu hyältä. Se oon hyä. Eikä tyhä sinun kysymykset ja minun vastaukset, sehään tuntu ette saima yhteyttä”, Thomas lopettaa.

”Vill inte dö med skamtäcket över sig”

”Ingrid”, som är född på 1960-talet, är uppvuxen i Stockholm. Hennes föräldrar kom från en liten by i nuvarande Pajala kommun. Föräldrarna hade flyttat till Stockholm för att arbeta och de gifte sig där 1961. Ingrid har brottats med sitt tornedalska arv under många år. Hon har sökt kunskap och reflekterat över sina föräldrars erfarenheter av assimileringpolitiken.

På somrarna for familjen till pappans by i Tornedalen där släkten hade en gård. Familjen vistades där flera veckor varje år. Ingrid berättar hur hennes mamma levde upp varje gång hon tänkte eller pratade om byn. ”Det var ju ett otroligt miljöombyte att komma dit upp och vara där så länge och leva med dom här släktingarna och morföräldrarna”, berättar Ingrid.

Föräldrarna talade meänkieli sinsemellan, men med Ingrid och hennes syskon talade de svenska. ”Det har varit väldigt tyst i vår familj, man har inte pratat speciellt mycket med varandra. Det var förbannat tyst. Det har liksom inte funnits något språk. Mamma och pappa pratade ju aldrig meänkieli med oss barn. Det hade dom ju förstått någonstans att det var så skambelagt. Det är så dålig status. Så där kniper vi. Vi pratar inte med dom”, berättar Ingrid. Hon har haft mycket sorg i livet på grund av detta, men nu när hon har blivit äldre förstår hon att det var en del av något större och att föräldrarna inte hade så mycket val i frågan. ”Dom ville ju såklart sina barns bästa kan jag tänka mig och det var då att inte belasta dom med meänkieli språket. Som inte ens hette meänkieli då för det var ett så lågstatus språk. Mamma och pappa hade jättesvårt att skilja på ’han’ och ’hon’. När jag också har gått i skolan har en del lärare frågat: din ordföljd den är lite ... har du någon indisk bakgrund?” säger Ingrid och förklarar att hon har haft svårt med svenskan när hon var yngre till exempel har hon stammat och haft svårigheter med bokstäverna B och P. Hon har tänkt nu efteråt att det kan ha med osäkerheten kring språk och identitet att göra.

”Jag tycker att det är fruktansvärt sorgligt att mamma inte, när vi var små, hade tillgång till sitt modersmål med det här känslspråket med anknytningen med sina små barn. Utan hon har stappat på med någon svenska. Jag kan bli så ledsen när jag tänker på det, vilken amputering och vilken förlust i närheten mellan barn

och föräldrar”, säger Ingrid. Det har tagit henne väldigt lång tid att förstå vad de hade för val i det hela.

Ingrid önskar att hennes föräldrar fortfarande levde så att hon skulle kunna fråga dem om hennes och deras ursprung. I dag har hon ingen nära som hon kan fråga och det är först nu som hon blivit så intresserad av sitt ursprung. Hennes pappa dog tidigt och mamman var väldigt dement i slutet. Under mammans senare stadie av demensen började hon riva ut och gömma bilder från sitt fotoalbum. Hon tappade även språket och bodde på ett äldreboende där ingen kunde prata hennes modersmål. Familjen tänkte ett tag att de skulle försöka flytta upp henne till Tornedalen, men eftersom de tre döttrarna bodde i Stockholm blev det aldrig aktuellt.

Ingrid vet inte så mycket om sina föräldrars skolgång, men hon tror inte att de gick i arbetsstugan. Mamman har berättat om språkförbudet och bestraffningar, om att det enda de fick lära sig i skolan var om Gustav Vasa och svenska psalmer. Det var ”här gäller min-sann svenska”, berättar Ingrid.

Ingrid minns att hon en gång tagit upp språkförbudet med sin kusin som också bor i Stockholm och som vuxit upp i hembyn. Kusinen hade blivit snopen och inte känt till det som skett i skolan under tidigare generationer. Ingen i byn hade berättat för henne. ”Då kände jag att det här är inte sant. Har hon inte vetat det. Och det tänker jag också att det är väl klart att man då som vuxen är så förskräckligt skamfylld om man inte ens kan berätta det till sina barn. Den där stumheten är så utbredd och vad det gör med människors självkänsla och självförtroende”, säger hon.

Ingrid har hört om släktingar som varit utsatta för skallmätningar och rasbiologiska undersökningar. Men hon har inte kunnat prata med sina föräldrar om det. När Ingrids mamma skulle begravas var Maja Hagermans bok *Käraste Herman* (om rasbiologen Herman Lundborg som utförde rasbiologiska undersökningar i norra Sverige) aktuell och det rörde upp känslor hos Ingrid, särskilt det att hennes egen mamma som tornedaling ansågs som ett hot mot den svenska rasen. Ingrid berättar att hon gått igenom etapper med att orka se hur det sett ut i historien. Det har varit ett mörker för henne, men hon är ändå tacksam över att hon har haft styrka att inte ge upp.

Ingrid äger nu föräldrarnas gamla hus i hembyn i Tornedalen. Hon är den av syskonen som har varit mest nyfiken på språket och ursprunget. ”Det har ju funnits den där laddningen, ska jag vara stolt att jag kommer från Tornedalen eller är det så skamfyllt att jag bara ska kasta in handduken och ge upp”, säger hon. För några år sedan började Ingrid åka upp till byn och hon tog även med sin son för att visa honom hans rötter. En kusin som hon mötte sa till henne: ”Skäms du inte för att du inte har kommit hit tidigare?” Ingrid blev helt paff av den kommentaren.

Hur är Ingrids relation till meänkieli i dag, undrar intervjuaren. ”En mie puhu paljon, mutta mie ymmärän pikkusen./Jag pratar inte mycket men jag förstår lite”, svarar Ingrid. Om det är enkla uttryck så förstår hon meänkieli, men säger att hon skulle behöva underhålla språket. När hon var yngre försökte hon lära sig. Hon fick även reda på att det fanns en tornedalsförening i Stockholm, även fast det inte var något som föräldrarna någonsin pratade om. Föräldrarna hade ändå en slags stolthet, exempelvis när de var i hembyn var de väldigt stolta över sitt ursprung, ”men när vi var i Stockholm, nu höll jag på att säga Sverige. För det var så när vi var där uppe och skulle åka hem och skolan skulle börja så frågade jag när ska vi åka hem till Sverige. Då kom jag på mig själv att nej men det här är ju Sverige. Fast så fanns den här känslan av att nej det är ju inte Sverige. Jag är inte, eller vem är jag? Lite av att jag är en invandrare. Jag har haft många sådana känslor”, säger hon och förklarar att det handlar om utanförskapet och att inte ha tillgång till språket. Hennes föräldrar var aldrig med på några föräldramöten och var de med på något så sa de aldrig något. De var inte med på mötena för de kände att de inte hade något att säga eller någon rätt att yttra sina åsikter. Ingrid upplevde att deras självförtroende var ”så stukat”, att de var så osynliggjorda i Stockholm.

Berättade dina föräldrar om sitt ursprung till människor i Stockholm, frågar intervjuaren. Ingrid säger att en gång hade mamman berättat för en granne att hon var från Tornedalen och att hon var så stolt över det, men Ingrid hade svårt att tro på att det var äkta utifrån hur de betedde sig. ”Det var en sådan dubbelhet i det där arvet. Det var så skamfyllt. Dom hade så svårt att berätta om glimtar när dom var barn”, säger hon och funderar samtidigt om de någonsin frågade. Men hon minns att det var inget som föräldrarna ”bjöd på” och när hon nyfiket frågade sin mamma något

om det blev hon väldigt defensiv och kränkt som om dottern var ute efter att påpeka att hon har gjort fel. Som om Ingrid frågade för att döma sin mamma, men det var aldrig menat så.

Ingrid berättar om att hon deltog på ett kaffemöte i Stockholm som Sannings- och försoningskommissionen anordnade. Ingrid menar att hon kan se en koppling mellan historien och självförtroendet hos minoriteten. I hembyn pågår en diskussion om etablering av vindkraftverk och människorna där har inte protesterat, även om de är emot etableringen. Ingrid tror att det handlar om bristande självförtroende och rädsla att uttrycka sig. ”Jag blev ju bara så mörkrädd att ingen har reagerat”, säger hon och förtydligar med att det handlar om mentaliteten att känna sig maktlös.

Hon menar att hon har kunnat se spår av det i sin egen familj. Hennes mamma kunde berätta för andra om sitt ursprung med stolthet, men bara om hon kände personen väl och om hon hade ett förtroende för denne. Det var inget som föräldrarna berättade vitt och brett till andra. Det var en kluvenhet i deras stolthet som har påverkat Ingrid som barn och vuxen. Hon har inte kunnat känna en stolthet eftersom föräldrarnas beteende rörande stoltheten var så förvirrande i och med dubbelheten. ”De vågade ju inte ens prata sitt språk i Stockholm. Min mamma brukade säga att det är ett språk som varken är finska eller svenska, det är något mitt emellan och då fanns det inte ens ett ord för språket. Det var bara ett konstigt språk och det är bäst att vi håller käft”, säger hon.

I samtalet berättar Ingrid att hon tidigare funderat på att gå med i tornedalsföreningen i Stockholm. Gjorde hon det? ”Jag försökte men det gick inte. Jag var väl inte var mogen då”, säger Ingrid. Hon berättar att det är först de senaste tre åren som hon har känt sig redo för att ta sig an stoltheten till sitt arv. ”Jag var till och med så ivrig så att jag var tvungen att köpa den här flaggan” säger hon och skrattar. Hon anser att det är viktigt att hon ska få försonas med arvet innan hon dör: ”Det kommer att bli bra, men det har varit en resa för mig som har varit rätt svettig”.

Ingrid säger att hennes modersmål är svenska men att hon försökt lära sig meänkieli. Hon hoppas att hennes barn ska få känna stolthet för sitt tornedalska arv. Hon ser att så länge de vet om sitt ursprung så har de friheten att själva välja vad de vill med det hon berättat för dem. Hon hoppas att stugan i byn finns kvar så att de har en koppling till den. Ingrid har också börjat släktforska. Ingrid

menar att även fast historien varit tung så ser hon en styrka i hennes släkt i hur de kämpat. Man måste gräva i det mörka och svåra för att nå till den positiva sidan, menar hon. Hon känner att hon är på väg åt det hållet.

Vad har Ingrid för tankar kring upprättelse? Hon känner att det är så starkt att få dela sin berättelse att hon blir tårögd när hon pratar om det nu. Från att hon har skämts så stor del av sitt liv och nu kommit till insikten att hon egentligen inte har någonting att förlora i att synliggöra sitt ursprung och historia. Hon vill inte ”dö med skamtäcket över sig” och är väldigt stolt över sig själv att hon inte har gett upp. Hon ska göra sitt bästa och ser att det är det hon kan göra. ”Jag vill dö med att det ska sjungas Tornedalssången på min begravning. För jag är en tornedaling, punkt!”

Har Ingrid tänkt på hur man kan gottgöra eller upprätta det som har blivit fel, undrar intervjuaren. Ingrid tänker att det viktigaste är att våga prata om det: ”Det är så förbaskat osynligt”. Hon tycker att historien ska skrivas och publiceras i böcker och ingå i utbildningen: ”så här har Sverige också sett ut, det är inte bara samerna som har blivit behandlade så”. En ursäkt är bra tycker hon men det viktigaste är kunskapen, att historien ska lyftas fram. Genom det tror hon att fler kommer att våga prata och skriva om det. ”Det är ju ingen som känner till det. Mina kollegor på jobbet säger bara jaja, det är samer, det är samer.” Hon tycker att kommissionens arbete är stort och jätteviktigt och hon kan knappt tro att det är sant. Hon upprepar hur fantastiskt det är att man äntligen ska belysa detta: ”det är nästan för stort att våga tänka tanken”.

Hon förstår tanken i att det är för sent att gräva i historien då de som hade förstahandsupplevelserna av förtrycket och kränkningarna kanske inte längre lever. Hon önskar att arbetet hade påbörjats innan hennes föräldrar dog, men påpekar att det finns generationer efter som också har påverkats. ”Jag tycker att i stället för att lägga locket på och tänka att ’jaja det var bra att vi lärde oss svenska, det var lite hårda metoder och ja det var lite skallmätningar, men sånt är livet, att ändå inte ge upp och se att det faktiskt påverkar i flera generationer.”

Ingrid har funderat på vilka möjligheter som gick förlorade för hennes föräldrar när all undervisning var på svenska. Hon har tänkt på vad som hade hänt om skolundervisningen hade varit parallellt på meänkieli och svenska. Om de hade haft lättare för kunskaps-

inhämtningen och kanske kunnat läsa vidare. Vad hade hennes föräldrar egentligen för drömmar och hade de haft större möjligheter att förverkliga dem? Hon ser att Tornedalen och tornedalingar är osynliga i dag i Sverige.

Hur känns det att prata om det här, frågar intervjuaren. Ingrid blir väldigt berörd, men tycker inte att det är så konstigt eftersom hon har jobbat mycket mentalt med ämnet i flertalet år. Hon tycker att det är fantastiskt att det här arbetet är i gång. Det känns som en dröm och överkligt stort för henne, till exempel när hon var på kommissionens kaffemöte igår så tänkte hon för sig själv varför hon var där ”jo för det här är ju på gång”. Hon är otroligt tacksam för att kommissionen finns och för alla som har gjort allt förarbete för att det skulle bli möjligt. ”Jag kommer nog svimma här en stund när vi har pratat klart här och sedan ha en högtidsstund med familjen”, säger hon och skrattar och blir tårögd.

”Ei halva kuola häpeä peittona”

”Ingrid”, joka oon syntyny 1960:n luussa, oon Stokholmissa kasunu. Hänen vanhukset tulit nykymailmasen Pajalan kunnan pikkukylästä. Vanhukset olit Stokholhmiin siirtynheet töihin ja kävit sielä vihilä 1961. Ingrid oon vuosikausia paininu hänen tornionlaksolaisen perinön kans. Se oon hakenu tietoa ja ajatellu hänen vanhuksitten kokemuksia sullauttamispolitiikasta.

Kesilä pere lähti pappansa kylhään Tornionlakshoon, missä suku omisti talon. Pere oli sielä monta viikkoa joka vuosi. Ingrid muistelee kunka hänen mammansa heräsi elämhään aina ko hään hunteerasi eli saarnasi kylästä. ”Sehään oli tavaton ilmanmuutos sinne ylhäälle tulla ja olla sielä niin kauon ja ellää näitten sukulaisitten kans ja äitin vanhuksitten kans”, Ingrid muistelee.

Vanhukset saarnasit keskenänsä meänkieltä, mutta Ingridin ja hänen siskoitten kans net saarnasit ruottia. ”Se oon ollu kolon hiljasta meän perheessä, ei ole niin paljon saarnattu toisitten kans. Se oli mailmatun hiljasta. Ei ole niinku ollu kieltä. Mamma ja pappahaan ei koskhaan saarnanheet meän lapsitten kans meänkieltä. Sen net olit jossaki käsittänheet ette sitä sai niin hävetä. Se oon niin huono asema, ette sillon met piämä turpa kiini. Emmä met niitten kans saarnaa”, Ingrid muistelee. Hään oon elämän aikana surru tätä

paljon, mutta nyt ko hään oon vanheemaksi tullu se käsittää ette se oli osana isompaa liikettä, ja ette vanhuksilla ei saattanheet niin valittea. ”Net halusit tietenki lapsitten parhautta, mie hunteeraan, eikä niitä sitte kannattenu meänkielelä kuormittaa, mitä siihen mailman aikhaan ei sanottukhaan meänkieleksi, ko sillä kielelä oli niin huono asema. Mammala ja papala oli kolon vaikea erottaa ’han’ ja ’hon’. Ko mieki olen käyny koulua se jokku koulunopettajat oon tutkinheet: ’Sinun sanajärjestys oon pikkusen ... oonkos sulla intialainen tausta?’ Ingrid sannoo ja selittää ette hällä oon nuorempanna ollu ruottin kielen kans vaikea. Se oon esimerkiksi änkyttänny ja hällä oon ollu hankala B ja P puustavitten kans. Nyt jälkhiinpäin hään oon hunteerannu ette se oon saattanu johtua epävarmuudesta kielestä ja itenttiteetistä.

”Mie tykkään se oon ollu kolon ikävää ette mamma ei saattanu käyttää hänen äitinkieltä ko met olima pienenä, ko se olis ollu tuntokieli, joka olis liittyny pikkulapshiin. Ilman sitä se oon jonkulaisela vajavalla ruottin kielelä yrittänny pärjätä. Mulla saattaa tulla niin ikävä ko mie hunteeraan sitä, kunka lapsitten ja vanhuksitten lähheisyys oon loukkaintunnu ja kärsiny”, Ingrid sannoo. Hällä oon menny kolon pitkhään ymmärtää, minkälaiset valinat niilä oon ollu tässä.

Ingrid toivos ette hänen vanhukset olis vielä elämässä, ette hään saattas tutkia niiltä hänen ja heän alkuperästä. Tänä päivänä hällä ei ole likheistä, jolta hään olis saattanu tutkia, ja se oon vasta nyt heräny innostus alkuperästä. Pappansa kuoli varhain ja mammansa oli lopusta niinki kalkkaintunnu. Mammansa kalkkaintumisen loppupuolela se alko rephiin kua-alpymistä kuat ja piilothaan net. Se menetti kielenki ja asu vanhuuskoissa, jossa kukhaan ei saattanu hänen äitinkieltä saarnata. Pere hunteerasi vähän aikaa jos net freistasit siirtää sen ylös Tornionlakshoon, mutta ko kolme tyärtä asu Stokholmissa niin siitä ei tullu mithään.

Ingrid ei tiä hänen vanhuksitten koulunkäynistä niin paljon, mutta se ei usko ette net kävit työtuvassa. Mammansa oon selittännny kielikielosta ja rangastuksista, ja ette ainua, mitä net koulussa opit oli Gustav Vasasta ja ruottalaisia virsiä. Se oli niin ette ”tässä se pittää olla aivan ruottia”, Ingrid muistelee.

Ingrid muistaa ette hään kerran otti kielikielon puhheeksi hänen nepokan kans, joka kans assuu Stokholmissa ja oli kotikylässä kasunu. Nepokka oli pettyny eikä tieny mitä koulussa oli tapahtunnu

entisitten sukupolvitten aikana. Kylässä ei ollu kukhaan muistelu hälle. ”Sillon mie tunsin ette tämä ei ole tosi. Eikös se ole tieny siitä?”

Ja senki mie hunteeraan, ette sehään oon selvää ette sitä raavhaana sitte häpeää niin kolosti, ko ei saata omile lapsile selittää. Tuo puhumattomuus oon niin vallan päälä, ja mithään se tekkee ihmisitten ittetunthoon ja itteluothoon?” se sannoo.

Ingrid oon kuulu sukulaisista, joile oon tehty päänmittauksia ja rotubiologisia tutkimuksia, mutta hään ei ole saattanu saarnata hänen vanhuksitten kans siitä. Sillon ko Ingridin äitiä piethiin hauata se oli Maja Hagermanin kirja Käraste Herman (rotubiologista Herman Lundborgista, joka toimitti Pohjosruottissa rotubiologisia tutkimuksia) aijankohtanen, mikä liikutti Ingridin tuntheita, olletikki se ette hänen ommaa mammaa piethiin tornionlaksolaisena uhkana ruottalaista rotua vasthaan. Ingrid muistelee ette hään oon jaksanu osa osalta kattoo mitä historian aikana oon ollu. Se oon ollu hälle pimmeyttä, mutta hään oon kuitenkin kiitollinen ette hällä oon ollu voimaa olla antamatta perhiin.

Ingrid omistaa nyt vanhuksitten vanhaan kämpän kotikylässä Tornionlaksossa. Siskoista hällä oon ollu enniiten intoa kiehleen ja alkuperhään. ”Siinä oon ollu ristiriita, olisinkos siitä ylpeä, ette tullen Tornionlaksosta, vai oonkos se niin häpeällistä ette pitäs tyhä jättää sen ja antaa perhiin”, hään sannoo. Joku vuosi aikaa se alko Ingrid kulkea ylös kylhään ja otti pojanki matkhaan näyttämhään sille omia juuria. Nepokka, jonka hään kohtasi sano sille: ”Eks sie häpeä ko sie et ole ennen tullu tänne?” Ingrid aivan tyhmisty ko hälle sanothiin niin.

Mitäs Ingrid nykyhään tykkää meänkielestä? saarnauttaja tutkii. ”En mie puhu paljon, mutta mie ymmärän pikkusen”, Ingrid vastaa. Se käsittää yksinkertasia asioita, mutta sannoo ette hään tarttis pittää kieltä kunnossa. Nuorempanna se freistasi oppia. Se sai kans uulaa ette Stokholmissa oli Tornionlakso-yhistys, vaikka vanhuksset ei koskhaan saarnanheet siitä. Vanhuksilla kuitenkin oli jonkulaista ylpeyttä, sillonki ko net olit kotikylässä niin net olit niinki ylpeät heän alkuperästä, ”mutta ko met olima Stokholmissa, mie alon nyt sanhoon Ruottissa, ko se oli niin, ko met olima sielä ylhäälä ja olima kotia lähössä ennen koulun alkua, ette mie kysyn koskas met lähtisimmä kotia Ruothiin. Mutta siinä oli semmonen tunto, ette eihään tämä ole Ruottia. Mie en ole ... eli kuas mie olen? Vähän niinku mie olisin maahantulija. Mulla oon ollu paljon semmosta

tuntoa” se sanoo ja selittää ette se johtuu ulkopuolela olemisesta ja kielen puutteesta. Hänen vanhukset ei koskhaan käynheet vanhustenkokkouksissa, ja jos net kävit niin net olit aina puhumatta. Net ei kokkouksissa käynheet ko net piit ette heilä ei ollu mithään sanomista eli oikeutta sanoa mitä net tykkäsit. Ingrid tunki ette niilä oli itteluotto ”niin kärsiny”, ette heitä oli tehty niin näkymättömiksi Stokholmissa.

Muistelitikos sinun vanhukset omasta alkuperästä Stokholmin ihmisille? saarnauttaja tutkii. Ingrid sanoo ette hänen mammansa kerran oli muistelu krannile ette hään oli Tornionlaksosta, ja ette hään oli siitä niin ylpeä, mutta Ingridillä oli vaikea uskoa sitä, ko hunteeraa kunka net olit. ”Siinä perinössä oli kyllä kaks puolta. Se oli niin häpeällistä. Niilä oli hankala muistela pikkuasioita lapsuesta”, se sanoo ja samala hunteeraa ette kysytös het koskhaan. Mutta se muistaa ette se ei ollu mithään mitä vanhukset ”tarjosit”, ja ko se utelihaana tutki mammalta jostaki, niin se alko puolusthaan itteä ja loukkaintu, niinku tyär olis meinanu moittia häntä jostaki, aivan niinku Ingrid olis tutkinu sen vuoksi ette hään kaatas mammansa, mutta ei se niin meinanu.

Ingrid muistelee ette hään kävi Stokholmissa kahvikokouksessa, jonka Tottuus- ja sovintokomisuuni oli laittanu. Ingrid pittää ette hään näkkee yhteyen historiasta minuriteetin itteluotoon. Kotikylässä tingathan väkkäröitten rakentamisesta, eikä ihmiset ole prutesteeranheet vaikka net oon vasthaan sitä. Ingrid uskoo ette se johtuu itteluoton vailumisesta ja pölöstä sanoa mitä het tykkäävä. ”Mie alon tyhä pölkäämhään niin ko kukhaan ei ole reakeeranu”, se sanoo ja tekkee selväksi ette siinä oon kysymys voimattomuuen tuntemisen hengestä.

Se meinaa ette hään oon saattanu nähjä omassa perheessä jälkiä siitä. Mammansa saatto toisile ylpeännä muistela omasta alkuperästä, mutta tyhä sillon ko se tunki sen ihmisen hyvin ja luotti siihen. Ei vanhukset leveästi selittänheet toisile. Heän ylpeyessä oli kaks puolta, mikä oon vaikuttannu Ingridhiin lapsena ja raavhaana. Se ei ole saattanu olheen ylpeännä, ko vanhukset toimit niin kummasti ja niin tuplasti, ko ajattelee sitä ylpeyttä. ”Eihään net tohtinheet ommaa kieltä saarnata Stokholmissa. Minun mamma prukasi sanoa ette se oon kieli, joka ei ole suomea eikä ruottia, vain jotaki siinä välissä, eikä sillon ollu kielelä nimeäkhään. Se oli tyhä kumma kieli, ja se oli paras olla vaiti”, se sanoo.

Ko met saarnaama se Ingrid muistelee ette hään oon ennen hunteerannu ette hään menis myötä Stokholmin Tornionlaksoyhistyksheen. Tekikös se sen? ”Mie freistasin mutta se ei menny. Mie en tainu sillon olla kypsä”, Ingrid sannoo. Se muistelee ette hään vasta viimi kolmen vuoen aikana oon tuntenu olevansa valmis othaan oman perinön ylpeyteen kiini. ”Mie olin jopa niin vauhtissa ette mie häyn ostaa tämän flaun”, se sannoo ja nauraa. Se pittää ette se oon tärkeä hyäksyä perinön ennen ko hään kuolee. ”Kyllä siitä hyä tulee, mutta se oon ollu mulle matkantekoa, mikä oon ollu aika suivasaa.”

Ingrid sannoo ette hällä oon ruotti äitinkielenä, mutta ette hään oon freistanu oppia meänkieltä. Se toivoo ette hänen lapset saisit tuntea ylpeyttä heän tornionlaksolaisesta perinöstä. Se pittää ette niin kauon ko net tietävä heän alkuperästä niin niilä oon vapaus itte valittea mitä net halvava sillä, mitä hään oon niile muistelu. Se toivoo ette tupa kylässä olis jäljelä ette niilä olis siihen kytkös. Ingrid oon kans alkanu sukutietoa harrastamhaan. Ingrid meinaa ette vaikka historia oon ollu raskas niin hään näkkee voiman hänen sukulaisitten taistelemisessa. Pittää kaivaa sitä pimeätä ja vaikeata ette sauttaa positiivisen puolen, se pittää. Se tuntee ette hään oon sinne päin kulkemassa.

Mitäs Ingrid aattelee kunnian parantamisesta? Hänestä tuntuu voimakhaalta saaja antaa oman muisteluksen, ette hällä tullee kyyneliä silhmiin nyt ko se saarnaa siitä. Ennen hään oon häveny ison osan elämästä, mutta nyt hällä oon tullu semmonen ymmärys ette hään ei häviä mithään vaikka hään tekis oman alkuperän ja historian näkyväksi. Se ei halva ”kuola häpeä peittona” ja oon kolon ylpeä ittestä, ette hään ei ole antanu perhiin. Se tekkee parhauen ja pittää ette sen hään saattaa tehjä. ”Mie halvan ette Tornionlakson laulu laulethaan minun hautajäisissä, ko mie olen tornionlaksolainen, ja sillä hyä!”

Oonkos Ingrid hunteerannu kunkas sen hyvittäis eli korjais sen, mikä oon menny väärin? saarnauttaja tutkii. Ingrid pittää ette tärkeintä oon tohtia saarnata siitä: ”Se oon niin tontan näkymätöntä”. Se tykkää ette historian häätty kirjottaa ja antaa ulos kirjoissa ja kuulua koulutuksheen: ”Tältäki Ruotti oon näyttäny, ei ole tyhä saamelaiset, joile oon tehty niin.” Antheksipyyntö olis hänen mielestä hyä, mutta tärkeintä oon tieto, ette historia nostethaan näkyväksi. Se uskoo ette enämpi ihmisiä tohtis sillä laila saarnata ja

kirjottaa siitä. ”Eihään siitä tiä kukhaan. Minun koleekat töissä sanova: ’Joo, joo. Se oon saamelaiset, se oon saamelaiset.’” Se pittää komisuunin työtä isona ja kolon tärkeännä, eikä kohta tohi uskoa ette se oon tosi. Se sannaoo uuesti ette se oon hullun hyä ette tätä otethaan viimen ylös: ”Se oon kohta liika isoa ette sen olis tohtinu kuvitella sitä”.

Se käsittää ajatuksen ette se oon liika hiljasta kaivaa historiat, ko net, joita itte painethiin alas ja loukathiin, ei piian ole ennää elämässä. Se toivoo ette työtä olis alotettu ennen ko hänen vanhukset kuolit, mutta mainittee ette niitä oon toisia sukupolvvia, joita se oon koskenu. ”Mie tykkään ette sen eestä ko peitelä ja hunteerata ette ’no joo, sehään oli hyä ette met opima ruottia – oli net vähän koat keinot ja vähän päänmittauksia, mutta semmonen se oon elämä,’ ette ei anneta perhiin vain näkkee ette se oon oikeasti vaikuttannu monen sukupolven aikana.”

Ingrid oon hunteerannu minkäslaisia maholisuuksia meni hukhaan hänen vanhuksilla ko kaikki opetus oli ruottin kielelä. Se oon hunteerannu minkäslaista se olis ollu ko koulunopetus olis ollu meänkielelä ja ruottin kielelä rinnatusten. Oliskos se ollu helpompi ottaa tietoja sisäle ette piian olis saatettu jatkaa lukemista? Minkäslaisia unelmia hänen vanhuksilla oikeastamyöten oli, ja oliskos net paremin saattanheet tehjä net toeksi? Se pittää ette Tornionlakso ja tornionlaksolaiset oon tänä päivänä Ruottissa näkymättömiä.

Miltäs se tuntuu saarnata tästä? saarnauttaja tutkii. Ingrid liikuttuu koasti, mutta ei piä sitä kummana ko hään oon paljon vuosia tehny henkistä työtä tämän asian kans. Se pittää mahottoman hyänä ette työ oon menossa. Se tuntuu aivan ko unelmalta ja uskomattoman isolta hälle, esimerkiksi ko hään eilen kävi kahvikokouksessa, se hunteerasi ittele ette miksis hään oli sielä, ”joo, sillä ko tämä oon menossa”. Hään oon niinki kiitolinen ette komisuuni oon olemassa, ja kaikista, jotka oon etukätheen tehneet työtä sen maholistamiseksi. ”Mie tajjan menehtyä tässä vähäksi aikaa, ko met olema saarnanheet valhmiiksi ja sitte mie piän perheen kans juhlahetken”, se sannaoo ja nauraa ja tullee kyyneliä silhmiin.

Figur 5.3 Arbetsstugefarbror infångas med lasso, Karungi arbetsstuga/ Setä työtuvala pyyetty suopungila kiini, Karungin työtupa

Foto/Kuva: okänd/tuntematon.

”Nu har jag ju kvar namnet”

”Britt” är född på 1960-talet och uppvuxen i en svenskspråkig bygd i Norrbotten. Hennes pappa är från Tornedalen och hennes mammas familj är svenskspråkiga från orten där familjen bodde. Under sin uppväxt upplevde hon att pappans tornedalska bakgrund uppfattades som stigmatiserande. Pappan har ett tornedalskt efternamn och han talade meänkieli. Britt berättar att hon som barn tog efter och sa lite ord och uttryck på meänkieli. Det var roligt med ett annat språk tyckte hon. Hennes morfar var väldigt svensk och sa bestämt ifrån att i hans hus säger vi inte sådant där. ”Så jag gjorde inte det, då visste jag att det inte var bra. Jag sa inga fler finska ord där”, säger Britt. Även i skolan sa läraren bestämt till henne att i skolan måste Britt använda svenska. Britt tyckte om läraren för hon höll ordning och barnen kände sig trygga i hennes närvaro. ”Så när hon sa så där till mig tänkte jag att nu ska jag aldrig mer säga ett finskt ord. Och då gjorde jag inte det.”

Förstod du då varför det var fel att använda finska ord, frågar intervjuaren. ”Nej, jag förstod ju aldrig utan det var som en rättelse, här använder vi inte det, och jag var ju så liten, det var nog i slutet på första klass. Man tänkte aldrig på det utan bara tog till sig och accepterade och då bestämde jag mig för aldrig mera finska, jag ska ta bort det och då var ju morfar nöjd också att jag aldrig sa något,

att jag aldrig tog några finska ord i min mun. Det var speciellt men man tänkte aldrig på varför.”

Britt berättar att mammans familj hade svårt för pappans bakgrund. ”Man märkte liksom att pappa var sämre än mammans systrars respektive. Det hette ju [svenska namn] och var svenskar. Ofta blev vi tre barn kallade för [x:s] ungar och det sa de rätt negativt. Man kände att det var negativt ... Jag lärde mig på något sätt att parera det. Man sa som ingenting och försökte i stället vara extra trevlig för att tillfredsställa omgivningen. Och man förstod inte riktigt varför de sa så där men det kändes ändå tråkigt när de sa det på det sättet”, berättar Britt.

Britt berättar att hon blev mobbad i grundskolan på grund av sitt efternamn. Det började redan i 6:e klass och fortsatte till 9:e klass. Först på gymnasiet kände Britt att hon var jämbördig med andra elever. Där fick hon vänner som också hade tornedalsk bakgrund och med dem kände hon samhörighet. Efter gymnasiet flyttade Britt till södra Sverige för att studera. ”Jag har hela tiden haft det att jag måste prestera för att duga.” Studietiden blev som en fristad, där Britt upplevde att hon blev respekterad. I studie-staden kände hon att man behandlade alla lika. Att få komma dit blev bra och även att få någon slags bekräftelse, menar Britt. Hennes bakgrund uppfattades inte som något negativt.

Att flytta tillbaka till hembygden i Norrbotten blev också någon form av sökande efter upprättelse, både för henne själv och för hennes föräldrar. ”Jag har tänkt att jag inte är sämre och att jag klarar att prestera, jag är ju också lika bra som mammans släktingar, mina kusiner på den sidan osv. Och [x] min man brukar säga att man märker det att jag vill ha någon slags upprättelse.”

Britt menar att staten sanktionerade arbetsstugorna och att de tornedalska barnen som gick där blev stigmatiserade: ”Vi gränsar ju till Tornedalen här i [x] och det blev som att man tror ju på vad staten bestämmer ... Staten har ju satt dem på arbetsstuga för att de är mindre värda. Och det var det som gjorde att det blev jobbigt att heta [tornedalska namn].” Britts pappa har när han blivit äldre börjat berätta om hur han hade det som barn på arbetsstugan. ”Det har börjat väldigt sent för honom. Han var över 65 år. Han har börjat berätta olika historier från arbetsstugan. Då berättade han väldigt detaljrika historier om vad som hände där. Vad alla hette också. Och ju äldre han har blivit så har det ju kommit tätare

och tätare att han har berättat. Och när han berättat så har han ju börjat gråta och jag har börjat gråta ... Pappa har jobbat väldigt mycket, alltså fysiskt i skogen med maskiner och med ved. Han har jobbat mycket med kroppen. Han har jobbat till han var 80 år, alltså jobbat ganska rejält. Och han sa att han tyckte om att jobba för då när han någon gång fick tid att sitta på en stubbe i skogen då kom tankarna tillbaka till arbetsstugan och hur det var. Och så tänkte han så mycket på de där pojkarna och hur det har gått för dem. [En berättelse om två pojkar på arbetsstugan som rymde och inte klarade livet i arbetsstugan. De hamnade sedan på Furunäsets mentalsjukhus i Piteå.] Det var viktigt för pappa att hålla igång för han började ju så fundera när han inte var igång. Så nu när han inte orkar hålla i gång då tar han ju ganska ofta upp sin bakgrund med arbetsstugan. Han har ju den tiden nu. Och då kommer det tillbaka. Det slår mig då, om min bakgrund, att det var ju 'a piece of cake', min barndomsresa med att heta [x] och så, mot det han berättar.”

Hur kändes det för dig när han började berätta, frågar intervjuaren. Kändes det fint att ta del av eller kändes det jobbigt? ”Första gången han började berätta så blev jag chockad över vad han berättade. Frågor kom om hur det har kunnat vara så. Det var som en chock. Samtidigt så har jag så svårt att förstå att det så sent i historien, pappa är född [på 1930-talet] och han gick ju där nästan till 1950 där i [arbetsstugan]. Och jag kan inte som fatta att man så sent behandlade barn på det sättet som han har berättat. Jag har ju haft två jättesnälla föräldrar. Pappa har varit otroligt snäll, skulle aldrig ha använt aga eller nåt sådant där. Det som kommer över mig är att hur kan det ha hänt så sent i Sverige. Han berätta hur hans mamma lämnade honom på arbetsstugan och sedan fick han inte komma hem förrän till midsommar. Och hur han jobbade med ved och olika grejer. Och hur han berättar om de som inte var så starka, varken psykiskt eller fysiskt, hur de for väldigt illa. Och fick fara till Furunäset i Piteå. Första tiden gjorde det mig chockad och jag frågade pappa hur det här har påverkat och hans liv. Eftersom det har påverkat mig så att pappa kommer från Tornedalen och jag har hetat [x], det har ju påverkat hela mitt liv. Det säger min man [x] också att det har gjort. Det har påverkat hela mitt liv', sa pappa. 'Det har satt enorma spår'. Och det sa han bara för några år sedan. Det är det här med att man skäms och att man inte förstår varför man ska skämmas.”

Britt upplever att hon behövt vara extra duktig för att bli accepterad. ”Nu har jag ju orden, det hade jag ju inte då. För att få värde, att få samma värde som [svenska klasskamrater] hade. Då måste jag kompensera. Tyvärr är det väl så att jag fortfarande gör det än i dag, det är sådant som jag jobbar med hela tiden. Kompensera för min pappas bakgrund och för min egen bakgrund.”

Vad tänker Britt om kommissionens arbete, är det en form av upprättelse? ”Jag hörde det första gången på TV4 Norrbotten och jag blev jätte-jättegglad. Dels för att pappa lidit av de här åren i arbetsstugan och även vi tre barn, det vet jag ju. Och det känns att det är viktigt att veta att det har varit så här i Sverige också, alltså att man har känt sig sämre just för att man har haft en pappa från Tornedalen och det här med arbetsstugorna. Därför känner jag att det är så viktigt att det kommer fram och att vi är fler, vi är fler också i min ålder som känt så här. Jag har ju fortfarande ett komplicerat förhållande till min uppväxt med skoltiden ... och att jag heter [x]. Det är jättebra att de gör det. Och för pappa som är 85 som är väldigt öppen och pratar om var han ska begravas. Jag tror att det är jätteviktigt och bra för honom att få prata och berätta om det här. Det är som att man skulle vilja stå upp och skrika och säga att det här har jag upplevt och det här har jag varit med om och så här har de behandlat pappa. Jag vet ju själv att jag vill ställa saker till rätta i mamma och pappas liv och i mitt eget. Jag vill att också pappa ska vara värd lika mycket som alla andra pappor. Jag vill inte att han ska vara sämre och därför är det ju jätteviktigt, så oerhört viktigt. Det är så lätt att bli särbehandlad och man mår inte bra av att känna det. Så detta arbete är jättebra.”

Vad identifierar du dig som, frågar intervjuaren. Är du [x]bo, är du tornedalsättling? Hur tänker du på dig själv i de termerna? ”Det tråkiga är att jag inte kan identifiera mig själv som tornedaling och att jag inte kan identifiera mig som [x]bo. Det är synd för jag kunde [lokal dialekt] när jag var 10 år och jag kunde lite meänkieli i 7–8 årsåldern. Men på något sätt bestämde jag tidigt att jag skulle anpassa mig. Så jag försvenskade mitt språk, som du hör, och tog bort allt som har med Finland att göra. Så tyvärr känner jag mig vare sig som tornedaling eller [x]bo. Jag har ingen sådan känsla ... Nu efteråt blir man ju arg på sig själv att man har anpassat sig så hårt till omgivningen så att man har uttraderat allt med [lokal dia-

lekt] och man har utraderat allt med finskan. Nu har jag ju kvar namnet. Jag har ju kvar efternamnet.”

Britt säger att hon känner stolthet över sina tornedalsrötter, sin inneboende styrka och det hon har byggt upp själv genom hårt arbete. Det händer dock fortfarande att hon möter gliringar om sin bakgrund. Synen på meänkieli har ändrats genom åren. I dag vill många yngre lära sig det. Vad tänker Britt om det, frågar intervjuaren. ”Det är ju fantastiskt, helt fantastiskt att det har kunnat svänga till något positivt och att många vill lära sig det och ta till sig det och kulturen. Det är ju jättejätteroligt och det gör ju att jag får ett bättre värde, för min pappa och för mig själv. Äntligen vill folk ta till sig meänkieli och Tornedalen. Så det är ju jätteroligt. Jag känner bara JAH!”

Britt fortsätter: ”Jag blir så glad, jätteglad. Just när jag tänker tillbaka på skoltiden och släkten och [x]borna och att man som yngre skulle vara och bli helsvensk. Jag blir jätteglad att det sker förändringar. Att man lär sig av de här berättelserna. Slutligen vill jag säga att det varit som en tyngd, hur det har varit och hur man har sett på tornedalingar och att heta [xx], det har varit en tråkig och tung belastning. Jag känner att jag vill börja om och bara vara stolt. Jag har inte gjort det än men jag ska göra det, jag hoppas att jag kan göra det. Att jag bara kan vara stolt och inte känna mig belastad av det här.”

Hur känns det nu efter att du har berättat din historia? Britt svarar: ”Det känns så konstigt att jag har berättat det för dig, du är den första som jag berättat det här för. Jag har ju inte berättat för [x] min man. Jo, mycket har jag berättat för honom men inte så här på det här sättet.” Tror du att det kommer att kännas bra efteråt, undrar intervjuaren. ”Jo, på något sätt. Jag vill ju må bra och må bättre. Det blir som ett avslut. Jag måste lasta av mig den där belastningen. Om någon säger något ... så är det bara att säga något tillbaka. Det känns bra. Jag ska bara vara stolt i stället. Det är otroligt att ha berättat för någon.”

”Nythään mulla oon nimi jäljelä”

”Britt” oon syntyny 1960:n luussa ja kasusi ylös ruottinkielisellä seu’ula Pohjanperälä. Pappansa oon Tornionlaksosta ja mammansa perheessä net oon ruottinkielisiä ja siltä paikkakunnalta lähtösin,

missä pere asu. Sillon ko se kasusi ylös hänestä tuntu ette hänen papan tornionlaksolainen tausta piethiin rasittavana. Papala oon tornionlaksolainen sukunimi ja se puhu meänkieltä. Britt muistelee ette hään lapsena matki sitä ja sano joitaki meänkielen sanoja ja sananparsia. Se tykkäsi ette oli mukava ko oli toinen kieli. Hänen äitinisä oli kolon ruottalainen ja kielsi kovasti, ette hänen talossa ei sanota semmosia. ”Ette mie en tehny sitä. Niin mie tiesin ette se ei ollu hyä. Mie en sanonu enämpi suomen sanoja sielä”, Britt sannoo. Koulussaki koulunopettaja sano hälle lujasti ette Britt häyty koulussa käyttä ruottia. Britt tykkäsi koulunopettajasta, ko sillä oli hyä järjestys ja lapset olit turvaliset ko hään oli sielä. ”Ette ko se sano sillä laila mulle niin mie hunteerasin ette nyt mie en koskhaan sano ruottin sanna. Enkä mie tehny sitä.”

Käsitiks sie sillon itte miksis se oli väärin käyttää suomen sanoja? saarnauttaja tutkii. ”Ei, enhään mie koskhaan käsittäny, vain se oli niinku oikasu, täälä met emmä käytä sitä, ja miehään olin niin pikkunen. Se taisi olla ensimmäisen luokan lopula. Ei sitä hunteerannu koskhaan sitä vain sitä omaksu ja hyväksy, ja sillon mie päätin ette ’ei koskhaan ennää suomea’. Mie otan poijes sen ja sillonhaan äitinisäki oli tytyväinen, ko mie en koskhaan sanonu mithään, ette mie en koskhaan ottanu suomen sanoja suuhun. Se oli kamalaa, mutta ei sitä hunteerannu ette ’miksis’.”

Britt muistelee ette mamman perheele hänen pappansa tausta oli vaikea asia. ”Sen niinku huomasi ette pappa oli mamman sisaritten miehistä huonompi. Niilähään oli nimet [ruottalaisia nimiä] ja olit ruottalaisia. Meitä kolmea lasta sanothiin useasti [X:n] kläpiksi, ja net sanot sen uhka nekatiivisesti. Sen tunki ette se oli huonoa ... Mie opin jollaki laila väistämhään sen. Ei sitä niinku sanonu mithään, vain sen yritti olla tavalisesta miehleisempi ette muut olisit tytyväiset. Eikä sitä oikein käsittäny miksis net sanot sillä laila, mutta se kuiten tuntu ikävältä ko net sanot niin”, Britt muistelee.

Britt muistelee ette häntä mopathiin peruskoulussa hänen nimen vuoksi. Se alko jo kuenessa luokassa ja jatku yheksäntheen luokhaan. Vasta jymnaasiassa Britt tunki ette hään oli muitten oppilhaitten kans samanveronen. Sielä se sai kaveria, joila kans oli tornionlaksolainen tausta, ja se tunki ette hään kuulu niitten kans yhtheen. Jymnaasian jälkhiin Britt siirty Eteläruothiin kouhluun. ”Mie olen aina tuntenu ette mie häyn presteerata ette mie kelpaisin.” Kouluaika oli aivan ko turvapaikka, ko Britt tunki ette hään sai

kunnian. Koulukaupunkissa se tunsu ette kaikile tehthiin samhaan laihin. Se oli hyä tulla sinne ja saaja jonkulaista kunnian parantamista, Britt pittää. Hänen taustaa ei pietty huonona asianna.

Siirtyminen takasin kotiperäle Pohjanperäle oli kans jonkulaista kunnian parantamisen hakemista, hälle ittele ja hänen vanhuksille. ”Mie olen hunteerannu ette mie en ole huonompi, ja ette mie pystyn tekemhään. Miehään olen yhtä hyä ko mamman sukulaiset, minun nepokat sillä puolela ja niin pois päin. Ja [X], minun mies, pruukaa sanoa ette minusta huomaa ette mie halvan jonkulaista kunnian parantamista.”

Britt pittää ette valtio tuki työtupia, ja ette sielä käynheet tornionlaksolaiset lapset piethiin huonoina: ”Methään olema täälä [X:ssä] Tornionlakson rajala, ja sitä hään usko mitä valtio päättää ... Valtiohaan oon pannu net työtuvale ko net oon vähemmän arvoset. Ja se se teki sen vaikeaksi ko oli [tornionlaksolaisia nimiä] niminä.” Britin pappaa oon vanheempanna alkanu muistelheen minkäslaista hällä oli työtupalapsena. ”Se oon alkanu kolon hiljain hällä. Se oli 65:stä vanheempi. Se oon alkanu muistelheen erilaisia juttuja työtuvasta. Sillon se selitti niin tarkon mitä sielä tapahtu, kaikitten nimiäki. Ja mitä vanheemaksi hään oon tullu niin se oon useamasti ja useamasti alkanu muistelheen. Ja ko se oon muistelu niin se oon alkanu itkheen ja mie olen alkanu itkheen ... Pappaa oon tehny paljon työtä, niin ruuhmiilisesti mettässä konheitten kans ja puunteossa. Se oon tehny paljon työtä ruuhmiila. Se oon tehny työtä 80 vuoen ikhään, ette se oon lujasti tehny. Ja se sano ette hään tykkäsi tehjä töitä, sillä sillon ko se sai joskus aikaa istahtaa kannole mettässä niin ajatukset työtuvasta tulit takasin, minkäslaista sielä oli ollu. Ja sitte se hunteerasi niin paljon niitä poikia ja kunka niilä oli käyny. [Muistelus kahesta työtuvan pojasta, jotka karkasit eikä pärjänheet työtuvassa. Net jou’ut sitte Furunäsin hospitaalile Piithiin.] Se oli papale tärkeä olla liikheelä, ko se alko niin hunteeraamhaan ko hään ei ollu liikheelä. Ette nyt ko se ei jaksa olla liikheelä niin sillä tullee aika useasti puhe taustasta ja työtuvasta. Sillähään oon nyt aikaa, ja sillon se tullee takasin. Sillon mulla juolahtaa miehleen, minun taustasta, ette sehään oli ’a piece of cake’, minun lapsuuen taival ko oli [X] nimi ja net asiat, verrattunna siihen, mitä hään muistelee.

Miltäs sulla tuntu ko se alko muistelheen? saarnauttaja tutkii. Tuntukos se hyältä ottaa siitä ossaa vai tuntukos se ankaralta? ”Ensi kerran ko se alko muistelheen niin mie säikähtin siitä, mitä se muisteli. Heräsi kysymyksiä milläs se oli saattanu niin olla. Sitä niinku säikähti. Samala niin mulla oon hankala käsittää ette semmosta oli ollu niin myöhään historiassa. Pappa oon syntyny [1930:n luussa] ja sehään kävi sielä [työtuvassa] kohta vuotheen 1950. Enkä mie saata niinku käsittää ette niin myöhään tehthiin lapsile sillä laila niinku se muisteli. Mulla oon ollu kaks kolon siivoa vanhusta. Pappa oon ollu kolon siivo, ei olis koskhaan pieksäny eli tehny semmosta. Se, mikä mulla tullee miehleen, oon milläs sitä saatto niin myöhään tapahtua Ruottissa. Se muisteli kunka hänen mammansa jätti hänen työtuvale, eikä se saanu sitte tulla kotia ko juhanekseksi, ja kunka se teki puita ja erilaisista jutuista. Ja kunka se muistelee niistä, jotka ei olheet niin lujat mielestä eli ruuhmiista, kunka niillä kävi pahon, ja jou’ut Piithiin Furunäsile. Ensistä mie säikähtin ja mie tutkin papalta kunkas tämä oli hänen elämhään vaikuttannu. Ko se oon minua niin koskenu ette pappa oli Tornionlaksosta lähtösin ja mulla oon ollu [X] nimi, sehään oon koskenu koko minun elämää. Sen minun mies [X:ki] sannoo ette se oon tehny. ’Se oon vaikuttannu koko minun elämhään’, pappa sano. ’Se oon jättäny kolon isoja jälkiä.’ Ja sen se sano vasta joku vuosi aikaa. Se oon tämä ko häpeää eikä käsitä miksi sen pitäs hävetä.” Britt tuntee ette hään oon häätyny olla toisista parempi ette häntä hyväksyttäs. ”Nythään mulla oon sanat. Niitä mulla ei sillon ollu. Ette sais arvon, saman arvon ko [ruottalaisila luokkatoverilla] oli. Sillon mie hään hyvittää. Valitettavasti taitaa olla niin ette mie vielä tänäki päivänä tehen sitä. Se oon semmosta, minkä kans mie koko aijan tehen työtä. Hyvittää minun papan taustasta ja omasta taustasta.”

Mitäs Britt hunteeraa komisuunin työstä, oonkos se jonku näköstä hyvitystä? ”Mie kuulin siitä ensi kerran TV4 Norrbottenista ja mie ilahtuin niinki kolosti. Osaksi sen vuoksi ko pappa oon kärsiny työtupavuosista ja met kolme lasta kans. Senhään mie tiän. Ja se tuntuu tärkeältä tietää ette Ruottissa oon ollu tämmöstä, eli ette oon tuntunu ette sitä oon huonompi juuri sen vuoksi ko oon ollu tornionlaksolainen pappa, ja sitte tämä työtupa-asia. Sen vuoksi minusta tuntuu niin tärkeältä ette se tullee näkösalle, ja ette meitä oon enämpi minunki iässä, jotka olema tuntenheet tämmösiä. Mulla

oon vieläki mukkaset välit minun lapsuuen aikaan ja kouluaiikkaan ... ja minun nimheen [X:hiin]. Se oon kolon hyä ette net tekevä sen. Ja papale, joka oon 85, ja saarnaa kolon vaphaasti siitä mihinkäs hänen hauathan. Mie piän ette tämä oon kolon tärkeä ja hyä sille saaja saarnata ja muistela tästä. Sitä aivan halvais seisoa huutamhaan ja sanomhaan ette tämän mie olen kokenu ja saanu ellää, ja näin papale tehthiin. Miehään tiän itte ette mie halvan oijasta asioita mamman ja papan elämässä ja omassa elämässä. Mie halvan kans ette pappa olis samanarvonen ko muut papat. Emmie halva ette hään olis huonoppi, ja sen puolesta se oon kolon tärkeätä, niin tavattoman tärkeätä. Se oon niin helppoa joutua syrjhään, eikä siitä voi hyvin ko sen saapii tuntea, ette tämä työ oon kolon hyä.”

Miksikäs sie itentifieeraat itteä? saarnauttaja tutkii. Oleks sie [X:lainen], oleks sie tornionlaksolaisitten jälkiläisiä? Kunkas sie hunteeraat itteä niissä tärmissä? ”Se mikä oon ikävä oon ette mie en saata pittää itteä tornionlaksolaisena, enkä saata pittää itteä [X:laisena]. Se oon synti, ko mie saaton [paikkakunnan punskaa] ko mie olin kymmenen vuotta, ja osasin meänkieltä pikkusen seittemän, kaheksan vuotihaana. Mutta jollaki laila niin mie varhain päätin ette mie sopisin sisäle. Niin mie ruottalaistin minun kieltä, niinku sie kuulet, ja korjasin kaikki poijes, mikä Suohmeen liittyy, ette valitettavasti en tunne ette olisin tornionlaksolainen eli [X:lainen]. Mie en tunne sitä ... Nyt jälkhiinhään sitä suuttuu ittele ko oon niin sopinu ympärysthään sisäle, ette oon pyhkiny kaikki poijes [paikkakunnan punskan] ja pyhkiny kaikki suomenkielisen poijes. Nythään mulla oon nimi jäljelä. Mullahaan oon nimi jäljelä.”

Britt sanno ette hään oon ylpeä tornionlaksolaisista juurista, hänen sisälä olevasta voimasta, ja siitä mitä hään itte oon koala työlä rakentannu. Se kuiten sattuu ette häntä pilkathan hänen taustasta. Meänkielen kattanto oon vuositten varrela muuttunu. Tänä päivänä monet nuoremat halvava oppia sen. Mitäs Britt siitä hunteeraa? saarnauttaja tutkii. ”Sehään oon mainiota, aivan mainiota ette oon saattanu kääntyä positiiviseksi, ja ette moni halvaa sen oppia ja omaksua, ja kulttuurin. Sehään oon kolon, kolon mukava ja se tuottaa mulle parempaa arvoa, minun isäle ja mulle ittele. Viimen ihmiset halvava meänkielen omaksua ja Tornionlakson. Ette sehään oon kolon hauskaa Minusta vain tuntuu ette: ’JOO!’”

Britt jatkaa: ”Mie niin ilahtun, ilahtun kolosti, juuri ko ajattelen kouluaikaa ja sukua ja [X:laisia] ja kunka nuorempanna piti olla ja tulla koppinensa ruottalaiseksi. Mie ilahtun kolosti ko asiat muuttuva, ette otethaan oppia näistä muisteluksista. Lopuksi mie halvan sanoa ette se mikä oon ollu taakkana, minkälaista oon ollu ja kunkas tornionlaksolaisia oon kattottu ja [X] nimeä, se oon ollu ikävä ja raskas taakka. Mie tunnen ette mie halvan alkaa alusta ja tyhä olla ylpeä. En ole tähhään saakka ollu, mutta mie meinaan olla ja toivon ette saatan olla. Tyhä ko saatan olla ylpeännä enkä tuntis tätä rasituksena.”

Miltäs se tuntuu nyt ko olet sinun muisteluksen selittäny?

Britt vastaa: ”Se tuntuu niin kamalalta ko mie olen sulle muistelu. Sie olet ensimmäinen jolle mie olen tästä muistelu. Enhään mie ole [X:le], minun miehele, muistelu. Joo, olen muistelu sille paljon, mutta ei tällä laila, tällä mallin.” Uskoks ette se tuntuu hyältä jalkhiin? saarnauttaja tutkii. ”Joo, jollaki mallin. Miehään halvan voija hyvin ja voija paremin. Tästä tullee jonkunäkönen päätös. Mie häyn purkaa tuon kuorman. Jos joku jotaki sanoo ... niin ei se ole ko vastata. Se tuntuu hyältä. Mie piän sen siihaan olla ylpeännä. Se oon uskomatonta ette oon jollekki muistelu.”

”Det var lite skämmigt att inte kunna sitt eget språk”

”Tommy” är född i början av 1970-talet och bodde som barn i en mindre by i nuvarande Pajala kommun. Numera bor Tommy i södra Sverige med sin familj. I barndomshemmet talade föräldrarna meänkieli med varandra, men svenska med barnen. Tommy konstaterar att så var det från slutet av 1960-talet. Hans mamma har berättat att det var olika i olika byar. I en del mindre byar talades det meänkieli längre med barnen och i andra byar och i kommuncentren slutade man tala finska (som det kallades då) tidigare än i byarna.

Tommy har hört meänkieli hela livet eftersom hans föräldrar pratade det sinsemellan och till andra äldre. Men han tror inte att det var ett medvetet val att föräldrarna inte lärde honom och hans syskon meänkieli. ”Det var ganska naturligt på den tiden för föräldrar [att inte lära barnen meänkieli].” Tommy vet inte exakt när

det började men kring slutet på 1960-talet och framåt så pratade man inte meänkieli med barnen ”så är det bara”.

Tommy berättar att när han var barn besökte han ofta hembygsgården där man fick lära sig mycket om den egna hembygden. Hans generation i byn fick därför en grund att vara stolta över sitt ursprung. En historia som han och andra fortfarande har med sig är Ragnar Lassinanttis uttryck: ”Den människa som inte känner till sin egen historia är en rotlös människa, hon vet inte var hon kommer ifrån, hon vet inte var hon befinner sig och hon vet inte var hon är på väg.” Tommy fick som barn med sig hembygdens historia och vilket gav dem lite råg i ryggen: ”Jag är [x]bo, jag är tornedaling en stolthet som kanske var större än hos tidigare generationer.”

Tommy berättar att han var lillgammal och brukade sitta och lyssna när de äldre i byn pratade sinsemellan om slakten och gamla tider. I och med det har han snappat upp språket och berättelserna. I dag använder Tommy både riksfinska och meänkieli aktivt. Han talar, läser och skriver obehindrat på båda språken. Tommy berättar att när äldre människor ville tilltala personer i hans generation kunde de prata på meänkieli men så svarade de yngre på svenska. Tommy säger att han förstod vad de sa men svarade på svenska ändå. Han tror att det beror på att han var rädd för att säga fel. ”Det var lite skämmigt att inte kunna sitt eget språk. Det är ungefär som en svensk som inte kan ordentlig svenska. Det skulle man tycka att det verkar ju konstigt”. När han var yngre tyckte han att det var pinsamt att vara tornedaling men inte kunna sitt eget språk. ”Det är många som har uttryckt att man har berövats sitt eget språk för att de inte fick lära sig det som barn. Men eftersom de har hört det har det passivt funnits i ryggmärgen hela uppväxten.”

Tommy började först använda meänkieli aktivt när han var ungdom och fick en personlig tro och började delta i de laestadianska samlingarna och träffade många unga från Finland. Han säger att det var med dem som han började våga prata finska, för i deras ögon är han svensk och det var accepterat att han pratade knackig finska då han inte var finländare. Han säger att de var bara glada att han kunde prata någorlunda finska. På gymnasiet valde Tommy att läsa finska. Då lärde han sig att förstå varför ”vi har sagt som vi har sagt [på meänkieli]” och grammatiken. Han kunde höra vad som var rätt och fel i språket men hade inte läst teorin bakom det innan

dess. Men det var genom de laestadianska samlingarna som han vågade använda språket, berättar Tommy.

Tommy lade ingen värdering i att inte prata finska eller meänkieli med sina barn utan det var mest naturligt för honom att prata svenska med dem. Eftersom han har vuxit upp med att föräldrarna inte har pratat meänkieli till honom har han inte heller pratat meänkieli med sina barn, så de kan inte språket. I dag kan barnen ifrågasätta varför han inte lärde dem meänkieli. ”Det var som att det inte kändes naturligt.” Numera tänker Tommy att han borde ha pratat meänkieli till barnen. De hade haft mycket användning av språket. Tommy känner att det är ledsamt att han inte förde över språket till barnen. Men han ser att barnen har en känsla att de kommer från Tornedalen då även deras mamma kommer från Tornedalen.

Har du tänkt på hur man kan gottgöra eller upprätta det som har blivit fel? Har du tankar om det, undrar intervjuaren. Tommy har inte förstätt svenska statens roll och försvenskningsprocessen förrän de senaste åren. Han har inte tidigare förstätt fullt ut hur förhållandena på arbetsstugorna drabbat kommande släktled. Tidigare tänkte han att det bara drabbade de som var i arbetsstugorna och att de hade tråkiga upplevelser från sin barndom, men har nu förstätt att det har fört med sig konsekvenser till kommande släktled att de inte har fått med sig språket på ett naturligt sätt. Tommy säger att kommissionen har ett viktigt arbete att göra.

”Se oli vähän joutava ko ei saattanu omaa kieltä”

”Tommy” oon syntyny 1970:n luussa ja asu lapsena pienemässä kylässä nykymailmasessa Pajalan kunnassa. Tommy assuu nykyhään Eteläruottissa hänen perheen kans. Lapsuuenkotona vanhukset saarnasit toisitten kans meänkieltä, mutta lapsitten kans ruottia. Tommy toteaa ette se oli semmosta 1960:n luun lopusta. Hänen mammansa oon muistelu ette eri kylissä oli erilaista. Joissaki pienemissä kylissä saarnathiin pitemphään meänkieltä lapsitten kans, ja kunnankeskuksissa net heitit suomea (niinku sillon sanothiin) saarnaamasta varemin ko kylissä.

Tommy oon koko elämän ajan kuulu meänkieltä ko hänen vanhukset saarnasit sitä keskenänsä ja muile vanheemille, mutta hään ei usko ette vanhukset tietosesti olit opettamatta meänkieltä hälle ja hänen siskoile. ”Se oli siihen mailman aikhaan uhka luonolista vanhuksille [olla opettamatta lapsile meänkieltä]”. Tommy ei tiä justhaan koska se alko, mutta 1960:n luun loppupuolelta ja etheenpäin lapsile ei saarnattu meänkieltä, ”niin se tyhä oon”.

Tommy muistelee ette hään kävi useasti kotiseututalola lapsena, missä sai oppia omasta kotiseu’usta paljon. Hänen sukupolvi kylässä sai sen vuoksi syytä olla omasta alkuperästä ylpeät. Juttu, joka hällä ja muila oon vieläki matkassa, oon Ragnar Lassinantin sanonta: ”Ihminen, joka ei tiä omasta historiasta oon juureton ihminen. Se ei tiä mistä hään oon lähtösin, se ei tiä missä hään oon, eikä tiä mihinkäs hään oon menossa.” Tommy sai lapsena kotiseu’un historia matkhaan, mikä anto niile pikkusen rohkeutta: ”Mie olen [X:läinen], mie olen tornionlaksolainen, ylpeys, joka piian oli isompi ko entisillä sukupolvila.”

Tommy muistelee ette hään oli lapsena raavhaanmallinen ja pruukasi istua kuuntelemassa ko kylän vanheemat saarnasit keskenänsä suusta ja vanhoista aijoista. Sillä mallin hään sai kuula kieltä ja muisteluksia. Tänä päivänä Tommy käyttää niin suomensuomea ko meänkieltä aktiivisesti. Se saarnaa, lukkee ja kirjottaa kummalaki kielelä ilman estheitä. Tommy muistelee vanhoista ihmisistä, jotka halusit puhutella hänen sukupolven ihmisiä, ja kunka nuoret silloin vastasit ruottiksi. Tommy sano ette hään käsitti mitä net sanot, mutta kuitenkin vastasi ruottiksi. Se pittää ette se johtuu pölöstä sanoa väärin. ”Se oli vähän joutava ko ei saattanu ommaa kieltä. Se oon vähän niinku ruottalainen, joka ei ossaa ruottia kunnolisesti. Senhään saatto pittää kummana.” Nuorempanna hällä tuntu joutavalta olla tornionlaksolainen ossaamatta ommaa kieltä. ”Moni oon sanonu ette heiltä oon vietty oma kieli, ko net ei saanheet oppia sitä lapsena, mutta ko net oon kuuhleet sitä koko lapsuuen aikana niin se oon ollu passiivisenna sölkärangassa.”

Tommy alko ensistä käythään meänkieltä aktiivisesti hänen nuoruuen aikana ko hään sain oman uskon ja alko käyjä lestaatialaisissa seuroissa ja kohtasi paljon nuoria Suomesta. Se sannoo ette hään tohti alkaa saarnaamhaan niitten kans suomea, ko heän mielestä hään oli ruottalainen ja silloin sen saatto hyäksyä

ette hään saarnasi kankeata suomea, ko hään ei ollu suomalainen. Se sannoo ette net ko tykkäsit ko hään saatto saarnata jonkulaista suomea. Jymnaasiassa Tommy valitti lukea suomea. Sillon se oppi ymmärthään miksi ”met olima sanonheet niinku met olema [meänkielelä] sanonheet” ja kramatiikan. Se saatto kuula mikä oli oikein ja väärin kielessä, mutta hään ei ollu ennen lukenu sen takana olevaa teoriaa. Mutta se tohti lestaatialaisitten seuroitten kautta käyttää kieltä, Tommy muistelee.

Tommyla ei ollu mithään aatetta takana ko hään ei saarnanu suomea eli meänkieltä omile lapsile, vain se oli hälle luonolisinta saarnata niile ruottia. Ko hänen vanhukset ei olheet hälle saarnanheet meänkieltä lapsuessa niin häänkhään ei ole meänkieltä saarnanu omile lapsile. Niin net ei saata kieltä. Tänä päivänä lapset saattava pittää kummana miksi hään ei opettannu niile meänkieltä. ”Se ei niinku tuntunu luonoliselta.” Nykyhään se Tommy hunteeraa ette olis pitäny saarnata lapsile meänkieltä. Niilä olis ollu paljon hyötyä kielestä. Tommy pittää ikävännä ette se ei siirtäny kieltä lapsile, mutta se näkkee ette lapset tunteva olevansa Tornionlaksosta ko niitten mammaki tullee Tornionlaksosta.

Oleks hunteerannu millä mallin sen saattas hyvittää eli korjata sen, mikä oon menny väärin? Oonkos sulla ajatuksia siitä? saarnauttaja tutkii. Tommy oon käsittäny Ruottin valtion ossaa ja ruottalaistamismenoa vasta viimi vuosina. Se ei ole ennen täysin käsittäny kunka työtuvitten mailma oon vaikuttannu seuraavia sukupolvia. Ennen se hunteerasi ette se tyhä koski niitä, jotka olit työtuvissa, ja ette niilä oli ikäviä lapsuen kokemuksia, mutta nyt hään oon käsittäny ette se tuotti seurauksia seuraaville sukupolvile, ko net ei saanheet kieltä matkhaan luonolisella mallila. Tommy pittää ette komisuunila oon tärkeä työ tehtävännä.

**Figur 5.4 Instruktioner för föreståndarinnor vid Norrbottens arbetsstugor, 1923/
Instrykš uunia annethaan Norrbottenin työtuvitten förestontarinhoile, 1923**

att någon stund därefter ånyo göra rond för att tillse, att allt är i sin ordning, samt att då och då även senare under natten tillse, att icke något otillbörligt försiggår i sovrummen, samt att barnen erhålla nödig hjälp;

att varje morgon personligen övervaka, att barnen lämna sina bäddar i föreskriven tid. samt, efter att hava omsorgsfullt skött sin tvättning, borstning av tänderna, påklädning och bäddning, erhålla sin morgonvard och i god tid bege sig till skolan, varefter sovrummen omedelbart vädras;

att icke för längre stund lämna arbetsstugan utan tillsägelse till tjänarinnan att under bortovaron ansvara för barnens eftersyn, därvid iakttages att föreståndarinnan och tjänarinnan under inga förhållanden få samtidigt vara borta från arbetsstugan;

att tillse, att tjänarinnan väl fullgör sina plikter och visar ett lämpligt sätt mot barn;

att tillse, att tjänarinnan icke mottager manliga besök i arbetsstugan, icke ens om dagen;

att efterse, att barnen under sina fritider hålla sig inom arbetsstugans område, varifrån de icke under några förhållanden få avlägsna sig utan särskilt tillstånd;

att efter ankomst av gåvor till arbetsstugan eller barnen omedelbart avläta tacksägelsebrev till givaren samt att, när så lämpligt synes vara, uppmana barnen att också genom brev visa sin tacksamhet;

att i arbetsstuga inom finsktalande bygd själv alltid tala svenska med barnen samt oavlätligt anmana dessa att använda svenska såsom samtalspråk, även under rasterna;

att ansvara för barnens oavbrutna och jämna skolgång samt tillse, att de erhålla nödiga läroböcker;

att övervaka barnens läxläsning;

att tillse, att vid hemförlovning barnen klädas i snygga och hela kläder av den beskaffenhet, att de anses icke vidare behöva komma till användning i arbetsstugan, samt att likaledes övervaka, att barnen vid hemresa till jul äro tillräckligt varmt utrustade för färden;

Källa/Eläke: Norrbottens föreningsarkiv.

”Den tornedalska rösten ska bli hörd”

”Stina” bor i Västsverige med sin man och sina barn. Hon är född på 1980-talet. Hon bodde som barn i Norrbotten och hennes mamma är från Tornedalen. Hon identifierar sig som tornedaling. Stina säger att hennes släktingar nog inte tycker att hon är tornedaling eftersom hon inte talar meänkieli. Som barn tillbringade Stina många somrar hos släkten i Tornedalen.

Stina berättar att hennes mormor gått sju år i arbetsstugan. Hon har inte riktigt förstått när människor sagt att arbetsstugor inte var bra, för hennes mormor har bara haft positiva erfarenheter från sin tid på arbetsstuga. Mormor har varit en människa som det var lätt att tycka om och en som ville ”göra väl ifrån sig”. En av Stinas mostrar har sagt att mormor var lite fjäskig och att det därför gick bra för henne i arbetsstugan. Mormor lärde sig svenska under tiden på arbetsstugan och i skolan. Stina säger att det varit väldigt viktigt för hennes mormor att vara ”en svensk flicka”. Stina berättar att när meänkieli erkändes som språk i början av 2000-talet, så frågade hon sin mormor om hon tyckte det var bra. Mormodern hade då svarat att hon inte tyckte det var bra och att meänkieli inte skulle klassas som ett språk, fastän hon själv talade meänkieli hela tiden. Stina säger att hennes mormor på något sätt ville vara den duktiga flickan och ”göra sitt” där i arbetsstugan och att denna inställning följde henne genom hela livet. Varför tror du att din mormor inte tyckte att det var bra att meänkieli fastställdes som ett språk, frågar intervjuaren. Stina tror att arbetsstugan påverkade henne så mycket och att det i arbetsstugan var så viktigt att vara svensk och tala svenska. Hennes mormor blev väldigt bra på svenska. Stinas mormor talade meänkieli med alla sina barn och alla andra, men svenska med barnbarnen.

Stinas mamma talar meänkieli med sina syskon och Stina har hört språket mycket när hon umgåtts med släkten, men hennes egen mamma har aldrig talat meänkieli med henne eller hennes syskon. Stina berättar att det var ett aktivt val från hennes mammas sida att inte tala meänkieli med barnen. När skolan erbjöd finska som hemspråksundervisning så tyckte hennes mamma att barnen inte skulle lära sig meänkieli, för att hon själv ”haft så mycket problem med det”. Stina tror att det handlade om att hennes mamma sett hur andra blev bestraffade för att de talade meänkieli och hur

de fick skämmas för det. Hon tror att hennes mamma i likhet med mormor och morfar också tyckte att svenskan var väldigt viktig och att även det påverkat att hon inte tyckte att barnen skulle lära sig meänkieli.

Stina berättar att hon inte har tänkt så mycket kring mammans syn på meänkieli när hon var yngre. Stina läste andra språk i skolan. Först i vuxen ålder har Stina reflekterat mer över hur meänkieli var ett språk som hördes i hennes omgivning, att hennes mamma och andra i hennes mammas släkt talade språket med varandra men att det var ett språk som hennes mamma inte ville föra vidare. Stina säger att hon inte hade problem att lära sig andra språk. När Stina var yngre, blev hon själv stärkt av att få åka på skrivarläger. Det lägret blev identitetsstärkande och gav henne en positiv syn på tornedalsk kultur.

Stinas man kommer ursprungligen från ett annat land och han har alltid tyckt det varit jätteviktigt att föra över sitt modersmål till deras barn. Stina berättar att han aktivt talat sitt modersmål med barnen och att de i dag är tvåspråkiga. Stina förstår en hel del av makens modersmål, men hon talar det inte. Folk har frågat henne "hur orkar du ha ett språk som du inte förstår". Stina menar att hon orkat för att hon vet vad det innebär att leva med ett språk utan att få lära sig det. Hon vill inte att hennes barn ska behöva uppleva samma sak. Stina berättar att hon och hennes man båda är måna om att barnen ska kunna hans modersmål för att det är en så stor del av kulturen. För henne känns det jätteviktigt att barnen ska få ta del av språket. Stina blir känslsam och ledsen när hon tänker på att hon inte själv fått lära sig meänkieli och inte kan ge den biten till barnen.

Stina upplever att synen på meänkieli förändrats till det bättre. Även i hennes släkt har det skett en förändring i synen på den egna kulturen och det egna språket. För henne känns det helt fantastiskt. I dag kan hon se att de är stolta över språket och att de tycker att det är bra att kunna flera språk. En släkting har numera den tornedalska flaggan på sin gård och släktingen har i dag en stolthet över kulturen som inte fanns där för 20 år sedan. Hon har även själv fått en förändrad syn på kulturen och språket och kan placera kulturen mer i ett slags sammanhang. Hon tror att det till stor del handlar om att den tornedalska kulturen börjat synas mer i samhället bland annat i form av tornedalska musikgrupper och litteratur. Det pågår ett slags synliggörande av kulturen och det geografiska området.

Själv tänker hon väldigt aktivt kring det i dag. Hon försöker föra vidare den delen av kulturen som hon kan till sina barn, som att ta med barnen när hon hälsar på i Tornedalen och berätta om kulturen och språket. Hon funderar också på att köpa ett hus i mammans hemby i Tornedalen.

Hur tänker Stina kring upprättelse och försoning, frågar intervjuaren. Stina önskar att den ”tornedalska rösten ska bli hörd” på ett liknande sätt som för samerna. Hon vill att det ska komma fram att även den tornedalska minoriteten fått kämpa genom tiderna. Stina vill att man i skolan undervisar mer om tornedalsk och samisk historia och att man på något sätt kopplar den tornedalska kulturen och den samiska kulturen samman i undervisningen. Stina vill att man ska få lära sig om försvenskningen, men även hur det var för minoriteterna *innan* försvenskningen. Hon tycker också att man i samhället ska synliggöra forskning om kulturen.

Stina berättar att hennes barn i dag har möjlighet att läsa finska på skolan, men att hon önskar att de även kunde få möjlighet att lära sig meänkieli i framtiden. Stina säger avslutningsvis att hon ville lämna sin berättelse för att synliggöra att det i dag finns tornedalingar som inte fått lära sig sitt språk och som är osäkra på om de får kalla sig för tornedalingar. Hon hoppas att hon kunnat ge en bild av hur viktig kulturen är för henne. ”Jag känner mig mest hemma i Tornedalen av alla platser på jorden”, säger Stina.

”Ette Tornionlakson ääni tulis kuulumhaan”

”Stina” assuu Länsiruottissa hänen miehien ja hänen lapsitten kans. Se oon syntyny 1980:n luussa. Lapsena se asu Pohjanperälä ja mammansa oon Tornionlaksosta. Se pittää itteä tornionlaksolaisena. Stina sanno ette hänen sukulaiset ei taija pittää häntä tornionlaksolaisena, ko hään ei saarnaa meänkieltä. Lapsena Stina vietti monta kessää sukulaisitten tykönä Tornionlaksossa.

Stina muistelee ette hänen äitinäiti oon käyny seittemän vuotta työtuvassa. Se ei ole oiken käsittäny ko ihmiset oon sanonheet ette työtuvat ei olheet hyät, ko hänen äitinäitilä oli tyhä hyviä kokemuksia työtupa-ajalta. Äitinäiti oon ollu ihminen, josta oli helppo tykätä ja semmonen joka halusi ”onnistua hyvin”. Yks Stinan tätistä oon sanonu ette äitinäiti oli vähän hossissa, ja ette

sillä meni sen vuoksi työtuvassa hyvin. Äitinäiti oppi ruottia työtupa-aikana ja koulussa. Stina sanoo ette hänen äitinäitile oli kolon tärkeätä olla ”ruottalainen tyär”. Stina muistelee ette sillon ko meänkieltä tunnustethiin kieleksi 2000:n luun alussa niin hään tutki hänen äitinäitiltä jos se tykkäsi ette se oli hyä. Sillon äitinäiti oli vastanu ette se ei tykäny ette se oli hyä ja ette meänkielele ei pitäs antaa kielen asemaa, vaikka se saarnasi itte meänkieltä myöthäänsä. Stina sanoo ette hänen äitinäiti jollaki laila halusi olla se hyä tyär ja ”tehjä oman osan” sielä työtuvassa, ja ette sillä seurasi se asento matkassa läpi elämän. Miksis sie piät ette sinun äitinäiti ei tykäny ette se oli hyä ko meänkieltä vahvistethiin kieleksi? saarnauttaja tutkii. Stina uskoo ette työtupa vaikutti niin paljon hänheen, ja ette työtuvassa oli tärkeä olla ruottalainen ja saarnata ruottia. Hänen äitinäiti osasi kolon hyän ruottin. Stinan äitinäiti saarnasi kaikile omile lapsile ja muile meänkieltä, mutta lapsenlapsitten kans ruottia.

Stinan mamma saarnaa siskoitten kans meänkieltä, ja Stina oon kuulu kieltä paljon ko hään oon ollu sukulaisitten kans yhdessä, mutta hänen oma mammansa ei ole koskhaan saarnanu hälle eli hänen siskoile meänkieltä. Stina muistelee ette hänen mammansa aktiivisesti valitti olla puhumatta meänkieltä lapsile. Sillon ko koulussa tarjothiin suomea kotikielen opetuksena, niin hänen mammansa tykkäsi ette lapset ei pitäs oppia meänkieltä, ko sillä oli ittelä ”ollu niin paljon hankaluuksia sen kans”. Stina pittää ette sen takana oli se, ko hänen mammansa oli nähny kunka muita rangasthiin meänkielen saarnaamisesta ja sait hävetä siitä. Se uskoo ette hänen mammansa, samoten ko äitinäiti ja äitinisä, piti ruottin kieltä kolon tärkeännä, minkä takia se ei tykäny ette lapset oppisit meänkieltä.

Stina muistelee ette hään ei ole nuorempanna niin paljon hunteerannu mamman kattantoa meänkielestä. Stina luki muita kieliä koulussa. Vasta raavhaana Stina oon enämpi miettiny kunka meänkieli oli ympärillä kuuluva kieli, jota hänen mammansa ja muita mamman sukulaisia saarnasi keskenänsä, mutta ette se oli kieli, jota hänen mammansa ei halunu viejä etheenpäin. Stina sanoo ette hällä ei ollu vaikeuksia oppia muita kieliä. Nuorempanna Stina itte voimistu ko hään sai lähteä kirjottajaleirile. Se leiri voimisti hänen itenttiteettiä ja anto sille positiivisen kattanon Tornionlakson kulttuurista.

Stinan mies oon alunperin toisesta maasta, ja se oon aina pitäny kolon tärkeännä siirtää oman äitinkielen heän lapsile. Stina muistelee ette se oon aktiivisesti saarnanu ommaa äitinkieltä lapsile, ja ette lapset oon tänä päivänä kaksikielisiä. Stina käsittää paljon miehen äitinkieltä, mutta se ei saarnaa sitä. Ihmiset oon tutkinheet hältä ”milläs sie jaksat, ko oon kieli, jota sie et käsitä?” Stina meinaa ette hään oon jaksanu ko hään tietää minkälaista se oon ellää kielen kans saamatta oppia sitä. Se ei halva ette omat lapset tarttisit kokea sammaa asiata. Stina muistelee ette hään ja hänen mies huolehtiva siitä ette lapset ossaisit hänen äitinkieltä, ko se oon niin iso osa kulttuurista. Hälle tuntuu kolon tärkeältä ette lapset tulisit kielestä osaliset. Stina liikuttuu ja hällä tulee ikävä ko hunteeraa ette hään ei saanu itte oppia meänkieltä eikä pysty anthaan sitä ossaa lapsile.

Stina pittää ette kattanto meänkielestä oon muuttunu paremaks. Hänenki suussa kattanto omasta kulttuurista ja omasta kielestä oon muuttunu. Hälle se tuntuu erittäin hyvältä. Tänä päivänä se saattaa nähjä ette net oon omasta kielestä ylpeät ja pitävä ette se oon hyä osata enämpi kieliä. Yhelä sukulaisela oon nykyhään Tornionlakson flaku kartanolla ja sukulainen oon tänä päivänä kulttuurista ylpeä, mitä se ei ollu 20 vuotta aikaa. Hällä oon itteläki muuttunu kattanto kielestä ja kulttuurista, ja hään näkkee kulttuurin jonkulaisessa yhteyessä. Se uskoo ette se johtuu isoksi osaksi siitä ette Tornionlakson kulttuuri oon alkanu näkhyyn enämpi yhteiskunnassa esimerkiksi tornionlaksolaisina musiikkikryppinä ja kirjalisuutena. Jonkulainen kulttuurin ja maantietheelisen aluheen näkyväistäminen oon lähteny liikheele. Se hunteeraa itte sitä kolon aktiivisesti tänä päivänä. Se yrittää siirtää sitä kulttuuria, mitä hään saattaa, omile lapsile. Se esimerkiksi ottaa lapset matkhaan ko hään lähtee Tornionlaksossa käymhään ja selittää kulttuurista ja kielestä. Se hunteeraa kans jos hään ostas kämpän mamman kotikyhään Tornionlakshoon.

Mitäs Stina hunteeraa kunnian parantamisesta ja sovituksesta? saarnauttaja tutkii. Stina toivoo ette ”Tornionlakson ääni tulis kuulumhaan” samoten ko saamelaisila. Se toivoo ette se tulis näkövälle kunka tornionlaksolainenki minuriteetti oon saanu taistela kautta aikojen. Stina halvaa ette kouluissa opetettas enämpi tornionlaksolaisesta ja saamelaisesta historiasta, ja ette Tornionlakson kulttuuri ja saamelainen kulttuuri jollaki laila liittäs yhtheen opetuksessa. Stina halvaa ette sen sais oppia ruottalaistamisesta,

mutta kans minuriteetitten mailmasta ennen ruottalaistamista. Se tykkää kans ette yhtheiskunnassa pitäs nostaa kulttuuria koskeva tutkimus näkövälle.

Stina muistelee ette hänen lapsila oon tänä päivänä maholisuus lukea koulussa suomea, mutta se toivoo ette net saisit tulevaisuessa maholisuutta oppia meänkieltäki. Päätheeksi Stina sannoo ette hään halusi antaa oman muisteluksen ette tulis tiethoon ette tänä päivänä oon tornionlaksolaisia jokka ei ole saanheet ommaa kieltä oppia, jokka oon epävarmat jos net saava kuttua itteä tornionlaksolaisiksi. Se toivoo ette hään oon saattanu antaa kuan kulttuurin arvosta hälle. ”Mie tunnen ette mie olen enniiten kotona Tornionlaksossa kaikista mailman paikoista”, Stina sannoo.

Figur 5.5 Torne älv, gränsälv/Tornionväylä, rajaväylä

Foto/Kuva: Eva-Lena Aro.

”Utan ett nätverk omkring dig som stöttat dig så är det svårare”

”Lovisa”, som är född på 1980-talet, är uppvuxen vid gränsen vid Torne älv. Hennes familj kommer från båda sidor om älven och under hennes uppväxt var svenska, finska och meänkieli ständigt

närvarande i familjen. Lovisa bor i dag tillsammans med sin man och sina barn på en gränsort på svenska sidan älven.

Rörande sin identitet konstaterar Lovisa att det är en svår fråga eftersom ”vi inte är riktigt svenska och vi är inte riktigt finska”. Lovisa och hennes syskon brukar kalla sig för ”gränsbarn”: ”Vi har farit över bron hela tiden och vuxit upp med båda språken svenska och finska, eller meänkieli som det nu är det som man pratar här. Det är ju inte riksfinska.” Själv kallar hon den meänkieli hon talar för finska. Hon har haft båda språken med sig hela sitt liv och pratar nu finska med sina barn och hennes man pratar svenska med dem.

Lovisa berättar att nästan alla hennes vänner är tvåspråkiga. I skolan fanns ett samarbete med Finland och hon hade fritidsaktiviteter på båda sidor om älven. ”Det har ju aldrig varit en riktig gräns för oss som har vuxit upp där”. Lovisas föräldrar och syskon bor i dag på båda sidor om gränsen och båda språken används i familjen: ”Vi blandar, är vi hos pappa pratar vi mest finska ... och hos mamma mest svenska. Men när mormor och morfar är med pratar vi riktig meänkieli, då blandar vi hejvilt språken.” Lovisas man förstår inte finska så då blandar hon språken för att han ska förstå. Även farmor och farfar på finska sidan pratar mer meänkieli. Hennes syskon bor på finska sidan och är gifta där så när de pratar sinsemellan blandar de också språken. ”Beroende på vilket ord som kommer lättast”, säger hon.

Lovisa ser det som en rikedom att ha två språk. Det har hjälpt henne att få jobb. Det var enklare för henne som tvåspråkig, än för hennes kamrater som bara talade ett språk. Lovisa är lärare och hon har även undervisat i meänkieli. Även om hon sett det som en rikedom i sig att vara flerspråkig, upplever hon att hon tidigare inte varit jätteduktig på vare sig finska eller svenska. Det kände hon starkt när hon började lärarutbildningen i Sverige och det skulle vara grammatiskt korrekt. ”Min svenska är väldigt influerad av finskan. Det är inte riktigt rätt ordföljd och så vidare som man ska ha enligt den svenska grammatiken. Så det har jag fått lära mig i vuxen ålder. Det skulle säkert vara samma om jag började skola i Finland. Man är varken svensk eller finsk. Det är det här typiska på gränsen att vad är man? Vad tillhör vi för språk egentligen?”, säger Lovisa. Även fast hon inte tycker att hennes språk har varit grammatiskt riktigt så fungerar språken i vardagen för henne. Hon har lärt sina barn finska för att hon ser rikedom i att vara tvåspråkig.

Eftersom hennes man inte pratar finska hade det varit lättast om alla pratade svenska sinsemellan, men Lovisa ser det som viktigt att barnen får med sig båda språken.

Lovisa har upplevt att det är vanligare med meänkieli hos äldre som är i hennes mor- och farföräldrars generation. Den generationen talade meänkieli hemma. Hennes föräldrar pratade inte meänkieli utan det var antingen svenska eller finska, även om meänkieli har funnits där. Hennes föräldrar har alltid haft blandade språk och långt tillbaka i slakten har de haft blandade språk, men finskan har varit dominerande från början. Lovisa menar att det är just i generationen kring 1940-talet som talade den ”riktiga” meänkieli där man har specifika uttryck. Dessa uttryck på meänkieli tycker Lovisa är väldigt viktiga att bevara och hon försöker lära sig dem.

Lovisa har hört berättelser från sina morföräldrar – att de var tvungna att tala svenska i skolan och att svenskan ansågs vara ett finare språk. Morföräldrarna gick skolan vid gränsen, så de talade svenska i skolan och meänkieli hemma med sina föräldrar. Lovisa tror inte att detta påverkat morföräldrarnas identitet eftersom de alltid har bott på en gränssort där tvåspråkigheten har varit naturlig. Det kan ha varit annorlunda för deras syskon som flyttade till södra Sverige. Hennes morföräldrar verkar inte värdera språken olika, utan de använder fortfarande finskan i dag och är väldigt öppna med att det är okej att vara tvåspråkig. Lovisa har ändå hört berättelserna om att det var annorlunda förr, men det är inget som hennes morföräldrar visat för sina barnbarn. ”Lovisas” gammelfarmor, som nyligen gick bort, kom från Finland och tog sig över till Sverige under kriget när hon bara var 18–19 år. Hon var tvungen att lära sig svenska för ”man skulle inte prata finska”. Lovisa märkte att gammelfarmor hade något kvar från de erfarenheterna då hon bara ville tala svenska. Det var först när hon blev äldre som hon började prata finska igen. Lovisa menar att det syntes mer hos gammelfarmor att hennes erfarenheter hade påverkat henne och vilket språk som var accepterat.

Lovisa känner till skammen och känslan kring språket som vissa har fått från sina föräldrar och deras föräldrar, men hon har inte upplevt det i sin familj. Hon har hört berättelser från sin mamma om att barnen som kom till högstadiet från en av de mindre byarna knappt kunde svenska och att de bröt på finska. Lärarna på skolan där mamman gick var väldigt hårda och eleverna var tvungna att tala

svenska. Lärarna kunde håna eleverna för att de bröt på finska. Men Lovisa tror att just för att tvåspråkigheten alltid har varit stark i hennes hemby har den problematiken inte riktigt funnits på samma sätt. Hon vet inte om det är så eller om det är främst i hennes familj och släkt, men hon upplever att det är så i hennes hemby vid gränsen.

Lovisa berättar att hon fick hemspråksundervisning i finska i skolan: ”Men det var aldrig riktigt bra.” Undervisningen var inte utformad för elever som redan hade en grund i finska och nivån var så låg att den inte gav något. Hon upplever att det fortfarande är så med finska- och meänkieliundervisningen i grundskolan. De som är tvåspråkiga hemifrån har ingen nytta av den undervisningen som inte är anpassad efter deras nivå, så de väljer att hoppa av. Det tycker Lovisa är synd.

Lovisas äldsta barn ska snart börja i förskolan. Där kan föräldrarna välja vilket språk lärarna ska använda. Lovisa och hennes man har valt att lärarna ska tala både finska och svenska med barnen. Redan innan första barnet föddes bestämde Lovisa att hon skulle tala finska och det har hon också gjort. Ibland pratar hon svenska inför barnen, exempelvis när de har gäster eller när barnen har kompisar som inte kan finska så att alla ska förstå. Men när hon talar direkt med barnen blir det finska eller meänkieli. Barnen svarar på svenska, men 5-åringen har nu börjat svara på finska och det tycker Lovisa är jätteroligt. Hon vet att han kan för han pratar finska med Lovisas släktingar. Lovisa berättar att hon bara fått positiva reaktioner på att hon talar finska med sina barn. Även äldre människor som kan språket, men inte har fört över det till sina barn brukar säga till henne att de borde också ha gjort så med sina barn.

Skulle det behövas stöd för föräldrar i tvåspråkiga familjer, frågar intervjuaren. Lovisa svarar: ”Ibland är det ju jobbigt och det hade kanske varit kul att ha något forum där man kan prata med andra familjer som gör likadant och se vilka problem dom möter på vägen och hur man kan lösa dom.” Hon tänker att det kan vara ännu mer fördelaktigt för föräldrar som själva inte är så starka i språket att även kunna läsa någon kurs på sidan om när de lär sina barn. Det hade varit bra att ha något material som föräldrarna skulle kunna utgå ifrån när de lär sina barn meänkieli. ”Det finns väl mycket, men jag tycker att informationen inte alltid kommer fram. På Polarbibblo exempelvis. Men det är inte så tydligt att det finns”, säger hon. Hon själv glömmer att gå dit med barnen och

skulle gärna ha bättre information eller påminnelser om att det finns. Eftersom Lovisas familj bor nära Finland och har en daglig kontakt med familj och släkt där som talar finska, blir det enklare för henne att motivera sig till att orka fortsätta med finskan med sina barn. ”Utan ett nätverk omkring dig som stöttar dig så är det svårare. Det är tråkigt att det är så, men jag tror det.”

Som lärare har Lovisa även undervisat i meänkieli, på plats på hemorten och på distans för elever i södra Sverige. Hon upplevde att det var väldigt svårt att undervisa, inte för att hon inte kan språket utan för att det finns så många nyanser i språket. Språket skiljer sig om man kommer från Pajala, Övertorneå eller Rantajärvi. Så när hon hade klasser med barn från olika delar av Tornedalen hade de olika ord för samma sak. Till exempel för färgen brun säger vissa pruuni, pryyni eller ruskea. Då hamnade hon i dilemmat över vilket ord som var rätt, vilket gjorde undervisningen väldigt svår. Dessutom finns det inte så mycket undervisningsmaterial att använda sig av, så hon fick skapa eget material. I de lägre åldrarna fanns det mer material, men i högre nivåer finns det knappt något alls. Lovisa påpekar att det även var väldigt barnsligt material, som inte passar till ungdomar eller äldre. Så när hon lärde ut till högstadiel elever som var nybörjare ville de inte lära sig på det barnsliga sättet som nybörjarmaterialet var på. Det tog väldigt mycket tid för henne att fixa eget material och krävde även mycket kreativitet. Det var lättare att undervisa på plats då de började undervisningen från lägre åldrar. Klasserna var uppdelade efter ålder och eftersom de bodde och kom från samma område i Tornedalen hade alla samma nyans av språket, till exempel använde alla samma ord för brun. Barnen på distans kom från hela språkområdet så vissa kom exempelvis från Gällivaretrakten där de använder ord som Lovisa aldrig hade hört.

Vad bör man göra för att förbättra undervisningssituationen i meänkieli, frågar intervjuaren. Lovisa tycker att det behövs bra undervisningsmaterial som är lättillgängligt för lärarna. Att ta fram eget material tar för mycket tid och lärare har redan begränsat med tid. ”Man vill ju att det ska bli bra”, säger Lovisa och föreslår att det borde finnas undervisningsmaterial som det finns för andra ämnen och språk. Exempelvis kopieringsmaterial som läraren kan utgå ifrån och anpassa. Lovisa tycker även att det behövs en kort kurs för dem som ska undervisa meänkieli. De som lär ut meänkieli kan

det muntligt, men att skriva det kanske inte alltid är så enkelt. När Lovisa själv skriver på meänkieli så drar det åt finskan eftersom hon har fått lära sig att skriva på finska och inte på meänkieli.

Lovisa har aldrig själv reflekterat över att hennes liv, att bo och leva vid gränsen, kanske är något speciellt – att ständigt åka över till andra sidan och att tvåspråkigheten alltid har varit en del av hennes vardag. Tvåspråkigheten är naturlig för Lovisa och hennes familj och det har pågått i generationer bakåt. De har alltid pratat bägge språken och blandat dem mitt i konversationer. ”Vi har pratat det som passar bäst i situationen”, avslutar Lovisa.

”Ilman tukiverkotta ympäri se oon hankalampi”

”Lovisa”, joka oon 1980:n luussa syntyny, oon kasunu rajala Tornionväylälä. Perheensä tullee kummaltaki puolen väylää ja hänen lapsuuen ja nuoruuen aikana ruottin kieli, suomen kieli ja meänkieli kuulut perheessä sujoksensa. Lovisa assuu tänä päivänä hänen miehen ja hänen lapsitten kans yhessä Ruottin puolela väylää rajapaikkakunnala.

Itenttiteetistä Lovisa sannoo ette se oon vaikea asia, ko ”met emmä ole oikeen ruottalaisia emmäkä met ole oikeen suomalaisia”. Lovisa ja hänen siskot pruuukaava kuttua itteä ”rajalapsiksi”: ”Met olema alinomhaan kulkenheet sillasta poikki ja kasunheet kummalaki kielelä, ruottin ja suomen kielen kans, eli meänkieltä, jota täälä nyt saarnathan. Sehään ei ole suomensuomea.” Se kuttuu itte sitä meänkieltä, jota hään saarnaa, suomeksi. Sillä oon ollu kummakki kielet myötä koko elämän aijan ja saarnaa nyt suomea hänen lapsitten kans, ja hänen mies saarnaa niile ruottia.

Lovisa muistelee ette kohta kaikki hänen kaverit oon kakskieliset. Koulussa oli yhtheistyötä Suomen kans, ja hällä oli kummalaki puolen väylää vapa-aijan harrastuksia. ”Eihään se ole koskhaan ollu meile, jokka olema täälä kasunheet, oikea raja”. Lovisan vanhukset ja siskot asuva tänä päivänä kummalaki puolen rajaa ja perheessä käytethiin kumpaaki kieltä: ”Met sekotamma. Jos met olema papan tykönä niin met saarnaama valtapäästä suomea ... ja mamman tykönä valtapäästä ruottia. Mutta ko äitinäiti ja äitinisä oon matkassa niin met praatima oikeata meänkieltä, silloin met sekotamma kieliä aivan villisti.” Lovisan mies ei käsitä suomea, niin se sekottaa kieliä ette se

käsittäis. Ämmi ja äijäfaari Suomen puolela saarnaava kans enämpi meänkieltä. Hänen siskot asuva Suomen puolela ja oon käynheet sielä vihilä, ette net sekottava kans kieliä ko net keskenänsä saarnaava. ”Se riippuu siitä, mikä sana se helpoimiten tullee”, se sanoo.

Lovisa pittää kahta kieltä rikhautenna. Se oon auttanu häntä saamhaan töitä. Se oli helpompi hälle kaksikielisennä ko hänen kaverille, jokka saarnasit tyhä yhen kielen. Lovisa oon koulunopettaja ja oon opettannuki meänkieltä. Vaikka se pittää monikielisyyttä sinänsä rikhautenna, se pittää ette hään ei ole ennen ollu kolon hyä kummassakhaan kielessä, ei suomessa eikä ruottissa. Sen se tunki koasti ko hään alko opettajankouhluun Ruottissa ja ko se piti olla kieliopilisesti oikeen. ”Minun ruothiin oon vaikuttannu suomen kieli. Se ei ole aivan oikea sanajärjestys ja sen semmosia, mitä ruottin kramatiikin jälkhiin pitäs olla, ette sen mie olen raavhaana ihmisennä saanu oppia. Se olis varmasti sama asia jos mie alkasin Suomessa kouhluun. Sitä ei ole ruottalainen eikä suomalainen. Se oon rajala tyyppistä, ette mitä sitä oonkhaan? Mihinkäs kiehleen met oikeastamyöten kuuluma?” Lovisa sanoo. Vaikka se ei tykkääkhään ette hänen kieli oon ollu kramatiikin jälkhiin oikea, niin hällä toimiva kielet arkipäivässä. Se oon opettannu omile lapsile suomea, ko se pittää kaksikielisyyttä rikhautenna. Ko hänen mies ei saarnaa suomea se olis ollu helpointa ko kaikin olisit saarnanheet ruottia keskenänsä, mutta Lovisa pittää tärkeännä ette lapset saisit kummakki kielet matkhaan.

Lovisa oon kokenu ette meänkieli oon enämpi valtana vanheemitten ihmisitten kesken, hänen äitin ja isän vanhuksitten sukupolvessa. Se polvi saarnasi kotona meänkieltä. Hänen vanhukset ei saarnanheet meänkieltä, vain se oli jompaakumpaa, ruottia eli suomea, vaikka meänkieli oli aina ollu siinä. Hänen vanhuksilla oli aina sekalaisia kieliä ja kauas takapäin suussa oli sekalaista kieltä, vaikka suomi oon alunperin ollu valtana. Lovisa meinaa ette juuri 1940:n luussa eläny sukupolvi saarnasi ”oikeata” meänkieltä vasituila sanoila. Lovisa pittää näitten meänkielen sanoitten säilyttämistä tärkeännä, ja freistaa oppia niitä.

Lovisa oon kuulu muisteluksia hänen äitin vanhuksilta – ette net häyt saarnata ruottia koulussa, ja ette ruottia piethiin fiinimpännä kielenä. Äitin vanhukset kävit rajala koulua, ette net saarnasit koulussa ruottia ja meänkieltä kotona heän vanhuksitten kans. Lovisa ei usko ette se oon vaikuttannu äitin vanhusten itenttiteethiin, ko net

oon aina asunheet rajapaikkakunnalla missä kaksikielisyys oon ollu luonolista. Se oon saattanu olla erilaista niitten siskoila, jotka siiryt Eteläruohtiin. Hänen äitin vanhukset ei näyttänheet arvostavan kieliä eri laila, vain net käyttävä vielä tänäki päivänä suomea ja oon kolon aukeimet sen kans ette sen saapii olla kaksikielinen.

Lovisa oon kuitenkin kuulu muisteluksia entisistä aijoista, ette silloin oli erilaista, mutta se ei ole mithään mitä hänen äitin vanhukset oon näyttänheet lapsenlapsile. Lovisan ämmin äiti, joka vasta-aikhoin kuoli, tuli soan aikana Suomesta Ruohtiin poikki tyhä 18–19:n vuoen vanhaana. Se joutu ophiin ruottia ko ”suomea ei pitäny saarnata”. Lovisa huomasi ette ämmin äitilä oli jotaki jäljelä niistä kokemuksista ko se halusi tyhä ruottia saarnata. Vasta vanheempanna se oon alkanu saarnaamaan suomea uuesti. Lovisa meinaa ette se näky enämpi hänen ämmin äitilä, ette sen kokemukset olit vaikuttanheet sille sen puolesta, mitä kieltä hyäksythiin.

Lovisa tietää häpeästä ja kielen tunnosta, mitä jokku oon saanheet heän vanhuksilta ja niitten vanhuksilta, mutta se ei ole omassa perheessä tuntenu sitä. Se oon mammalta kuulu muisteluksia lapsista, jotka tulit jostaki pikkukylästä yliastheele kohta ruottia ossaamatta ja suomeksi murtamalla. Koulunopettajat mamman koulussa olit kolon koat ja oppilhaila oli pakko saarnata ruottia. Koulunopettajat saatoit pilkata oppilhaita suomen murtheesta. Lovisa kuitenkin usko ette semmosia hankaluuksia ei ole sillä laila ollu hänen kotikylässä, justhaans ko kaksikielisyys oon aina ollu voimakas sielä. Se ei tiä jos se oon niin, vai jos se oon tyhä hänen perheessä ja suussa niin, mutta se pittää ette se oon semmosta hänen kotikylässä rajala.

Lovisa muistelee ette hään sai koulussa suomen kotikielenopetusta, ”mutta se ei ollu koskhaan oikeen hyä”. Opetus ei sopinu oppilhaile, joila oli entistänsä suomen kielen alustavia taitoja, ja taso oli niin matala ette se ei antanu mithään. Se pittää ette suomen ja meänkielen opetus peruskoulussa oon vieläki samanlainen. Kaksikielisistä koista tulevilla ei ole hyötyä opetuksesta, joka ei ole heän tasosta, ja niin net heittävä siitä poijes. Lovisa tykkää ette se oon vahinkoa.

Lovisan vanhiin lapsi alkaa hetin leikkikouhluun. Sielä vanhukset saattava valittea mitä kieltä koulunopettajat käyttävä. Lovisa ja hänen mies oon valitteenheet ette koulunopettajat puhuva kumpaaki, suomea ja ruottia, lapsitten kans. Jo ennen ensimmäisen lapsen syntymää Lovisa päätti saarnata sille suomea, ja niin hään oonki tehny. Välhiin se praatii lapsitten eessä ruottia, niinku silloin ko

niilä oon viehraitä eli sillon ko lapsila oon suomea taitamattomia kaveria ette kaikin käsittäisit. Mutta sillon ko se saarnaa suohraan lapsile niin se tulee suomea eli meänkieltä. Lapset vastaava ruottiksi, mutta viienvuotias oon nyt alkanu vasthaan suomeksi, mikä Lovisan mielestä oon kolon mukava. Se tietää ette se ossaa, sillä se saarnaa Lovisan sukulaisitten kans suomea. Lovisa muistelee ette ihmiset tykkäävä aivan hyvin ko hään saarnaa lapsitten kans suomea. Vanheematki ihmiset, jotka ossaava kieltä mutta ei ole siirtänheet sitä omile lapsile, pruuukaava sanoa sille ette hetki olisit häätynheet niin tehjä.

Häätysitkös kaksikielisitten perheitten vanhuksset saaja tukea? saarnauttaja tutkii. Lovisa vastaa: ”Välistähään se oon ankara ja olis piian ollu mukava ko olis ollu joku foorymi, missä saattas saarnata muitten samoten tekevitten perheitten kans, ette näkis minkälaisia hankaluuksia niilä oon matkan varrela, ja kunkas niitten kans pärjäis.” Se hunteeraa ette se saattas olla vielä parempi vanhukseille, joila oon heiko kieli, saaja käyjä jotaki kursia samala ko net opettava omia lapsia. Se olis ollu hyä ko olis ollu jotaki materiaalia olemassa, millä vanhuksset saattasit alkaa opettaessansa lapsile meänkieltä. ”Sitä tietenki oon paljon, mutta minusta tieto ei aina tule perile, niinku Polarbibliotekissä. Mutta se ei aina ole niin selvää ette sitä löytyy”, se sannoo. Itte hään unheuttaa käyjä sielä lapsitten kans, ja hään tykkäis ko sais parempaa tietoa eli muistutuksia ette semmosta löytyy. Ko Lovisan pere assuu niin likelä Suomea ja oon jokapäiväsessä tekemisessä sielä asuvan suomea puhuvan perheen ja suun kans, hään helpomin löytää voimaa ette hään jaksaa jatkaa opethaan lapsile suomea. ”Ilman tukiverkotta ympäri se oon hankalampi. Se oon ikävä ette se oon siihen laihiin, mutta niin mie uskon.”

Koulunopettajanna Lovisa oon kans opettannu meänkieltä, paikan päälä kotipaikkakunnala ja Eteläruottin oppilhaile. Se piti opettamista hankalanna, ei sillä ette hään ei kieltä ossais, mutta ko kieli vaihtuu niin paljon. Kieli oon erilainen Pajalassa, Mataringissa ja Rantajärvessä, ette sillon ko hällä oli luokkia, joissa oli lapsia eri puolilta Tornionlaksoa, niin net sanoit saman asian erhiin laihiin. Esimerkiksi pruuunta färiä sanothiin pruuuniksi, pryyniksi eli ruskeaksi. Sillon sillä oli hankala tietää mikä sana se oli oikea, mikä teki opettamista hankalaksi. Tämän lisäksi ei ollu niin paljon opetusmateriaalia käyttä, ette hään sain tehjä ommaa materiaalia. Matalampia ikäluokkia varten löyty enämpi materiaalia, mutta

korkeamman tason materiaalia ei ollu paljon ollenkhaan. Lovisa huomauttaa kans ette se oli kolon lapselista materiaalia, mikä ei sopinu nuorile eli vanhoile. Ette sillon ko hään opetti vasta-alkusia yliastheen oppilhaita niin net ei tykänheet oppia niin lapselisella mallila ko vasta-alkajitten materiaalissa. Se otti kolon paljon aikaa hällä laittaa ommaa materiaalia ja vaati paljon luovuuttaki. Se oli helpompi opetta paikan päälä ko opetusta alotethiin matalammalta iältä. Luokkia jaethiin iän jälkhiin, ja ko kaikin asut ja tulit samalta perältä Tornionlaksosta niin kaikila oli sama kielimuoto. Esimerkiksi kaikin käytti sammaa sanna puunista. Tistansila opetettavat lapset tulit koko kielialuheelta, ja jokku tulit esimerkiksi Jellivaaran puolelta, missä käytethään semmosia sanoja mitä Lovisa ei ole koskhaan kuulu.

Mitäts sen häätys tehjä ette meänkielen opettamisen mahdollisuuet tulisit paremaksi? saarnauttaja tutkii. Lovisa pittää ette se tarttethaan hyyää opetusmateriaalia, mikä oon opettajille helppo käyttää. Oman materiaalin tekeminen viepii liika paljon aikaa, ja koulunopettajilla oon jo vähän aikaa. ”Senhään halvaa ette kaikki tulis hyä”, Lovisa sanoo ja ehottaa ette sitä pitäs olla opetusmateriaalia niinku muissa aiheissa ja kielissä, esimerkiksi kopieerinkimateriaalia, mistä koulunopettaja saattas alkaa ja sovittaa sitä. Lovisa tykkää kans ette tarttethaan pikku kursia meänkielen opetajille. Meänkieltä opettavat ossaava sen suulisesti, mutta kirjottaminen ei piian ole niin helppoa aina. Ko Lovisa itte kirjottaa meänkielelä se vettää suomen kieheen, ko hään oon itte oppinu kirjothaan suomeksi eikä meänkielelä.

Lovisa ei ole koskhaan itte hunteerannu ette hänen elämä, rajala asuminen, piian olis jotaki eriskummalista – sujoksensa kulkea toisele puolele, ja kaksikielisyys oman arkipäivän osana aina. Kaksikielisyys oon Lovisale ja hänen perheele luonolista, ja oon ollu monta sukupolvea takapäin olemassa. Net oon aina saarnanheet kumpaaki kieltä ja sekottanheet niitä ko oon praatittu. ”Met olema saarnanheet sitä, mitä siinä paikassa parhaiten oon sopinu”, Lovisa sanoo päättheeksi.

”Så här var det, nu måste något gro i askan”

”Lisa” är en ung¹ kvinna som är uppvuxen i Pajala kommun. Som vuxen har hon även bott i Finland under ett antal år. Numera bor hon i södra Sverige tillsammans med sin familj. Hennes pappa är från Tornedalen och mamman är inflyttad från norra Finland. Lisa har funderat en hel del kring sin identitet och sitt språk.

Lisas pappa, som är född på 1950-talet, kommer från en mindre by och i hans barndomshem talade man meänkieli. Han talade meänkieli tills han började skolan. I skolan fick han inte tala sitt modersmål utan blev tillsagd att tala svenska. Lisa berättar att hennes farmor gått i arbetsstuga. Hon och de andra barnen i arbetsstugan fick stryk om de pratade finska. ”Där tänker jag att det har lagt grunden för det här språktraumat”, säger Lisa. De fick örfilar när de pratade finska och Lisa förstår att det måste ha varit jobbigt för farmor då hon bodde på arbetsstugan och bara fick åka hem på loven. Farmors familj var fattig och hennes barndom var tuff.

Lisa berättar att hon kunde märka en skillnad i språkanvändningen av meänkieli och svenska bland farmodern och hennes syskon. De använde även svenska ord när de talade meänkieli. Lisa uppfattade det som att när de talade svenska använde de ”auktoritetsens röst”, till exempel när de var in på kommunen så använde de svenskan. Det var väldigt tydligt när ”auktoriteten kommer uppifrån” att det var svenska som gällde och i andra sammanhang var det meänkieli som talades. ”Som att man hyser något agg mot det [svenska]”, säger Lisa.

Märkte du att rösten eller tonfallet ändrades beroende på språk, frågar intervjuaren. ”Ja, helt och hållet.” Lisa beskriver det som att farmor hade en identitet på svenska och en på meänkieli. När farmodern pratade svenska fanns det en distans, hon pratade inte om saker som var nära henne själv. Hennes känslspråk var meänkieli. Lisa upplevde att hennes farmor var sig själv på meänkieli. Farmoderns svenska försvann helt innan hon dog, och på slutet talade hon bara meänkieli. När Lisa var barn pratade hon finska med sin farmor. När Lisa sedan började skolan och svenskan blev en större del av hennes liv pratade hon svenska med farmor. Hon har inga minnen av att hon har pratat finska med sin farmor i vuxen ålder.

¹ Födelseår framgår inte av referatet av intervjun.

Lisa berättar att hennes egen skoltid var bra. Livet i byn var bra och det fanns många fritidsaktiviteter för barn. Lisa och en annan tjej, som båda hade mammor från Finland fick hemspråksundervisning på finska i lågstadiet. De ville absolut inte lära sig meänkieli, och i dag funderar hon på varför det fanns ett sådant motstånd. ”Vi ville ha finska, för det var ett riktigt språk”, berättar Lisa. Men hon vet inte var de plockade upp den attityden, eftersom det är nedsättande mot en del av ens egen kultur. Det fanns en tredje tjej i hemspråksundervisningen som inte hade någon finsk förälder. Den tjejen har senare berättat att hon kände sig så dum för att hon hade lärt sig meänkieli hemifrån och när de lärde sig ”riktig” finska så hängde hon inte med. Det var andra ord och på ett annat sätt på finska. Undervisningen var inte anpassad till barn med meänkieli som hemspråk, berättar Lisa. Alla tre tjejerna hade samma läroböcker, det fanns ingen särskild bok för tjejen som talade meänkieli. Lisa berättar också att de ”gjorde en grej” av att de absolut inte ville lära sig meänkieli och förstår i dag inte alls var det har kommit ifrån. ”Någonstans har det ju kommit ifrån”, säger hon. Lisa tror att det kan ha handlat om att deras mammor var finskspråkiga och inte meänkielitalande och att de ville lära sig sina mödrars språk. Lisa vet inte vad som hände med den tredje tjejen, som hoppade av efter ett tag för att hon inte hängde med i finskundervisningen. Skolan fångade inte upp henne i sin modersmålsundervisning. ”Tiden var kanske inte mogen då”, menar Lisa.

Lisa berättar att när hon bodde i Finland som vuxen upplevde hon att man i Finland hade en större stolthet över sitt ursprung från norra Finland, till skillnad mot hur det är i Sverige. I Finland kan det ses som status. Lisa har funderat över vad tornedalsk kultur egentligen är. Hon har känt att ”vi har inte odlat vår kultur”. Hon kopplar det till skam: ”om du får med dig en skam i kulturen eller i barndomen, då tystnar du och tystnaden leder till att du inte främjar. Då har du inget att vara stolt över och då tappar du saker som leder till en tomhet eller okunskap om var du kommer ifrån, historien, hur den är betydelsefull för dig.”

När hon har pratat med sin kompis i Stockholm, som också kommer från Tornedalen, så har de kommit fram till att de inte vet vad tornedalsk kultur är. ”Vad är det!?! Jag vet inte!” säger hon. Hon har även haft samtal med sin familj om vad de tycker att det är. Då har de pratat om storbak, kvinnor som månar om hemmet,

gråterskor. Lisa tänker att det låter som 1800-talet och att det inte handlar om nutiden. Tankarna dyker då upp om att det inte finns någon nutidskultur och hon frågar sig ”om vi har tappat allting på grund av tystnaden i följd av skammen”.

Var tror du att den här skammen har kommit ifrån, frågar intervjuaren. Lisa tror att det handlar om att man inte har fått prata sitt språk och att det är där grunden finns. Människor har inte fått uttrycka de orden som är viktiga för dem och då kan de inte heller odla kulturen. ”Skammen är ett extremt effektivt sätt att få bort olika kulturyttringar eftersom det också är skamligt att skämmas. Får man inte prata om det, kommer det aldrig komma fram”, säger hon.

Innan denna intervju har Lisa frågat sina vänner om vad de tänker att tornedalsk kultur är och det var en som sa att tornedalingar har en skam. Lisa tänkte då att ”det kan ju inte vara kulturen, att vi skäms. Det blir ju knäppt då för det kan vi ju inte föra [kulturen] vidare.” Lisa kan se skammen i sin egen familj, i sin pappa, i att han inte har tagit för sig i saker. Han var duktig i skolan, men inte gjort alla saker han har pratat om och Lisa har kopplat det till Tornedalen – ”inte kan jag åka härifrån, jag har ju ingenting där”. Hon ser en koppling till att man inte ser att Tornedalen tillhör resten av Sverige. Att flytta exempelvis till Östersund är som att flytta till ett främmande land. Hon ser att det har lett till en passivitet, att man inte tar för sig.

Kan det ha med självbilden att göra, undrar intervjuaren. Det tror Lisa, men tycker att det är svårt att avgöra om det är Tornedalen eller en persons specifika psykologiska karaktär. Men det är något som har påverkat detta. Det finns en tanke om att man inte har någonting att ge ”för det man har haft att ge är det som staten vill utplåna”, säger hon och kommenterar att det var lite starkt uttryckt men ”ni förstår vad jag menar”.

Lisa tror att skammen även påverkat henne. Under studietiden i södra Sverige sa en lärare en gång något nedsättande om Tornedalen. Lisa sa dock ingenting i klassrummet eller till läraren för hon skämdes. Hon har tänkt många gånger efter det att hon borde ha sagt något: ”varför sa jag ingenting. På sätt och vis är vi precis likadana som ni. Vi studerar, har yrken och det är inget konstigt med det”, säger hon. Då var Lisa fortfarande i ”skamperioden” som hon benämner det och ser skammen som något väldigt ohälsosamt.

Numera bär inte Lisa längre på skam- eller underlägsenhetskänslor i relation till sin bakgrund. Hon är högutbildad och har ett högstatusjobb. Men hon har absolut känt av att inte platsa i ”finkulturen” för att tornedalingar inte tillhör den, ”utan är mer nära naturen”. Hon beskriver det som att ”man tillhör en annan typ av människor. Man kommer aldrig kunna vara i finkulturen för att man inte kan bete sig”. Hon tänker att ”det sitter mycket i ens eget huvud och att det kommer från försvenskningpolitiken”.

Lisa berättar att åren med arbete i Finland stärkt henne. Hon använde finska i arbetet och hon fick en känsla av komma hem när hon flyttade dit. Genom sin finske make och hans familj fick hon en koppling till Finland. Både i hennes och i makens familj fanns också en koppling till finska Karelen. ”Där slöts cirkeln på något sätt”, berättar Lisa.

När gick du från att känna skammen till stolthet, undrar intervjuaren. Det var först när Lisa började jobba i Finland. För henne var det nyckeln att komma in i den miljön. Nu när hon har börjat jobba i södra Sverige är hon helt öppen med sitt tornedalska ursprung. Och hon kan bära den finska, tornedalska och svenska kulturen parallellt. Hon talar svenska med sina barn och maken talar finska med dem. Sinsemellan pratar Lisa och hennes make både finska och svenska hemma. De pratar inte meänkieli hemma ännu för att Lisa har inte lärt sig det, vilket hon tycker är trist. Hennes pappa brukar säga några ord på meänkieli till barnen så de ska lära sig.

Vad önskar Lisa för sina barn? Lisa svarar: ”Absolut ingen skam”. Lisa försöker aktivt motarbeta skammen. Barnen går i en skola där de pratar både svenska och finska. I den skolan finns den sverigefinska identiteten som inte finns i Tornedalen, men hon ser att det är en port till att omfamna de båda delarna och att det kan få finnas två delar, kulturellt och språkligt. Lisa tycker att det är jätteviktigt. Hon planerar att berätta om skammen och hur det har varit när barnen blir äldre, så fort de är mogna för det. Hon tänker att det hade varit bra om hennes pappa hade sagt det till henne, men förstår att han kanske inte hade verktygen då att prata om vad han känner och varför vi ser så här på oss själva. Lisa tror inte att han förstod det förrän långt senare i livet. Hon ser att det är viktigt att synliggöra den delen. När det gäller upprättelse och försoning

lyfter Lisa behovet av mer fokus på undervisning i meänkieli och att det behövs mer studiematerial.

Om du tänker på din skoltid, finns det något där som du hade önskat dig som du kan tänka dig att dina barn borde få i dag, frågar intervjuaren. Lisa önskar att hon hade fått ta del av Tornedalens historia och kultur under sin skolgång. Hon har två tjocka böcker om Tornedalens historia, men de är så otillgängliga. Hon ser att det hade behövts något mer tillgängligt och något som odlar den kulturella stoltheten i undervisningen. ”Det hade varit viktigt, för det fick inte vi”, säger hon.

Finns det någon upprättelse som motverkar att den här skammen fortsätter? ”Jag vet inte riktigt, men jag skulle vilja gräva i det här”, svarar Lisa. Hon tänker att kommissionens arbete blir en viktig pusselbit och att det kommer att vara jätteviktigt att få fram allting och se vad som har hänt och hur det har påverkat folk. Det är kanske något som följer av kommissionens arbete, något som kan främja och odla kulturen och den positiva delen. ”Jag tror att man måste ta tag i dom mörka delarna för att kunna gå till botten med de här jobbiga känslorna.” På ett kollektivt känslomässigt plan ser hon att detta kanske är syftet med kommissionen. ”Så här var det, och nu måste något gro i askan”, säger hon, men hon vet inte exakt vad det skulle kunna vara. De praktiska åtgärderna beror på vad kommissionen kommer fram till. Hon har en långsiktig vision om att tornedalingar ska få känna att det är okej och ett erkännande att en försvenskingsprocess har hänt, att tornedalingar har blivit nertystade och det har påverkat människor på x och y sättet. Slutligen att det som har skett är fel och tornedalingar ska få fortsätta att läsa meänkieli och främja sin kultur. Hon vill att minoriteten ska bli av med skammen helt och hållet, att man ska prata om det. Lisa säger att det skulle vara jättehärligt om Sverige kände en liknande stolthet över norra Sverige som Finland uttrycker. Men hon funderar om det är en följd av en lång process eller om det går ens att göra i en stöt.

Hur tänker Lisa att tornedalingar reagerar inför denna utredning? Lisa har följt debatten och har läst Tornedalingar i Uppsalas artikel² som säger att allt har varit bra och motsätter sig att det har skett ett övergrepp. Lisa säger att det också kan få finnas en sådan känsla.

² Lisa menar sannolikt en debattartikel i Svenska Dagbladet den 4 maj 2020 ”Tornedalingar har inte varit förtryckta”, <https://www.svd.se/a/70vqko/tornedalingar-har-inte-varit-fortryckta>.

Hon ser det perspektivet som en förnekelse och en skam över att vi ”skämdes i 100 år”. ”Det blir som ett misslyckande för sitt eget ursprung genom att man har gått och försökt att trycka bort det.” Hon ser att det är självklart att det finns en motreaktion i samma tanke som hon uttryckte tidigare ”Jaha är det här vårt arv, att skämmas, då vill man inte ens ta tag i det med tång. Det är lättare att förneka det och säga att det är gnällspikar som bor där uppe.”

Lisa har fått höra från personer som inte kommer ifrån Tornedalen att ”vadå, ni är väl helt vanliga svenskar, det finns väl inget speciellt med er kultur ... Det är ju som en landsbygdsort”, säger hon och ser detta som en följd av tystnaden och skammen, att man inte har fått odla kulturen och då har den dolts. Det försvinner till slut när den känslan har ingjutits i människor. Hon påpekar att då ser vi ut som att vi är vanliga svenskar utåt sett.

Det finns ett arbete för att ta fram en kulturinstitution, vad tänker du om det, frågar intervjuaren. ”Ja, det låter ju jättebra.” Lisa tycker att det är ett jättebra förslag med en tornedalsk kulturinstitution. Hon vet inte hur mycket det går att ändra i läroplanen så det har en inverkan på undervisningen om Tornedalen, men att ha en institution som Åjtte³ fast för tornedalingar skulle kunna få betydelse. Det är viktigt att förstå mekanismerna som finns bakom allt. Hon är också nyfiken på om det kan finnas liknande exempel i andra delar av världen där folk har tystats och utplånats sin kultur. Man kan synliggöra mekanismerna som har pågått och pågår. Detta är jätteviktigt för tornedalingar, speciellt för dem som inte har reflekterat lika mycket kring detta. Lisa har själv burit med sig det här hela tiden. Lisa avslutar samtalet med att påpeka att det är självklart att många barn fick stryk under den mer auktoritära tiden i skolan. Men barnen i Tornedalen fick stryk därför att de talade sitt modersmål.

”Tämmöstä se oli, ja nyt pittää tuhasta jotaki kasuta”

”Lisa” oon nuori vaimo⁴, joka oon Pajalan kunnassa kasunu ylös. Raavhaana se oon kans asunu jonku vuoen aijan Suomessa. Nykyhään se assuu Eteläruottissa perheen kans yhessä. Pappansa

³ Åjtte – svenskt same- och fjällmuseum i Jokkmokk.

⁴ Syntymävuosi ei ilmene interjyyvin yhteenveosta.

oon Tornionlaksosta ja mammansa Pohjossuomesta siirtynyt. Lisa oon hunteerannu uhkalaila omasta itenttiteetistä ja kielestä.

Lisan pappa, joka oon 1950:n luussa syntynyt, tulee pikkukylästä ja hänen lapsueen kotona saarnathiin meänkieltä. Se saarnasi meänkieltä siihen saakka ko hään alko kouhluun. Koulussa ei saanu äitinkieltä saarnata, vain sitä käskethiin ruottia saarnata. Lisa muistelee ette hänen ämmi kävi työtuvassa. Sitä ja toisia työtuvan lapsia pieksethiin suomen saarnaamisesta. ”Mie piän ette sieltä se tuli tämän kielitrauman pohja”, Lisa sanoo. Niitä lyöthiin korvale jos net suomea saarnasit, ja Lisa käsittää ette se oon häätyntä olla ämmile ankara ko se asu työtuvassa ja sai tyhä luvale lähteä kotia. Ämmin pere oli köyhä ja hänen lapsuus koa.

Lisa muistelee ette hään huomasi välin meänkielen ja ruottin kielen käyttämisessä ämmin ja sen siskoitten kesken. Net käytit ruottin sanoja kans ko net saarnasit meänkieltä. Lisa piti ette net käytit ”auktoriteetin ääntä” ko net ruottia saarnasit. Esimerkiksi ko net kävit kunnankontturilla niin net käytit ruottin kieltä. Se oli kolon selvä ko ”auktoriteetti tulee ylhäältä”, ette sillon piti olla ruottia, ja muissa paikoissa saarnathiin meänkieltä. ”Niinku net vihasit sitä [ruottalaista]”, Lisa sanoo.

Huomasiks sie ette ääni eli sävy muuttu kielestä riippuen? saarnauttaja tutkii. ”Joo, koppinensa.” Lisa pannee sen sillä laila ette ämmilä oli toinen ruottinkielen itenttiteetti ja toinen meänkielinen. Ko ämmi saarnasi ruottia niin siinä oli tistansia. Se ei saarnanu asioista, jotka olit hälle ittele likheisiä. Hänen tuntokieli oli meänkieli. Lisa piti ette hänen ämmi oli ittensä meänkielelä. Ämmilä katosi ruotti koppinensa ennen kuolemaa, ja loppupäästä se praati aivan meänkieltä. Lisan lapsuuen aikana hään saarnasi aivan suomea ämmin kans. Sitte ko Lisa alko kouhluun ja ruottin kieli sai hänen elämässä enämpi siiia niin se alko praathiin ämmin kans ruottia. Sillä ei ole muistoja siitä, ette hään olis suomea saarnanu ämmin kans raavhaana.

Lisa muistelee ette hänen oma kouluaika oli hyä. Elämä kylässä oli hyä ja lapsile oli paljon joutoaijan harrastuksia. Lisa ja toinen tyär, joila olit mammat Suomesta, sait ala-astheela suomen kielen kotikielenopetusta. Net ei vain halunheet oppia meänkieltä, ja tänä päivänä hään hunteeraa miksis sitä niin vastustethiin. ”Met halusimma suomea, ko se oli oikea kieli”, Lisa muistelee, mutta hään ei tiä mistä net sen kattanon olit saanheet, ko se tehthiin oman kulttuurin osale lastheele. Kotikielenopetuksessa oli kolmas tyär, jolla ei ollu

suomalaista vanhusta. Se tyär oon jälkhiin muistelu ette hään tunki olevansa niin tyhmä, ko hään oli oppinu kotoa meänkieltä, eikä se seuranu matkassa ko net opit ”oikeata” suomea. Sanat olit erilaiset ja se oli suomeksi erilaista. Opetus ei sopinu lapsile, joila oli meänkieli kotikielenä, Lisa muistelee. Kaikila kolmela tyttärellä oli samat oppikirjat. Ei ollu meänkieltä puhuvalle tyttärelle mihään vasittua kirjaa. Lisa kans muistelee ette net ”vasiten sanoit” ette net vain ei halunheet meänkieltä oppia, ja tänä päivänä hään ei ollenkhaan käsitä mistä semmonen tuli. ”Jostakihaan se oon tullu”, se sanoo. Lisa pittää ette se oon saattanu siitä johtua ko heän mammat olit suomenkieliset eikä meänkieliset, ja ette net halusit oppia heän äititten kieltä. Lisa ei tiä kunka sille kolmaselle tyttärelle kävi, joka heitti vähän aijan päästä poijes, ko se ei seuranu suomen kielen opetuksessa myötä. Koulu ei hänestä huolehtinnu äitinkielenopetuksessa. ”Ei se piian ollu aika kypsä sillon”, Lisa meinaa.

Lisa muistelee ette Suomessa, missä hään raavhaana asu, tuntu ette Suomessa oli enämpi ylpeyttä pohjossuomalaisesta alkuperästä, toisin ko Ruottissa. Suomessa se oli arvossa. Lisa oon hunteerannu mitä Tornionlakson kulttuuri oikeastamyöten oon. Hänestä oon tuntunu ette ”met emmä ole meän kulttuuria kasuattanheet”. Se uskoo ette se liittyy häpehään: ”Jos sie saat kulttuurista eli lapsuuessa häpeän myötä, sillon sie tulet hiljaseksi, eikä hiljasuus eistä. Sillon sie et saata olla mihään ylpeä, ja sie menetät asioita, mikä johtaa tyhjyytheen eli tietämättömyytheen alkuperästä ja historiasta, sen merkityksestä sulle.”

Ko hään oon saarnanu hänen kaverin kans Stokholmissa, joka kans oon Tornionlaksosta lähtösin, net oon tulheet siihen tuloksheen ette net ei tiä mitä Tornionlakson kulttuuri oon ”Mitäs se oon!?” Emmie tiä!” se sanoo. Se oon praatinu hänen perheen kans, mitä net tykkäävä ette se oon. Sillon net oon saarnanheet suuresta leipomisesta, koista huolehtivista vaimoista, itkemävaimoista. Lisa hunteeraa ette se kuuluttaa olevan 1800:n lukua eikä nykymailmasta liikettä. Sillon tullee ajatuksia ette nykymailman kulttuuri vailtuu, ja se kyssyy itteltä ”jos met olema kaikki menettänheet hiljasuuen vuoksi, mikä häpeästä seurasi”.

Mistä sie uskot ette tämä häpeä oon peräsin? saarnauttaja tutkii. Lisa uskoo ette se johtuu siitä ette ommaa kieltä ei ole saattu saarnata, ja ette syy oon siinä. Ihmiset ei ole saanheet heile tärkeitä sanoja ilmasta, eikä net sillon saata kulttuuriakhaan kasuattaa. ”Häpeä oon tavattoman luja keino poisottaa erilaisia kulttuurin ilmasuja, ko häpeämistäki häätyy hävetä. Jos siitä ei saa saarnata, se ei koskhaan tule näkövälle”, se sanna.

Ennen tätä saarnauttamista Lisa oon tutkinu hänen kaverilta mitä Tornionlakson kulttuuri heän mielestä oon, ja yks sano ette tornionlaksolaiset häpeävä. Sillon Lisa hunteerasi ette ”se ei saata olla kulttuuri, häpeäminen. Sillonhaan se oon hullua, sillä sitähään met emmä saata viejä etheenpäin”. Lisa saattaa nähjä omassa perheessä olevan häpeätä, papastansa, ko se ei ole tarttunu asihoin. Se oli koulussa hyä, mutta se ei ole tehny kaikkia asioita, joista hään oon saarnanu. Tämän Lisa yhistää Tornionlakshoon: ”emmie saata täältä lähteä, eihään mulla ole sielä mithään”. Se pittää ette se liittyy siihen, ette Tornionlakso ei kuulu muuhun Ruothiin. Siirtyminen, jos sanna Östersundhiin, merkkittaa viehraasheen maahan siirtymistä. Hänen mielestä se oon johtanu passiviteethiin, ette sitä ei piä pitkää kättä.

Liittyykö se omakuuhaan? saarnauttaja tutkii. Sen Lisa uskoo, mutta pittää vaikeanna sanoa jos se johtuu Tornionlaksosta vai ihmisen omasta syklookisesta mallista. Mutta se oon jotaki, mikä siihen oon vaikuttannu. Siinä oon semmonen ajatus ette ittelä ei ole mithään antamista, ”sillä se mitä oon saattanu antaa on se, mitä valtio halusi ottaa pois”, se sanna ja komenteeraa ette se oli vähän koasti sanottu mutta ”tet käsitättä mitä mie meinaan”.

Lisa uskoo ette häpeä oon vaikuttannu hänheenki. Koulutusaikana Eteläruottissa se yks opettaja kerran sano Tornionlaksosta jotaki lastheele tekevää. Lisa ei kuitenkhaan sanonu luokkahuoneessa eli opettajalle mithään, ko se häpesi. Se oon monta kertaa jälkhiin hunteerannu ette hään olis häätyny sanoa jotaki. ”Miksis mie en sanonu mithään. Jollaki laila met olema aivan samanlaiset ko tet. Met käymä koulua, meilä oon ammattia eikä siinä ole mithään kummaa”, se sanna. Sillon Lisa eli vielä ”häpeäaikaa”, niinku se sanna, ja pittää häpeätä kolon huonona tervheyelle.

Tämän mailman aikana Lisa ei ennää kanna häpeätä eli vasthaantulijan tuntoa hänen taustan vuoksi. Se oon korkeasti koulutettu ja sillä oon arvossa pietty ammatti. Kuitenki se

oon rohki tuntenu ette hään ei sovi ”fiihniin mailhmaan”, ko tornionlaksolaiset ei siihen kuulu, ”vain het oon likempännä luontoa”. Se selittää sen sillä laila ette ”sitä kuuluu toisenlaishiin ihmishiin. Sitä ei tule koskhaan pysthyyn fiinissä mailmassa olheen, ko ei tiä kunka siinä toimii”. Se hunteeraa ette ”se oon paljon omassa päässä ja johtuu ruottalaistamispolitiikasta”.

Lisa muistelee kunka työvuoet Suomessa voimistit häntä. Se käytti töissä suomea ja tunki tulevansa kotia ko hään sinne siirty. Suomalaisen aviomiehen ja sen perheen kautta hään sai Suohmeen yhteyden. Niin hänen ko aviomiehenki perheessä oli yhteyks Suomen Karjalhaan. ”Siinä se sirkkeli jollaki laila täyty”, Lisa muistelee.

Koskas sulla vaihettu häpeä ylpeyeksi? saarnauttaja tutkii. Se oli vasta sillon ko Lisa alko Suohmeen töihin. Se oli hälle auain siihen mailhmaan pääsemiseksi. Nyt ko hään oon alkanu Eteläruohtiin töihin hään selittää aukeimesti tornionlaksolaisesta lähöstä. Se saattaa kans kantaa suomalaista, tornionlaksolaista ja ruottalaista kulttuuria yhtä aikaa. Se saarnaa lapsitten kans ruottia ja aviomies saarnaa niile suomea. Keskenänsä Lisa ja hänen aviomies saarnaava kumpaaki kieltä, suomea ja ruottia, kotona. Net ei vielä meänkieltä saarnaa ko Lisa ei ole oppinu sitä, mikä tuntuu ikävältä. Pappansa pruuksaa sanoa lapsile jonku sanan meänkielelä ette net oppisit.

Mitäs Lisa toivoo omile lapsile? Lisa vastaa: ”Ei vain mithään häpeätä.” Lisa freistaa aktiivisesti tehjä työtä häpeätä vasthaan. Lapset käyvä koulua, missä saarnathan kumpaaki kieltä, ruottia ja suomea. Siinä koulussa oon ruottinsuomalainen itenttiteetti, mitä Tornionlaksossa ei ole, mutta se pittää sitä porttina kummanki osan omaksumisheen, kulttuurin ja kielen puolesta. Lisa tykkää ette se oon kolon tärkeätä. Se meinaa häpeästä muistela ja minkälaista se oon ollu ko lapset tuleva vanheemaksi, hetin ko net oon siihen kypsät. Se hunteeraa ette se olis ollu hyä jos pappansa olis sanonu hälle sen, mutta käsittää ette se ei pystyny saarnaamaan omasta tunnosta, ja miksis met ajattelamma ittestä tällä laila. Lisa usko ette se ei käsittäny sitä ko vasta paljon hiljemmin elämässä. Se pittää sen osan näkövälle nostamista tärkeännä. Ko oon kysymys kunnian parantamisesta ja sovituksesta Lisa mainittee tarvetta painostaa enämpi meänkielen opetusta ja opetusmateriaalin lissäämisen tarvetta.

Jos sie ommaa kouluaikaa hunteeraa, oonkos siinä mithään mitä olisit toivonu, mitä sie hunteeraat ette sinun lapset tarttisit tänä päivänä saaja? saarnauttaja tutkii. Lisa toivoo ette hään olis saanu oppia Tornionlakson historiasta ja kulttuurista kouluaikana. Hällä oon kaks paksua kirjaa Tornionlakson historiasta, mutta niitä oon niin hankala lukea. Se pittää ette olis häätyny olla jotaki helpompaa lukemista, ja jotaki mikä lissäis ylpeyttä koulutuksessa. ”Se olis ollu tärkeätä, sillä sitä met emmä saanheet”, hään sanoo.

Oonkos siinä mithään kunnian parantamista, mikä estäs tämän häpeän jatkumista? ”Emmie tiä oikeen, mutta mie halvaisin tutkia tätä”, Lisa vastaa. Se hunteeraa ette komisuunin työstä tullee tärkeä pysselipala, ja ette se tullee olheen kolon tärkeätä saaja kaikkia näkösalle ja nähjä mitä oon tapahtunnu ja millä laila se oon ihmishiin vaikuttannu. Se oon piian jotaki, mitä komisuunin työstä seuraa, jotaki mikä eesauttas ja kasuattais kulttuuria ja hyviä puolia. ”Mie piän ette sen häätyy ottaa pimmeistä puolista kiini ette sais selvile mistä tämä ankara tunto tullee.” Yhtheisellä tunnon tasola se pittää ette se piian oon komisuunin päämäärä. ”Tämmöstä se oli, ja nyt pittää tuhasta jotaki kasuta”, hään sanoo, mutta ei oikeen tiä mitä se olis. Käytänön toimenpiteet riippuva komisuunin tuloksista. Sillä oon pitkäaikhainen haave ette tornionlaksolaiset tuntisit ette se soppii ja ette tunnustaminen ja sovintomenot oon tapahtunheet, ette tornionlaksolaisia oon hiljenetty ja ette se oon vaikuttannu ihmishiin niin ja näin. Lopuksi ette se, mikä oon tapahtunnu, oon väärin ja ette tornionlaksolaiset saisit jatkaa meänkielen lukemista ja oman kulttuurin kasuattamista. Se tahtoo ette minuriteetti pääsis häpeästä koppinensa irti, ette siitä saarnattais. Lisa sanoo ette se olis kolon mukava jos Ruotti olis Pohjosruottista yhtä ylpää ko Suomi oon. Mutta se hunteeraa ette tapahtuiskos se pitkitten menoitten tuloksenna vai pystyykös sen kerrala tekheenkään.

Kunkas Lisa hunteeraa ette tornionlaksolaiset reakeeraava tästä selvityksestä? Lisa oon tinkaa seuranu ja lukenu Tornedalingar i Uppsalan artikkelin⁵, missä sanothaan ette kaikki oon ollu hyä ja kieltää ette loukkauksia oon tapahtunnu. Lisa sanoo ette semmosenki tunnon saattaa sallia. Se pittää sitä näkökulmaa kieltämisennä ja häpeännä ”saan vuoen häpeämisestä”. ”Siittä niinku

⁵ Lisa meinaa arvattavasti Svenska Dagbladet-aviisin tinkakirjotusta 4. maita 2020 ”Tornedalingar har inte varit förtryckta”, <https://www.svd.se/a/70vqko/tornedalingar-har-inte-variant-fortryckta>.

tullee oman alkuperän epäonnistuminen, ko sitä oon yritetty pukata syrjhään.” Se pittää ittestänsä selvänä asianna ette reakeerathan tätä vasthaan samassa ajatuksessa, mistä hään ennen selitti. ”Vai niin, oonkos tämä meän perintö, häpeäminen, sillon sitä ei halva hohtimillakhaan koskea siihen.” ”Se oon helpompi kieltää sitä ja sanoa ette sielä ylhäälä oon niin kirraset ihmiset.”

Lisa oon saanu kuula ihmisiltä, jokka ei ole Tornionlaksosta lähtösin ette ”mitäs, tethään oletta aivan tavalisia ruottalaisia, eihään teän kulttuurissa oli mithään eriskummalista ... sehään oon niinku maaseutupaikka”, se sannoo ja pittää sitä hiljasuuen ja häpeän seurauksena, ette kulttuuria ei ole saattu kasuattaa vain sitä oon peitelty. Lopuksi se katoaa ko ihmisille oon annettu semmonen tunto. Se mainittee ette sillon met olema ulkopuolelta niinku tavalisia ruottalaisia.

Oon menossa työ kulttuurilaitoksen laittamiseksi. Mitäs sie siitä hunteeraat? saarnauttaja tutkii. ”No, sehään kuuluttaa kolon hyältä.” Lisa pittää ette se oon kolon hyä esitys panna tornionlaksolaisen kulttuurilaitoksen pysthөөn. Se ei tiä kunka paljon sen saattas opetussuunitelmaa muuttaa, ette se vaikuttais Tornionlaksolon koulutuksheen, mutta laitos niinku Ájtte⁶, vaikka tornionlaksolaisile, saattas jotaki merkitteä. Se oon kans tähelistä käsittää mekanismia kaiken takana. Se oon kans utelias jos muuala mailmassa oon samansorttisia eksämppeleä kansoista, joita oon hiljenetty ja joilta kulttuuri oon panttu poijes. Mekanismia saattaa tehjä näkyviksi, mitä oon tapahtunnu ja mitä tapahtuu. Tämä oon tornionlaksolaisile kolon tärkeätä, olletikki niile jokka ei itte ole niin paljon hunteernanheet tämmösiä. Lisa oon itte kantanu tätä matkassa alinomhaan. Lisa lopettaa puhelun sanomalla ette se oon ittestänsä selvä ette monia lapsia pieksethiin koulussa ko oli auktoritäärisempi aika, mutta Tornionlaksolon lapsia pieksethiin oman äitinkielen saarnaamisesta.

⁶ Ájtte – ruottalainen saamelais- ja tunturimuseo Jokmukassa.

Figur 5.6 Dokument om arbetsstugebarnens språkkunnighet, 1926/
Asiakirjoja työtupalapsitten kielitaijoista, 1926

1926

Språkkunnighet

	Antal barn, som vid intågningen 1926			Antal barn, som under arbetstiden gjort goda framsteg i svenska språket
	Svenskspråkiga	Lappskalande	Finskpråkiga	
<i>Kiijepuoz</i>	30			
<i>Jockmoek</i>	31			
<i>Junusuando</i>			32	32
<i>Karesuando</i>			29	29
<i>Korpilombolo</i>			31	31
<i>Muodoslombolo</i>			36	36
<i>Kättarnaara</i>	3	17	9	26
<i>Pajala</i>		17	32	32
<i>Tollo</i>			30	30
<i>Taurajärvi</i>			32	28
<i>Tärendö</i>			32	32
<i>Summa</i>	64	17	263	276

Undervisning i folkskola för de i arbetsstugorna inlogerade barnen.

Källa/Eläke: Norrbottens föreningsarkiv.

"Saknade möjlighet att bygga relationen med den äldre generationen"

"Anette" är född i slutet på 1980-talet. Hon växte upp i en by i Pajala kommun, men bor numera på annan ort. Båda hennes föräldrar är uppvuxna i Tornedalen. Anettes mor- och farföräldrar och hennes föräldrar hade meänkieli som modersmål. Anette och hennes syskon talade svenska. Hennes föräldrar har berättat att de försökte tala meänkieli med barnen i början för att de kände att de ville lära barnen språket, men att varken Anette eller hennes bröder har något minne av det. Anette säger att hon och hennes bröder alltid haft en konflikt med föräldrarna om att de inte fick lära sig

meänkieli och att de tyckt att föräldrarna inte försökte tillräckligt. Samtidigt kan hon förstå sina föräldrar eftersom familjen flyttade från Tornedalen och bodde i andra delar av Sverige. Även om de återvände till Tornedalen efter några år så präglade nog flytten språkutvecklingen, tror Anette.

I skolan erbjöds Anette hemspråksundervisning. Man kunde kryssa i en blankett där man fick välja mellan meänkieli och finska. Anette minns hur hennes föräldrar sagt ”vi tar finska, det är bättre att de lär sig ordentligt”. Anette säger att hennes föräldrar nekar till att de skulle ha sagt det. Nästan alla barnen valde att läsa ett av hemspråken. Hon läste meänkieli i några år men kommer inte riktigt ihåg hur länge. Under gymnasiet tog hon åter upp studierna i meänkieli. Efter gymnasiet flyttade Anette söderut för att studera på universitetet. Där fick hon för första gången höra att meänkieli är ett av Sveriges nationella minoritetsspråk och att tornedalingar är en nationell minoritet. Året var 2006 och hon hade ingen aning om det innan. Det kändes lite konstigt att hon inte kände till det innan. Anette hade mycket tankar kring minoritetsbegreppet och varför det kallades för det, men att hon sedan landat i konstaterandet ”varför inte”. Efter det tyckte hon att det kändes jättebra. Anette berättar att hon blev intresserad av ämnet och skrev även en uppsats om minoritetsspråket.

Anette upplever att hennes relation till meänkieli förändrats. När hon var yngre hade hon nästan en typ av förakt för språket för att hon kände sig lite fattig på något sätt när hon ofta inte kunde hänga med i konversationer. Hon blev irriterad när folk skulle prata ”det där larviga språket”. Anette berättar att andra kunde säga något roligt på meänkieli och börja skratta åt det. Det hände då och då att någon märkte att hon inte skrattade och att de då frågat henne ”förstår du?” Då valde hon att låta dem tro att hon förstått. Ibland översatte folk även åt henne. När hon började studera blev hon mer intresserad av meänkieli. I dag tycker hon det är vansinnigt att så många förlorat meänkieli av olika anledningar och att det sporrat henne att lära sig mer om språket och dess historia.

Vad tänker du att anledningarna är till att många förlorat språket, frågar intervjuaren. Anette tror att i hennes fall var det nog det att föräldrarna inte tyckte att det var nog viktigt att lära henne språket. Föräldrarna har sagt att de tyckte att språket var viktigt och att de ville lära barnen det, men att språkbarriären var

för stor. Även om hennes föräldrar utåt varit stolta över att vara tornedalingar och sagt att de inte skäms för språket så tror Anette ändå att det fanns en annan känsla innerst inne hos dem att språket inte var viktigt.

Varför tror du att du fick den känslan att språket inte skulle varit viktigt för dem, frågar intervjuaren. Anette tycker att de borde insisterat mer på att lära ut om språket varit viktigt för dem. En granne från hembyn som flyttade till Luleå var mycket noggrannare med att lära sina barn språket. Hans barn kunde språket betydligt bättre än Anette och hennes syskon.

Anette berättar att hon gick med i jaktlaget i hembyn för ett par år sedan. Hon tyckte att det var intressant att höra de äldre i jaktlaget tala om trakten. De är duktiga på att berätta om bland annat myrslåtter, timmerarbete och historik bakom stigar. Anette sökte sig till jaktlaget för att älgjakten är en del av hennes kulturarv. Hennes pappa och äldre syskon har jagat länge, men hon har själv tvekat, dels för att många i jaktlaget talade meänkieli, dels för att det mest var män. Hon var rädd att känna sig utanför med tanke på sin dialekt och sitt kön, men hon bestämde sig till slut ändå för att hon ville ta del av även det kulturarvet som jakten innebär.

Anette berättar att hennes äldre syskon blivit jätteduktig på meänkieli och bland annat arbetat i Finland. Anettes yngre syskon har gått åt andra hållet och inte tyckt att meänkieli är så viktigt och ”att det tillhör det förgångna”. Anette tycker det är intressant att de tre syskonen har så olika inställning till språket, trots att det bara är två års åldersskillnad mellan dem och trots deras gemensamma uppväxt. Hennes äldre syskon talar meänkieli, men har en likgiltig inställning till att ”språket håller på att dö ut”, medan hon i sin tur är intresserad av meänkieli på ett djupare plan och känner ett stort engagemang kring att bevara språket. Yngsta syskonet tycker man ska lägga ned språket helt.

På studieorten och i södra Sverige var omgivningens kunskap om nationella minoriteter låg. Anette betraktades som ”norr-länningen”. Egentligen tycker hon inte att det är så konstigt att folk vet så lite om hennes kultur då hon själv inte fått höra talas om att hon tillhörde en minoritet förrän under en föreläsning på universitetet. Sedan dess har hon försökt upplysa människor om kulturen och språket i den mån hon kunnat. När hon tar upp frågan om att hon tycker att svenska staten gjort fel när det kom-

mer till Tornedalen så reagerar omgivningen ibland med att tycka att hon är jobbig och ”tjatar” om något som inte är så viktigt. Det kan kännas frustrerande emellanåt.

Anette berättar att hennes bakgrund hjälpt henne att få en förståelse för andra människors olika bakgrunder och betydelsen av vad ett kulturarv kan ge människor. Hon kan känna sig arg över okunskapen kring kulturen, men även för det förakt för kulturen som hon upplever att medlemmar i hennes egen familj har. Anette och hennes yngre syskon kan ha hårda diskussioner kring det. Hon tycker att denne kan ta för lätt på det som tidigare generationer gått i genom.

Anette känner sig stolt över att komma från Tornedalen och att det får henne att känna sig speciell och unik. Hennes relation till hembygden är ännu starkare nu när hon inte bor kvar där. Hon åker ofta hem till Tornedalen. Hon försöker använda meänkieli så mycket som möjligt när hon är där, så att hon inte ska tappa språket helt. Det har alltid känts svårt att prata meänkieli, men det ”lossnade” lite för några år sedan när hon hade möjlighet att vistas några månader hos föräldrarna i Tornedalen. Då insåg hon att hon kanske inte är så dålig på meänkieli som hon tidigare trott. I sin nya hemstad brukar hon lyssna på radioprogrammet *Finnmix*.

Anette berättar att hon anmälde sig till den här intervjun för att hon tycker att det är en ”superviktig och bra grej”. Hon tror det är viktigt att kommissionen får höra röster från yngre generationer också, även om de kanske inte direkt blivit utsatta för samma svårigheter som tidigare generationer. Det som äldre generationer tornedalingar varit med om har även påverkat de yngre, menar Anette. Även om det var länge sedan staten utsatte människor för ”oriktigheter” så lever konsekvenserna av det än i dag. Det som minoriteter utsattes för bakåt i tiden har även en koppling till den mentala hälsan och självmordsstatistiken hos till exempel samer. Anette tror att man missat att kolla upp historiska händelser och dra paralleller mellan dem och människors hälsa när det kommer till alla de nationella minoriteterna. Vad ser hon då för konsekvenser av försvenskningsspolitiken för egen del? Ett tag kände hon ett slags skam över att komma från Tornedalen och att komma från en by med ett finskt namn. Hon har upplevt att hon inte är lika ”fin” eller ”bra” som andra svenskar. Ett tag funderade hon på att byta sitt efternamn till ett mer svenskklingande namn för att

hon upplevde att omgivningen hade svårt att uttala hennes namn rätt och att hon skämdes över det. Vad var det som gjorde att hon inte bytte efternamn? Anette berättar att när hon började lära sig om Tornedalen i vuxen ålder så förstod hon sambandet mellan språket och kulturen och att hennes efternamn var en beskrivning av den ort hon härstammar ifrån. Då upplevde hon en förändring inom sig som innebar att hon kände mer stolthet över sitt ursprung. Personer i hennes omgivning har också tagit tillbaka sitt ursprungliga finska efternamn och det är inte bara hon själv som förändrats.

Känner du att du har fått ta del av det kulturella arvet från Tornedalen, frågar intervjuaren. Anette menar att det var mycket som hon och hennes generation gått miste om eftersom de inte kunde språket. De saknade bland annat möjlighet att bygga relationen med den äldre generationen. Eftersom den äldre generationen inte kunde svenska så bra och den yngre generationen inte kunde meänkieli så bra så hade generationerna svårt att mötas. När revitaliseringen av den tornedalska kulturen började så upplevde hon däremot att det gick till överdrifter när språket meänkieli skulle lyftas fram och att allt plötsligt skulle vara på meänkieli. Anette tycker att det exkluderar den generationen som inte fick lära sig meänkieli. Det är inte den yngre generationens fel att de inte fick lära sig meänkieli och att det fick många att må dåligt när allt plötsligt var på meänkieli. Anette känner att hon missat många gamla historier som till exempel hennes morfar berättade och som hon i dag skulle vilja ta del av.

Anette har engagerat sig i frågor gällande meänkieli och Tornedalen och i de sammanhangen hört om orättvisor, svårigheter och historia gällande Tornedalen och dess befolkning. När filmen *Sameblod* kom ut upplevde hon att människor från Tornedalen kunde relatera till den och att fler började öppna upp och prata om bygden.

När du pratar om orättvisor, kan du förklara mer specifikt vad du tänker på då, frågar intervjuaren. Anette tänker på hur man inte fick prata meänkieli i skolan och på skolgården och att det ansågs fult. Hon nämner också debatten om att man enbart skulle lära sig svenska för att ”annars fanns risken att man skulle bli halvspråkig”. Hon tänker även på arbetsstugorna och vad hennes mamma berättat om dem.

Anette berättar att hon genom släktforskning upptäckt att hon är släkt med kväner. När hon var och hälsade på en samisk kompis så hade hon nämnt att hon är släkt med kväner och att stämningen blev jättejobbig. Kompisen tog väldigt illa vid sig och blev upprörd. Kompisen berättade om motsättningar som funnits mellan kväner och samer och att kväner väldigt våldsamt trängt sig in på samernas mark och tagit över. Vart hade kompisen fått den informationen ifrån? Har du kunnat läsa något om det, frågar intervjuaren. Anette har läst på lite om det och frågat människor, men att hon inte stött på detaljer kring motsättningarna som säger att kväner på ett våldsamt sätt skulle tagit mark från samerna. Hon såg en serie på SVT som hette *Midnattssol* och att kvänerna i serien framställdes som väldigt ”rough” och våldsamma och att de ”härjade och söp”. Anette säger att hon tänkt ”är det här bilden av kväner? Varifrån kommer den här bilden av kväner?” Anette hörde först talas om kväner på 2010-talet och hon vet fortfarande väldigt lite om de motsättningar som fanns mellan kväner och samer. Anette säger att många tycker att tornedalingar, kväner och lantalaiset hör till samma folkgrupp och att frågan vem som var här först har lyfts ofta bland annat när fornlämningar i Aareavaara studerades. Anette tycker det är tråkigt att det ska finnas motsättningar mellan samer och icke samer men hon tror samtidigt att det är en viktig fråga att lyfta och bedriva efterforskning trots att det kan vara lite känsligt för vissa av de människor som upplevt förtryck. En gång berättade Anette åt en samisk kille att hennes släkt haft renmärke. Killen tog illa vid sig över det och sa att det inte är rätt att de som inte är samer ska ha renmärke. Anette hade frågat varför han tyckte det och att han då berättade att staten tagit renar från samerna för att ge till de svenska bönderna och att det inte var rätt. Anette har varit ganska stolt över familjens renmärke och hon hade ingen aning om att de här åsikterna fanns bland samer att de inte skulle ha rätt till renmärke.

Vad tänker du kring upprättelse och försoning, frågar intervjuaren. Anette tror att Sannings- och försoningskommissionens arbete är en jätteviktig del i att få upprättelse och känna försoning. Hon har svårt att tro att den språkbarriär som staten skapade kommer att kunna överbyggas så att språket får samma starka fäste i kommande generationer som det en gång hade i tidigare generationer. Det är viktigt att staten erkänner vad de gjort, förklarar vilka konsekvenser det fått för människor och att staten ber om ursäkt.

Vilka insatser tror du skulle kunna bidra till försoning? Anette tror att det är viktigt att staten tar med minoriteternas historia i skolundervisningen i grundskolan. Det kan bidra till att minska okunskapen och de klyftor som i dag finns mellan minoriteter och övriga samhället. Staten bör också hjälpa till att bevara språket genom att se till att det finns möjligheter att lära barn meänkieli i både förskola och grundskola. Anette hoppas att staten bidrar till att öka kunskapen om minoriteter på samhällsnivå och bidrar med lokala stödinsatser så att kulturen kan leva vidare.

”Vaitu maholisuus kehittää välit vanheeman sukupolven kans”

”Anette” oon syntyny 1980:n luun lopussa. Se kasusi ylös Pajala kunnan kylässä, mutta assuu nykyhään muuala. Hänen molemat vanhukset oon Tornionlaksossa kasunheet. Anetin äitin ja isän vanhuksilla ja hänen omila vanhuksilla oli meänkieli äitinkielenä. Anette ja hänen siskot saarnasit ruottia. Hänen vanhukset oon muistelheet ette net freistasit saarnata meänkieltä lapsitten kans alussa ko heistä tuntu ette het halusit opettaa lapsile kieltä, mutta ei Anette eikä hänen velimiehet muista siitä mithään. Anette sannoo ette hällä ja hänen velimiehilä oon aina ollu riitaa vanhuksitten kans siitä ko net ei saanheet meänkieltä oppia, ja net tykkäsit ette vanhukset ei yrittänheet kylliksi lujasti. Samala se ymmärtää hänen vanhuksia, ko pere siirty Tornionlaksosta ja asu muuala Ruottissa. Vaikka net tulit jonku vuoen päästä Tornionlakshoon takasin niin siirtyminen taisi vaikuttaa kielen kehityksheen, Anette arvaa.

Anetelle tarjottiin koulussa kotikielenopetusta. Sen saatto panna plankethiin kryssän, jos valitti meänkieltä vai suomea. Anette muistaa ette hänen vanhukset sanoit ”otama suomea, se oon parempi ette net oppiva oroninkista”. Anette sannoo hänen vanhuksitten kieltävän sanonheen semmosta. Kohta kaikki lapset valittit lukea jompaakumpaa kotikieltä. Se luki jonku vuoen meänkieltä, mutta hään ei tarkon muista kunka kauon. Jymnaasiassa se alko uuesti meänkieltä lukheen. Jymnaasian jälkhiin Anette siirty etehläänpäin lukheen ynvärsiteetissä. Sielä se sai ensi kerran kuula meänkielen olevan Ruottin kansalisia minuriteettikieliä, ja tornionlaksolaisitten olevan kansalinen minuriteetti. Se oli vuona 2006 eikä hällä ollu

ennen ollu aavistustakhaan siittä. Anette hunteerasi paljon minuriteettikäsitheestä, ja miksi sitä käytethiin, mutta sitte se oon päättyny toteamhaan ette ”miks’ei”. Sen jälkhiin se tunnutti hälle kolon hyältä. Anette muistelee ette hällä tuli into aiheesheen ja hään kirjotti minuriteettikielestä ypsatsinki.

Anetista tuntuu ette hänen kattanto meänkielestä oon muuttunu. Nuorempanna se katto kohta kieltä ylön, ko hään tunsi ittensä vähän köyhäksi jollaki laila, ko hään ei useasti saattanu seurata myötä ko saarnathiin. Sillä kärpi viha ko ihmiset piit saarnata ”tuota lapselista kieltä”. Anette muistelee ette toiset saatot sanoa jotaki hauskaa meänkielelä ja alkaa nauhraan sitä. Sillon tällön sattu ette joku huomasi ette hään ei nauranu, ja sillon net tutkit siltä: ”käsitäksi sie?” Sillon se uskotti niile ette hään oli käsittäny. Välhiin ihmiset käänsitki hälle. Ko se alko lukheen se innostu meänkiehleen enämpi. Tänä päivänä se pittää hulluna ette niin moni oon meänkielen menettäny eri syistä, mikä oon innostannu häntä ophiin kielestä ja sen historiasta lissää.

Mikäs siihen oon syynä, sie hunteeraat, ette moni oon kielen menettäny? saarnauttaja tutkii. Anette arvaa ette hänen kohala se taisi olla ko vanhukset ei pitänheet sitä kylliksi tärkeännä opettaa hälle kieltä. Vanhukset oon sanonheet ette net tykkäsit ette kieli oli tärkeä ja ette net halusit opettaa sitä lapsile, mutta kielieste tunnutti liika isolta. Vaikka hänen vanhukset oon ulospäin olheet ylpeät olemasta tornionlaksolaisia ja sanonheet ette het ei kieltä häpeä, niin Anette kuiten uskoo ette niilä oli oikeastamyöten semmonen tunto, ette kieli ei ollu niin tärkeä.

Miksis sie uskot ette sie sait semmosen tunnon, ette kieli ei olis ollu niile tärkeä? saarnauttaja tutkii. Anette tykkää ette net olisit luutanheet hälle koemin kielen oppimisesta, jos kieli olis ollu niile tärkeä. Kranni kotikylästä, joka siirty Luulajhaan, oli paljon tähelisempi opettamhaan kieltä lapsile. Hänen lapset saatot kieltä paljon paremin ko Anette ja hänen siskot.

Anette muistelee ette hään meni kylän pyytölaakhiin myötä joku vuosi aikaa. Se tykkäsi ette se oli jännä kuula pyytölaakin vanheempia saarnaamassa seu’usta. Net oon sepät selithään semmosista asioista ko jänkkäniityistä, porrimettästä ja polkujen historiikistä. Anette meni pyytölaakhiin ko hirvenpyytö oon hänen kulttuuriperinön osa. Hänen pappansa ja vanheemat siskot olit kauon aikaa pyytänheet, mutta hään oon itte ollu kahela päälä,

osaksi sen vuoksi ko moni pyytölaakissa saarnasi meänkieltä, osaksi sen vuoksi ko net olit valtana miehiä. Se pölkäsi ette hään tuntis ette hään olis ulkopuolela tialektin ja sukupuolen vuoksi, mutta viimen se kuitenkin päätti ette hään halusi ottaa siitäki kulttuuriperinöstä ossaa, mikä pyytö oon.

Anette muistelee ette hänen vanheempi sisko oon tullu kolon hyäksi meänkielessä, ja oon ollu Suomessa töissäki. Aneten nuorempi sisko oon mennu toishaale, eikä ole tykäny ette meänkieli oon niin tärkeä ja ”ette se kuulu vanhaasheen mailhmaan”. Anette tykkää ette se oon jännää ko kolmela siskola oon niin erilainen kattanto kielestä, vaikka niillä oon tyhä kaks vuotta ikävää, ja vaikka net oon yhdessä kasunheet ylös. Hänen vanheempi sisko saarnaa meänkieltä, mutta se ei välitä vaikka ”kieli oon kuolemassa”. Itte hään oon innostunnu meänkiehleen syemällä tasola ja tuntee paljon intoa kielen säilyttämiseen. Nuoriin sisko pittää ette kielen pitäs panna koppinensa kiini.

Koulutuspaikkakunnala ja Eteläruottissa ympärystän tieto kansalisista minuriteetistä oli alhaista. Anetteä piethiin ”pohjosruottalaisena”. Oikestamyöten se ei piä kummana ette ihmiset tietävä hänen kulttuurista niin vähän, ko hään ei ittekhään saanu kuula kuuluvansa minuriteethiin ko vasta ynvärsiteetin luenossa. Siittä saakka hään oon freistanu antaa ihmisille kulttuurista ja kielestä tietoa sen verran ko hään pystyy. Ko se ottaa puhheeksi kysymystä jos hään tykkää ette Ruottin valtio oon tehny väärin Tornionlakson kohala, niin ympärystä välistä reakeeraa tykkäämällä ette hään oon ankara ja ”talkkaa” jostaki, mikä ei ole niin tärkeätä. Se saattaa välistä tuntua ärsyttävältä.

Anette muistelee ette hänen alkuperä oon auttanu häntä käsithään muitten ihmisitten erilaista alkuperrää ja merkitystä siitä, mitä kulttuuriperintö saattaa ihmisille antaa. Välhiin hään oon vihassa tion puuttheesta kulttuurista, mutta kans kulttuurin halveksimisesta, mikä hällä tuntuu löytyvän oman perheen jäsenissä. Anettelä ja hänen nuoremalla siskola saattaa olla kovia tinkoja siitä. Se pittää ette se ottaa entisitten sukupolvitten kokemuksia liika keveästi.

Anette tuntee olevansa ylpeä ette hään tullee Tornionlaksosta, ja ette hään sen vuoksi tuntee ittensä merkiliseksi ja ainoaksi. Hänen ja kotiperän välit oon tulheet lujemaksi nyt ko hään ei enää asu sielä. Se käyppi useasti kotona Tornionlaksossa. Se yrittää käyttää meänkieltä maholisemman paljon sielä ollessa, ette hään ei koppinensa

menettäis kielen. Se oon aina tuntunu vähän hankalalta saarnata meänkieltä, mutta joku vuosi aikaa se ”löysäsi” pikkusen ko hään sai olla jonku kuukauen vanhuksitten tykönä Tornionlaksossa. Sillon se ymmärsi ette hällä ei piian ole niin keho meänkieli niinku hään oon ennen hunteerannu. Uessa kotikaupunkissa hään pruukaa kuunela Finnmix-ohjelmaa raatiusta.

Anette muistelee ette hään ilmotti ittensä tähhään saarnauttamisheen ko hään piti ette se oon ”kolon tärkeä ja hyä asia”. Se pittää tärkeännä ette komisuuni sais nuoremittenki sukupolvitten ääniä kuula, vaikka niitä ei piian ole saatettu samanlaishiin vaikeukshiin ko entisiä sukupolvia. Vanheeman sukupolven tornionlaksolaisitten kokemukset oon useasti vaikuttanheet nuorempiin, Anette meinaa. Vaikka siitä oon pitkä aika ko valtio teki ihmisille ”vääryyksiä”, niin seuraukset siitä elävä vielä tänäki päivänä. Se, mitä minuriteetile tehthiin ennen vanhaasti liittyy kans mieliterveytheen ja ittemurhastatistiikkaan esimerkiksi saamelaisitten tykönä. Anette pittää ette ei ole muistettu kattoa historiallisia tapahtumia ja yhittää niitä ihmisitten terveytheen kaikitten kansalisitten minuriteetitten kohala. Mitäs seurauksia hään näkkee ruottalaistamispolitiikasta hänen omala kohala? Yhen aikaa se häpesi ko hään tuli Tornionlaksosta ja kylästä, jolla oli suomenkielinen nimi. Se oon tuntenu ette hään ei ole yhtä ”fiini” eli ”hyä” ko muut ruottalaiset. Yhen aikaa hään huunterasi ette jokhaan hään vaihettais sukunimen ruottalaiselta kuuluttavaksi nimeksi, ko hänestä tuntu ette muila oli hankala sanoa hänen nimen oikein, ja se häpesi sitä. Mistäs se johtu ette hään ei sukunimeä vaihettannu? Anette muistelee käsittänheensä kielen ja kulttuurin väliä, sillon ko hään raavhaana alko oppimhaan Tornionlaksosta, ja kunka hänen sukunimi kuasi sitä paikkakuntaa, mistä hään oli lähtösin. Sillon se tunsu muutosta ittessänsä, mikä merkitti enämpi ylpeyden tuntoa omasta alkuperästä. Ihmisiä hänen ympärystässä oon kans vaihettanheet takasin alkuperäset suomenkieliset sukunimet, ette se ei ole tyhä hään itte joka oon muuttunu.

Tunneks sie ette sie olet saanu Tornionlakson kulttuuriperinöstä osan? saarnauttaja tutkii. Anette meinaa ette hään ja hänen sukupolvi menetti paljon kieltä taitamatta. Niilä vailtu semmosia asioita ko maholisuus kehittää välit vanheeman sukupolven kans. Ko vanheempi polvi ei osanu niin hyyää ruottia eikä nuorempi polvi osanu meänkieltä niin hyvin, niin sukupolvila oli hankala kohata.

Ko Tornionlakson kulttuuria alethiin uuesti heräthään, niin hänestä tuntu päinvaston ette se meni liialiseksi, ko meänkieltä piethiin nostaa ylös ja kaikki piti yhtäkkiä olla meänkielelä. Aneten mielestä tämä sulkee ulos sen sukupolven, joka ei saanu meänkieltä oppia. Se ei ole nuoreman sukupolven syy ette het ei saanheet meänkieltä oppia, ja se sai monia voimhaan huonosti ko kaikki oli yhtäkkiä meänkielelä. Anette tuntee ette hään oon menettäny paljon vanhoita muisteluksia, mitä hänen äijäfaariki muisteli. Niistä hään halvais tänä päivänä ottaa osan.

Anette oon tarttunu meänkieltä ja Tornionlaksoa koskevhiiin asihoin, ja sillon saanu kuula vääryyksistä, vaikeuksista ja historiasta, mikkä koskeva Tornionlaksoa ja sen asukhaita. Sillon ko Sameblod-filmi ilmesty hään piti ette se saatto tuntua Tornionlakson ihmisille tutulta, ja ette enämpi ihmisiä alot aukasheen ja saarnaamaan perästä.

Vääryyksistä ko saarnaat, saataks selittää tarkemin, mitäs sie meinaat? saarnauttaja tutkii. Anette hunteeraa sitä ko koulussa ja koulun kartanolla ei saattu meänkieltä saarnata ja sitä piethiin rumana. Se mainitsee tinkaa siitä ette piethiin tyhä oppia ruottia ”ko muuten olis riskiä jääjä puolikieliseksi”. Se aattelee kans työtupia ja mammasa muisteluksia niistä.

Anette muistelee ette hään havatti sukution kautta olevansa kväänile sukua. Ko hään kävi saamelaisen kaverin tykönä kylässä hään mainitti olevansa kväänile sukua, ja se tuli niinki ankara tunnelma. Kaveri piti kolon pahana ja suuttu. Kaveri selitti riioista, joita oli ollu kväänitten ja saamelaisitten välilä, ja kunka kväänit olit väkisin tukkinheet saamelaisten maile ottamhaan yli. Mistäs kaveri oli sen tion saanu? Oleks sie saattanu lukea siitä misthään? saarnauttaja tutkii. Anette oon pikkusen lukenu ja tutkinu ihmisiltä, mutta hään ei ole saanu riioista tietoja, joitten mukhaan kväänit olisit vängelä ottanheet saamelaisilta maita. Se näki SVT:stä sarjan nimeltä Midnattssol, missä kvääniiä kuathiin kolon ”rough:ina” ja väkivaltasinna, jotka ”joit ja möyrästit”. Anette sannoo ette hään oon hunteerannu ”tämmönenkös se kua kväänistä oon? Mistäs tämmönen kua kväänistä tullee?” Anette kuuli kväänistä vasta 2010:n luussa, ja tietää vieläki kolon vähän kväänitten ja saamelaisitten entisistä riioista. Anette selittää ette monen mielestä tornionlaksolaiset, kväänit ja lantalaiset kuuluva samhaan kanshaan, ja kysymys kukkas täälä olit ensimmäisinä nostethaan useasti ylös, sillonki ko

Aareavaaran muinosjäänöksiä tutkithiin. Anettele tunnuttaa ikävältä ko pittää olla riitoja saamelaisitten ja toisitten välilä, mutta uskoo samala ette asiata oon tärkeä nostaa ylös ja tutkia, vaikka se saattaa olla vähän arka asia joilekki ihmisille, joita oon painettu alas. Kerran se Anette muisteli saamelaisele pojale ette hänen suussa oli ollu poromerkki. Poika piti sen pahana, ja sano ette se ei ole oiken ette muila ko saamelaisila oon poromerkkiä. Anette oli tutkinu siltä miksis se niin tykkäsi, ja silloin se sano ette valtio oli ottanu saamelaisilta poroja antamhaan net ruottalaisile talolisille, mikä ei ollu oiken. Anette oon ollu uhka ylpeä perheen poromerkestä, eikä sillä ollu aavistustakhaan siitä, ette saamelaisissa oli tämmöset mielipitteet, ette heilä ei olis oikeutta pittää poromerkkiä.

Mitäts sie aattelet kunnian entistämisestä ja sovituksesta? saarnauttaja tutkii. Anette pittää Tottuus- ja sovintokomisuuinin työtä kolon tärkeännä osana kunnian entistämisen luomisesta ja sovinon tunnosta. Sillä oon vaikea uskoa ette kieliestettä, minkä valtio loi, pystythään ylittää, niin ette kieli sais yhtä vahvan jalansian tulevissa sukupolvissa niinku sillä kerran oli entisissä sukupolvissa. Se oon tärkeätä ette valtio tunnustaa mitä se oon tehny, selittää mitä siitä oon ihmisille seuranu, ja ette valtio pyytää antheeksi.

Minkäslaisia satsauksia saattasit sinun mielestä eesauttaa sovitusta? Anette pittää tärkeännä ette valtio ottaa minuriteetitten historiat peruskoulun opetuksheen myötä. Se saattas vähentää tietojen puutetta ja tänä päivänä olemassa olevaa minuriteetitten ja muun yhtheiskunnan välistä hajanusta. Valtio pitäs kans auttaa kielen säilyttämisessä antamalla maholisuutta lapsile oppia meänkieltä niin leikkikoulussa ko peruskoulussa. Anette toivoo ette valtio auttas lissäämhään tietoa minuriteetistä yhtheiskunnan tasola ja tukis apusatsauksia paikkakunnan tasola, niin ette kulttuuri pysys hengissä.

”Jag är den mest assimilerade tornedalingen någonsin”

”Anton” är född på 1990-talet och uppvuxen i Stockholm. Hans pappa kommer från Tornedalen. Anton berättar att hans pappa är född på 1950-talet i en mindre by och att familjen hade ett jordbruk. Anton har aldrig frågat sin pappa om sina farföräldrar och han har aldrig själv träffat dem. Han tror att de gick bort när han

var liten. Antons pappa har berättat väldigt lite om sin familj, uppväxten och livet i Tornedalen.

Under uppväxten har Anton brottats med sin identitet och de tornedalska rötterna. Han kallar sig själv ”halvtornedaling eller stockholmstornedaling”: ”Jag känner inte att jag borde vara här och prata med dig för jag har egentligen ingenting att förtälja, jag har inga riktiga historier om det här. Jag är ju inte en tornedaling egentligen. Jag låtsas som jag är en tornedaling, men jag är ju inte det egentligen. Fast på pappret är jag väl halvtornedaling.”

Hans pappa brukade ta med honom och hans syster upp till Tornedalen när de var yngre, men nuförtiden blir det inte av att åka dit. Som barn kunde Anton inte sätta besöken i någon slags sammanhang. För honom var det bara besök i ”små hålor” hos främmande människor på ett ställe där det fanns mycket mygg och primitiva anläggningar som utedass. Han var i 7–8 års ålder och han minns att han gav utlopp för sitt missnöje kring besöken i Tornedalen. Anton tror att hans pappa slutade ta med dem till Tornedalen för att han och hans syster inte tyckte att det var roligt. Hans pappa förklarade aldrig varför de åkte upp till Tornedalen. Först som tonåring har han kopplat ihop besöken med att de skulle knyta an till pappans rötter.

Anton tycker att det är märkligt att hans pappa aldrig berättar för honom om sådant som är intressant att höra om Tornedalen eller om sin egen identitet. Pappan kan dock tala om sådant som han själv aldrig hört talas om med andra i släkten. Av släktingar har han också fått höra en massa historier om Tornedalen och släkten. Hans pappa är aktiv i tornedalssammanhang, men det är delar som pappan inte delar med sonen. Anton upplever att det blir som att hans pappa lever sitt liv och att han själv lever sitt eget liv och att de inte har något kulturellt som de delar med varandra.

Anton berättar om varför han anmält sig till intervjun. Det känns som att han fejkar, att han inte förtjänar att vara här och att han på något sätt lurade sig själv hit till intervjun. Anton säger att mycket är kopplat till språket för att det är det enda han vet någonting om, trots att han inte kan tala det. Det faktum att han inte kan tala språket gör att han känner sig lite utanför det tornedalska ”communityt”. Anton menar att det tornedalska ursprunget alltid varit något jobbigt för honom som han haft ”skäms-känslor” för och som han stängt in ”bakom en lucka” inom sig själv. För honom har

det varit något man inte ska prata om och som hans pappa inte pratat om. Sedan han flyttade hemifrån har han reflekterat över det tornedalska ursprunget och att han har kunnat se hur han som bor i Stockholm blivit assimilerad till det svenska samhället. Den insikten ledde till att han ville försöka förändra de känslorna av skam han känner genom att tänka att ursprunget ändå är en stor del av honom själv och att det är okej att öppna upp och börja prata om det.

Vad tror du den här skammen du känner grundar sig på, frågar intervjuaren. Anton svarar: ”Jag skulle säga att det grundar sig i att det här är något som är fel. Du vill inte hålla på med någonting som är fel. Du ska hålla på med någonting som är rätt. Så anamma din Stockholmsidentitet som du tillhör. Du är en privilegierad person som tillhör alla majoriteter, du har ett bra jobb och utbildning så fortsatt med det, men inte med det som är fel. Du ska skämmas för det som inte är något som är privilegierat utan någonting som du bara ska sälla bort. Fokusera på andra grejer för det är det du faktiskt kan ta med dig och faktiskt kan utnyttja i ditt liv framåt ... Någonting åt det hållet, ta bort det som är fel, behåll det som är rätt.”

Eftersom hans pappa berättat så lite så har det blivit att Anton själv varit tvungen att lägga något slags livspussel kring den tornedalska identiteten och att han lagt detta pussel under många års tid. Det är ett pussel med många förvirrande pusselbitar som även gör det svårt för honom att förklara det.

Det här steget till att du började bejaka ditt ursprung, var kom den viljan ifrån? Anton berättar att han varit med i ett projekt där han ställt upp och pratat lite meänkieli. Han fick öva på det han skulle säga på meänkieli för att det skulle låta rätt för han visste hur det skulle låta men att hans Stockholmsdialekt sken till en början igenom. Till slut fick han det han skulle säga att låta någorlunda rätt. När projektet var klart och han såg sig själv prata meänkieli i klippet så insåg han att han hade extremt mycket tankar och känslor och emotionella saker som han inte ”dealat med” alls kring ”den biten” av honom själv. Efter det har han känt att det varit något som han behöver utforska mer så gott han kan och orkar. Hans ursprung har aldrig varit kopplad till glädje utan bara bestått av svåra upplevelser som att ingen velat prata om det, de jobbiga finskalektionerna i skolan och mobbningen från andra elever. Han

tror ändå att det finns något positivt i det och att han därför försöker omvärdera och ändra sin egen inställning till det.

På vilket sätt försöker du utforska kring ditt ursprung, frågar intervjuaren. Anton berättar att han ibland lyssnar på Meänraatio och att han även ser på program på SVT, bland annat programmet *Mitt språk* och att han bland annat engagerat sig i ett forskningsprojekt kring nationella minoriteter.

Har du några planer på hur du ska gå vidare med utforskandet kring ditt ursprung, undrar intervjuaren. Anton tänker att han på något sätt måste kunna börja prata med sin pappa om dessa saker och försöka få sin pappa att inte försöka lämna samtalsämnet utan att i stället svara på frågorna. Han har även planer på att skapa någon slags kontakt med sina släktingar och ta reda på mer om dem. Anton säger att han också måste försöka släppa skamkänslorna inom sig om att hans ursprung skulle vara något som är fel. Han vill utmana sin negativa grundtanke om sitt ursprung och vända det till något som är okej och som han kan få känna stolthet över. I dag känns tanken på att han någon gång ska få känna sig stolt över sitt ursprung som något väldigt avlägset. Anton vill försöka hitta andra människor att prata med bland sina släktingar och folk i Stockholm. Allt han berättar nu låter löjligt för honom, för att det känns så avlägset på något sätt. Anton tror att det nog kommer att ta ganska lång tid för honom att utforska allt det. Även om utforskandet av ursprunget innebär en personlig utveckling av honom själv så gör han det även för att han vill utmana sin uppväxt.

När Anton var liten var hans pappa positivt inställd till hemspråksundervisning. Han ville att Anton och hans syster skulle välja hemspråksundervisning i skolan. Det fanns inte lärare i meänkieli på orten under hans uppväxt och det slutade med att Anton och hans syster valde finska som hemspråksundervisning. De gick på finskaundervisning i sju år. De satt längst bak i klassrummet och de förstod inte någonting av språket. Anton berättar att alla, till och med läraren, dumförklarade honom och hans syster. Det kändes som att alla tittade på dem och tänkte ”vad gör ni här egentligen”. Alla de andra eleverna hade finsktalande föräldrar, men han och hans syster hade bara hört meänkieli av sin pappa. När han tänker tillbaka på upplevelsen från hemspråksundervisningen så kan han på något sätt relatera till sin pappas upplevelser från hans skolgång.

Men kände ni er dumförklarade genom alla åren, undrar intervjuaren. Anton svarar att de kände sig dumma för att de inte kunde tala, skriva eller läsa på finska. Han upplevde att det var veckans värsta lektion och att han hade ångest inför lektionerna. Han fick känslan av att det var något fel på honom och hans språk. Hans kompisar undrade varför han ens valde att gå dit. Antons pappa frågade aldrig hur det gick för dem under språklektionerna. Hans pappa reagerade likgiltigt när Anton och hans syster efter sju år meddelade att de bestämt sig för att sluta med språkundervisningen.

När du gick i skolan, upplevde du att andra elever hade någon slags kännedom om Tornedalen och meänkieli, frågar intervjuaren. Anton berättar att eleverna under hemspråksundervisningen någon gång fått en förklaring av läraren vad meänkieli var för något, men att hans klasskamrater i hans ordinarie klass inte alls förstod vad Tornedalen eller meänkieli var för något. Barnen kunde reta honom och tycka att hans pappa var konstig och att han hade ett konstigt språk. Hans försvarsmekanism blev att hitta på en ”fejk-historia” kring sitt ursprung. Anton berättar att han hittade på att han var sextondels finsk för att han kände att det var en förklaring, som hans klasskamrater faktiskt kunde förstå.

Vet du något om dina föräldrars eller mor/farföräldrars skolgång? Anton berättar att hans pappa gick skola hemma i byn. Hans pappa har berättat att han inte fick tala meänkieli i skolan och att det var ännu värre för hans äldre syskon. Skolan fick hans äldre syskon att skämmas för att de talade ”fel språk”. Hans pappa har beskrivit känslan skolan gav honom som att ”du ska inte tro att du är någonting, din kultur och det du har det ska du slänga och här är det du ska förhålla dig till”. Hans pappa talar sällan om sin skolgång, men Anton uppfattar det som att hans pappa känner mycket ilska kring det. Anton önskar att han kunde förstå sin pappa lite mer men att det känns svårt för honom att relatera till sin pappas uppväxt. Anton förklarar: ”Jag bor här i Stockholm ... det blir liksom en helt annan värld. Det här är bara en generation sedan och jag är den mest assimilerade tornedaling någonsin i det att jag har alldeles för lite kontakt i den här delen av mig själv som jag inte inser förrän nu när jag är vuxen att men shit, det här är ju liksom en stor ... det här är ju halva mig. Jag har inte ens sett den biten. Det jag kan se på pappret är att jag delar samma efternamn som min pappa, men hela den här biten av identiteten, den har bara försvunnit.”

Anton berättar att hans pappas hemspråk i hembyn var meänkieli. Han har hört att hans pappas äldre syskon talade mer svenska än de yngre och att han tror att det var för att de äldre syskonen i skolan lärde sig att skämmas för sitt hemspråk. Hans pappa har alltid talat meänkieli till Anton och hans syster och de har svarat på svenska. Hans pappa gjorde även några tappra försök att få Anton och hans syster att börja tala meänkieli. På något sätt skuldbelade hans pappa dem genom att ofta säga att ”ni kommer att ångra er när ni blir stora, det är ju bra för jobb, det blir bra på cv:t”. Anton tycker att även om hans pappa hade rätt och att Anton i dag ångrar att han inte lärde sig tala meänkieli, så tycker han att hans pappa borde gjort mer genom att ge en mer personlig anledning till att lära sig språket – mer än att det bara skulle se bra ut på cv:t. Anton tycker att hans pappa även kunnat stötta dem mer när de försökte lära sig finska under hemspråksundervisningen, alternativt ställt upp som lärare i meänkieli på skolan så att Anton och hans syster kunde läst meänkieli i stället för finska.

Pratar han ännu meänkieli med dig, frågar intervjuaren. Anton berättar att hans pappa börjat prata mer svenska med honom nu. Han skulle vilja att hans pappa pratade mer meänkieli med honom, men att han inte vill erkänna det för sin pappa. I stället frågar han sin pappa ”varför pratar du svenska för?” och att hans pappa då skrattat lite och bytt till meänkieli.

Svarar din pappa någon gång på din fråga om varför han pratar svenska, frågar intervjuaren. Anton berättar att hans pappa har någon gång svarat kortfattat i stil med att ”det är komplicerat” eller ”det är lite jobbigt”. För några år sedan uttryckte Anton att han skulle vilja prata meänkieli och lära sig lite mer om språket och att han frågat sin pappa vad han då ska göra och att hans pappa bara sagt att ”det är väl bara att börja prata det, vad är problemet”.

Hur tänker Anton kring upprättelse och försoning? Vad skulle han behöva för att kunna känna stolthet över sitt ursprung? Anton säger att bara att få den frågan ställd betyder mycket för honom och att han uppskattar det jättemycket. Han blir mällös av att få en sådan fråga. Han är överväldigad på ett bra sätt och att han inte ens förväntat sig att få en fråga om önskemål för att alla hans önskningar varit så avlägsna. Även om han kan känna ilska mot sin pappa så förstår han ändå att det på något sätt inte är hans fel. Anton kan även känna ilska när han tänker ”vem kan tillåta att en

kultur som funnits i hur många generationer som helst bara försvinner från en generation till en annan? Vem tillåter total kollaps av ett folk som gör att vi hamnat där vi är i dag?” Bara det faktum att sitta och prata om detta i dag är ett steg för honom mot en upprättelse och försoning, även om det inte är allt.

Vilka insatser tror du kan bidra till försoning, frågar intervjuaren. Anton svarar att han skulle vilja att staten ordnar resurser till utbildning i meänkieli så att alla som vill lära sig meänkieli får möjlighet att göra det. Han önskar att alla barn kan få lära sig meänkieli i skolan. Om barn uttrycker att de behöver det så ska kommunen ge de resurser som krävs för att barnen ska få det. Anton vill inte att Tornedalen och meänkieli ska bli ett slags ”museiobjekt” som man bara ska betrakta och inte röra, utan han vill att man bygger en acceptans kring kulturen, eliminerar negativitet – som känslan att det skulle vara tabu – och i stället låter det bli en levande del av samhället.

Varför är det viktigt för dig att berätta din historia för kommissionen, frågar intervjuaren. ”För att jag är en ung stockholms-tornedaling som också har rätt till det här”, svarar Anton. Det är symboliskt viktigt för hans egen självutveckling i sin tornedalska identitet, men han tror också att han kan bidra med något. Anton säger att han får känslan av att han trots allt är en slags tornedaling och att det är okej att han är det. Han önskar att andra i hans situation kan känna att det är okej att vara tornedaling. Det är okej att prata meänkieli och det är inte någonting man behöver skämmas för. Och han är tacksam över att han fått möjligheten att få berätta sin historia.

”Mie olen kaikkien aikojen enniiten samanlaistunu tornionlaksolainen”

”Anton” oon syntyny 1990:n luussa ja Stokholmissa kasunu. Pappansa oon Tornionlaksosta lähtösin. Anton muistelee ette pappansa oon 1950:n luussa syntyny pikkukylässä, ja ette perheelä oli maanpruuki. Anton ei ole itte tutkinu papalta ja setiltä, eikä se ole itte koskhaan kohanu niitä. Se uskoo ette net kuolit ko hään oli pienenä. Antonin pappa oon muistelu kolon vähän perheestä, lapsuudesta ja nuoruudesta ja Tornionlakson elämästä.

Lapsuuen ja nuoruuen aikana Anton oon paininu oman itenttiteetin ja Tornionlakson juuritten kans. Se sannoo itteä ”puolitornionlaksolaiseksi eli Stokholmin tornionlaksolaiseksi”: ”Minusta ei tunnu ette mie pitäsin täälä olla sinun kans saarnaamassa, ko mulla ei oikeestamyöten ole mithään selittämistä. Ei mulla ole oikeita muisteluksia tästä. Enhään mie ole oikeestamyöten tornionlaksolainen. Mie lossaan olla tornionlaksolainen, mutta enhään mie oikeestamyöten ole sitä. Vaikka paperin päälä mie taijan olla puolitornionlaksolainen.”

Pappansa pruukasi ottaa hänen ja hänen sisaren ylös Tornionlakshoon nuorempanna, mutta tänä mailman aikana sielä ei tule käytyksi. Lapsena Anton ei saattanu käsittää miksis sielä piti käyjä. Sille net olit tyhä käyntiä ”pikkusissa syrjäkyllissä” viehraitten ihmisitten tykönä, missä oli paljon hyysiköitä ja noanaikhaisia laitoksia niinku ulkohyysiköitä. Se oli seittemän, kaheksan vuoen vanhaana ja muistaa kunka hään valitti äähneen Tornionlakson reisuista. Anton uskoo ette pappansa heitti ottamasta heitä Tornionlakshoon, ko hään ja hänen sisar ei tykäny ette se oli mukava. Pappansa ei koskhaan selittäny miksi net lähit Tornionlakshoon ylös. Vasta teini-ikäsenä se oon käsittäny ette reisut yhistäisit papan juuhriin.

Anton pittää kamalanna ko pappansa ei koskhaan muistele hälle semmosista, mitä olis jännä kuula Tornionlaksosta eli omasta itenttiteetistä. Pappansa saattaa kuiten saarnata semmosista, mitä hään ei ole itte koskhaan kuulu, muitten sukulaisitten kans. Sukulaisilta hään oon kans saanu kuula paljon muisteluksia Tornionlaksosta ja suusta. Pappansa oon Tornionlakson liikkeissä matkassa, mutta hään ei selitä pojale niistä asioista. Antonista tuntuu ette hänen pappansa ellää ommaa elämää ja hään ellää itte ommaa elämää, eikä niilä ole mithään kulttuurijuttua yhdessä.

Anton selittää miksis hään ilmotti saarnautettavaksi. Hänestä tuntuu ette hään lossaa, ette hään ei ole tienanu ette hään sais olla täälä, ja ette hään jollaki laila pettämällä pääsi saarnautettavaksi. Anton sannoo ette paljon johtuu kielestä, sillä hään ei muusta tiä, vaikka hään ei saata sitä saarnata. Se asia ette hään ei saata kieltä saarnata tekkee ette hään tuntee olevansa vähän Tornionlakson ”communitystä” syrjässä. Anton meinaa ette tornionlaksolainen lähtö oon aina ollu jotaki ankaraa hälle, jota hään on ”häveny”, ja jonka hään oon pönkäny ”lunkan taka” ittensä sisäle. Se oon hälle ollu asia, josta ei kannatte praatia ja josta hänen pappansa

ei ole saarnanu. Siittä saakka ko hään kotia muutti hään oon hunteerannu tornionlaksolaisesta alkuperästä, ja hään oon saattanu nähjä kunka hään, Stokholmin asukhaana, oon samanlaistunu Ruottin yhtheiskunnassa. Tämän käsittäminen johti siihen, ette hään halusi freistata muutta sitä häpeän tuntoa, mitä hään tuntee, aattelemalla ette alkuperä oon iso osa hänestä ittestä, ja ette sen saapii auasta ja alkaa siittä saarnaamaan.

Mistäs sie uskot ette tämä häpeä johtuu? saarnauttaja tutkii. Anton vastaa: ”Mie sanosin sen johtuvan jostaki, mikä oon väärin. Sie piät hommata semmosia, mitä oon oikein, ette piä vaarin Stokholmin itenttiteetistä, mihinkä sie kuulut. Sie olet privilikieerattu ihminen, joka kuulut kaikkiin majuriteethiin, sulla oon hyä työ ja koulutus, niin jatka sitä eikä sitä, mikä väärin oon. Sitä sie piät hävetä, mikä ei ole privilikieerattua vain jotaki, minkä sie piät sortteerata poijes. Piä silmät muissa asioissa, sillä sen sie saatat oikeasthaan ottaa matkhaan ja oikeasthaan käyttää jatkossa, sinun elämässä ... Jotaki semmosta: korjata väärän poijes – säilyttää hyän.”

Ko pappansa oon niin vähän muistelu, se Anton oon itte joutunu panna jonkusorttista elämänsä pysseliä, missä oon Tornionlakson alkuperä, ja sitä pysseliä hään oon monta vuotta ollu panemassa kokhoon. Siinä pysselissä oon paljon sekasia osia, minkä vuoksi hällä ittelä oon huono selittää sitä.

Tämä askel oman alkuperän hyväksymisheen, mistäs semmonen halu tuli? Anton muistelee ette hään oli projektissa myötä, missä hään seiso ylös saarnaamaan meänkieltä. Se sai harjotella sitä, mitä hään piti meänkielelä sanoa, ette se kuuluttais oikealta, sillä se tiesi miltäs se piti kuulutta mutta hänen Stokholmin tialekti paisto alusta läpi. Viimen hään onnistu sanottavansa sanomhaan johonki laihin. Projektin jälkhiin se näki itteä saarnaamassa meänkieltä siinä pätkässä, ja silloin se käsitti ette hällä oli kolon paljon hunteerinkiä ja tuntoja ja tuntheelisia asioita – ”osa” ittestä, jonka kans hään ei ollu ollenkhaan ”deal:anu”.

Sen jälkhiin hänestä oon tuntunu ette siinä oon jotaki, mitä hään häätys tutkia niin hyvin ko hään saattaa ja jaksaa. Hänen alkuperhään ei ole koskhaan kuulunu iloa, vain siihen oon kuulunu raskhaita kokemuksia, joista kukhaan ei ole halunu praatia: ankarat suomen tiimat koulussa ja muitten oppilhaitten moppaaminen. Se kuiten uskoo ette siinä oon joku hyä puoli, ja sen takia se yrittää ajatella sitä eri mallila ja muuttaa ommaa kattantoa siittä.

Millä mallin sie freistaat tutkia sinun alkuperrää? saarnauttaja tutkii. Anton muistelee ette hään välistä kuuntelee Meän Raatiota ja ette hään kattoo kans ohjelmia SVT:stä, niinku Mitt språk-ohjelmaa, ja hään oon niinku menny kansalisia minuriteettiä koskevhaan tutkimusprojekthiin myötä.

Oleks planeeranu millä mallin sie jatkat oman alkuperän tutkimista? saarnauttaja tutkii. Anton hunteeraa ette hään jollaki mallin häätyys pystyä alkaa saarnaamaan pappansa kans näistä asioista, ja freistata saaja papan olla yrittämättä jättää puhheenaiheen ja vastaamaan kysymykshiin. Sillä oon kans meininki luoja jonkunäkösiä väliä sukulaisitten kans, ette hään sais tietää niistä enämpi. Anton sannoo kans ette hään häätyys yrittää jättää häpeän tunnon omassa itnessä, joitten mukhaan hänen alkuperä olis vääränlainen. Se halvaa haastaa nekatiiivisen pohja-ajatuksen omasta alkuperästä ja kääntää sen hyäksyttäväksi asiaksi, mistä hään sais olla ylpeä. Tänä päivänä ajatus siittä, ette hään sais joskus olla omasta alkuperästä ylpeä tuntuu kolon kaukhaiselta. Anton halvaa freistata löytää muita ihmisiä, hänen sukulaisitten ja Stokholmin ihmisitten joukosta, joitten kans hään saattas saarnata. Kaikki, mitä hään nyt muistelee, kuuluttaa lapseliselta hälle ittele, ko se tunnuttaa jollaki mallin niin kaukhaiselta. Anton uskoo ette hällä taitaa kestää uhka kauon tutkia kaikkia sitä. Vaikka alkuperän tutkiminen merkittee ommaa kehitystä, niin hään tekkee sen kans sillä ko hään halvaa haastaa ommaa lapsuutta ja nuoruutta.

Ko Anton oli pienenä se hänen pappansa tykkäsi hyvin kotikielenopetuksesta. Se halusi ette Anton ja hänen sisar valittisit koulussa kotikielenopetusta. Meänkielen opettajaa ei ollu paikkakunnala hänen lapsuuen ja nuoruuen aikana, ja lopuksi se Anton ja hänen sisar valittit suomen kotikielenopetusta. Niilä oli seittemän vuotta suomen opetusta. Net istut luokkahuohneen perässä, eikä käsittänheet kielestä mithään. Anton muistelee ette kaikin, koulunopettajaki, piit häntä ja hänen sisarta tyhminä. Se tuntu ette kaikin vahtasit heitä ja hunteerasit ”mitäs tet oikeen tehettä täälä”. Kaikila muila oppilhaila oli suomea puhuvia vanhuksia, mutta hään ja hänen sisar olit tyhä kuulheet meänkieltä heän papalta. Ko se hunteeraa sitä kotikielenopetusta niin hänen pappansa kokemukset kouluaijalta tuntuva jollaki laila tutuilta.

Mutta tuntukos teistä ette teitä piethiin tyhminä kaikki net vuoet? saarnauttaja tutkii. Anton vastaa ette heistä tuntu ette

het olit tyhvät, ko het ei saattanheet saarnata, kirjottaa eli lukea suomen kielelä. Se piti ette se oli ankariin tiima koko viikon aikana, ja hällä ahisti tiimoitten eelä. Hällä jäi tunto ette hänessä ja hänen kielessä oli jotaki vikkaa. Hänen kaverit piit kummana miksi hään ollenkhaan meni sinne. Antonin pappaa ei koskhaan tutkinu kunka niilä menit kielitiimat. Pappansa ei välittäny ko Anton ja hänen sisar seittemän vuoden jälkhiin sanot päättänheen heittää kielenopetuksesta pojies.

Tunsiks kouluaikana ette toisila oppilhaila oli minkhäänlaista tietoa Tornionlaksosta ja meänkielestä? saarnauttaja tutkii. Anton muistelee ette oppilhaat sait jonku kerran kotikielenopetuksen aikana koulunopettajalta selityksen mitä meänkieli oli, mutta ette hänen luokkakaverit tavalisessa luokassa ei ollenkhaan käsittänheet mitä Tornionlakso eli meänkieli oli. Lapset saatot kiusata häntä ja pittää hänen pappaa kummana ihmisennä kamalalla kielelä. Puolustuskeinoksi se sättäsi ”vääristetyn muisteluksen” omasta alkuperästä. Anton muistelee ette hään sättäsi ette hään oli kuuestoistaosaksi suomalainen, ko se tunnutti olevan selitys, minkä hänen luokkakaverit saattasit käsittää.

Tiäks sie mithään sinun vanhusten eli äitin/isän vanhusten koulunkäynistä? Anton muistelee ette pappansa kävi kotikylässä koulua. Pappansa oon muistelu ette hään ei saanu koulussa meänkieltä saarnata, ja ette hänen vanheemila siskoila oli vielä pahempi. Koulussa hänen vanheemat siskot saathiin häpeämhään ette net saarnasit ”väärrä kieltä”. Pappansa oon muistelu tuntoa, minkä koulu anto hälle, semmosenna ette ”et piä uskoa ette sie olet mithään, sinun kulttuurin ja sen, mikä sulla oon, sie piät heittää pojies, ja tätä sie piät seurata”. Pappansa saarnaa harvon koulunkäynistä, mutta Anton pittää ette pappansa oon kolon vihanen siitä. Anton toivoo ette hään saattas ymmärtää pappansa vähän paremin, mutta hällä oon huono käsittää pappansa lapsuutta ja nuoruutta. Anton selittää: ”Mie asun täälä Stokholmissa ... se oon aivan ko toinen mailma. Se oon tyhä yks sukupolvi takapäin, ja mie olen kaikkien aikojen enniiten samanlaistunu tornionlaksolainen, sillä mallin ette mulla oon aivan liika heijot välit siihen oshaan ittestä. Vasta nyt, ko olen täysi ihminen, mie käsitan ette: voi koranus, tähähään oon niinku iso ... tähähään oon minusta puolisko. En ole sitä ossaa nähnykhään. Paperin päältä näen ette mulla oon sama sukunimi ko minun papala, mutta koko se osa oon vain kaonu.”

Anton muistelee ette hänen papan äitinkieli kotikylässä oli meänkieltä. Se oon kuulu ette pappansa vanheemat siskot saarnasit enämpi ruottia ko vanheemat, ja se uskoo ette se oli sen vuoksi ko vanheemat siskot olit koulussa oppinheet häpeämhään kotikielestä. Pappansa oon aina saarnanu Antonille ja hänen sisarelle meänkieltä, ja het oon ruottiksi vastanheet. Pappansa yrittiki jonku kerran rohkeasti saamhaan Antonin ja hänen sisaren alkhaan meänkieltä saarnaamhaan. Jollaki laile se pappansa syylisti heitä sanomalla useasti ette ”tet tuletta katumhaan ko tet tuletta isoksi, siittähään oon töissä hyötyä, se näyttää CV:ssä hyältä”. Vaikka pappansa oli oikeassa, ja Anton tänä päivänä kattuu ette hään ei oppinu meänkieltä praathiin, niin hään tykkää ette pappansa olis pitäny tehjä enämpi antamalla henkilökohtasemman syyn kielen oppimisheen – enämpi ko vain ette se näyttäs CV:ssä hyältä. Antonin mielestä pappansa olis saattanu tukea heitä enämpi ko net freistasit suomea oppia kotikielenopetuksessa, elikkä tälläny ylös meänkielen opettajanna koulussa, ette Anton ja hänen sisar olisit lukenheet meänkieltä sen eestä ko suomen kieltä.

Saarnaakos se vielä meänkieltä sinun kans? saarnauttaja tutkii. Anton sanoo ette pappansa oon alkanu praathiin enämpi ruottia hänen kans nyt. Se tykkäis ko pappansa saarnais hänen kans enämpi meänkieltä, mutta hään ei halva papale tunnustaa sitä. Sen siihan se tutkii papalta: ”Miksis sie ruottia saarnaat?” Sillon pappansa oon naurahannu ja vaihettannu meänkiehleen.

Vastaakos pappasti koskhaan ko sie tutkit siltä, miksis hään ruottia saarnaa? saarnauttaja tutkii. Anton muistelee ette pappansa oon joskus lyhyesti vastanu jotaki semmosta ko ”se oon kompliseerattua” eli ”se oon vähän hankala”. Joku vuosi aikaa se Anton sano ette hään halvais meänkieltä praataa ja oppia vähän enämpi kielestä, ja ette hään oon papalta tutkinu mitäs hään sitte tekis, ja sillon pappansa oon tyhä sanonu ette ”eihään se ole ko alkaa praatamhaan, mikäs hankaluus siinä oon”.

Mitäs Anton hunteeraa kunnian entistämisestä ja sovituksesta? Mitäs hään tarttis ette hään saattas olla omasta alkuperästä ylpeä? Anton sanoo ette tyhä sen kysymyksen saaminen merkittee hälle paljon, ja hään tykkää kolon paljon siitä. Hällä jäävä sanat suusta ko tällähään semmosta kysymystä. Se tekkee hyväla mallilla suuren vaikutuksen hänheen, eikä hään ollu oottanu ette hältä tutkittais omista toivomuksista, ko hällä oon olheet toivomukset niin

kaukhaisia. Vaikka hään saattaa olla papale vihassa, niin hään jollaki laila käsittää ette se ei ole sen syy. Anton saattaa kans olla vihassa ko hään hunteeraa ”kuas se saattaa sallia ette kulttuuri, joka oon ollu monia sukupolvia olemassa, tyhä katoaa polvesta toisheen? Kuas se hyäksyy ette kansa putoaa lähään, minkä vuoksi met olema siinä paikassa, missä met tänä päivänä olema?” Tyhä se asia ette tänä päivänä istuthaan praatamassa tästä merkittee hälle askelta kohti kunnian entistämistä ja sovitusta, vaikka se ei ole kaikki.

Minkälaisia satsauksia saattasit sinun mielestä eesauttaa sovitusta? saarnauttaja tutkii. Anton vastaa halvavansa valtion laittavan varoja meänkielen opetuksheen, ette kaikin, jokka halvava meänkieltä oppia saisit sen maholisuuen. Se toivoo ette kaikki lapset saisit koulussa oppia meänkieltä. Jos lapset sanova tarttevensa sitä niin kunnat pitävä antaa tarvittavat varat ette lapset saisit sen. Anton ei tykkää ette Tornionlaksosta ja meänkielestä tehtäs jonkulaisia ”museotavaroita”, joita pitäs tyhä koskematta kattoo, vain hään halvaa ette kulttuurin hyäksymistä lisättäis, ette kaikki nekatiiviset ajatukset saatas poijes – niinku tunto ette siitä ei sais praataa – ja ette siitä sais tulla elävä osa yhtheiskunnasta.

Miksis se oon sulle tärkeä selittää sinun muisteluksen komisuunile? saarnauttaja tutkii. ”Sen vuoksi ko mie olen nuori Stokholmin tornionlaksolainen, jolla kans oon tähhään oikheus”, Anton vastaa. Se oon symbolisesti tärkeä hänen omhaan kehityksheen tornionlaksolaisessa itenttiteetissä, mutta hään pittää ette hällä olis kans jotaki antamista. Anton sanoo ette hällä tullee semmonen tunto, ette hään kuitenkin oon jonkulainen tornionlaksolainen, ja ette hän saapi olla sitä. Hään toivoo ette muut, jokka oon samassa paikassa ko hään, tuntisit ette het saava olla tornionlaksolaisia. Sen saapi meänkieltä saarnata, eikä sitä tartte hävetä. Sitte hään oon kiitollinen, ette hään sai maholisuuen selittää oman muisteluksen.

6 Berättelser om förlust av kultur och traditionella näringar/ Muisteluksia kulttuurin ja perimäelinkeinojen menettämisestä

Upplevelser av osynliggörande

Många av dem som intervjuats berättar om hur minoritetens möjligheter att bevara och utveckla den egna kulturen påverkats av assimileringspolitiken. Berättelserna handlar om hur minoriteten levt i regionen och om traditionella näringar som minoriteten bedrivit under lång tid. De berättar om rättigheter som minoriteten tidigare haft och som de upplever har gått förlorade på grund av beslut som staten, myndigheter och domstolar fattat. Ett bärande tema är att minoritetens historiska närvaro osynliggjorts, såsom att ortnamn på meänkieli tagits bort, och att det uppstått konflikter och spänningar. De intervjuade berättar också om traditionella näringars betydelse för kulturens och språkets bevarande.

Kokemuksia näkymättömäksi tekemisestä

Monet niistä, joita oon saarnautettu, muisteleva kunka samanlaistamispolitiikka oon muuttanu minuriteetin maholisuuksia säilyttää ja kehittää ommaa kulttuuria. Muisteluksissa selitethään minuriteetin elämästä valtakunnanosassa ja perimäelinkeinoista, joita minuriteetti oon pitkhään harjottannu. Saarnautetut muisteleva minuriteetin entisisistä oikheuksista, joita het tunteva menettänheen valtion, esivallan ja tuomioistumitten tekemitten päätöksitten vuoksi.

Kantava teema oon minuriteetin historiallinen olemassaolon näkymättömäksi tekeminen, niinku meänkielisitten paikannimitten poijesottaminen, ja riitojen ja konfliktien syntyminen. Saarnautetut muisteleva kans perimäelinkeinoitten merkityksestä kulttuurin ja kielen säilyttämisessä.

Figur 6.1 Rengärde i Kaunisvaara, 1956/
Porot kaartheessa Kaunisvaarassa, 1956

Foto/Kuva: Brynolf Lantto.

”Vi får inte ens färdas i våra förfäders områden”

”Ove” bor i Kiruna kommun och är född på 1940-talet. Han berättar att hans far arbetade i Kiruna. Under skollåret bodde hela familjen i Kiruna. Resten av tiden bodde de i en liten by. I byn levde familjerna på jordbruk i form av kreatursskötsel, jakt och fiske. Alla gårdarna i byn beboddes av familjer som var lantalistet. Ove minns hur man slog ångarna med lie. I hans barndomshem hade de sju

kor, en häst samt ett antal får. Ove äger fortfarande jordbruksmark med lador och ladugård som hans far och farfar byggt.

När Ove var barn talade familjen meänkieli. ”Det var meänkieli i huvudsak, men sedan blev vi ju lite försvenskade.” Hans far talade enbart meänkieli med honom och hans syskon och de svarade på svenska. Alla hans syskon talar meänkieli i dag. Med de äldre människorna i byn var man däremot ”tvungen att tala meänkieli”, berättar Ove. Ove kunde svenska när han började i skolan i Kiruna. Han kände tidigt att barnen som kom från byarna inte uppfattades som lika fina som barnen från Kiruna.

Både Oves morfar och farfar hade renmärke med ”en hel del renar”. Hans far tog över renmärket efter sin far. Renarna sköttes av två samiska bröder. Familjen hade nära band med den samiska familjen under lång tid. Renmärket togs så småningom över av andra i slakten. I byn hjälptes byborna åt med olika sysslor och man brukade dra not tillsammans. Vissa perioder åkte hela byn upp till sjöar i området och drog not. Man fick sedan ta så mycket fisk man ville ha, eftersom fångsten var riklig. Fisket var basnäringen och i den närbelägna sjön fiskade man gädda, abborre, lake och laxöring. Byborna fiskade året om. På vintern lade man nät under isen. När Ove åkte ut på fiske med sin far hade de en träpulka, där man lade näten och olika redskap. Ove, som var liten, fick bära en ribba/bräda. När man gjort ett hål sköt man fram ribban och gjorde där nästa hål tills det blev ungefär lika långt som nätet, 29 meter. Där högg man ett större hål och kunde lägga ut det första nätet.

Byborna jagade och ripjakt var vanligt. Man hade enpipiga hagelgevär, senare gevär med två pipor, berättar Ove. Han äger fortfarande en handsmidd bössa efter sin morfar. Ove berättar att älgjakten kom först på senare tid – i mitten av 1950-talet. Innan dess fanns det inte älg i området. Ove deltog tillsammans med sin far i älgjakten. De startade längst upp i dalen och vandrade neråt. Omkring 1965–1966 började det dyka upp mer älg, minns Ove. Till en början var det vandringsälgar, som sedan blev fler och fler. Till en början var det enbart bybor som deltog i jakten, eftersom det inte fanns några samer som var intresserade, berättar Ove. I början av 1970-talet fick han en egen bössa och licens och jagade också tillsammans med några samer. I mitten av 1970-talet började även samer från ytterligare en familj att jaga. Byborna jagar älg och småvilt på byns marker och har ett jaktlag där alla i byn ingår.

Ove berättar att det inte är så länge sedan, kanske på 1990-talet, som samebyarna omkring hans hemby bytte namn. Han berättar att även andra namn ändrats på kartor och vägskyltar. På äldre kartor hade orter namn på meänkieli. Före och efter hans hemby finns två bäckar som förr var skyltade med meänkielinamn. Dessa namn har nu bytts ut mot samiska namn. Ove säger att Lantmäteriet ändrat namnen efter förslag från samerna, men att myndigheten inte förstår synpunkter och önskemål från lantalaiset. Också längs dalen och för näraliggande sjöar, där lantalaiset hade sina notställen, fanns tidigare meänkielinamn. Dessa namn har nu bytts ut mot samiska namn. Ove testade att nämna ett av de samiska namnen för en gammal same i trakten, men han kände dock inte igen det samiska namnet. När Ove förklarade att det var det samiska namnet för platsen sade den äldre mannen att de inte har benämnt platsen med det samiska namn som Ove nämnde, utan att de har kallat platsen för namnet på meänkieli. Ove tycker att det ändå har blivit lite bättre nu. Han nämner att de i en annan by i regionen fått tillbaka sina gamla meänkielinamn. De har dock försökt få Lantmäteriet att lägga in det gamla namnet på en av de andra byarna, men Lantmäteriet har inte gått med på det. Meänkielinamnet på deras sjö har hittills fått behålla det namnet på kartorna, vilket det alltid haft. Nu höjs röster för att också det namnet ska bytas ut mot ett samiskt namn. Ove säger att detta skapar osämja.

Intervjuaren frågar hur samröret med samerna såg ut förr. Ove menar att situationen inte kan jämföras med hur det är nuförtiden. ”De var samer och vi var lantalaiset, men vi var en och samma storfamilj. Vi hjälpte dem och de hjälpte oss. Det var aldrig som det nu är.” Ove berättar att man bytte matvaror med varandra. Samerna fick mjölk, fil, smör och kaffeost av lantalaiset, som i sin tur fick renkött av samerna. Samerna skötte också deras renar. De kunde också komma med fisk, röding eller sik, till byborna när de hade varit till fjälls. ”De bodde ju hos oss, och vi kunde gå upp – då förr i alla fall – och fiska”, berättar Ove. Det var ”ett helt annat klimat” förr mellan lantalaiset och samerna, säger Ove. Det inte var så länge sedan väarti-systemet upphörde. En medlem av en samisk släkt bodde hos dem. Hos Oves morföräldrar i en annan by bodde en annan samisk släkt. En av dem, som Ove beskriver som sin bästa vän, mindes före sin bortgång nyligen hur de bodde hos Oves morföräldrar. Den nära vänskapen mellan Oves familj och samiska

familjer fortsatte även när de bodde i Kiruna. Oves morfar talade flytande samiska. Ove berättar att om han själv hör två personer tala samiska kan han förstå vad de talar om. Han berättar att de yngre samerna inte förstår meänkieli, men de äldre samerna talade alla meänkieli.

Ove berättar att hans far hade nottillstånd/nättillstånd i sjön vid hembyn, eftersom det var statens vatten. I andra näraliggande vatten behövde de inget sådant. När hans far dog, ansökte Ove om att få ta över sin fars tillstånd, men det fick han inte. Efter mycket korrespondens fick han dock tillstånd för ett visst antal nät. Ove berättar att samebyn och framför allt länsstyrelsen var motståndare till det. Det var år 1964 eller 1965. Ove fick dock inte nottillstånd och inte obegränsat nättillstånd, som hans far hade haft. Innan han så småningom fick tillstånd var han tvungen att fiska med sin ingifta släkting, som var same och hade tillstånd. Denne bodde i Kiruna och jobbade i gruvan. Däremot fick Ove, som var skriven på platsen, inte tillstånd att fiska.

Sedan dess har Ove upplevt hur ”allt har blivit så mycket mer komplicerat”, därför att han inte är same, eller inte ”har den etniciteten”. Ove berättar att Länsstyrelsen och Naturvårdsverket tidigare ville göra området med deras slätterängar och jaktmarker till naturreservat. Man tog då bort älgjakten för byborna medan samerna fick behålla den. Man skapade interimistiskt ett naturreservat som enbart bestod av bybornas marker, men inte av omgivande marker. Ove fick kontakt med ordföranden i jordbruksutskottet i riksdagen och frågade hur de kunde göra så utan något samråd med byborna, särskilt som det fortfarande fanns jordbruk i byn på den tiden. Ordföranden i jordbruksutskottet lovade att han skulle få ett besked, och samma dag ringde en representant för länsstyrelse och sade att de skulle få jaga. Detta skedde en lördag eller söndag och jakten skulle börja på måndag. Senare visade det sig att de mest intressanta naturvärdena fanns utanför det tillänkta naturreservatet, varför projektet lades ner. Ove tror att detta skedde i slutet av 1970-talet eller början av 1980-talet.

Intervjuaren frågar hur samexistensen såg ut mellan samebyarna och ert jaktlag före Girjas-domen. ”Det var aldrig något bråk, om jag säger så”, svarar Ove. De umgicks med varandra. När samerna frågade vems son Ove var, och de fick höra det var Ove ”helt accepterad”. Man ansågs antingen vara ”lantalainen”, ”lappalainen” eller

”ruottalainen” (meänkieli: ’lantalainen’, ’lapp’ resp. ’svensk’).

”Lantalainen och lappalainen var jättetighta, med svensken var ... Det var lite distans, om man säger så”, förklarar Ove.

Kan du se någon händelse eller något årtal när det börjar svänga – när det här börjar luckras upp, frågar intervjuaren. ”Hos oss, tycker jag nog, om man ska säga: slutet på 1980-talet, början på 1990. Då börjar man se tydligare och tydligare att man skilde ... Vi blev drabbade mycket hårdare”, säger Ove.

På vilket sätt, undrar intervjuaren. Ove berättar att det började komma yngre personer med i renskötelsen, somliga ingifta. Ove menar att den yngre generationen av renskötare ”har förstört så otroligt mycket”. Det har uppstått ”osämja mellan folk här uppe”, säger Ove. En äldre renskötare sa till Ove att man förr kunde ”åka till vilken by som helst och bli bjuden på mat, fika och logi – det var aldrig problem”. ”Nu när man åker till en by måste man titta bakom ryggen, för man vet aldrig vad som händer”, berättade den äldre renskötaren för Ove. Denne menade att ”de yngre hökarna”, som han sade, hade ”förstört så mycket”. ”Förut var det *vi* – man var som tillsammans – och nu är det *vi och de*”, beskriver Ove utvecklingen.

Intervjuaren frågar om det försvårar för minoriteten att leva ut sin kultur. ”Ja, den har försvårats oerhört mycket”, svarar Ove. Han berättar att några familjer i regionen för några år sedan ville bygga upp en hembygdsgård och ett museum för att ”visa upp fjällbondekulturen”. Samebyn motsatte sig det och Länsstyrelsen gick på samebyns linje och det blev inget museum. Ove berättar att han hade mycket gamla föremål, som han fått av sin farfar och morfar. Dessa föremål finns nu på museum i Norge. Ove vet inte hur ett museum inne i en by skulle ha kunnat störa renskötelsen, såsom länsstyrelsen gjorde gällande. Byggnaden skulle ha legat på statens mark vid en bäck, där de skulle ha slagit ängarna för att visa kommande generationer hur slåttern gick till.

Intervjuaren frågar om det är fler som har drabbats som Ove. Ove berättar att när hans far dog kunde de äldre i byn som hade fiskerättigheter fortsätta att fiska. Men när de dog hade deras efterlevande svårigheter att få tillstånd. De kunde få tillstånd för fiske med något enstaka nät. Orsaken var att samebyn hävdade att sjön var samernas vatten och att den inte tålde mer fiske än det fiske de själva bedrev. Länsstyrelsen gick på samebyns linje.

När Oves granne, som tillhörde samma generation som hans far, sökte fisketillstånd för sin son fick de avslag. Samebyn sade då att det var länsstyrelsen som inte ville ge tillstånd, medan länsstyrelsen sade att det var samebyn som inte ville att de skulle få tillstånd. Senare fick han dock tillstånd. När Oves bekanta, som är samer, fick fiska men inte Ove fick göra det, undrade han hur det kunde vara så. Det var ju Oves hem, där hans släkt bott i flera hundra år. Ove berättar att det fanns befolkning i byn redan på 1700-talet, medan en av samefamiljerna kom till trakten först 1913. Ove tycker att det inte är de, utan de andra, som är ”invandrare”.

Ove säger att samerna ”tagit över mer och mer och mer”. Han menar att länsstyrelsen tar samernas parti när lantalaiset vill utöva olika typer av näringar och ”favoriserar samerna till hundra procent”. Ove upplever hur han ”blir så otroligt illa behandlad för att han inte är same”. Detta spär på konflikterna mellan folken, säger Ove. Han anser att det främst är de senaste årtiondena som problemen mellan samer och lantalaiset har uppkommit, medan det var bättre relationer förr när man behövde varandra. Han anser att detta är en konsekvens av svenska politikernas assimileringspolitik gentemot lantalaiset. Ove upplever att lantalaiset osynliggörs från svenska statens sida. ”Vi finns fast vi finns inte enligt länsstyrelsen.” Han upplever att de måste förklara sig för länsstyrelsen, men att de inte blir trodda.

Ove tycker att det är rätt att man vårdar språket och kulturen, men tycker också att jakten och fisket är så viktiga för lantalaiset. Han beskriver lantalaiset som jägare och fiskare, men nu har de fråntagits de möjligheterna. ”Vi får inte ens färdas i våra förfäders områden. Vi får inte ens bygga i våra förfäders områden. Vad ska hända för att vi får tillbaka den glädjen? Jag upplever mig som optimist, men i det här fallet är jag pessimist.”

I kontakt med myndigheter upplever han att man nästan möts av ett hånleende när han berättar att de har bedrivit jordbruk, slagit ängarna med lie och bedrivit jakt och fiske. Han upplever att rättigheter och ägodelar som hör till lantalaiset naggas mer och mer i kanten och att deras existensberättigande ifrågasätts. Det Ove efterfrågar är egentligen lika rättigheter. ”Man har helt enkelt glömt andra grupper och bara satsat på en”, säger Ove. Han anser att alla människor, oavsett hudfärg eller annat, som har svenskt medborgarskap ska ha samma rättigheter. ”Jag känner mig som främmande,

och jag måste säga att när man hissar den svenska flaggan ... Jag är inte speciellt stolt över den svenska flaggan. Däremot känner jag mer tillhörighet när man hissar kvänska flaggan, och faktiskt känner jag lite mer stolthet över norska flaggan. Det har kommit dithän att landet Sverige är ett förtryckarland”, upplever Ove.

Ove välkomnar initiativet med Sannings- och försoningskommissionen, men tvivlar på att den leder till några resultat. ”Jag tror inte det kommer ge oss glädjen och stoltheten över det här landet tillbaka. Jag tror inte det. Det har hänt för mycket saker – för mycket negativa saker”, konstaterar Ove.

Vad tror du kommer att hända i framtiden, frågar intervjuaren. Ove säger att han läser i tidningarna och hör i media om den nya rennäringslagen och konsultationsordningen vilket oroar honom. ”Jag upplever det nästan som det är kolsvart för oss lantalaiset. Vi är inte accepterade. Vi är det osynliga folket. Ingen tror på oss och ändå kan vi visa våran historia”, säger Ove. Han berättar att den välkände historikern Dick Harrison hållit några föreläsningar i ämnet. Ove berättar att på de äldsta kartorna återfinns benämningarna ”kväner”, ”lappar” och ”Lappland”. Ove frågar sig vilka de var, som benämndes lappar. Han menar att även lantalaiset benämndes ”lappar” i äldre källor. I samma familj kunde det finnas några som bedrev jordbruk och andra som ägnade sig åt renskötsel. I hans egen släkt hade de både och, renar och jordbruk. Lagstiftningen har dock ”skiljt på folk och folk”, säger Ove.

Vilka åtgärder vill du se, frågar intervjuaren. ”Ja, för det första att man skulle börja forska lite mer om oss lantalaiset och kväner och verkligen göra en seriös forskning. Då är jag helt övertygad om att det skulle visa att vi har funnits här länge, och vi är precis som samerna ett urfolk. Men ändå tycker jag det är lite fel att skilja på folk på grund av etnicitet. Om samerna har rätt att fiska på statens mark, då borde ju också vi lantalaiset och kväner ha det och även alla svenska medborgare. Ska vi göra sådan skillnad, att beroende på din etnicitet avgör vad du får göra i det här landet? Det är otroligt skrämmande. Det är otroligt skrämmande, måste jag säga”, avslutar Ove.

”Met emmä saa kulkeakhaan meän esi-isien maila”

”Ove” assuu Kierunan kunnassa ja oon syntyny 1940:n luussa. Se muistelee ette hänen isänsä oli Kierunassa töissä. Kouluvuoen aikana koko pere asu Kierunassa. Lopun aikaa net asut pikkukylässä. Kylän perheet elit maanpruukista, mikä oli karjanhoitoa, pyytämistä ja kalastamista. Kaikissa kylän taloissa asu lantalaisperheitä. Ove muistaa kunka niittyjä niitethiin vikatheela. Hänen lapsuuen kotona oli seittemän lehmää, hevonen ja joitaki lamphaita. Ove omistaa vieläki viljelysmaata, missä oon latoja ja navetta, jokka hänen isänsä ja äijäfaarinsa oon rakentanheet.

Ko Ove oli lapsena pere saarnasi meänkieltä. ”Se oli valtana meänkieltä, mutta sittehään met ruottalaistuma pikkusen.” Isänsä saarnasi tyhä meänkieltä hänen ja hänen siskoitten kans ja net vastasit ruottiksi. Kaikki hänen siskot saarnaava tänä päivänä meänkieltä. Kylän vanheemitten ihmisitten kans oli taasen pakko saarnata meänkieltä, Ove muistelee. Ove osasi ruottia ko hään alko Kierunhaan kouhluun. Se tunsu varhain ette kylälapsia ei pietty yhtä fiininä ko Kierunan lapsia.

Niin Oven äitin isälä ko isän isälä oli poromerkit, joissa oli ”uhkalaila poroja”. Hänen isänsä otti poromerkin halthuun hänen isältä. Poroja hoiti kaks saamelaista velimiestä. Perheelä oli pitkhään likkeiset välit saamelaisheen perheesheen. Aijan olhoon muut sukulaiset otit poromerkin halthuun. Kylässä kyläläiset autot toisia eri hommila, ja nuottaa veethiin yhdessä. Sitte sitä sai ottaa niin paljon kallaa ko halusi, ko kalasaalis oli suuri. Kalastus oli pääelinkeino ja vieressä olevassa järvässä kalastethiin haukia, affenta, maetta ja tammukkaa. Kyläläiset kalastit ympäri vuoen. Talvela kalastethiin verkoila jään alla. Sillon ko Ove lähti kalasthaan isän kans niilä oli puukelkka, mihinkä panthiin verkot ja erilaiset kalastusvehkkeet. Ove, jokka oli pikkunen, sai kantaa riman. Ko jäähän oli tehty reikä niin se lykäthiin rima etheen ja tehthiin toinen reikä yhtä kauas ko verkko oli pitkä, 29:n meeterin päähän. Siihen hakathiin isompi reikä jäähän ette saatethiin panna ensimmäisen verkon vetheen.

Kyläläiset kävit kalassa ja riekonpyytö oli valtana. Oli ykspiippuset haulikot, jälkhiinpäin kakspiippuset pyssyt, Ove muistelee. Se omistaa vieläki äijäfaarilta perityn käsissä taotun pyssyn. Ove muistelee ette hirvenpyytö tuli vasta jälkhiin – 1950:n luun puolessavälissä. Ennen sitä ei ollu hirviä sillä perälä. Ove kävi hirvenpyyössä hänen isän kans.

Net aloit lakson ylipäästä ja kuljit alaspäin. Vuositten 1965–1966 paikoila alko tulheen hirviä enämpi, Ove muistaa. Aluksi net oli kulkuhirviä, jotka sitte tyhä lissäinyit. Alussa pyyössä oli tyhä kyläläisiä matkassa, ko niitä ei ollu saamelaisia, jotka olit innostunheet, Ove muistelee. 1970:n luun alussa hään sai oman pyssyn ja lisensin, ja pyysi kans joittenki saamelaisitten kans yhessä. 1970:n luun puolessavälissä alko saamelaisia toisestaki perheestä pyythään. Kyläläiset pyytävä hirviä ja pienempää viljaa kylän maila, ja heilä oon laaki, mihinkä kaikki kyläläiset kuuluva.

Ove muistelee ette siitä ei ole niin aikaa ko palkisille hänen kotikylän ympäri vaihetethiin nimet, piian 1990:n luussa. Se muistelee muista nimistä, jotka oon muuttunheet kartoissa ja tietauluissa. Vanheemissa kartoissa paikkakunnilla oli meänkieliset nimet. Ennen hänen kotikyllää ja sen jälkhiin oon kaks jokea, joila ennen olit taulut meänkielisillä nimilä. Nämät nimet oon nyt vaihetettu saamelaishiin nimhiin. Ove sannoo ette Lansmeetarilaitos (Lantmäteriet) oon muuttanu nimet saamelaisitten esityksestä, mutta ette esivalta ei käsitä lantalaisitten huomautuksia ja toivomuksia. Pitkin laksoa ja sen likelä olevilla järvilä, missä lantalaisila oli omat nuottapaikat, oli ennen meänkielisiä nimiä. Nämät nimet oon nyt vaihetettu saamelaishiin nimhiin. Ove pruuasi mainittea yhen niistä saamelaisista nimistä vanhaale sen perän saamelaisele, mutta se ei tuntenu sitä saamelaista nimeä. Ko Ove selitti ette se oli sen paikan saamenkielinen nimi, se vanhaa mies sano ette het ei ole kuttunheet paikkaa sillä saamelaisela nimelä, jonka Ove sano, vain ette net olit käskenheet paikkaa meänkielisellä nimelä. Ove kuitenkin tykkää ette nyt oon muuttunu vähän paremaks. Se mainittee ette toisessa sen perän kylässä oon saattu vanhaat meänkieliset nimet takasin. Net oon kuitenkin yrittänheet saaja Lansmeetarilaitoksen panheen takasin vanhaan nimen yhele muule kyläle, mutta Lansmeetarilaitos ei ole menny siihen myötä. Heän järven meänkielinen nimi oon tähhään saakka saanu pittää sen nimen kartoissa, mikä sillä oon aina ollu. Nyt alkaa kuuhluun semmosia ääniä, ette senki nimen pitäs vaihettaa saamelaisheen nimheen. Ove sannoo ette tämä rakentaa riitaa.

Saarnauttaja tutkii minkäslaista yhteyttä saamelaisitten kans oli ennen. Ove sanoo ette asiat silloin oli koppinensa erilaiset ko tänä mailman aikana. ”Net olit saamelaisia ja met olima lantalaisia, mutta met olima yhtä ja sammaa isoa perettä. Met automa niitä, ja het autot meitä. Se ei ollu koskhaan niinku nyt.” Ove muistelee ette vaihetethiin ruokatavaroita toisitten kans. Saamelaiset sait maitoa, fiiliä, voita ja kahvijuustoa lantalaisilta, jokka taasen sait saamelaisilta poronlihhaa. Saamelaiset hoijit kans heän poroja. Saamelaiset saatot tuoja kallaa – rautua eli siikaa – kyläläisile ko net olit käynheet tunturilla. ”Nethään asut meän tykönä, ja met saatoma lähteä ylös – silloin ennen kuitenkin – kalasthaan”, Ove muistelee. Se oli aivan eri ilmapiiri ennen mailmassa lantalaisitten ja saamelaisitten välilä, Ove sanoo. Ei se ollu niin aikaa ko väärtiliike loppu. Yks, joka kuulu saamelaisheen sukhuun, asu heän tykönä. Oven äitin vanhuksitten tykönä toisessa kylässä asu toinen saamelainen suku. Yks niistä, jonka Ove sanoo parhaaksi kaveriksi, muisti ennen kuolemaa tässä vasta kunka net asut Oven äitin vanhuksitten tykönä. Likheinen ystävyys Oven perheen ja saamelaisitten perheitten välilä jatku silloinki ko net asut Kierunassa. Oven äijäfaari oli vesiselvä saamenkielinen. Ove muistelee ette jos hään kuulee kahta ihmistä saarnaamassa saamen kieltä niin hään käsittää mistä net saarnaava. Se muistelee ette nuoremat saamelaiset ei käsitä meänkieltä, mutta vanheet saamelaiset saarnasit kaikin meänkieltä.

Ove muistelee ette hänen isälä oli nuottalupa/verkkolupa kotikylän järvele, ko se oli valtion vesiä. Muile vesile sielä likelä ei tarttenu mithään semmosta. Ko isänsä kuoli, Ove ano ette hään sais ottaa isänsä luvan halthuun, mutta sitä se ei saanu. Koan preivin lähättämisen jälkhiin se sai viimen luvan vissile määräle verkkoja. Ove muistelee ette palkinen ja olletikki Lääninhallitus panit vasthaan. Se oli vuona 1964 eli 1965. Ove ei kuitenkhaan saanu nuottaluppaa eikä rajottamatonta verkkoluppaa, niinku isälä oli ollu.

Ennen ko hään pikkuhiljaa sai luvan hään joutu kalasthaan avioliiton kautta sukhuun liittynheen sukulaisen kans, joka oli saamelainen, jolla oli lupa hallussa. Se asu Kierunassa ja oli kruuassa töissä. Ovela taasen, joka oli paikkakunnan päälä kirjoissa, ei ollu kalaluppaa.

Sen jälkhiin Ove oon kokenu kunka ”kaikki oon muuttunu paljon hankalammaksi”, ko hään ei ole saamelainen eli ko ”hällä ei ole sitä etnisiteettiä”. Ove muistelee ette Lääninhallitus ja Luononsuojeluvirasto halusit ennen tehjä luononsuojelualuheen siitä perästä, missä niilä oli niityt ja pyytömaat. Sillon viethiin kyläläisiltä hirvenpyytö samala ko saamelaiset sai pittää sen. Se luothiin väliaikhaisesti luononsuojelualuheen, mihinkä kuulu tyhä kyläläisitten maita, mutta ei ympärillä olevia maita. Ove sai yhteyttä valtiopäivitten maanpruukivaliokunnan puhheenjohtajan kans, ja tutki milläs net saatot niin tehjä pitämättä kyläläisitten kans neuoa, olletikki ko siihen aikhaan oli vielä maanpruukia kylässä. Maanpruukivaliokunnan johtaja lupasi antaa sille vastauksen, ja samana päivänä Lääninhallituksen eustaja soitti sanhoon ette het sait pyytää. Tämä tapahtu lauantaina eli pyhänä, ja pyytö piti maanantaina alkaa. Jälkhiin tuli selvile ette tärkeimät luontoarvot löy’yt planeeratun luononsuojelualuheen ulkopuolelta, ja niin projekti panthiin alas. Ove uskoo ette tämä tapahtu 1970:n luun lopusta eli 1980:n luun alussa.

Saarnauttaja tutkii minkäslaista yhessä elämistä palkisilla ja Oven pyytölaakila oli ennen Girjas-tuomiota. ”Ei ollu koskhaan riitelemistä mithään, jos mie niin sanon”, Ove vastaa. Net olit toisten kans yhessä. Ko saamelaiset tutkit kenenkäs poikia Ove oli ja sait kuula sen niin Ovea ”hyäksythiin koppinensa”. Ihmisiä piethiin joko ”lantalaisena”, ”lappalaisena” eli ”ruottalaisena”. ”Lantalainen ja lappalainen olit niinki likelä toisia, mutta ruottalainen oli ... siinä oli vähän väliä, jos niin sannoo”, se Ove selittää.

Näeks sie jonku tapahtuman eli vuosiluun, ko se alko käänthyyn – ko tämä alkaa murenemhaan? saarnauttaja tutkii. ”Meilä, minusta niinku tuntuu ... jos sanos ette 1980:n luun lopusta 1990:n luun alusta. Sillon sen alkaa näkheen selvemin ja selvemin ette erotethiin ... Se koski meitä paljon koemin”, Ove vastaa.

Millä laila? saarnauttaja kyselee. Ove muistelee kunka poronhoithoon alko tulheen nuorempia ihmisiä, jokku avioliiton kautta. Oven mielestä nuoreman sukupolven poronhoitajat ”oon pilanheet niin kolon paljon”. Oon tullu ”riitaa ihmisitten välilä täälä ylhäälä”, Ove sannoo. Vanheempi poronhoitaja sano Ovele ette ennen mailmassa saatto ”mennä mihinkä hyänsä kylhään, ja sielä tarjothiin, ruokaa, kahvia, vyösiiaa – ei ollu koskhaan mithään hankaluutta. Nyt ko mennee johonki kylhään sen häätty kattoo

sölän taka, ko ei koskhaan tiä mitä sattuu”, se vanheempi poromies muisteli Ovele. Tämä meinasi ette ”nuoremat koaluontokset”, niinku se sano, olit ”pilanheet niin paljon”. ”Ennen se oli *met* – sitä oli niinku yhdessä – ja nyt se oon *met ja net*”, Ove sanoo kehitystä selittämhään.

Saarnauttaja tutkii jos se vaikeuttaa minuriteetin oman kulttuurin elämistä. ”Joo, se oon tullu kolon paljon hankalammaksi”, Ove vastaa. Se muistelee joistaki perheistä sillä perälä, jokka halusit joku vuosi aikaa rakentaa kotiseututalon ja museon ”näyttämhään tunturimaanpruukikulttuuria”. Palkinen pani vasthaan ja Lääninhallitus meni palkisen puolta eikä museota tullu. Ove muistelee ette hällä oli paljon tavaroita, jokka hään oli isänisältä ja äitinisältä saanu. Nämät tavarat oon nyt Norjassa museossa. Ove ei ymmärä millä laila museo kylässä sisälä olis saattanu häiritteä poronhoitoa, niin Lääninhallitus meinasi. Rakenus olis ollu valtion maala joen varrela, missä net olisit niittäneet niityt ette net näyttäsit tuleville sukupolvele kunkas heinäteossa tehthiin.

Saarnauttaja tutkii jos niitä oon muita, jokka oon joutunheet kärsimhään niinku Ove. Ove muistelee ette ko isä kuoli niin vanheet ihmiset kylässä, joila oli kalaluvat, saatot jatkaa kalanpyytöä. Mutta ko net kuolit niin niitten jälkiläisilä oon ollu hankala saaja luvat. Net saatot saaja kalaluvan jollekki harvale verkole. Syynä siihen oli ette palkinen meinasi ette järvi oli saamelaisitten vesiä, ja ette se ei kestäny enämpää kalastusta ko heän kalastusta. Lääninhallitus meni palkisen puolta.

Ko Oven kranni, jokka oli sammaa sukupolvea ko hänen isä, haki pojale kalaluppaa niin se kielethiin. Palkinen sano sillon ette se oli Lääninhallitus, jokka ei halunu antaa luppaa, mutta Lääninhallitus sano ette palkinen se ei halunu ette net saisit luvan. Jälkhiin se kuitenkin sai luvan. Ko Oven kaverit, jokka oon saamelaisia, sait kalastaa mutta Ove ei saanu tehjä sitä, se piti kummana milläs se saatto niin olla. Sehään oli Oven koti, missä hänen suku oli monta sattaa vuotta asunu. Ove muistelee ette kylässä oli jo 1700:n luussa asukhaita, mutta yks saamenperheistä tuli sille peräle vasta 1913. Ove pitää ette se ei ole het, vain toiset, jokka oon ”maahanmuuttajia”.

Ove sanoo ette saamelaiset oon ”enempi ja enempi ottanheet vallan”. Se mainaa ette Lääninhallitus puolustaa saamelaisia sillon ko lantalaiset halvava erilaisia elinkeinoja harjottaa ja ”favouriseerava saamelaisia sataprosenttisesti”. Ovesta tuntuu ette hälle ”oon

tehty niin kolosti lastheela sen vuoksi ko hään ei ole saamelainen”. Tämä lissää riitoja kansoitten välilä, Ove meinaa.

Ove pittää ette hankaluuat saamelaisitten ja lantalaisitten välilä on valtapäästä syntyneet viimi vuosikymmenitten aikana, mutta ette ennen aikhaan oli paremat välit ko tarttethiin toisia. Se pittää ette tämä johtuu ruottalaisitten pulitiikkeritten samanlaistamispolitiikasta lantalaisia kohti. Ovesta tuntuu ette lantalaisia tehthään näkymättömäksi Ruottin valtion puolesta. ”Met olema olemassa, vaikka meitä ei Lääninhallituksen mukhaan ole olemassa”, Ove sanoo. Hänestä tuntuu ette het häätyvä selittää omat asiat Lääninhallituksele, mutta ette heitä ei uskota.

Ove tykkää ette se oon oikeen ette kielestä ja kulttuurista piethään vaarin, mutta pittää ette pyytäminen ja kalastaminenki oon lantalaisile niin tärkeät. Se kuuaa lantalaisia pyytömiehinä ja kalamiehinä, mutta nyt heiltä oon vietty net maholisuuat. ”Met emmä saa kulkeakhaan meän esi-isitten maila. Mitäs tässä tapahtuis ette met saisima sen ilon takasin? Mie piän itteä optimistina, mutta tästä kohasta mie olen pesimisti”, Ove sanoo.

Yhtheyksissä esivallan kans tuntuu ette hälle kohta muijuihlaan ilkeästi, ko hään selittää ette heilä oon olheet maanpruukit, ette het oon niittäneet vikatheela ja harrastaneet pyytöä ja kalastusta. Hänestä tuntuu ette lantalaisile kuuluvia oikeuksia ja omasuuksia kaluthaan enämpi ja enämpi ja ette heän olemassaoloa eppäihlään. Ove tahtoo oikeasthaan samoja oikeuksia. ”Net oon tyhä unheuttaneet muut sakit ja aivan satsattu yhen pääle”, Ove sanoo. Se pittää ette kaikila ihmisillä, huolimatta ihon färistä eli muusta, jotka oon Ruottin alamaisia, pitäs olla samat oikeuet. ”Minusta tuntuu ette mie olen viehraana, ja mie häyn sanoa ette ko Ruottin flakua nostethaan ... Mie en ole erityisen ylpeä Ruottin flausta. Sen siihaan mulla tuntuu enämpi ette mie kuulun yhtheen ko kvääniflakua nostethaan, ja mie olen oikeasthaan pikkusen ylpeämpi Norjan flausta. Se oon menny niin kauas ette Ruottin maa oon alaspainava maa”, Ove pittää.

Ove pittää Tottuus- ja sovintokomisuuinin laittamista hyänä asianna, mutta eppäilee ette se saapii mithään aikhaan. ”Mie en usko ette se antaa meile iloa ja ylpeyttä tästä maasta takasin. Mie en usko sitä. Se oon tapahtunnu liika paljon – liika paljon huonoja asioita”, Ove toteaa.

Mitäs sie uskot tulevaisuessa tapahtuvan? saarnauttaja tutkii. Ove sannaoo lukevansa aviisista ja kuulevansa meetiasta uuesta poronhoitolaista ja neuonpitojärjestyksestä, mikä häntä huolestuttaa. ”Mie kohta piän ette lantalaisitten asiat oon toivottomat. Meitä ei hyväksytä. Met olema näkymätön kansa. Ei kukhaan usko meitä, ja sentähän met saatama näyttää meän historian”, sannaoo Ove. Se muistelee ette tunnettu historiantutkija Dick Harrison oon pitäny asiasta luentoja. Ove muistelee ette vanhiimista kartoista löytyvä nimet ”kväänit”, ”lappalaiset” ja ”Lappi”. Ove kyssyy itteltä kukka net olit, jotka ”lappalaisiksi” sanottiin. Se meinaa ette lantalaisetki sanottiin vanhoissa lätheissä ”lappalaisiksi”. Samassa perheessä saatto olla joitaki, joila oli maanpruuki ja joitaki, jotka hommasit poronhoijon kans. Hänen omassa suussa niilä oli kumpaaki, poroja ja maanpruukia. Laki kuitenkin oon ”erottannu ihmisiä toisista”, Ove sannaoo.

Minkäslaisia toimia sie toivosit? saarnauttaja tutkii. ”Joo, ensiksi ette meistä lantalaisista ja kväänistä alettais vähän enämpi tutkimhaan ja tehtäs vakavaa tutkimista. Sillon mie olen varmana ette net saisit selvile ette met olema olheet täälän kauon, ja ette met olema alkuperäskansa samoten ko saamelaiset. Mutta mie kuiten piän vähän vääränä ette ihmisiä erotethaan etnisiteetin perusteela. Jos saamelaisila oon valtion maila kalastusoikheuet, sillonhaan meilä lantalaisila ja kvääniläki ja kaikila Ruottin alamaisila pitäsit olla niitä. Piämäkös met tehjä semmosta väliä, ette sinun etnisiteetti ratkasee mitä sie saat tässä maassa tehjä? Se oon kolon pölättävää. Se oon kolon pölättävää, mie häyn sanoa”, Ove sannaoo lopuksi.

Figur 6.2 Mjölkning Kaunisvaara, 1950-talet/
Lypsäminen Kaunisvaarassa, 1950-luvula

Foto/Kuva: Brynolf Lantto.

”Det är bäst att staten tar tillvara allas rättigheter”

”Ingvar”, som är född på 1950-talet, bor i en mindre by i Pajala kommun. Han barndomshem ligger i samma by. Ingvar vill inte definiera sig själv närmare. Han tycker inte att det är viktigt att kunna kategorisera människor. ”Det är bättre att vi bara är”, tycker han. Det kanske leder till mer konflikter än gott, tänker han. ”Jag tycker inte att jag är kvän eller same utan en svensk, som talar ett annat språk. Det har aldrig varit viktigt för mig att göra det”, menar Ingvar.

I Ingvars barndomshem talade föräldrarna meänkieli med de äldre barnen och svenska med de yngre syskonen. Kanske hade det vid den tiden slagit igenom att ”meänkieli inte var så viktigt”, tänker Ingvar. Tanken var nog att det var bättre för barnen att man började tala svenska. Även hans yngre syskon har senare lärt sig finska väl och numera talar alla finska, om än inte lika mycket som de äldre syskonen. Ingvar vet inte om det var något allmänt beslut i byn att börja tala svenska. Bland syskonen har de diskuterat varför

det blev så, men har inte kommit fram till något svar. Hans barn har också bett honom att tala mer finska med dem. Ingvar berättar säger detta ibland varit ett samvetskval, men det har nu varit och det hjälper inte att gräma sig.

Ingvars far var skogsarbetare och familjen hade också ett litet jordbruk med några kor. Familjen avvecklade jordbruket på 1970-talet. Ingvar berättar att hans far inte hade renmärke, men väldigt många i byn hade det. Själv har han haft ett renmärke sedan år 2000. Det innehades tidigare av hans farbror. När farbrodern dog hade han testamenterat det till en kusin, men kusinen kunde inte ta över det eftersom han bodde i Kiruna och man måste vara bosatt inom samebyns/renägarföreningens område. I stället köpte Ingvar en del i det. Det var vanligt att man hade jordbruk kombinerat med renskötsel fram till 1960-talet när den stora urbaniseringen tog fart och ”Pajala kommun tömdes”, berättar Ingvar. På 1980-talet började en del på nytt driva jordbruk. När Ingvar och hans familj flyttade tillbaka till hembyn fanns det åtta jordbruk, som var ganska stora, i byn.

Från sin barndom minns Ingvar att det kom fjällsamer och bodde i gårdar i byn. Även hans farfar hade inneboende. Ingvar minns att fjällsamerna ännu kom på 1950-talet, möjligtvis något år in på 1960-talet. ”Det var lite annorlunda tider”, konstaterar Ingvar. Man kallade gårdarna som tog emot samerna för ”väärtia” (meänkieli: värdar), berättar Ingvar.

Hur fungerar det nu, undrar intervjuaren. Ingvars renar tas om hand av en renskötare. Det är inte som i en del byar, där alla utfodrar sina renar. De senaste åren har varit svåra och att de har tårt på renhjordarna. Ingvar berättar att ett problem är att det på senare år har bildats is på marken om hösten innan snön kommit. Det gör att renarna haft svårt att få mat. Därför har man behövt utfodra renarna, och har på så vis fått bättre med kalvar. Ingvar tycker att det känns som att värmen kommer tidigare om våren, men att man måste se på längre sikt om klimatet förändras. De har också haft islossning i november. ”Nog har det förändrats mycket”, konstaterar han.

Ingvar berättar att det är svårt att livnära sig på renskötseln. För de flesta är den en hobbyverksamhet. Förr hade man inte så stora kostnader, till exempel för maskiner som drönare, skotrar och fyrhjulingar, och man levde på ett annat sätt. Han tycker det är roligt att se att det finns yngre som vill börja med renskötsel.

Har det förekommit konflikter, frågar intervjuaren. Ingvar berättar att det har förekommit konflikter också mellan koncessionsbyarna och skogsbolagen. Han säger att Greenpeace har varit där en vinter och stoppat Sveaskogs avverkningar. Man tog ut väldigt mycket skog i trakten under 1970-, 1980- och 1990-talen. Gruvan i Kaunisvaara har också haft viss inverkan på samebyar och många renar har vandrat söderut under den gångna vintern.

Ingvar har inte varit så aktiv, men tycker ändå att det inte är riktigt som förr. Det var mycket mer folk på rengårderna förr. I Finland kan vem som helst bli renskötare, man behöver inte vara av samisk börd för att bli koncessionshavare såsom i Sverige. En del tycker att det vore bättre att ha det så. Samtidigt är antalet renar man får hålla ändå begränsat. Finns det inte mat måste renskötseln minska, konstaterar Ingvar.

Ingvar har hört sägas att samerna varit mer framåt än torne-dalingarna i fråga om att lyfta sina problem, men för honom känns inte det så viktigt. Han beskriver sig som mer neutral i fråga om detta. Han tror inte att det är så bra att en grupp får en viss rättighet samtidigt som andra grupper fråntas samma rättighet. Han tycker att det är bäst att staten tar tillvara allas rättigheter, annars är risken att vi splittras och inte håller samman. Ingvar tycker det är viktigt att alla är lika inför lagen i ett land – att samma lag gäller för alla.

”Olis paras ko valtio valvos kaikitten oikeuksia”

”Ingvar”, joka oon 1950:n luussa syntyny, assuu pikkukylässä Pajalan kunnassa. Hänen lapsuuen koti oon samassa kylässä. Ingvar ei halva itteä määritellä sen paremin. Se ei tykkää ette se oon tärkeä pystyä laithaan ihmiset luokhiin. ”Se oon parempi ette met tyhä olema”, se tykkää. Se piian johtaa enämpi riithoin ko hyvään, se hunteeraa. ”Mie en piä itteä kvääninä eli saamelaisena vain ruottalaisena, joka saarnaa toista kieltä. Se ei ole koskhaan ollu mulle tärkeätä tehjä sitä”, Ingvar meinaa.

Ingvarin lapsuuen kotona vanhukset saarnasit meänkieltä vanheemitten lapsitten kans ja ruottia nuoremitten siskoitten kans. Se oli piian siihen aikhaan lyöny läpi ette ”meänkieli ei ollu niin tärkeätä”, Ingvar hunteeraa. Hunteerathiin tietenki ette se olis lapsile parempi ko alettais ruottia saarnaamaan. Hänen nuoremat

siskot oon kans oppinheet suomea hyvin ja nykyhään net saarnaava kaikin suomea, vaikka ei yhtä paljon ko vanheemat siskot. Ingvar ei tiä jos kylässä päätethiin isomalti alkaa ruottia saarnaamaan. Net oon siskoitten kesken puhunheet siitä, miksis se niin kävi, mutta net ei ole löytäneet vastausta. Hänen lapset oon kans tahtonheet ette hään saarnais niitten kans enämpi suomea. Ingvar selittää ette tämä oon välistä ollu hällä tunnonvaivana, mutta ”se oon ollu ja menny, eikä se parane sillä ette mulla jälistää”.

Ingvarin isä oli mettässä töissä ja perheelä oli kans pikku maanpruuki muutamalla lehmälä. Pere lopetti maanpruukin 1970:n luussa. Ingvar muistelee ette hänen isälä ei ollu poromerkkiä, mutta kolon monela kylässä oli semmonen. Hällä ittelä oon ollu poromerkki vuosta 2000. Se oli ennen hänen setän hallussa. Ko setä kuoli se jätti sen testamentissa nepokalle, mutta nepokka ei saattanu ottaa sitä ko hään asu Kierunassa, ja se oli pakko asua palkisen/poroyhtiön aluheela. Ingvar sen siihaan osti siitä osan. Se oli tavalista pittää maanpruukia yhdessä poronhoijon kans 1960:n luule saakka, ko alethiin isomasti siirtymhään kaupunkhiin ja ”Pajalan kunta tyhjjeni”, Ingvar muistelee. 1980:n luussa niin jokku aloit uuesti pithään maanpruukia. Sillon ko Ingvar ja hänen pere muutit kotikylhään takasin kylässä oli kaheksan maanpruukia, jotka olit uhka isot.

Lapsuuesta Ingvar muistaa ette niitä tuli tunturilaisia ashuun kylän taloissa. Hänen äijäfaarilaki oli kestiä. Ingvar muistaa ette tunturilaiset tulit vielä 1950:n luussa, maholisesti vielä 1960:n luun alkupuolela. ”Se oli vähän erilaiset aijat”, Ingvar päättää. Niitä taloja, jotka otit saamelaiset vasthaan, sanothiin ”väärtiksi”, Ingvar muistelee.

Kunkas se nyt toimii? saarnauttaja kyselee. Ingvar selittää ette poromies hoitaa hänen poroja. Ei se ole niinku joissaki kylissä, missä kaikin ruokkiva omat porot. Viimi vuoet oon olheet hankalat ja porotokat oon pienentyneet. Ingvar muistelee ette viimi vuosina oon ollu se hankaluus ko oon tullu pannetta maan pääle syksylä ennen lumentuloa. Tämän takia poroila oon ollu hankala saaja ruokaa. Sen takia oon häytty ruokkia poroja, ja sillä laila oon saattu enämpi vasikoita. Ingvarista tuntuu ette keväilä tullee varemin lämmin, mutta häätty kattoo pitempää aikaväliä, jos ilmasto muuttuu. Niilä oon kans ollu nuvämperissä jäänlähtö. ”Kyllä se oon paljon muuttunu”, se päättää.

Ingvar muistelee ette poronhoijosta on vaikea ellää. Enimälle osale se on harrastuksena. Ennen mailmassa ei ollu niin suuria kostanuksia, esimerkiksi konheista niinku dröönarista, skuutterista ja nelirathaisista, ja se elethiin erhiin laihiin. Hänestä tuntuu mukavalta nähjä nuoremitten ihmisitten alkavan poronhoitohon.

Oonkos ollu riitoja? saarnauttaja tutkii. Ingvar muistelee ette riitoja oon ollu konsesuunipalkistenki ja mettäyhtiöitten välilä. Se sannoo ette Greenpeace oon yhtenä talvena ollu sielä estämässä Sveaskogin hakkoja. Sillä perälä otethiin paljon mettää 1970:n, 1980:n ja 1990:n luissa. Kaunisvaaran kruua oon kans vaikuttannu vähäsen palkishiin, ko paljon poroja oon viimi talvela kulkunu alaspäin.

Ingvar ei ole ollu niin toimessa, mutta pittää kuitenkin ette se ei ole aivan ko ennen mailmassa. Ennen oli paljon enämpi väkeä kaartheila. Suomessa kuka hyänsä saattaa alkaa poronhoitajaksi, ei tartte olla saamelaista lähtöä ette pääsee konsesuuninhaltijaksi niinku Ruottissa. Jokku tykkäävä ette se olis parempi ko olis niin. Samala saapii kuitenkin vain pittää vissin määrän poroja. Jos ruokaa ei ole, niin poronhoito häätyy vähentyä, Ingvar päättää.

Ingvar oon kuulu sanottavan ette saamelaiset oon olheet etevämmät ko tornionlaksolaiset nosthaan omat hankaluuet, mutta hälle se ei tunnu niin tärkeältä. Se sannoo olevansa enämpi neytraali siinä asiassa. Hänen mielestä ei ole niin hyä ette joku saki saapii vissin oikheuen samala ko muilta sakilta kielethään sama oikheus. Hänen mielestä olis paras ko valtio valvos kaikitten oikheuksia, muuten oon se vaara, ette tullee hajanus ja ette välit menevä poikki. Ingvar pittää tärkeännä ette kaikin olisit lain eessä samanarvoset maassa – ette sama laki koskee kaikkia.

Figur 6.3 Isovinsa kalvmärkningsgärde/Isonvinsan vasikanmerkityskaare

Foto/Kuva: Eva-Lena Aro.

”Men min rätt då, som tornedaling och kvän?”

”Susanne” är född på 1980-talet. Hon bor med sin familj i en liten by i Pajala kommun. Hon är uppvuxen i en annan by i närheten. Dit till hembyn åker hon nästan dagligen vintertid för att stödutfordra familjens renar. Susanne beskriver en lycklig barndom på en gård. Hon berättar att hon aldrig saknade något där. Susannes pappa var ofta bortrest på grund av ideellt engagemang. När han var hemma umgicks Susanne med sin pappa när han skötte om renarna. De hade några renar som de vinterutfordrade och Susanne och hennes syskon brukade hjälpa sin pappa med utfordringen och de brukade följa med honom på kalvmärkning under somrarna. De brukade åka i väg tidigt på våren, när de små grusvägarna fortfarande höll, innan tjälen släppt och vägarna blivit så mjuka att de knappt gick att köra på. Susanne berättar att barnen brukade följa med, ha picknick med bullar och saft. Hon berättar att de hade tävlingar om vem som först fångade en kalv. Då fick man poäng. På dessa utfärder berättade pappa om vad de olika platserna hette och denna kunskap om ort- och platsnamn har Susanne haft nytta av senare i livet. Hon berättar att det finns parallellnamn på meänkieli på ortnamn ända nerifrån Umeå-trakten och norrut, och många av dessa parallellnamn syns inte alltid på kartor.

I ett skede övervägde familjen att flytta in till den större byn, men de valde att stanna kvar i hembyn. Susanne menar att det är stor skillnad om man säger ”bor kvar” eller om man säger ”valde att stanna kvar”. Och det är knutet till känslan för hembygden, sin historia, sina rötter. Och ett aktivt val.

Susanne talade mest nordfinska i hemmet, eftersom det var mammans dialekt. Hon märkte ganska tidigt, när hon började följa med sin pappa i skogen till rengården där de talades och talas fortfarande mycket meänkieli, att rensköterna inte talade på samma sätt som hennes mamma och att orden hade olika betydelser. Susanne minns att hon då frågade sin pappa att ”kan inte du också börja tala det här språket, tornedalsfinskan, med mig?” Vid den här tidpunkten fanns inte ett ord för meänkieli. Hennes pappa var positiv till det men att det ändå var svårt för honom att ändra språket för att han i 13 år endast talat svenska med henne. Så i början var det lite på meänkieli och så växlade han över till svenska, men allt eftersom blev det mer meänkieli och mindre svenska dem emellan. Susanne tror att det var för att sammanhanget där språket användes, blev gemensamt för de båda. Hennes pappa var van att tala meänkieli med samebyn och renägarna. Ju mer engagerad även Susanne blev i den kretsen och började tala meänkieli i de sammanhangen, desto mer talade även hon och hennes pappa meänkieli sinsemellan. Språket föll sig naturligt på detta sätt. I renskötselsammanhang är meänkieli det dominerande språket berättar Susanne. Under möten kunde dock några börja tala på knagglig svenska ”eftersom det var mötesspråket”. På mötena talades det huvudsakligen meänkieli, men så fort man skulle börja formulera ett beslut, så byttes språket till svenska.

Susanne berättar om sin egen familjs språksituation. Hon och hennes man har konsekvent talat meänkieli med sonen, ända sedan han låg i magen. Hon berättar att nu har det svängt. Hennes man talar mer och mer svenska med sonen. Susanne säger att det är en sorg i sig att han talar mer svenska med pojken. Hennes man har talat meänkieli de fem första åren med sonen men att det förändrades när sonen började skolan. Så länge sonen gick i förskola så kunde de underhålla hans språk som han fick med sig hemifrån från sina föräldrar, från farmor och farfar och mormor. Men när sonen började i grundskolan så har han inte fått den språkundervisning som han har rätt till och Susanne upplever att han gradvis blivit

sämre och inte utvecklats i språket utöver det familjen och släkten lärt honom. Hennes son har inte fått samma underhåll i sitt språk i grundskolan som han fick i förskolan. Susanne berättar att för henne är det viktigt att barnen får utveckla språket och säger att det i dag finns en lag, minoritetslagen, som stödjer rättigheten till minoritetsspråksundervisning. Hon berättar att lagen säger att du inte måste ha talat i si eller så många generationer för att få rätt till minoritetsspråksundervisning, utan du har rätt till det oavsett, att det räcker om en vill ha det. Susanne berättar om hon kämpat för att hennes barn och andra i byn ska få den modersmålsundervisning de har rätt till. Hennes son går nu i lågstadiet och på skolan har de inte kunnat ordna meänkieli åt honom. Susanne blir ledsen och hon berättar att det är så jobbigt för henne att se, hur hans språkkunskaper blir sämre. Susanne menar att man borde tänka mer innovativt och väva in meänkieli i undervisningen där det går. Inom en del språkdomäner är meänkieli starkt. Djur och natur är ett sådant område. Hon berättar att en av lärarna är jätteintresserad av älgjakt och att läraren ”kan det här med meänkieli” för hon vistas i sådana sammanhang där man bara talar meänkieli. ”Så nog skulle hon kunna väva in det när hon undervisar i något”, tänker Susanne.

Renskötseln har funnits i Susannes familj länge. Hennes pappas familj har ägnat sig åt renskötsel under lång tid och intresset finns i hans släkt. Susanne berättar att hon ofta har fått frågan av personer som är okunniga att ”är du same?” och att hon då måste börja förklara att hon kan ha renar fastän hon inte är same. Hon berättar en pågående utredning som handlar om en ny renskötsellagstiftning.¹ När hon fick direktivet i sin hand och såg rubriken så fick den henne att segna ihop och tänka ”nej”. Rubriken på direktivet ljöd: ”En ny renskötsellagstiftning – det samiska folkets rätt till renskötsel, jakt och fiske”. Susanne tänkte och känner att ”men min rätt då, som tornedaling och kvän?” Hon berättar att det finns tingsrättsprotokoll och skattelängder som sträcker sig hundratals år bakåt och som visar att även tornedalingar, lantalaiset och kväner har haft renar och ägnat sig åt renskötsel. Och ändå talar man inte om det, och mycket därför att staten har gett samerna rätten. Susanne vill poängtera att det inte är samer som har tagit sig den rätten utan det är *staten* som tilldelat samerna den rätten. Hon säger att man missar ju

¹ Den pågående statliga Renmarkskommittén.

och ser inte de andra folken som dessutom är ingifta kors och tvärs och som också har rätt till renskötsel. Och det lyfter man inte upp.

Kan du berätta lite om hur det funkar i dag? Om renskötsel som icke-same, frågar intervjuaren. Susanne säger att man är begränsad i lagen på ett helt annat sätt än om hon vore same. Dels har hon en stark rätt till marken, när det gäller markägandet. Hon berättar att man arrendera/hyra mark från en jordbruksfastighet. Ungefär som smålänningen som när han kom upp, så kunde han köpa en markplätt eller så hyra. Och så kan man ansöka om ett renmärke från en sameby. Men praktiskt funkar det så här att du har en styrelse (ordförande, sekreterare, kassör osv.) och sedan har du en koncessionshavare i samebyn. Susanne förklarar att ”koncession” betyder att en person har tillstånd. Hon berättar att hon får ha sina 30 renar, som det är begränsat till för alla hushåll, dvs att hennes man, deras barn och hon kan ha sammanlagt 30 renar, vilket betyder att de inte kan livnära sig på det. Hon berättar att det är tack vare att de har en tillståndshavare, koncessionshavare, som de kan ha renar. Koncessionshavaren måste uppfylla vissa kriterier som fastställts av Sametinget, för att vara ”same”. Genom koncessionshavarens tillstånd får hon och familjen ha renar. Utan koncessionshavare så har hon ingen rätt. Susanne berättar att samebyar tidigare kallades för renägarförening och säger att även i terminologin har man smugit in en etnicitet, den grupp som staten har gett rätt till. Hon säger att hon inte tycker att man ska säga sameby utan benämna det renägarförening. Hon säger att hon tycker att det är en mer rättvisande benämning.

När byttes namnet ut från renägarförening till sameby, undrar intervjuaren. Susanne svarar att det är intressant och att hon frågat Länsstyrelsen för ett år sedan i maj (2021) och att hon ännu inte fått svar på det ännu. Hon säger att Länsstyrelsen borde ha dokument där. Hon berättar att hon själv håller på att luska ut det där. Hon vill veta av eget intresse.

Intervjuaren frågar hur Susanne ser på allt i dag? Finns det några svårigheter? Susanne svarar att det absolut finns det, att det är svårt i det moderna samhället med all skogsavverkning som pågår, vindkraftsutbyggnaden. Det är ibland intressen som går sams men ibland på tvärs och ibland är de precis emot varandra och man får stängas med olika. Hon berättar att eftersom de tillhör en koncessions-sameby är de mer begränsade än vad det varit om de ingått i en

fjällsameby, då hade de i alla fall haft rätt till samråd, enligt något FSC-certifikat². Men eftersom det är en koncessionssameby så är det en lägre klass från myndighetsperspektiv sett. Hon berättar om man ska avverka på något ställe så har Sveaskog ingen skyldighet att komma och informera om sina planer, eller anordna något möte. Och eftersom de inte är skyldiga till det, gör de inte det. För det tar ju tid och resurser från dem att ordna det och sitta och lyssna på vad renägarna har att säga. Hon säger att det inte handlar om att stoppa avverkningarna. Många som äger renar är själv skogsägare och älgjägare. Susanne säger att det är en av anledningarna till att koncessionsbyarna är en av de fredligaste internt för att man har förståelse för att man kan vara bonde som inte vill ha skit på ängarna, skogsägare som inte vill att renarna ska trampa ned trädplantorna, man kan vara allt samtidigt vilket gör att man kan tala om de här sakerna med förståelse. Och det gör att ”man står på flera ben och inte bara på ett ben”.

Intervjuaren ber Susanne att berätta mer om hur det är att vara renägare i dag. Susanne berättar att man inte kan livnära sig på det även om man skulle vilja göra det. Hon säger att hon tycker att det skulle ha varit jätteroligt att kunna göra det. Hon inte hinner hålla på lika mycket som hon vill. När hon var barn och bodde i hembyn, så kunde hon sitta i flera timmar, hon hade ledrenar och kunde leda renar runt byn. På juldagen brukade de sätta bjällror på och gå runt gårdarna och hälsa på. Hon berättar att hon tyckte det var så roligt, folk stod och vinkade. ”Nu är ... flickorna i farten.” Och då var det på ett annat sätt, med djuret, känna lukterna och ljuden och allting blev på ett annat sätt, berättar hon. Susanne berättar att hon brukar kalla sig själv för renbonde, men lite på ”exil” för att nu måste hon försörja sin familj. Det går inte att leva på 30 renar. Inte ens slakten räcker till hennes egen familj.

Susanne berättar att även rovdjurspolitiken försvårar. Man tillåter till exempel föryngring av järv. Hon berättar att det finns problem med det i närheten, inte i hennes koncessionssameby, men en grannsameby. Hon berättar att de har haft förekomst av varg flera gånger och Naturvårdsverket säger att man måste påvisa permanent förekomst under en viss tid. Men så kan väderlek ställa till det så att spåren försvinner och då antar myndigheter att vargen inte varit

² FSC, Forest Stewardship Council, är ett frivilligt system för hållbart skogsbruk.

där i tre månader i sträck utan bara då och då och då är det inte ”varaktig förekomst” och då behöver man inte åtgärda det.

Susanne menar att rovdjurspolitiken också gör det svårt, att man har en acceptans för rovdjur som är högre än vad som ger bärighet till samebyn. Med det menar hon att rovdjuren tar ut det som hon skulle behöva ta ut i slaktuttag för att få det att gå ihop ekonomiskt. Hon säger att hon ändå väljer att hålla på med renar för att det är hennes kulturarv och det finns en så tydlig koppling till socialt nätverk. Hon berättar att hon känner folk över flera generationer som håller på med renar och som är viktiga för henne och som hon inte skulle fått träffa om hon inte hållit på med renar. Hon säger att renskötseln knyter henne samman med sin släkt, en kontakt hon kanske inte annars hade haft. Hon säger att man som renägare måste färdas lite hit och dit.

Intervjuaren frågar om det finns spänningar, hur är mottagandet här i byn? Finns det spänningar inom samebyn eller mellan olika etniciteter eller mellan skogsintressen, rovdjurspolitik? Finns det andra spänningar? Susanne konstaterar att spänningar finns det hela tiden men att det brukar gå att lösa det. Hon säger att det är ju som med bönderna, även om de är renägare själv kan de behöva hjälp att jaga bort renar från deras ägor. Men då får man lösa det och ta de samtalen. Hon berättar att i år igen, andra året i rad, så var det 50 vajor och kalvar som inte skulle vara här under barmarksperioden, utan hålla sig i skogen. Då kunde de få frågan: kan ni inte göra något åt det?

Susanne berättar att samebyarna är organiserade sig så att de har anställda, alla betalar ”kattopalkka” (meänkieli: sköteslega, årlig avgift per ren) för varje ren per år som går till verksamheten. Hon berättar att de anställda ska märka renarna och man ska inte behöva engagera sig själv, om man är medlem, men många vill märka sina renar. Hon säger att hon är med och arbetar ideellt, i styrelser och så, och samlar in renar. Hon vill ju det, och inte bara betala en räkning en gång per år. Hon säger att hon inte vill vara renägare bara på papper. Hon berättar att det också finns de som säger att ”äsch, det är farsans märke, jag vill inte sätta bort det” men inte vill engagera sig och som betalar räkningen men besöker aldrig rengärdet eller ser sina egna renar. Men man har det kvar för affektionsvärdet.

Susanne berättar att hon inte upplever att det finns spänningar mellan samer utan det handlar mer om lag och myndigheter. Hon

berättar om ett exempel som handlar om renmärken. Hon säger att hon var med på ett samrådsmöte medan hon satt i styrelsen för sin egen sameby. Hon berättar att när man ansöker om ett renmärke ska man fylla i en blankett och att man ska rita hur märket ska se ut och ange vad snitten heter och då kan man antingen skriva på svenska, nordsamiska, sydsamiska, lulesamiska. Alltså, tre samiska språk. Någon i intresseföreningen för koncessionssamebyn hade lyft frågan om att man också borde få fylla i blanketten och ange snitten på meänkieli. Och då blev det så. Numera är alla frågor som rörde renmärken, inte bara för fjällsamebyarna och skogssamebyarna utan även koncessionssamebyarna flyttade från Länsstyrelsen till Sametinget. Vid ett möte med koncessionssamebyarna kom man överens om vad snitten hette på meänkieli. Hon berättar att hon senare sökt renmärke och fått det på meänkieli, men att det inte alltid varit lätt att få sådant.

Ser du någon koppling till den här regionens historia, till assimileringpolitiken, försvenskningprocessen, frågar intervjuaren. Susanne svarar att det gör hon absolut. Hon menar att det inte är en konflikt på gräsrotsnivå utan konflikten är en annan, skapad av staten. Hon säger att konflikterna – att det finns två sidor hos myndigheter. En medveten sida att skapa spänningar mellan grupper. Den andra sidan är att myndigheter har ett behov att göra arbetet logiskt, att man måste ha en administration och att man inte alltid kan gå in så djupt, eller bry sig som myndighet. Att man kanske heller inte har resurser till det osv. Hon nämner som ett exempel två samebyar som traditionellt haft överlappningsmarker och kommit bra överens. Hon säger att hon inte vet exakt men att det kan vara så att den ena samebyn har renar på marken ena halvåret och den andra samebyn andra halvåret. Sedan kommer man från statens håll och säger att ”här har vi renar och vi måste dela in dem”. Och så börjar de ställa frågor om vem som har renar på det här området och så börjar de rita en karta med gränser – i deras värld kan man inte ha överlappningsmark. De vill fastställa vad som är den ena samebyns mark och vad som är den andra samebyns mark för att kunna administrera det. Och då blir det så att de sår en konflikt. Då säger ena samebyn att det här är jätteviktig vinterbetesmark och den andra samebyn säger att den där är jätteviktig på somrarna för att det är lätt att få in kalvarna där och säger att de måste vara där. Och då börjar man kämpa och strida om vem som

ska få den där marken, i stället för att man låter det vara som det alltid har varit. Att man tittar på kartan och ser att det är olika streck och att man faktiskt är på samma mark, men olika delar av året.

Susanne menar att många av de konflikter som beror på regelsystem och strukturer är de som inte renägarna fått vara med och samråda eller visa hur det har varit historiskt. Hon säger att man inte har tagit reda på tillräckligt mycket. Eller så kanske man har gjort det och så tycker man att det är den bästa vägen, att det blir en konflikt, som de tror kommer ebba ut med tiden. Hon säger att hon är osäker. Susanne anser att man måste blicka framåt, men att man också behöver blicka bakåt för att förstå vad man kan göra i framtiden.

Kommissionen arbetar för sanning- och försoning. Är försoning och upprättelse något som Susanne skulle vilja ha? Susanne svarar att hon inte vill ha den personligen, att hon inte behöver det. Hon behöver inte att någon ber om förlåtelse för att hennes pappa blev bestraffad i skolan när han talade sitt modersmål. Hon säger att hon förstår varför samhället såg ut som det gjorde, men däremot vill hon att man framöver ska ha möjlighet att lära sig och utveckla språket, men också kulturen, som exempelvis rennäring och traditionerna och de näringsfång som finns här. Susanne tycker att det är jätteviktigt att man ska kunna vara bonde här, att man ska kunna hålla på med renar. Hon tycker inte att det ska bli ett naturreservat för massa rovdjur och en massa vindkraftsparker som man måste foga sig för, och bo som i en stad fast ute på landet. Hon inte vill bo i lägenhet, då skulle hon lika gärna kunna flytta till Luleå eller Kalix eller något större samhälle, eller Stockholm eller var som helst.

Susanne tycker att man borde se över rennärlagen och att det behövs en lagstiftning som öppnar upp för att även torne-dalingar, lantalaiset och kväner ska känna att de med rätt kan bedriva renskötsel. Hon säger att hon vill backa lite i sin berättelse om varför det har blivit som det har blivit och utveckla det här med konflikterna och staten. När man har skildrat historien så har man kategoriserat folk när man ska försöka beskriva vilka som har bott här. Susanne menar att man då skrivit att ”den ena var en bonde och den andra var en lapp” och att det då handlat om två syskon i en familj. Det där har sedan utvecklats till att bonden är en torne-daling och den som är en lapp är en same, men fortfarande har de samma mamma och pappa. Det skildrar detta med etnicitet, hur

den från någons utifrånperspektiv, har kategoriserat människor. Hon ställer sig frågan: Varför har inte de samma rätt om det nu är generna som ska styra?

Tänker du att den skildringen hade något med rasbiologi att göra när man separerat en etnicitet, undrar intervjuaren. Susanne svarar med viss tveksamhet i rösten att det mest handlat om att de man fått hålla på med har fått styra och sätta ödet för kommande generationer. Hon refererar till bonden som blev klassad som tordnetaling, han eller hon, kanske får fem barn och kanske två av dem vill hålla på med renskötsel precis som sin farbror (samen), och de tre andra vill fortsätta med jordbruk. Då kan de två som vill ägna sig åt renskötsel inte göra det för att de är inte kategoriserade som samer, för att indelningen gjordes någonstans av myndighetsväsendet och gällde tidigare generationer.

Susanne lyfter åter utbildningsfrågorna och menar att de viktigaste delarna är att man måste jobba framåt med att sätta resurser på att ”överbyggnaden” från förskola till grundskola ska bli bättre, så att det språkstödet som barnen får i förskolan, ska kunna fortgå när de blir äldre och börjar på grundskolan. Susanne efterlyser också insatser för att stärka lärarutbildningen när det gäller de nationella minoritetsspråken och bättre efterlevnad av minoritetslagstiftningen i kommunerna.

Hur känns det för dig att ha berättat allt det här, frågar intervjuaren. Susanne svarar att det känns viktigt på ett personligt plan. Språket måste leva även om man inte satsar från statens sida, och därför jobbar hon med det dagligen, att få språket att leva utan att det satsas utifrån på det. Men hon säger att det inte hjälper. Susanne ser att hennes barn blir sämre och sämre på meänkieli även om hon pratar och pratar meänkieli. Och att hennes man har gjort det, men börjat sluta med det, att han gett upp. Men att hon fortsätter att kämpa. Inte bara för sin son.

”Mutta kunkas minun oikheuen kans mennee tornionlaksolaisena ja kvääninä?”

”Susanne” oon syntyny 1980:n luussa. Se assuu perheen kans pikkukylässä Pajalan kunnassa. Se oon kasunu ylös toisessa kylässä sielä likelä. Se lähtee kohta joka päivä sinne kotikylhään talven aikana

anthaan apuruokaa perheen poroile. Susanne antaa kuan onnellisesta lapsuudesta talonpaikala. Se muistelee ette hään ei koskhaan kaivanu sielä mithään. Susannen pappa oli useasti poijessa matkala vapahtosen työn takia. Ko se oli kotona niin Susanne oli hänen kans yhessä poroja ruokkimassa. Niilä oli joitaki poroja, joita net ruokit talvenaikana, ja Susanne ja hänen siskot prukasit auttaa pappansa ruokkimisessa ja lähteä hänen kans vasikoita merkitheen kesänaikana. Net prukasit varhain kevvälä lähteä, ko pikkuset kryysitiet vielä kestet, ennen ko kirsi oli lähteny ja tiet olit pehminheet ette niitten päälä ei saattanu paljon aijaa. Susanne muistelee ette lapset prukasit lähteä matkhaan, pittää piknikkiä pullan ja saftin kans. Se muistelee ette net kilpaa pyysit vasikkaa. Sillon sain poängiä. Niilä retkilä pappansa muisteli paikoitten meänkielisiä nimiä, ja siitä paikannimitten ossaamisesta Susannela oon jälkhiinpäin elämässä ollu hyötyä. Se selittää ette rinnakkaisia meänkielisiä paikannimiä löytyy alhaalta Umeån perältä ja ylöskäsin, eikä montakhaan niistä rinnakkaisnimistä näy kartassa.

Yhen aikaa Susannen pere hunteerasi jos net siirtysit siihen isomphaan kylhään, mutta net päätit jääjä kotikylhään ashuun. Susannen mielestä oon iso väli jos sannoo ette ”assuu jäljelä” eli jos sannoo ”päätti jääjä”. Se liittyy kotiperän tunthoon, omhaan historiihaan, omhiin juuhriin, ja aktiivisheen päätöksheen.

Susanne saarnasi valtana pohjossuomea kotona, ko se oli mammansa tialekti. Se huomasi aika varhain, ko hään prukasit lähteä pappansa kans methään ja porokaartheile, missä saarnathiin ja vieläki saarnathan paljon meänkieltä, ette poronhoitajat ei saarnanheet samhaan laihiin ko hänen mammansa, ja ette sanoila oli eri merkitykset. Susanne muistaa ette hään sillon kysy papalta ”eks sieki saata alkaa saarnaamaan tätä kieltä, tornionlaksonsuomea, minun kans?” Siihen mailman aikhaan meänkielelä ei ollu nimeä. Pappansa oli pusitiivinen siihen, mutta piti kuitenkin hankalanna vaihettaa kieltä, ko se oli 13 vuoen aikana tyhä saarnanu ruottia hänen kans. Niin se tuli alussa pikkusen meänkieltä, ja sitte se muutti ruottin kielele, mutta pikkuhiljaa tuli enämpi meänkieltä ja vähempi ruottia heän kesken. Susanne pittää ette tämä johtu paikasta, missä kieltä käytethiin, joka tuli heile yhtheiseksi. Pappansa oli harjaintunnu saarnaamaan meänkieltä palkisessa poronomistajitten kans. Sitä myöten ko Susanneki innostu siihen piihriin ja alko sielä saarnaamaan meänkieltä, niin sen enämpi

hään ja hänen pappansa saarnasit keskenänsä meänkieltä. Kieli sopi sillä mallin luonolisesti. Poroahoitoommissa meänkieli oon valtakielenä, Susanne selittää. Kokkouksissa taasen jokku saatot alkaa saarnaamaan kankeata ruottia ”ko se oli kokkouskielenä”. Kokkouksissa saarnathiin valtana meänkieltä, mutta varsin ko alethiin päätöstä sättäämhään niin kieli muuttu ruottiksi.

Susanne muistelee oman perheen kieliyasiasta. Hään ja hänen mies oon myöthäänsä saarnanheet pojan kans meänkieltä, siitä saakka ko se vattassa oli. Se selittää ette tämä oon nyt muuttunu. Hänen mies saarnaa enämpi ja enämpi ruottia pojan kans. Susanne pittää sitä ikävännä asianna ko se saarnaa enämpi ruottia pojan kans.

Hänen mies oon saarnanu ensimmäisen viien vuoen aikana meänkieltä pojan kans, mutta se muuttu ko poika alko kouhluun. Niin kauon ko poika kävi leikkikoulua se net saatoit pittää hänen kieltä voimassa, jonka se sai kotoa vanhuksilta, ämmiltä ja äijäfaarilta ja äitinäitiltä. Mutta ko poika alko peruskouhluun niin se ei ole saanu hälle kuuluvaa kielenopetusta, ja Susannesta tuntuu ette sillä oon vähän kertaa huononu meänkieli, eikä sillä kehity kieli sen eemäksi ko pere ja suku oon sille opettannu. Poikansa kielestä ei ole peruskoulussa pietty huolta niinku leikkikoulussa. Susanne selittää ette hälle oon tärkeätä ette lapset saisit kieltä kehittää, ja sannoo ette tänä päivänä oon olemassa laki, minuriteettilaki, joka tukkee minuriteettikielenopetuksen oikheutta. Se selittää ette laissa ei vaaita ette sie olet niin ja niin monta sukupolvea saarnanu ette saisit oikheutta minuriteettikielenopetuksheen, vain sulla oon siihen joka taphauksessa oikheus, ette se riittää ko yks oppilas toivoo sitä. Susanne muistelee hänen taistelusta ette oma lapsi ja muut kylänlapset saisit heile kuuluvan äitinkielen opetuksen. Poikansa käyppi nyt alakoulua, eikä koulussa ole pystytty järjesthään sille meänkieltä. Susannela tullee ikävä ja se selittää ette hänestä tuntuu raskhaalta kattoo ko sillä huononee kielitaito. Susanne meinaa ette net tarttisit olla paremat hoksaamaan ja kutoa meänkieltä opetuksheen sillon ko saattaa. Joissaki kielialoila meänkieli oon lujana. Elläimet ja luonto oon semmonen ala. Se muistelee ette yhelä koulunopettajalla oon kolo into pyythöön, ja ette koulunopettaja ”ossaa tätä meänkieltä”, ko se kulkee niissä paikoissa missä saarnathan aivan meänkieltä. ”Ette kyllä se saattas semmosta kutoa hänen opetuksheen jostaki”, Susanne hunteeraa.

Poronhoitoa oon ollu Susannen perheessä kauon. Pappansa perheelä oli pitkhään poroja ja hänen suussa oon sitä henkeä. Susanne muistelee ette oppimattomat ihmiset oon useasti kysynheet hältä ”oleks saamelainen?”, ja ette hään oon sillon joutunu alkamhaan selithään ette hällä saattaa olla poroja vaikka hään ei ole saamelainen. Se selittää menossa olevasta selvityksestä uuesta poronhoitolaista.³ Ko se sai tirektiivit kätheen ja näki rypriikin hään jahmistu ja hunteerasi: ”ei”. Tirektiivin rypriikkinä oli: ”Uusi poronhoitolaki – saamelaisen kansan oikeus poronhoitohon, pyythöön ja kalastuksheen”. Susanne aatteli ja hänestä tuntu ette ”mutta kunkas minun oikeuen kans mennee tornionlaksolaisena ja kvääninä?” Se selittää olemassa olevista käräjäasiakirjoista ja verolistoista monen saan vuoen takkaa, jotka näyttävä ette tornionlaksolaisila, lantalaisila ja kvääniläki oli poroja ja ette net olit poronhoijossa töissä. Sentähenkhään siitä ei saarnata, suureksi osaksi sen vuoksi ko valtio oon antanu sen oikeuen saamelaisile. Susanne tahtoo poängteerata ette saamelaiset ei ole olheet ottamassa sitä oikeutta, vain valtio oon jakanu saamelaisile sen oikeuen. Se sannoo ette ei ole pystytty othaan huomihoon ja näkheen muita kansoja, jotka kans oon poikkinaintien kautta sekkaintunheet toishiin, joila kans oon oikeus poronhoijon harjottamisheen. Eikä sitä oteta ylös.

Saattasiks pikkusen muistela kunkas se tänä päivänä toimii – ei-saamelaisen poronhoijosta? saarnauttaja tutkii. Susanne sannoo olevansa poronhoitolain kautta aivan erhiin laihin rajotettuna, ko hään ei ole saamelainen. Sen puolesta hällä oon luja oikeus maahan, maanomistuksen puolesta. Se selittää ette maata arenteerathan/hyyrähään maanpruukitalosta. Käytänössä konsesuuniporonhoito toimii niin ette palkisessa oon johtokunta ja siihen konsesuuninhaltija. Susanne selittää ette ”konsesuuni” merkittee ette jollaki ihmisellä oon lupa. Se selittää ette hällä saapii ittelä olla 30 poroa, mikä oon kaikile huushollile panttu raja, elikkä hänen miehellä, hänen lapsila ja hällä ittelä saapii yhtheensä olla 30 poroa, mikä merkittee ette hään ei saa siitä elatusta. Se selittää ette sen vuoksi ko heilä onneksi oon luvanhaltija, konsesuuninhaltija, niin net saattava poroja pittää. Konsesuuninhaltija häätyy täyttää vissit ehot, jotka Saamekäräjät oon päättänheet, joitten mukhaan ihminen oon ”saamelainen”. Konsesuuninhaltijan luvan kautta hällä ja hänen perheelä saapii

³ Menossa oleva Poromaakomitea.

olla poroja. Ilman konsesuuninhaltijaa hällä ei ole mithään oikheutta. Susanne muistelee ette palkiset sanothiin ennen poronomistajayhdistyksiksi, ja sanoo ette tärminolokiihaan oon varkoishiin laitettu etnisiteetti, saki, jolle valtio oon antanu oikheuen. Hänen mielestä ei pitäs sanoa ”sameby” (ruotti: ’palkinen’) vain sen pitäs kuttua poronomistajayhdistykseksi. Se sanoo ette se olis hänen mielestä enämpi oikea nimi.

Koskas se nimi muutethiin poronhoitajayhdistyksestä palkiseksi? Saarnauttaja tutkii. Susanne vastaa ette se oon intresanttia, ja ette hään oon Lääninhallitukselta kysyny sitä vuosi aikaa maissa (2021), eikä ole vielä saanu vastausta siihen. Se selittää ette hään oon itte ottamassa selvile sitä. Hään halvais itteki tietää.

Saarnauttaja tutkii Susannelta, mitäs hään hunteeraa kaikista tänä päivänä – oonkos niitä hankaluuksia? Susanne vastaa ette niitä vain oon, ette nykyaikhaissessa mailmassa oon hankalaa mettähakkojen kans, jokka oon menossa, ja tuulivoiman rakentamisen kans. Net oon välistä semmosia vaatimuksia, joita saattaa sovittaa yhteen, mutta välistä ei. Se selittää ette het oon konsesuunipalkisenna enämpi rajotetuita ko tunturipalkisessa olis ollu. Tunturipalkisella olis kuitenkin ollu oikheus neuonpithoon ennen hakkoja, jonku FSC-toistuksen mukhaan.⁴ Mutta ko oon konsesuunipalkinen niin sitä oon esivallan kohalta alemmaa luokkaa. Se selittää ette jossaki paikkaa, ko piethään hakata, niin Sveaskogila ei ole pakko tulla antamhaan suunnitelmista tietoja eli kokkousta pittää. Ja ko ei ole pakko, niin net ei tehe sitä, ko niitten laittaminen ottas aikaa ja veis varoja heiltä, istua ja kuunela mitä poronomistjilla oon sanomista. Se sanoo ette se ei ole meininki topata hakkoja. Moni poronomistaja oon itte mettänomistaja, ja net oon itte hirvenpyytäjiä. Susanne sanoo ette yks syy siihen miksi konsesuunipalkisissa olthaan niin sovinossa oon ette net käsittävä ette puntina ei halva paskaa karkeile, mettänomistajanna ei halva ette porot polkeva puunalkuja. Sitä saattaa olla yhtä aikaa kaikkia, minkä takia niistä asioista saattaa ymmärykselä saarnata. Sen takia ”sitä seisoo useamman jalan päälä, eikä tyhä yhelä jalala”.

Saarnauttaja tahtoo ette Susanne muistelís lissää tämänpäiväsen poronomistajan mailmasta. Susanne muistelee ette siitä ei saa elatusta vaikka halvais. Susannen mielestä se olis ollu kolon mukava ko olis saattanu. Se ei kuiten kerkiä hommata niin paljon

⁴ Muun muassa mettänpruukin hoitoa sääänöstelevä mettätoistus FSC.

ko hään halvais. Lapsena ko hään asu kotikylässä hään saatto istua tiimakausia. Hällä oli talutettavia poroja, joita hään talutti ympäri kyllää. Joulupäivänä se prukasi panna niile tiukuja ja kiertää taloissa kylästelemässä. Se muistaa ette hään tykkäsi ette se oli niin mukava. Ihmiset seisot ja vilkuttelit. ”Nyt oon ... tyttäret liikheelä.” Ja sillon se oli eri meininki, elukan kans. Sitä sai tuntea haijut ja äänet ja kaikki oli erilaista, hään muistelee. Susanne prukaa sanoa itteä poropuntiksi, mutta vähäsen ”maanpaossa”, koska hään häätyy perettä elättää. Ei 30:stä porosta ellää saata. Lahti ei riitä omalekhaan perheele.

Susanne selittää ette raiskapolitiikkaki tekkee hankalaksi. Esimerkiksi näätän sikiäminen sallithaan. Se muistelee ette oon ollu vaikeuksia raiskoitten kans sillä perälä, ei hänen konsesuunipalkisessa, mutta krannipalkisessa. Se muistelee ette heilä oon käynheet susia monta kertaa, ja Luononsuojeluvirasto sannoo ette häätyy näyttää vakituista olemassaoloa vissin aijan aikana. Mutta sillon net saattava ilmat pilata, niin ette jäljet katoava, ja sillon esivalta päättelee ette susi ei ole ollu sielä kolme kuuta yhtä menoa ko tyhä sillon tällön, eikä sillon kattota ette oon ”pysyvää olemassaoloa”, eikä sillon tartte tehjä asialle mithään. Susanne meinaa ette raiskapolitiikka kans tekkee hankalaksi, ko kärsithään raiskoja isomassa määrin, niin ette palkinen ei ole ennää kannattava. Hään meinaa sillä ette raiskat ottava sen, minkä hään tarttis ottaa lahiksi ette se menis ekonoomisesti kokhoon.

Susanne selittää ette hään kuiten päättää hommata poroitten kans ko se oon hänen kulttuuriperintö, ja se liittyy niin selvästi sosiaalisheen verkosthoon. Se tuntee monen sukupolven ihmisiä, jokka hommaava poroitten kans ja oon hälle tärkeät, ihmisiä, joita hään ei olis saanu kohata, jos hään ei olis poroitten kans hommanu. Poronhoito yhistää häntä sukhuun, ja se antaa kontaktia, jota hällä ei piian olis muuten ollu. Se sannoo ette poronomistajanna sen häätyy kulkea vähän sinne sun tänne.

Saarnauttaja tutkii jos oon erimielisyyttä: minkäslainen vasthaanotto tässä kylässä oon? Oonkos palkisessa mithään erimielisyyttä eli eri kansoitten välilä eli mettäliikheen eli raiskapolitiikan kans? Oonkos muuta erimielisyyttä? Susanne lyöpii kiini ette erimielisyyttä oon sujoksensa, mutta sitä prukaa käyjä ratkasta. Se sannoo ette se oon niinku talolisitten kans. Vaikka net oon itte pronomistajat, niin net saattava tarttea apua

karppaamassa poroja heän mailta poijes. Sillon kuitenkin häättyy ratkasta sen ja ottaa net puhelut. Se muistelee ette tänä vuona taasen, toisena vuotena peräkkäin, se oli 50 vaenta ja vasikkaa, jokka ei olis pitänheet täälä olla ko oli pälvi, vain pysyä mettässä. Sillon niiltä saatethiin kysyä: ettäkös tet saata mithään tehjä sille?

Susanne selittää ette palkisia oon siihen laihin järjestetty ette niilä oon palkkalaisia. Kaikin maksava liikheesheen menevän kattopalkan joka porosta ja vuoesta. Se selittää ette palkkalaiset pitävä merkitteä porot, eikä sitä piä itte tarttea olla matkassa ko oon jäsen, mutta moni halvaa itte merkitteä omat porot. Hään oon itte matkassa tekemässä työtä ilman palkatta, johtokunnissa ja semmosissa ja poroja kokoamassa. Häänhään halvaa sen, eikä tyhä räkinkä maksaa kerran vuoessa. Se ei halva olla poronomistaja tyhä paperin päälä. Se muistelee ette niitä oon semmosiaki, jokka sanova ”ah, ei se ole ko faariskan merkki, emmie halva panna poijes sitä”, mutta ei halva olla matkassa, vain maksava räkinkin porokaartheela käymättä eli omia poroja kattomatta. Net kuitenkin pitävä poromerkin tuntoarvon vuoksi.

Susanne selittää ette hään ei tunne ette saamelaisitten kans olis erimielisyyksiä, vain ette se oon enämpi kysymys laista ja esivallasta. Se muistelee esimerkiksi yhestä poronmerkkiä koskevasta asiasta. Sillon ko poromerkkiä hakkee sitä pittää planketin täyttää ja riitata siihen minkänäkönen se merkki pittää olla ja mainita leikkauksitten nimet. Sillon saattaa kirjottaa joko ruottiksi, pohjassaameksi, eteläsaameksi eli luulajansaameksi, elikkä kolmela eri saamen kielelä. Joku konsesuunipalkisen asianvalvomisyhityksessä otti puhheeksi ette meänkieleläki tarttis saaja planketin täyttää ja räknätä leikkaukset, ja sillon se kävi niin. Nykyaikana kaikki poronmerkkiä koskevat asiat, ei tyhä tunturilaisitten ja outalaisitten palkisitten mutta konsesuunipalkisittenki asiat, oon siiretty Lääninhallitukselta Saamekäräjille. Sillon ko oli konsesuunipalkisitten kans kokkous niin sovithiin leikkauksitten meänkielen nimistä. Se muistelee ette hään oon jälkhiin hakenu poromerkkiä meänkielelä ja saanu sen, mutta semmosta ei ole aina ollu helppo saaja.

Näeks sie ette siinä oon joku yhtheys tämän perän historiaan, samanlaistamispolitiikkaan, ruottalaistamismenhoin? saarnauttaja tutkii. Susanne vastaa ette sen hään vain tekkee. Se meinaa ette se ei ole riita tavalisitten ihmisitten tasola, vain se oon eri riita, minkä valtio oon saanu aikaan. Ko oon riioista kysymys niin hänen

mielestä näkyy kaks puolta esivallassa, toinen puoli, missä tieteen tahtoen luothaan riitoja eri sakienvälillä. Toinen puoli on ette esivallalta tarttee järjestää työtä järkevästi, niin ette hallinto häätyy olla olemassa eikä aina saata niin syväle mennä, elikkä olla esivallana välittämässä. Siihen ei piian ole varraakhaan ja niin poijespäin. Se mainittee esimerkiksi kahta palkista, joila vanhaasta on joitaki yhtheisiä maita, ja on saatettu sopia keskenänsä. Se sannoo ette hään ei tiä justhaan, mutta se saattaa olla niin ette toisela palkisella on poroja niilä maila toisen puolen vuoen aikana ja toisela palkisella toisen puolen vuoen aikana. Sitte net tuleva valtion puolelta sanhoon ette ”täälä on poroja, joita häätyy jakkaa”, ja niin net alkava tutkimhaan kelläs on poroja sillä perälä ja tekheen karttaa, jossa on rajoja – heän mailmassa ei saata olla yhtheisiä maita. Net halvava tehjä selväksi mikäs maa se kuuluu mille palkiselle ette sen saattaa atministreerata, ja sillen se käypii niin ette net kylvävä riitaa. Sillon toinen palkinen sannoo ette tämä on kolon tärkeä kaivosmaa, ja toinen palkinen sannoo ette tuo on kesälä kolon tärkeä, ko sinne on helppo saaja vasikat, ja net sanova ette het häätyvä saaja sielä olla. Sillon alethaan taistelheen ja riitelheen, kuas sen maan sais, sen eestä ko annethaan olla niin niinku se aina on ollu, ette kartasta kattos ja näkis ette siinä on erilaisia trækkiä ja ette net oikeasthaan on samoila maila, mutta eri vuoenaikoina.

Susanne meinaa ette monet säänöistä ja järjestyksistä johtuvat riitat tuleva siittä ette poronomistajat ei ole saanheet olla myötä neuonpioissa eli näyttämässä kunka se on vanhaasta ollu. Se sannoo ette esivallan kohalta ei ole otettu kylliksi selvile, eli sitte net on piian tehneet sen ja tykkäävä ette se on paras tie – ette syntyvä riita aijan olhoon kuoleintuu. Se sannoo olevansa epävarma. Susanne pittää ette häätyy kattoa etheenpäin, mutta ette sitä häätyy kans silmätä takapäin käsittämhään mitä tulevaisuudessa saattas tehjä.

Komisuuni tekkee tottuuen ja sovinon puolesta työtä. Tahtoskos Susanne jotaki sovitusta ja hyvitystä? Susanne vastaa ette hään ei omalta kohalta halva sitä, ette hään ei tartte sitä. Hältä ei tartte pyytää antheeksi ette hänen pappansa rangastethiin koulussa äitinkielen saarnaamisesta. Se sannoo käsittävänsä miksis yhtheiskunta näytti siltä ko se näytti, mutta hään toivoo ette etheenpäin olis sen siihaan maholisuus oppia ja kehittää kieltä, mutta kans kulttuuria, niinku esimerkiksi poronhoitoa, perintheitä ja elinkeinoja, mitä täälä on. Susanne pittää kolon tärkeännä ette

saattas olla puntina täälä, ette saattas poroitten kans hommata. Se ei tykkää ette tästä tekis luononsuojelualuetta kaikenlaisile raiskoile ja tuulivoimaparkile, joita häätyy välttää ja asua niinku kaupunkissa vaikka maila. Se ei halva asua hyyryhuohneessa, sillon hään saattas yhtä siirtyä Luulajhaan eli Kaihnuusheen eli johonki isomphaan paikkakunthaan, eli Tokholhmiin eli mihinkä hyänsä.

Susanne tykkää ette poronhoitolakia tarttis kattoa läpi, ja ette tarttethaan lakia, jonka kautta tornionlaksolaiset, lantalaiset ja kväänitki saattasit tuntea ette heilä oon oikeus harjottaa poronhoitoa. Se sannoo tahtovansa mennä vähäsen takapäin muisteluksessa siitä miksis se oon käyny niinku se oon käyny, ette hään sais paremin selittää riitoja ja valtiota koskevaa asiata. Ko oon annettu historiasta kua niin ihmisiä oon luokiteltu, ko oon yritetty selittää kukkas täälä oon asunheet. Susanne pittää ette sillon oon kirjoitettu ette ”toinen oli talolinen ja toinen lappalainen” ko kysymyksessä oon ollu kaks siskoa perheessä. Tuo oon sitte kehittyyny niin ette talolinen oon tornionlaksolainen ja se, joka oon lappalainen, oon saamelainen, vaikka niilä sitteki oon sama mamma ja pappa. Tämä antaa kuan etnisiteetti-asiasta, kunka ihmisiä oon ulkopuolisen näkökulmasta luokiteltu. Se tällää ittele kysymyksen: miksis niilä ei ole samat oikeuuet jos jeenit pitävä kerta päättää?

Aatteleks ette tuola kuvvauksella oli rotubiologian kans jotaki tekemistä ko etnisiteettiä oon erotettu? saarnauttaja kysyee. Susanne vastaa vähän epävarmala äänelä ette se oon päänänsä ollu kysymys siitä ette [elinkeinot], mitä sitä harjotti oon päättäny ja määräny tulevitten sukupolvitten tulevaisuutta. Se muistuttaa talolisesta, joka luokitelthiin tornionlaksolaiseksi – se piian sai viis lasta, joista piian kaks halvaa hommata poronhoijon kans niinku setä (saamelainen), ja muut kolme halvava jatkaa maanpruukin kans. Sillon nuot kaks, jokka halvava poronhoijossa olla töissä ei saa sitä, ko net ei ole saamelaisiksi luokiteltu, ko luokittelu tehthiin joittenki viranomhaisitten tykönä ja koski entisiä sukupolvia.

Saarnauttamisen lopussa Susanne taasen ottaa ylös kouluasioita, ja meinaa ette tärkeimät asiat oon ette tekis etheenpäin työtä keskittymhään parantamhaan siirtymistä esikoulusta peruskouhluun, niin ette esikoulussa lapsile annettava kielituki jatkus ko net vanheneva ja alkava peruskouhluun. Susanne halvaa kans nähjä satsauksia opettajankoulutuksen parantamisheen kansalisitten

minuriteetikielittin kohalta ja parempaa minuriteettilain nouattamista kunnissa.

Miltäs sinusta tuntuu ko olet näitä kaikkia selittäny? saarnauttaja tutkii. Susanne vastaa ette se tuntuu tärkeältä henkilökohtasella tasola. Kieli häätty ellää vaikka valtion puolelta ei satsata, ja sen vuoksi hään tekkee joka päivä työtä sen asian kans, ette kieltä sais elämhään vaikka ulkopuolelta ei satsata siihen. Mutta se sannoo ette se ei vaikuta. Susanne näkkee kunka hänen lapsela ei ko huononee meänkieli vaikka hään saarnaamalla saarnaa meänkieltä. Ja sitte hänen mies oon tehny sen, mutta alkanu lopethaan sitä, ette se oon antanu ylös. Itte hään kuitenkin jatkaa taistelua, ei tyhä pojan puolesta.

Figur 6.4 Notfiske i Torneälv, Risudden. Noten läggs ut i halvcirkel med båt och dras med tåg/Nuotanveto Tornionväylässä, Vittaniemelä. Nuotta panthaan venheestä vetheen kaareksi ja veethään tauola

Foto och text/Kuva ja teksti: Nordiska museet, Stockholm.

”Staten ... har raderat oss, vi finns inte”

”Niklas” är född på 1980-talet och han växte upp i en mindre by i Kiruna kommun. I hans barndom vistades han mycket i naturen. Fram till tonåren vistades Niklas även mycket hos sina farföräldrar, som bodde i en lantalaisby, och det var som ett andra hem för honom. ”Ända sen jag var barn har jag varit mycket ute i naturen, jakt och fiske har varit en del av livet. Vi var mycket hos farmor

och farfar ... när vi hade sommarlov. De levde på fiske som alla andra där. All sorts fiske. Det var not och nät och kastspö.” Niklas berättar att notdragningen har dött ut med de äldre. Förut samlades man i byn och drog not till långt in på kvällen, natten ibland. Sedan var det fiskrensning, ibland satt man hela natten ända till morgonen. Farföräldrarna fiskade för husbehov. ”Jag kommer ihåg att de var upp fem på morgonen och hämta näten från sjön. Och så hem och äta kokt fisk till frukost.”

Niklas berättar att det var ganska många gårdar i byn. Farföräldrarna var, precis som många av de äldre, bofasta i byn. De yngre i by åkte hem till byn på helgerna. ”Kiruna var bara ett arbetsläger”, berättar Niklas. Levde alla där på samma sätt, frågar intervjuaren. ”Jo, alla levde ju på det sättet där. Det var fiske på sommaren, ripjakt och älgjakt. Vårjakt, det kanske inte man får säga så någon hör. Det var ju så de levde. För överlevnad”, fortsätter Niklas. ”Jag tror inte det fanns så mycket djur när jag var ung, men innan min [tid] fanns det massa djur. De hade kor och getter och de hade slätterängarna. Man har ju sett gamla bilder. Det som är lite roligt där och säkert i fler byar så är ju att det är staket runt varje stuga och det är ju inte för att hålla djuren inne utan för att hålla djuren ute. De släppte ju korna och getterna på morgonen och de gick ut i skogen och åt och det var ju för att spara ängarna för att ta hand om höet sedan till vintern. För att inte få in djuren på gårdarna så var det ju staket runt alltihopa.”

Niklas säger att nu när han har egna barn skulle han vilja att även fick ta del av det livet han själv fick uppleva. ”De ska få samma uppväxt som jag haft med närhet till naturen. Visa att det går att leva på annat än Coop och ICA och telefoner. Sen är det inte alltid så himla lätt mera, det är ju ett helt annat klimat.” Niklas berättar att hans familj i dag har en stuga vid sjön i byn och de far dit ofta. ”Än så länge vill [barnen] åka dit, de trivs därute. Kanske någon gång när man har varit där varenda helg i tio veckor. Jag har faktiskt varit föräldraledig med bägge barnen och varit därute.” Vad gör ni när ni är där, frågar intervjuaren. ”Vi är ute med båten, fiskar, eldar, ut med skotern, grillar, hälsar på folk, försöker leva som man gjorde förr. [Barnen] kommer inte få uppleva samma byagemenskap som man själv har haft, bara detta med notdragning när hela byn samlades och man hjälptes åt.”

Niklas berättar att han sökt yrkesfisketillstånd i sjön i byn. Efter en längre handläggningstid fick han till slut tillstånd, efter det att länsstyrelsen och samebyn godkänt ansökan. ”Alltså, [samebyn] har ju alltid sagt att det ska gynna lokalbefolkningen och så att de vann den här [Girjas-]domen och så kanske det är svårt att administrativt få ihop det, det är ju inte det, men det har ju tagit ett och ett halvt år. Och på något sätt så känner jag ju att – hur blev det så? Alltså det är ju min kultur. Det är ju jag som äger den kulturen. Varför har jag inte rätt till den? Varför måste jag fråga någon annan, någon myndighet, om att få utöva den kulturen?” säger Niklas. ”Sen kan jag väl förstå, absolut, att man måste begränsa fiskeuttag i sjöar, i dagens läge mer än man gjorde förut för att det är lättare att ta sig nu, det finns bättre redskap och det är kanske mycket lättare att tömma en sjö men det känns ändå konstigt. Utanför renbetesland så är det ju inte så.”

Det är som två näringar, två intressen, som står mot varandra. Tänker du så, frågar intervjuaren. ”Ja, jag tänker lite så. Om jag vill kunna leva på min kultur så borde det vara upp till mig att göra det. Sen är det som jag sa tidigare, att man kanske måste komma på något sätt att begränsa det. Det hade inte funkat att tio ska få sin året om inkomst från sjön, inte med dagens priser och dagens levnadsstandard. Det var annat förr. Men jag har aldrig tänkt att jag ska livnära mig på det sättet utan jag vill hitta en väg i dagens samhälle att kunna upprätthålla min kultur som jag har fått av mina far- och morföräldrar.”

Niklas yrkesfisketillstånd löper snart ut och han oroar sig för att han snart måste söka nytt tillstånd. Han berättar att många i byn vill fiska i sjön för husbehov. För att få fiska måste man söka tillstånd från länsstyrelsen som i sin tur frågar samebyn. Niklas har också själv sökt tillstånd för husbehov men fått avslag på den grunden att han inte ansågs vara bofast i byn. Han hade skrivit i ansökan att han ville ha tillstånd för att kunna utöva sin kultur, men det hjälpte inte.

Intervjuaren ber Niklas att beskriva situationen från sin synvinkel när det handlar om rätten till kultur. Niklas svarar: ”Det känns som att man inte har någon kultur. Det känns som att man inte finns.” Påverkar det här fler områden i livet, det finns ju andra som lever på exempelvis turism, är de också påverkade, frågar intervjuaren. ”Så är det. Jag vet inte att det är något nytt som har

blivit. Det har ju levt grupper här uppe, kväner, lantalaiset och lappalaiset eller renskötare som har levt sida vid sida. Sen kom gruvan med i bilden skulle jag tro. Det känns som att den är boven i dramat. Och det känns som att staten på något sätt har försökt hitta ett sätt att dela på de här grupperingarna så att de ska bråka sinsemellan för att lättare få igenom sina intressen. Jag kan inte beskriva det på något annat sätt ...” säger Niklas.

Niklas undrar: ”Varför ska staten gå in och säga att, ’du får bedriva renskötsel’ och sedan peka på min familj och säga att ’du får inte det, ni får ta era renar som ni har och ge till någon annan’. Vi hade ju också renar.” Niklas berättar att hans förfäder hade renmärke och att de var lantalaiset: ”Ja ... de hade djur, kor och getter. Det var som hästen till exempel kom in i lantalaisets liv för att skogen, timret var värt något för att bygga broar eller pelare i gruvan ... en häst är ju ganska stor, tung, den behöver lite tjockare is och skare för att färdas med hästen. När man hade djur i byarna och höll på med slätter så tog man ju hem höet med renar för att de var lättare. Kanske man inte kunde ta lika stora lass men det var lättare att färdas med dem. Sedan ger man bidrag till renskötseln men sätter skatt på kor och getter. Och så säger man att om ni behöver pengar så finns det en gruva här som vi behöver folk till att jobba i. Det känns som att staten har satt oss grupper mot varandra för att kunna driva sitt vinstintresse. Och följderna i nutid blir att vi inte finns. De har ju lyckats med det som de försökte åstadkomma, så känns det. Sitter man på jobbet och säger att man är engagerad i kvänerna så är det liksom jobbigt att ta upp det ... Nio av tio gånger så måste man börja förklara att man inte alls är ett ’hittepå folk’. Att man har en kultur sen innan och att meänkieli inte alls är ett språk som man bara sätter *i* bakom orden”.

Är det omgivningen här som har det synsättet eller vad beror det på, frågar intervjuaren. Niklas svarar: ”Det är väl för att historien inte syns. Man väljer att lyfta en historia. Den andra försöker man gömma undan.”

Har du något exempel, nåt minne av någonting som skulle kunna beskriva det här känsliga med att vara engagerad, frågar intervjuaren. ”Som sagt var, man drar ju sig för att säga att man är engagerad för att det blir sådana här påhopp. Säger man att man är engagerad kvän så får man förklara att kväner finns, att det inte alls är något sätt för

oss att visa, jag vet inte hur jag ska förklara det, jag drar mig från att säga att jag är engagerad”, förklarar Niklas.

Du duckar, frågar intervjuaren. ”Ja, hellre det. Ska man förklara det på något vettigt sätt så känns det som att man hade behövt dra igång en sån *Me too*-kamp eller kampanj sapmi-kväner för att det ska bli synliggjort och bli någon ändring i det. Man känner sig kränkt helt enkelt.”

Osynliggjord, frågar intervjuaren. ”Ja, och det är ju från många, även från folk som man själv vet är lantalaiset. Det har blivit en sådan jargong att det inte finns. Och det tråkiga är ju också i det hela att det kan påverka en negativt om man säger att man är engagerad i kvänerna, det kan få följder ... det är ju som att den historien inte finns. Och så sitter man här och säger – jag är ju här, jag andas, jag pratar, jag finns. Och när man säger att man är lantalaiset så skrattar folk och frågar om man vet vad lanta⁵ betyder. Och det är samma sak i sociala medier i dag att varje dag man går ut och kollar så är det ju påhopp på kväner och lantalaiset och tornedalingar.”

Finns det spänningar mellan grupper inom minoriteten, alltså mellan tornedalingar och lantalaiset, undrar intervjuaren. Niklas svarar: ”Nej, jag vet inte. Det är försvenskningspolitiken som har gjort det. Det finns inte olika grupperingar så, om man pratar grupperingar bland kväner, lantalaiset och tornedalingar så är det ju om varieteter på meänkieli. Men några andra grupperingar finns det ju inte.”

Hur ska man komma till rätta med det här, frågar intervjuaren. ”Jag vet inte. Om man hade fått vara med från början och säga att vi finns här så tror jag att det skulle ha varit stor skillnad. Om man inte skulle ha försökt gömma undan folket som bodde här. Man märker ju det på folk söderut, de har ju ingen aning om hur det är. Om man frågar om de vet hur Kiruna kom till så var det ju för att – de öppnade en gruva. Så kanske själva staden kom till men det var ju inte så att det inte fanns folk här på platsen. Luossajärvi var ju en av de bättre öring sjöarna förr i tiden. Vet ej om det finns öring där nu men det är inte sådan fisk som jag tänker duka fram till mina barn. Men där gick de upp från [byarna] och fiskade i sjön och jagade ripa.”

Vad skulle du vilja att kommissionen skulle ta tag i, fokusera på, från ditt perspektiv om du skulle få önska fritt från det du har be-

⁵ Kan översättas till ”gödsel”.

rättat, undrar intervjuaren. ”Vilken fråga, den borde man ha tänkt på tidigare. Men ta tag i Sverige och säga att det finns fler folk som har bott här uppe och verkat här uppe, det finns andra minoriteter, det finns andra ursprungsbefolkningar. Alla som bor här är inte här bara för att jobba i gruvan. Jag bor inte här för att jobba i gruvan, jag jobbar här för att jag bor här ... Jag hade säkert klarat mig om jag hade fått bygga en liten koja efter någon älvstrand och bosätta mig i den utan el och vatten, hugga ved och ha det som värme. Jag kommer inte att få göra det. Bygger jag en koja så kommer den att anses vara ett svartbygge och länsstyrelsen kommer att sätta en lapp på dörren. Men sen vet jag inte om det är det man önskar för sina barn heller. Men för mig är det ju fortfarande så att jag åker hem på helgerna, till byn ... Jag känner inte att jag liksom hör hemma i Kiruna.” Niklas säger att i byn känner han sig hemma. ”Sen är det ju ett evigt kämpande med att få verka och upprätthålla sin kultur där av olika anledningar. Men själva Kiruna är inte så viktigt, det är ju naturen, jakten och fisket runt i kring som är viktigt.”

Vilken väg tänker du att man ska gå för att lösa det här, via politiken, via domstolar, undrar intervjuaren. ”Nej, jag vet faktiskt inte”, svarar Niklas. ”Någonstans måste ju politiken också öppna ögonen och inse att det finns andra urfolk som också vill kunna bedriva sin kultur som de har gjort och vuxit upp med. Det är ju staten som tagit bort den ifrån oss.”

Skulle en frukt av kommissionens arbete kunna vara att synliggöra att det finns olika grupper som har sin historia men också en gemensam historia på orten och som enligt det du säger har samma hemortsrätt, rätt till sin kultur och till sina speciella näringar, frågar intervjuaren. ”Absolut, så är det. Sen kanske det inte räcker med att bara lyfta upp att det finns ett annat folk, man måste kanske lyfta upp problematiken runt i kring det också, att det finns ett annat folk. Man behöver också synliggöra att det finns lagar i Sverige som bygger på etnicitet 2021, jag vet inte, för mig känns det mycket konstigt ...”

Vi var inne på hur Girjas påverkade dig med ansökan om tillstånd på yrkesfiske; har det blivit en anspänning efter den domen, undrar intervjuaren. ”Det är klart, det är jättemånga som är besvikna på att de vann, så är det ju. Det är ju folk som vill vara ute och jaga, de vill vara ute och fiska och känner att det är några få personer som bestämmer om de får göra det eller inte. Och det är inte ett lika med tecken att de stänger ner en hel fjällvärld från jakt

och fiske för att kunna bedriva deras näring, jag tycker absolut att de ska få bedriva deras näring, det måste de få göra. Jag tycker inte att man ska ta bort någonting från någon annan för att ge rätt förutsättningar åt oss. Det är fel väg att gå. Men någonstans så kan jag tycka att det har blivit fel. Några få personer har all rätt i världen att göra precis vad som helst medan andra personer inte får göra det ...” Niklas fortsätter: ”Det spelar ingen roll vilken sameby du är ifrån, du har fri tillgång till fjällvärlden. De får köra skoter var som helst, de får köra fyrhjuling var som helst, cross också. Om jag hade försökt det hade det inte gått lika bra.”

Menar du att bara man hävdar sin samiska etnicitet, sin tillhörighet så är det fritt fram att fiska och jaga, frågar intervjuaren. ”Absolut, så är det ju”, svarar Niklas. ”Det jag tycker man ska lyfta det är ju att staten ju har raderat oss, vi finns inte. Sen vet jag inte hur man ska få bukt med det, det har jag ingen aning om, det kanske någon annan vet bättre.”

Skulle en del av en upprättelse kunna vara att synliggöra att ni finns, att ni alltid har funnits och att ni också har rätt till eran näring och att det finns problem och spänningar som gör att ni inte finns här på lika villkor, är det så du menar frågar intervjuaren. ”Absolut, så är det. Som jag sa tidigare, om man säger att man är kvän så måste man börja förklara sig. Hade man sagt att man var same så hade det inte varit på samma sätt.” Niklas fortsätter: ”Det känns precis som att svenska folket är för urbefolkningen men de vet inte om att det finns andra urbefolkningar ...”

Niklas lyfter också exemplet att ortnamn på meänkieli försvunnit: ”Som till exempel namnen på kartorna, från en dag till den andra så var det samiska namn. Det är inte så att jag säger att samiska namn inte ska finnas, det är klart att jag vet att de har egna namn, de är ju två olika språk ... Det kanske var på 1970- eller 1980-talet som man började ändra på namnen på kartorna, ja kanske var det senare ... Då har man raderat namnen för jättemånga personer som inte vet något annat. Med det sagt så tycker jag ju inte att de ska ändra tillbaka till [meänkielinamn] men man kanske kan få in meänkieli namnen också ... Men det är ju också ett sätt att radera vår historia ...”

Niklas fortsätter: ”Det som jag är rädd för, det är ju att det ska fortsätta. De känns som att [staten] har en plan, en agenda, att radera en hel folkgrupp. Det kanske är någon fortsatt försvensk-

ningspolitik som man inte bara läser om i tidningen. Men det är precis som att det skulle vara så ibland. Och man är ju livrädd för att det ska fortgå och bli värre.”

Tänker du på dina barn och så, frågar intervjuaren. ”Ja. Och det är ju så att snart finns det ju ingen anledning till att bo kvar i Sverige för de har ju raderat hela vår historia. Man blir hemlös, känns det som ... Som någon sa på kaffemötet igår, att den nya [Renmarkskommittén] har fått direktiv att det inte handlar om de ska ha rättigheter utan hur stora delar rättigheterna är. De kanske är den rättmätige ägaren, bättre än staten ... Vi har ju jagat älg i 70 år kanske ... Om [samebyn] vinner rätten att bestämma över den det är ju jag livrädd för att vi inte får fortsätta. Och det känns ju precis som att – ni har ju aldrig varit där, ni finns inte. Hur länge är urminnes hävd, är det 75 år? Om det inte blir nåt stopp nu, om det inte blir någon ändring, då måste man ju gå via domstol, då har inte politiken funkant ...”

Niklas vill också säga något om språket innan intervjun avslutas. Han berättar att han inte fick med sig meänkieli från barndomen. Det gjorde att han inte kunde tala med sin morfar de sista åren eftersom morfar glömde bort svenskan. Niklas berättar att han försöker återta språket: ”Jag försöker få mina barn och lära sig meänkieli. Men jag kan inte göra det hemma för jag kan språket för dåligt. Jag kan hänga med, jag har gått några kurser och försökt göra det jag kan för att lära mig språket. Så om två personer pratar med varandra så kan jag hänga med på ett ungefär vad de pratar om. Det är så energislukande att få dem att lära sig, jag behöver hjälp från skolan. Men det är ju inte det lättaste, det är nästan omöjligt. Det blir inte lättare för att det är sånt klimat runt det. Jag menar som när min mellersta dotter kom hem en dag från skolan och sa att en kille i klassen hade sagt att varför ska du lära dig meänkieli, det är ju bara att sätta *i* bakom varje ord. Jag menar, den pojken har ju inte kommit på det själv, han har ju hört det någonstans ifrån. Det kanske är två vuxna som har suttit och snackat och han har stått bredvid och lyssnat. Det är ju så det är. Det är ok att skämta om kväner, lantalaiset och tornedalingar. Hade man vänt på det och sagt samma saker till en same så hade det aldrig varit accepterat ...”

Skulle du kalla det smygrasism, frågar intervjuaren. ”Ja, eller brist på fakta. Men absolut, det är ju rasism. Kränkningar och rasism dagligen mot våra folkgrupper. Från alla.” Niklas förklarar:

”Jag försöker ju lära mig meänkieli men man måste lära sig det i smyg för när man väl ska prata det så måste man kunna det för att det ska vara accepterat. Man får inte vara nybörjare på språket för då får man glåpord eller någonting. ’Ah, sätt *i* bakom varje ord, då är det lättare’ ... Ungefär, ni är ingen egen kultur, ni har inte ens ett eget språk. Då vill man bara dra iväg en mening på perfekt meänkieli.”

”Pratas det om folk här uppe så pratas det bara om samer. Man måste som synliggöra alla och även oss på något sätt. Man måste sluta att försöka radera oss. Det är så det är”, avslutar Niklas.

Figur 6.5 För att noten ska hållas rätt är den försedd med flöten som är fästa vid överdelen, samt med sänken i underdelen. När båten återvänt till stranden påbörjas dragningen och laxen samlas i en ”påse”/ Niin ette nuotta pysys paikoilansa siihen oon panttu tylliä päälipäähän kiini ja koppia alapäähän. Ko vene oon tullu rannale takasin se alkaa nuotanveto ja lohi koothaan ”pushiin”

Foto och text/Kuva ja teksti: Nordiska museet, Stockholm.

”Valtio oon pyhkiny meän pojjes – meitä ei ole olemassa”

”Niklas” oon syntyny 1980:n luussa ja kasusi ylös pikkukylässä Kierunan kunnassa. Lapsena se vietti paljon aikaa luonossa. Teini-ikähen saakka Niklas oli kans paljon hänen isän vanhuksitten tykönä, jotka asuit lannankylässä, ja se oli hälle aivan ko toinen

koti. ”Lapsesta saakka olen ollu paljon ulkona luonossa. Pyytö ja kalastus oon kuulunheet elämhään. Met olima paljon ämmin ja äijäfaarin tykönä ... ko meilä oli kesälupa. Net elit kalastuksesta niinu kaikki muut sielä, kaikenlaista kalastusta. Se oli nuottaa ja verkkoa ja vappaa.” Niklas muistelee ette nuotanveto oon kuolu pois vanhoitten kans. Ennen kylän ihmiset kokkoinuit nuotanvethoon iltahiljasheen, välistä vyöhön saakka. Sitte korjathiin kalat. Joskus istuthiin vyökauen, aahmuun asti. Isän vanhukset kalastit talontarpheesheen. ”Mie muistan ette net nousit aamula viien aikana nouthaan verkot järvestä, ja sitte kotia syömhään keitettyä kallaa aamuruaksi.” Niklas muistelee ette kylässä oli uhka monta taloa. Isän vanhukset asut, aivan ko monet vanhoista, vakituisesti kylässä. Kylän nuoremat lähit kylhään kotia pyhän yli. ”Kieruna ei ollu ko työleiri”, Niklas muistelee.

Elitkos kaikin sielä samhaan laihin? se saarnauttaja tutkii. ”Joo, kaikinhaan elit sillä laila sielä. Se oli kalastusta kesälä, riekonpyytöä ja hirvenpyytöä. Keväpyytöä – sitä ei piian sais sanoa ette joku kuulee. Niinhään sitä elethiin – se oli pärjäämisestä kysymys”, se Niklas jatkaa. ”Mie en usko ette niitä oli niin paljon elläimiä minun nuoruuen aikana, mutta ennen minun [aikaa] oli kolon paljon elläimiä. Niilä oli lehmiä ja keituria ja niilä oli niityt. Senhään oon nähny vanhoita kuvia. Se mikä oon vähän hauskaa niissä, ja varmasti monessa kylässä, oon ette joka pikkutuvan ympäri oon aita, eikä sen vuoksi ette elukat pönkättäis sisäle vain ette elukat pysysit ulkona. Nethään päästit aamula lehmät ja keiturit, ja net kuljit mettässä laitumella, ja net halusit karkeita säästää ette net ottasit heinät talveksi taltheen. Ette elukat ei tulis kartanoile niin panthiin aijat kaiken ympäri.”

Niklas sannoo ette nyt, ko hällä oon omia lapsia, niin hään halvais ette net saisit ottaa osan siitä elämästä, mitä hään itte sai ellää. ”Net pitävä saaja kasuta ylös niinku mie, likelä luontoa – näyttää ette muustaki saattaa ellää ko Coopista ja ICA:sta ja telefoonista. Sitte se ei ole aina niin kolon helppo nykymailmassa, sehään oon aivan eri mailma.” Niklas muistelee ette hänen perheelä oon nykyhään tupa järven rannassa kylässä, ja net lähtevä useasti sinne. ”Vielä [lapset] kuiten halvava lähteä sinne. Net triivastuva sielä. Piian joskus ko oon ollu sielä joka pyhä kymmenen viikon aijan. Mie olen oikeasti ollu vanhempainleetissä molemitten lapsitten kans ja ollu sielä.” Mitäs tet tehttä ko tet oletta sielä? saarnauttaja

tutkii. ”Met keijaama venheelä, pyyämä kallaa, tehämä valkeata, ajama skuutterilla, paistama jotaki, käymä kylässä, freistaama ellää niinku ennen mailmassa. [Lapset] ei saa sammaa kylänytheyttä ellää, niinku sen sai itte, tyhä tämä nuotanveto, ko koko kylä kokkointu ja autethiin toisia.”

Niklas muistelee ette hään oon hakenu ammattikalastusluppaa kylän järvele. Pitemmän käsittelyaijan perästä niin hään viimen sai luvan, sen jälkhiin ko Lääninhallitus ja palkinen olit hyväksyneet hakemuksen. ”Elikkä, [palkinenhaan] oon aina sanonu ette se olis paikkakunnan asukhaile hyäksi ja semmosia, ko net voitit tämän [Girjas-]tuomion, ja sitte se piian oon atministratiivisesti hankala saaja kokhoon sitä. Eihään se niin ole, mutta siinä meni puolentoista vuotta. Ja jollaki laila minusta tuntuu ette ... milläs siinä niin kävi? Eli, sehään oon minun kulttuuri. Miehään se omistan sen kulttuurin. Miksis mulla ei ole siihen oikheutta? Miksis mie häyn kysyä joltaki muulta, joltaki esivallalta, jos mie saan sitä kulttuuria harjottaa?” se Niklas kyssyy itteltä. ”Sittehään mie saatan käsittää, ilman muuta, ette järvestä häätyy kalastamista rajottaa, enämpi tänä mailman aikana ko ennen, koska nyt oon helpompi päästä. Nyt oon parempia vehkeitä ja piian helpompi tyhjentää järven, mutta se tuntuu sentähengi niin kummalta. Porolaitunmaitten ulkopuolela ei ole siihen laihin.”

Hunteeraaks ette niitä oon niinku kaks elinkeinoa, kaks intressiä, jokka seisova vastakkaa? saarnauttaja tutkii. ”Joo, niin mie vähän hunteeraan. Jos mie halvan pystyä elämhään minun kulttuurista, niin mie pitäsin pystyä tekheen sen. Sitte se oon niinku mie ennen sanon, ette sitä piian häätyy keksiä keinon millä sen rajottais. Se ei olis toiminu ette kymmenen henkeä sais ympäri vuoen elatuksen järvestä, ei tämän päivän hinnoila ja tämän päivän elämantasola. Se oli erilaista ennen. Mutta mie en ole koskhaan hunteerannu ette mie eläsin sillä laila, mutta mie halvan löytää keinon säilyttää minun kulttuuria, mitä mie olen saanu minun isän ja äitin vanhuksilta, tänä mailman aikana.”

Niklaksen ammatikalastuslupa mennee hetinaikhoin ulos, ja hällä oon vaiva ko hään häätyy hetin hakea uuen luvan. Se selittää ette monet kyläläiset halvava kalastaa järvestä talontarpeishiin. Sen häätyy hakea Lääninhallitukselta luppaa, jokka taasen kyssyy palkiselta, ette saapii kalastaa. Niklas oon itteki hakenu luppaa talontarpeishiin, mutta se oon kieleetty sen takia ko häntä ei pietty kylän vakitusena

asukhaana. Se oli kirjottannu hakemuksheen ette hään halusi luvan hänen kulttuurin harjottamiseksi, mutta se ei auttanu.

Saarnauttaja tahtoo ette Niklas antas omasta näkökulmasta kuan hänen mailmasta, ko oon kysymys oikheuesta kulttuuhriin. Niklas vastaa: ”Se tuntuu siltä ette ittelä ei ole kulttuuria. Se tuntuu siltä, ette sitä ei olis olemassa.” Vaikuttaakos tämä muihin elämän alhoin? Niitähään oon muita, jotka esimerkiksi tyrismistä elävä – koskeekos tämä niitaki? saarnauttaja tutkii. ”Semmosta se oon. Emmie tiä jos se oon mithään uutta, mikä nyt oon tullu. Täälä ylhäälähään oon eläny eri sakia, kvääniä, lantalaisia ja lappalaisia eli poronhoitajia rinnatusten. Sitte se tuli kruua kuvhaan, mie piän. Se tuntuu ette sehään se oon pahantekijä tässä tarinassa. Ja se tuntuu ette valtio oon jollaki laila freistanu löytää keinon millä se erottais nämät sakit, ette net keskenänsä riitelisit, niin ette het saattasit helpomasti saaja oman tahtonsa läpi. Mie en saata muuta kuvvaa antaa ...” Niklas sannoo.

Niklas päivittelee: ”Miksis se pittää valtio mennä välhiin sanhoon ette ’sie saat poroja pittää’ ja sitte näyttää sormela minun perettä ja sanoa ’sie et sitä saa – tet saattaa ottaa teän porot, jotka teilä oon, ja antaa jolleki muule’. Meilähään oli kans poroja.” Niklas muistelee ette hänen esi-isilä oli poromerkki ja ette net olit lantalaiset: ”Joo ... niilä oli elukat, lehmät ja keiturit. Se oli niinku hevonenki. Se tuli lantalaisitten elämhään ko mettä, porrit, oli jossaki arvossa ko piti siltoja rakentaa eli hääty olla pönkkiä kruuhaan ... Hevonenhaan oon aika iso, raskas. Se tarttee vähän vahvempaa jäätä ja hankea ette sillä saattaa ajaa. Ko kylissä oli elukoita ja niitethiin, niin heinäthään ajethiin poroila kotia ko net olit keveämmät. Ei niilä piian saattanu ottaa yhtä suuria kuormia, mutta niilä oli helpompi kulkea. Sitte annethaan poronhoijole avustuksia mutta lehmiä ja keituria verotethaan, ja sanothaan ette jos tet rahhaa tarttetta niin täälä oon kruua, mihinkä met tarttema työväkeä. Se tuntuu ette valtio oon pannu meän sakit vastakkaa, ette net saava voittoa tehjä. Ja siitä oon seuranu ette meitä ei ole nykymailmassa olemassa. Nethään oon onnistunheet siinä, mitä net halusit saaja aikhaan. Niin se tuntuu. Jos istuu työpaikala ja sannoo ette sitä oon innostunnu kvääni-asihaan, niin se oon niinku raskasta ottaa puhheeksi ... Yheksän kertaa kymmenestä sitä joutuu selithään ette met emmä ole mikhään ’hoksattu kansa’ – ette oon vanhaasta kulttuuri, ja ette meänkieli ei ollenkhaan ole semmonen kieli, missä tyhä panthaan -i sanoitten perhään.”

Oonkos se ihmiset täälä ympärillä, joila oon semmonen kattanto, vai mistäs se johtuu? saarnauttaja tutkii. Niklas vastaa: ”Se taitaa johtua siitä ko historia ei näy. Net valitteva yhen historian, minkä net nostava ylös. Toisia yritethään piilottamalla poisottaa.”

Oonkos sulla mithään esimerkkiä, joku muisto jostaki, mikä antas kuan siitä ette se oon arka asia, innostua siihen? saarnauttaja tutkii. ”Niinku mie sanon, sitähään pölkää sanoa ette oon innostunnu, ko tullee semmosia hyökkäyksiä. Jos kertoo olevansa kvääniliikheesheen innostunnu niin sen joutuu selithään ette kvääninä oon olemassa, ette se ei ole meile mikhään tapa näyttää ... emmie tiä milläs mie sen selitän. Mie pölkään sanoa ette mie olen innostunnu”, Niklas selittää.

Niin sie välttelet? se saarnauttaja tutkii. ”Joo, ennen mie niin tehen. Jos sen selittäis jotenki ymmärettävästi, niin se tuntuu ette olis häätyny vettä käynthiin jonkulaisen Me too-kamppanjan eli Sapmi-queer-kamppanjan, ette tämä tulis näköksälle ja sais jotaki muutosta aikhaan. Sitä tuntee vain itteä loukatuksi.”

Näkymättömäksi tehtykös? saarnauttaja tutkii. ”Joo, ja sehään oon monitten puolelta, kans semmosilta ihmisiltä, jotka sen itte tietää ette net oon lantalaiset. Oon tullu semmonen puhe, ette sitä ei ole olemassa. Ja ikävä puoli siinähään oon ette se saattaa saaja huonoja seurauksia ko sannoo olevansa kväänissä myötä. Se saattaa tulla jälkiseurauksia ... Sehään oon niinku sitä historiatia ei ole olemassa. Ja silti sitä istuu tässä ja sannoo ... Miehään olen täälä. Mie hengitän, mie saarnaan, mie olen olemassa. Ja ko sannoo olevansa lantalainen niin ihmiset naurava ja tutkiva jos sen tietää mitäs se *lanta* merkittee.⁶ Ja sosiaalisissa meetioissa oon sama asia tänä päivänä, ette joka päivä ko mennee kathoon niin siinä karsithaan kväänile ja lantalaisile ja tornionlaksolaisile pääle.”

Oonkos minuriteetin sisälä eri sakitten välilä erimielisyyksiä, niinku tornionlaksolaisitten ja lantalaisitten välilä? saarnauttaja tutkii. Niklas vastaa: ”Ei, emmie tiä. Se oon ruottalaistamispolitiikka tehny sen. Ei niitä ole eri sakia sillä laila, jos prataa eri sakista kväänitten, lantalaisitten ja tornionlaksolaisitten kesken, niin nethään oon meänkielen varieteettiä. Mutta ei niitä muita sakia ole.”

Kunkas näitä asioita saattas oikasta? saarnauttaja tutkii. ”Emmie tiä. Jos olis saanu olla alusta matkassa sanomassa ette met olema täälä olemassa, niin se olis ollu iso väli – jos ei olis yritetty piilottaa

⁶ Sen saattaa kääntää ”sonnaksi.”

tämän perän kansaa. Senhään huomaa etelän ihmisistä. Niilä ei ole aavistustakhaan siitä, minkälaista täällä oon. Jos niiltä tutkii jos net tietävä Kierunan syntymisestä niin sehään oli sen vuoksi ko – net aukasit kruuan. Niin se piian itte kaupunki synty, mutta eihään se niin ollu, ette täällä ei ollu paikan päällä ihmisiä. Luossajärvihään oli ennen vanhaasti parempia tammukkajärviä. En tiä, oonkos sielä ennää tammukkaa, mutta se ei ole semmosta kallaa mitä mie panisin minun lapsile pöyäle. Mutta sillon net lähit [kylistä] ylös kalasthaan järvessä ja riekkoa pyythään.”

Mitäts sie halvaisit ette komisuuni ottas kiini – mihinkäs se keskittyis sinun mielestä, jos saisit toivoa vapaasti, ko ajattelee sitä, mitä sie olet muistelu? saarnauttaja tutkii. ”Voi, mikä kysymys, sitä olis häätyny ennen ajatella. Mutta ette ottas Ruottista kiini ja sanos ette täällä ylhäälä oon ollu useampia kansoja elämässä ja toimimassa. Niitä oon muita minuriteettiä. Niitä oon muita alkuperäskansoja. Kaikin, jotka täällä asuva, ei ole tyhä täällä tekemässä kruuassa työtä. Mie en asu täällä ette mie tekisin kruuassa työtä. Mie olen täällä töissä ko mie asun täällä ... Mie olisin varmasti pärjäny ko mie olisin saanu rakentaa pikku köpsän jonku väylän ranthaan ja alkaa siinä ashuun ilman sähköttä ja veettä, tehjä puita lämmityksheen. Sitä mie en saa tehjä. Jos mie köpsän tehen se piethään mustanapykinä, ja Lääninhallitus tullee panheen oven päälle lapun. Mutta emmie tiäkhään jos mie sitä toivosinkhaan omile lapsile. Mutta mulla oon vielä asiat niin, ette mie lähen pyhäksi kylhään kotia ... Mie en tunne ette mie niinku kuulun Kierunhaan.” Niklas sannoo tuntevansa ette hään oon kylässä kotona. ”Sittehään se oon eri syistä sujoksensa taistelemisessa, toimia ja säilyttää ommaa kulttuuria sielä. Mutta itte Kieruna ei ole niin tärkeä. Sehään oon luonto, pyytö ja kalastus sielä ympäri, mikä oon tärkeätä.”

Mitäts tietä sie hunteeraat ette tarttis mennä ette tämän asian sais oikastuksi – politiikan kautta, käräjitten kautta? saarnauttaja tutkii. ”Ei, emmie oikeasthaan tiä”, Niklas vastaa. ”Joskushaan politiikkaki häätyy auasta silmät ja ymmärtää ette niitä oon muita alkuperäskansoja, jotka kans halvava ommaa kulttuuria harjottaa, niinku net oon tehneet ko net oon kasunheet ylös. Valtiohaan se oon ottanu meiltä poijes sen.”

Saattaskos yks lopputulos komisuunin työstä olla ette tehtäs näkyväksi eri sakitten olemassaoloa, joila oon oma historia mutta kans yhtheinen historia paikkakunnala, ja joila oon sama

kotipaikkaoikeus, oikeus kulttuuhriin ja omiin elinkeihin, niinku sie sanot? saarnauttaja tutkii. ”Jo vain, niin se oon. Sitte se ei piian riitä ette nostethaan toisenki kansan olemassaoloa ylös, sen häätys piian nostaa ylös toisen kansan olemassaolhoon kuuluvat prupleemit kans. Sitä häättyy tehjä näkyväksi ette Ruottissa oon vuona 2021 etnisteethiin perustuvia lakia. Emmie tiä, mulle se tuntuu kolon kummalta ...”

Met saarnasimma jo siitä, kunkas Girjas vaikutti sinhuun, ko sie hait ammatikalastusluppaa. Oonkos sen tuomion jälkhiin tuntunu jotaki stressiä? saarnauttaja tutkii. ”Se oon selvä. Niitä oon kolon paljon ihmisiä, jotka oon pettynheet ko net voitit. Niinhään se oon. Nethään oon ihmisiä, jotka halvava olla ulkona ja pyytää. Net halvava käyjä kalassa, ja tunteva ette se oon jokku harvat ihmiset, jotka oon päättämässä jos net saava sen eli ei. Eikä se ole välttämätöntä kieltää pyyön ja kalastuksen koko tunturimailmasta ette net saattava heän elinkeinoa harjottaa. Mie vain tykkään ette net pitävä saaja heän elinkeinoa harjottaa. Sen net häättyvät saaja. Mie en tykkää ette muilta pitäs mithään viejä ette meilä tulis hyvä mailma. Se oon väärä tie. Mutta kuitenkin niin mie saatan tykätä ette siinä oon käyny väärin. Joilaki harvala ihmisellä oon kaikki oikeuet mailmassa tehjä aivan mitä hyänsä samala ko toiset ei saa tehjä sitä ...” Niklas jatkaa: ”Ei sillä ole väliä, mistä palkisesta sie olet. Sulla oon vapa pääsy tunturimailhmaan. Net saava aijaa skuutteria missä hyänsä. Net saava aijaa nelirathaista missä hyänsä ja crossiaki. Jos mie olisin freistanu sitä niin se ei olis menny yhtä hyvin.”

Meinaaks ette sitä saapii vaphaasti kalastaa ja pyytää väittämällä olevansa saamelaista lähtöä – ette kuulu siihen? saarnauttaja tutkii. ”Aivan näin, niinhään se oon”, Niklas vastaa. ”Sen minkä mie tykkään tarttis nostaa ylös oon ette valtiohaan oon pyhkiny meän poijes – meitä ei ole olemassa. Sitte mie en tiä kunkas sen saattas oikasta. Mulla ei ole aavistustakhaan siitä. Piian se joku muu tietää paremin.”

Saattaskos osa sovitukselta olla teän olemassaolon näkyväksi tekeminen – ette teitä oon aina ollu olemassa, ja ette teiläki oon oikeus teän elinkeihnoon, ja ette niitä oon prupleemia ja erimielisyyksiä, joitten vuoksi tet että ole täälä samoila ehoila? Niinkös sie meinaat? saarnauttaja tutkii. ”Joo, justhaan, niin se oon. Niinku mie sanon tässä ennen: jos sannoo olevansa kvääni, niin sen joutuu selittämhään. Jos olis sanonu olevansa saamelainen niin se ei olis ollu samanlaista.” Niklas jatkaa: ”Se tuntuu siltä, aivan

niinku Ruottin kansa puolustaa alkuperäskansaa, mutta net ei tiä ette niitä oon muita alkuperäskansoja olemassa ...”

Ko saarnathan niin Niklas kans mainitsee esimerkiksi meänkielisitten paikannimitten katoamisen: ”Esimerkiksi nuot nimet kartoissa. Päivästä toisheen siinä oli saamelaisia nimiä. Emmie sitä sano ette niitä ei saa olla saamelaisia nimiä. Ilmanki mie tiän ette niilä oon omat nimet. Nethään oon kaks eri kieltä ... Se oli piian 1970:n eller 1980:n luussa ko alethiin muuthaan nimiä kartoissa. Jaa, se saattaa ette se oli hiljemin ... Sillon oon pyhitty nimet pojjes niinki monelta ihmiseltä, jokka ei tiä muuta nimeä. Tämän ko sannoo niin mie en tykkää ette net muuttasit takasin [meänkielen nimhiin], mutta sitä saattas piian saaja meänkielen nimet matkhaan kans ... Mutta sehään oon kans keino, millä meän historia pyhithään pojjes ...”

Niklas jatkaa: ”Se, mitä mie pölkään, sehään oon ette tämä jatkus. Se tuntuu siltä ette [valtiolla] oon suunnitelma, agenda, täyen kansanryhmän poisottamiseksi. Se oon piian joku jatkuva ruottalaistamispolitiikka, josta aviisista ei vain saa lukea. Mutta se oon välistä aivan niinku se olis niin. Ja senhään pölkää kolosti ette tämä jatkus ja pahenis.”

Aatteleks sie niinku sinun lapsia? saarnauttaja tutkii. ”Joo, ja sehään oon niin ette hetin ei ole mithään syytä jääjä Ruothiin ashuun, ko net oon koko meän historian pyhkinheet pojjes. Se tuntuu ette sitä tullee koittomaksi ... Niinku joku sano eilen kahvikokkousessa, ette uusi [Poromaakomitea] oon saanu tirektiiviä, ette se ei ole kysymys jos niilä pittää olla oikheuksia, vain kunka suuria ... oikheuksia net oon. Se saattaa ette net oon oikeat omistajat, paremin ko valtio ... Methään olema hirviä pyytänheet piian 70:n vuoen aijan ... Jos [palkinen] voittaa oikheuen päättää siitä niin mie pölkään kolosti ette met emmä saa jatkaa. Ja se tuntuu aivan siltä niinku ... ette tethään että ole koskhaan sielä olheet – teitä ei ole olemassa. Kunka vanhaa se noanaikhainen perine oon – oonkos se 75 vuotta? Jos nyt ei tule toppi – jos ei tule muutosta – sittehään sen häätty mennä käräjitten kautta. Sillon politiikka ei ole toiminu.”

Niklas halvais kans sanoa jotaki kielestä, ennen ko saarnauttaminen loppuu. Se muistelee ette hään ei saanu meänkieltä kotoa matkhaan. Tämä johti siihen ette hään ei saattanu äijäfaarin kans saarnata viimi vuosina, ko äijäfaari unheutti ruottin kielen pojjes. Niklas selittää

yrittävänsä ottaa kielen takasin: ”Mie freistaan saaja minun lapset ophiin meänkieltä. Mutta mie en saata kotona tehjä sitä, ko mie ossaan kieltä liika huonosti. Mie saatan seurata myötä. Mie olen käyny joitaki kursia ja yritän tehjä mitä mie saatan oppimhaan kielen. Ette jos kaks ihmistä saarnaa keskenänsä niin mie suunile seuraan mistä net saarnaava. Se viepii niin paljon voimia saaja niitä oppimhaan. Mie tartten koululta apua. Mutta sehään ei ole helpointa. Se oon kohta mahotonta. Se ei tule helpomaksi siitä, ette sen ympäri oon semmonen ilmapiiri. Mie meinaan ette niinku sillon ko minun keskimäinen tyär yhtenä päivänä tuli koulusta kotia sanhoon ette yks poika luokassa oli sanonu ’miks is sie meänkieltä oppisit, eihään se ole ko panna -i:n joka sanan perhään’. Mie meinaan ette tuo poika ei ollu itte hoksanu sitä, sehään oli kuulu sen jostaki. Se piian oon kaks raavasta ihmistä, jotka oon istunheet saarnaamassa, ja tämä oon seisonu vieressä kuuntelemassa. Niinhään se oon. Sitä saapii viisastella kväänistä, lantalaisista ja tornionlaksolaisista. Jos sen olis kääntäny ja sanonu samat asiat saamelaisele niin sitä ei koskhaan olis hyväksytty ...”

Sanosiks ette se oon piilotettua rasismia? saarnauttaja tutkii. ”Joo, elikkä tion puutetta. Mutta aivan niin, sehään oon rasismia – jokapäiväsiä loukkauksia ja rasismia meän kansanryhmiä kohti – kaikilta.” Niklas selittää: ”Miehään freistaan oppia meänkieltä, mutta sen häätyy varkhoishiin oppia, sillä sitte ko alkaa praatamhaan sitä niin sen häätyy osata ette se hyväksythään. Kielessä ei saa olla vasta-alkunen, sillon paiskathaan haukkumasanoja eli jotaki perhään. ’Kah, pane -i joka sanan perhään – sitte se oon helpompi’ ... Eli ei teilä niinku ole ommaa kulttuuria. Teilä ei ole kieltäkhään. Sillon sitä halvas vain vetasta täyelisen meeninkin meänkielelä.”

”Jos ihmisistä täälä ylhäälä saarnathan niin sitä saarnathan aivan saamelaisista. Kaikkia häätyy niinku jollaki laila tehjä näkyväksi, ja meitä kans. Sitä häätyy heittää pois yrittämästä meitä pyhkiä pois. Semmosta se oon”, Niklas sanoo lopuksi.

7 Ytterligare röster/Lissää ääniä

Förutom alla de intervjuer som kommissionen gjort under arbetets gång har några ytterligare intervjuer gjorts med namngivna personer under sommaren 2023. Dessa intervjuer är en del av arbetet med detta bokprojekt och syftet är att lyfta fram några ytterligare röster från tornedalningar, kväner och lantalaiset om livet, språket, kulturen och försvenskingsprocessen. Intervjuerna, som är skrivna som reportage, är gjorda av Eva-Lena Aro och Bertil Isaksson. En översättning till meänkieli finns efter varje reportage.

Niitten haastatteluitten lisäksi mitä komisuuni oon tehny työnsä aikana, oon haastateltu vielä muutamaa henkilöä kesälä 2023 joittenko nimet mainithaan. Nämät haastattelut oon osana tätä kirjaprušektii ja tarkotus tällä oon nostaa näköselle vielä muutaman tornionlaaksolaisen, lantalaisen ja kväänin äänen elämästä, kielestä, kulttuurista ja ruottalaistamisprusessista. Eva-Lena Aro ja Bertil Isaksson oon kirjottannu nämät reportaašit. Jokhaisesta oon käänös meänkielele ruottinkielisen jutun perhään.

Owe Pekkari, f.d. kommunalråd: Något hände som fick Owe att byta åsikt

Text: Bertil Isaksson

Owe Pekkari har bytt åsikt. Långe motsatte han sig allt vad meänkieli och språkvitalisering innebar. Han ville inte känna sig mindervärdig, han ville bli en riktig svensk. Framför allt skulle barnen slippa det han varit med om, de skulle enbart bli svenskspråkiga. Men så hände nåt som också han själv blev en del av. Owe bytte åsikt, men varför?

1975 fick Owe Pekkari, elektrikern på gruvföretaget LKAB i Kiruna, ett nytt jobb som arbetsförmedlare i Övertorneå. Jobbet blev att administrera den stora flytt av människor från Tornedalen till södra Sverige som pågick. Jord- och skogsbruk, som de flesta levte på i Tornedalen, mekaniserades och rationaliserades, och folk skickades med rätt brutala metoder till de växande industrierna söderut, berättar Owe:

– Tog någon inte ett jobb var jag satt att stänga av hen från arbetslöshetsersättningen under en 40-dagarsperiod. Det var en kännbar bestraffning som fick människor i underläge att motvilligt ge sig av.

Men inte bara de arbetssökande var i underläge. Owe kände samma sak själv. Han hade många kontakter med myndigheter och företag söderut men kände att han liksom inte dög inför dem.

– Jag tänkte väl att dom hör väl varifrån jag kommer, så jag vågade knappt prata själv. Jag skämdes, helt enkelt.

Figur 7.1 Owe Pekkari håller just på med att sätta i ordning den nya hyresbostaden i Pajala. Som styrande politiker i Pajala motsatte han sig tvärt revitaliseringen av tornedalskulturen, men ändrade sig när han såg vilken påverkan den hade på människor/ Owe Pekkari oon juuri laittamassa kunthoon uutta hyryasuntoa Pajalassa. Johtavana pulitiikkerinnä hään ensin vastusti jyrkästi tornionlaaksoalaiskulttuurin revitaliseerinkiä, mutta muutti kantaa ko näki kunka se vaikutti ihmishiin

Foto/Kuva: Bertil Isaksson.

Samtidigt kände han sig underlägsen inför alla de sökande som kom från finska Tornedalen och ville till den svenska arbetsmarknaden. De talade en finska som Owe inte alla gånger förstod. Så han kände sig ”halvspråkig”, att han varken kunde finska eller svenska. Och meänkieli ansågs inte som ett eget språk, det var bara ett, som det hette då, *sekamelska* (sammelsurium) och förresten var inte ens namnet ”meänkieli” påkommet. Och trots alla utbildningar upp till gymnasienivå som Owe gått, hade aldrig språket, kulturen eller områdets historia tagits upp. Men språket levde i folkumgänget i byarna.

– När jag gick i skolan i byn där jag är född, Peräjävaara, var finskan, som det hette då, totalförbjuden. Det bevakades noga att vi barn inte talade det ens på rasterna. Lärarna hade till sin hjälp andra vuxna som rapporterade. Bestrafningen blev kvarsittning efter lektionstid; aarastia.

Under tiden i Övertorneå bestämde jag och hustrun att vi skulle rädda barnen från det här. De skulle bara bli svenskspråkiga. Och dessutom fanns ju utbildningarna, jobben och framtiden för dem någon annanstans.

Owe Pekkari och hustrun Greta, är pensionärer i dag. Jag träffar dom en vecka efter att de flyttat från en villa i Pajala till en lägenhet i samhället. De vill slippa snöröjning, gräsklipp och husrep. Boendekostnaden är ungefär densamma. Och till det gamla huset, som är i Owes ägo, på hemgården nära älven i Peräjävaara, är det inte långt att åka.

I början på 1980-talet växte en vilja i Owe om att engagera sig politiskt för att stoppa den utflyttning som han själv administrerade. Han och Greta flyttade tillbaka till hemkommunen och Owe fick politiska uppdrag som ledde till att han senare blev socialdemokratiskt kommunalråd i Pajala i 11 år.

Flytten sker samtidigt som den tornedalska minoritetsrörelsen vaknar. Språkdebatter hade förts i långa tider men nu organiserar sig tornedalingar och lantalaiset för första gången, det skapas opinion och ställs krav på åtgärder mot det som håller på att gå förlorat. Musikfestivaler ordnas, en teaterverksamhet på meänkieli startas, skönlitterära böcker och avhandlingar skrivs och på flera håll utvecklas meänkieli till att också bli ett skrivet språk.

Owe Pekkari ställer sig kallsinnig till allt detta. När krav ställs på att också politiker ska engagera sig för att påverka riksdag och regering om att meänkieli ska erkännas som ett nationellt minoritetsspråk är han klart emot.

Men något händer inom dig?

– Ja, jag ser hur människor, mina vänner och grannar, ställer sig på scen och pratar meänkieli. De vågar vara som de är, är trygga och självsäkra och de skäms inte. Jag ser hur engagemanget frigörs. Jag förstår att det också handlar om mig och min okunskap och skam, säger Owe.

– Jag förstår nu det 7-åriga barn jag var, som kommer till skolan och som först av allt lär sig att det språk han fått av mamma inte duger. Det är fruktansvärt och det har gett många livslånga men.

Vem tänker du är ansvarig för att det hände?

– Den svenska staten. De såg ned på oss som folk. Vi skulle förändras.

Men ofta var det väl ändå tornedalingar själva, som genomförde försvenskningen?

– De var satta att göra det. Precis som jag när jag som arbetsförmedlare skickade folk söderut under hot om indragen a-kassa.

Owe Pekkari säger att han sedan välkomnade riksdagsbeslutet om att erkänna meänkieli som ett nationellt minoritetsspråk och som sedan ledde till att Pajala blev en förvaltningskommun för meänkieli och finska. Han menar att lagen togs på allvar i kommunen och att man kunde erbjuda service på meänkieli och finska tack vare den sedan gammalt tillbaka utbredda flerspråkigheten i personalen. Men med åren har den servicen urholkats t.ex. inom äldreomsorgen. Det som spökar är bristen på lokal arbetskraft, att ungdomar som växer upp här inte lär sig meänkieli hemma och att nysvenskar inte får utbildning i meänkieli och finska.

Owe var kommunalråd när kommunfullmäktige i Pajala efter hårda diskussioner tog ett omdiskuterat beslut om att meänkieli/finska skulle bli ett obligatoriskt ämne i kommunens grundskolor. Skolmyndigheten upphävde beslutet efter en tid med hänvisning till att det inte var förenligt med den svenska skollagen. Owe tänker att idén och intentionen var bra, att det fortfarande skulle

vara nödvändigt, men att det borde ha förberetts bättre med föräldrar, lärare, rektorer och skolmyndigheter.

– Jag överraskades av att så mycket krafter frigjordes i Tornedalen i och med erkännandet. Det var en lycka att möta folk på meänkieli när de kom med sina frågor upp till mig som kommunalråd. Jag började tänka att just vår språkliga och kulturella särart är det som gör att vi sticker ut, är unika, och att det också ger jobb och utkomster för människor och hela bygden.

Är alla överens numera om det?

– Nä, det finns fortfarande äldre människor som motsätter sig det här. Men det är inte konstigt med den historia vi varit med om, säger Owe Pekkari, och tänker att acceptansen för meänkieli och tornedalskulturen måste förbättras inte bara i den egna befolkningen, utan också i Norrbotten och Sverige i övrigt.

– Det ska inte vara så att tornedalingar när de talar meänkieli sins- emellan i t.ex. politiska sammanhang, misstänks för att då prata skit om andra. Eller att man kallar det här språket för att ”perkla” eller nåt annat nedsättande, som jag fortfarande kan höra.

Owe menar att tornedalingarnas språkkunskaper nu kan spela en avgörande roll i den s.k. gröna industrirevolution som börjat i norra Sverige. Det när främst gruv- och stålindustrin lämnar bruket av klimatuppvärmande fossila bränslen. För att råda bot på den arbetskraftsbrist som redan finns måste man återigen vända sig till den finska sidan. Det har man gjort förr i Sverige och det har varit bra för landet, menar Owe.

– Det gränsöverskridande samarbetet måste få fart på många områden. Mest av allt måste vi komma ifrån det att avundsjukt kolla på vem som har mest fördel av det. För alla vinner på det.

Owe Pekkari är fortfarande i viss mån engagerad kommunpolitiskt men också i det svensk-finska arbetet med att få ordning på lax-fisket i gränsälvarna.

– Och du, nu känner jag mig inte underlägsen när jag talar med finnar, Dom pratar sin finska, vi vårt språk, och förstår vi inte så frågar vi, precis som dom. Och jag kan till och med känna mig rätt stolt när jag översätter på nåt möte mellan finnar och svenskar och märker att jag får beundrande blickar.

Men så finns besluten som inte går att önska bort, som att Owe och Gretas två barn aldrig fick ett aktivt meänkieli hemifrån.

– Framför allt sonen, som chefar på ett företag med många finska kontakter, har frågat oss varför han inte fick lära sig meänkieli hemma. Men vi gjorde som de flesta andra och det hade sina orsaker. Det hjälper inte att ångra. Nu talar jag på meänkieli med honom även om han svarar på svenska. Och jag ser att han hänger med i snacket på meänkieli i älgjaktlaget.

Den här önskan bland yngre att ta tillbaka språket inger hopp. Det finns en medvetenhet och stolthet över det vi är i dag och som vi har minoritetsrörelsen att tacka för. Det har skapat en starkare självkänsla över lag, oavsett vilka språk man talar, som gör att unga människor numera vågar ta för sig, både här hemma och när de ger sig ut i världen. Det på ett helt annat sätt än när vi växte upp och försökte anpassa oss, säger Owe Pekkari och greppar skruvdragaren. För nästa tavla ska upp i den delvis nyrenoverade trerummaren.

Owe Pekkari, entinen kunnanrooti: Jotaki tapahtu joka muutti Owen mielen

Teksti: Bertil Isakssons

Owe Pekkari oon muuttanu mieltä. Pitkbään hään oli vasthaan meänkieltä ja kielen minuriteettiasemaa. Hään ei halunu tuntea ette oon toisia huonompi. Siksi hänestä piti tulla kunnon ruottalainen ja kläpistä vain ruottinkielisiä. Mutta jotaki tapahtu, jonka osaksi hään itteki tuli. Ja Owe muutti mieltä, mutta miksis?

Vuona 1975 Owe Pekkari, sähkömies LKAB:n kruuassa Kierunassa, sai uuen työväälittäjän eli meetlarin homman Mataringissa. Hään piti hoitaa sitä suurta ihmisitten siirtämistä Tornionlaaksosta Ruottin etehlään mikä oli käynissä. Maanpruuki ja mettänhoito ei enää pystynheet seutua eläthään ja ihmisiä lähätethiin kovakourasesti etelän kasvavhiin intystriihin, kertoo Owe:

– Jos joku ei ottanut työtä niin minun piti sulkea se pois työttömyyskorvauksesta 40 päivän ajaksi. Se oli tuntuva rangastus joka sai ihmiset huonossa asemassa vastahakosenna lähtheen.

Mutta se ei vain ollu työttömät jokka olit huonossa asemassa, Owe tunki saman itte. Hällä oli paljon kontaktia viranomhaisten ja firmoitten kansa etelässä mutta aatteli ette hään ei niitten silmissä oikein kelvanut.

– Mie tietekki hunteerasin ette net kuuleva mistä tulen, enkä siksi paljon tohtinu puhua. Mie häpesin.

Ja samala hän piti ette oon halveksuttu niittenki silmissä jokka tulit suomenpuolen Tornionlaaksosta ja halusit Ruottin työmarkkinalle. Nämät puhuit semmosta suomea ettei hään aina ymmärtänny. Owe aatteli ette hään oli ”puolikielinen”, ettei osanu suomea eikä ruottia. Siihen aikaan tornionlaaksonsuomea ei pietty omana kielenä, se oli niinku sitä silloin haukuthiin, ”sekamelskaa”. Eikä nimi ”meänkieli” ollu ees keksitty. Ja vaikka Owe oli käynny koulut jymnaasiata myöten, ei seuvun kielestä, kulttuurista eikä historiasta ollu selitetty sannaakhaan. Sitä ei niinku siinä mailmassa ollu olemassa vaikka se eli ihmisten kesken kylissä.

– Ko mie 1952 alon kouhluun kylässä missä olen syntynyt, Peräjävaarassa, niin suomi oli sielä kokohnaansa kieleetty. Nuukasti piethiin vaarila ettei kläpit sitä ei ees puhuhneet rastila. Toiset täyet autot oppettajia tästä pithään vaarila. Rangastus oli aarastia koulun jälkhiin.

– Mataringissä mie ja minun vaimo päätimä pelastaa lapset tästä. Niistä piti tulla ruottinkielisiä. Ja olithään lasten koulut, työt ja tulevaisuus jossaki muuala ko täälä meilä.

Owe Pekkari ja hänen vaimo Greta, oon pansuunila nyt.

Kohtaan pariskunnan viikkoa jälkhiin ko oon siirtyneet omasta talosta Pajalassa pienemphään hyyryasunthoon samassa kylässä. Net haluava jättää lumenluonin, ruuhonleikkomisen ja kämpänreppaamiset. Asuntokustanus oon kuitekki se sama, ja kotikartanolle Peräjävaarassa, missä väylän vieressä seisoo Owen omistama ”vanhapuoli”, ei ole pitkä matka.

Pajahlaan Owe ja Greta siiryit 1980-luvun alussa. Hänessä oli kasunu halu päästä politiikan kautta vaikuttamhaan ja tekheen jotaki sille poismuutole seuvulta, minkä kansa ittekki oli hommanu. Owe sai äkkiä luottamustehtäviä Socialdemokraterna-puolussa ja tuli sitten olheen kans kunnanrootina Pajalassa 11 vuotta yhtä mittaa.

Sammaa aikaa ko Owe siirty Pajahlaan herrää tornionlaaksolainen minuriteettiliike. Kielikeskusteluja oli pietty monta aikaa mutta nyt tornionlaaksolaiset ja lantalaiset järjestäytyvä ensimmäistä kertaa.

Näytethään mieltä ja vaaitaan ette jotaki tehjään sitä vasthaan mitä olhaan menettämässä. Musikkifestivaalia järjestethään, meänkielistä teatteria alethaan näythään, kirjoja julkasthaan ja meänkieltä alethaan kehithään kirjakieleksi.

Owe Pekkari ei ymmärä miksi tämmöstä pittää tehjä. Ja ko häntä paikalisenna pulitikkerinna haluthaan saa vaikuttamhaan siihen ette valtiopäivilä tunnustethaan meänkieli kansaliseksi minuriteetikieleksi ja porukka kansaliseksi minuriteetiksi, hään sannoo ”ei”.

Mutta jotaki tapahtuu sinussa?

– Joo, mie näen kunka ihmiset, minun kaverit ja krannit, kiipeävä lavale ja puhuva sielä vaphaasti meänkieltä. Net tohtiva olla, varmoja ja häpeämättä. Näen kunka innostus vaphautuu. Ymmärän ettetämä koskee minuaki, minun tietämättömyyttä ja häpeää, selittää Owe.

– Mie nyt ymmärän sitä 7-vuotiasta lasta mikä mie olin ko tulin kouhluun ja aivan ensimmäiseksi opin ette se kieli ei kelpaa, jonka mammalta olen oppinu. Se oon kauheata ja se oon jättäny syviä haavoja minussa.

Figur 7.2 Hugo Pekkari ja lapset Henry, Sixten ja Owe (oikealla) ja Tamma-niminen hevonen 1960-luvun alussa, ko vielä maanpruuki ja mettänhoito elätti monet Tornionlaaksossa/
Hugo Pekkari med barnen Henry, Sixten och Owe (längst till höger) och hästen Tamma i början på 1960-talet, när ännu jord- och skogsbruk försörjde många i Tornedalen

Kuva/Foto: Privaatti/Privat.

Kukas sie aattelet oon eesvastuussa tästä?

– Ruottin valtio. Net piit meitä matalampina. Meän piti muuttua.

Mutta olihään se niinki ette juuri tornionlaaksolaiset itte tehit tämän ruottalaistamisen puolesta työtä?

– Net olit pantu sen tekheen. Aivan niinku mie joka lähätin väkeä etehlään samala ko uhkasin ottaa leimauksen ihmisiltä pois.

Owe sannoo ette hään sitten oli niitten valtionpäiväpäätöksitten puolesta jotka tunnustit meänkielen ja meänkieliset, ja jotka sitten johit siihen ette Pajalasta tuli hallintokunta meänkielele ja suomele. Hään meinaa ette kunnassa otethiin hallintokuntatehtävät toela ja ette pystythyin tarjoamaan palvelua meänkielelä ja suomeksi juuri sen takia ette kunnan töissä oli jo monikielistä pärsunaalia. Mutta palvelu oon vuositten varrela kehnontunnu. Syyt oon puute paikkakunnala työvoimasta, ette nuoret nykyhään ei opi meänkieltä kotona, eikä ulkomailta tulheet saa koulutusta meän-, eikä suomen kielissä. Tälle asiale yritethiin kunnassa jotaki tehjä mutta valtio pani topin kunnan.

Owe oli kunnanrooti ko valtuusto Pajalassa kovitten keskusteluitten jälkhiin päätti ette meänkieli/suomi pittää olla pakolinen oppiaine kunnan peruskouluissa. Skolmyndigheten/Kouluviranomhaisen kumosi päätöksen ja syyksi meinasi ette se oon vasthaan koululakia. Owe aattelee vieläki ette tarkotus oli hyvä ja ette tämä olis vieläki tarpheelista, mutta ette asiaa olis pitäny valmistella paremin vanheemitten, opettajitten, rektoritten ja kouluviranomhaisten kansa ennen ko sitä alethiin totteuttamaan.

– Minua yllätti se ette niin paljon voimaa vaphautu Tornionlaaksossa tunnustuksen jälkhiin. Oli onni kohata meänkielelä ihmisiä jotka asioittensa kansa tulit minun tykö ko olin kunnanrootina.

– Alon ajattelehmaan ette juuri meän kielen- ja kulttuuri erikoisuus tekkee ette olema yniikkiä ja ette vain se antaa töitä ja tuloja ihmisille ja koko seuvule.

Oonkos kaikki sammaa mieltä nykyhään?

– Ei, vielä oon vanheempia ihmisiä jotka tätä vastustava. Mutta ei se ole niin kummaa ko kattoo meän historiaa, sannoo Owe ja aattelee ettei vain paikkakunnan oma väestö piä hyväksyä meänkielen ja tornionlaaksolaiskulttuurin, ko kans muu Norrbotteni ja Ruotti.

– Se ei piä olla niin, ko tornionlaaksolaiset keskenhään puhuvat meänkieltä, ette uskothaan ette met silloon puhuma paskaa toisista. Eli ette sanothaan meile ett met ”perklaama” eli muuta halveksivaa mitä vielä saatan kuula.

Owe uskoo ette tornionlaaksolaisten kielitaioilta saattaa olla ratkaseva merkitys nyt ko siirythään vihreän teknologian käythöön pohjosen Ruottin intystriissä. Tämä ko olletikki kruuva-, ja teräsfirmit oon luopumassa klimaattia lämmittävistä fossilipolttoaihneista.

– Jo nyt oon pula työvoimasta ja vielä kerran olis syytä hakea sitä suomenki puolelta. Sitä oon tehty ennenki ja se oon ollu meile hyvä. Ja työvoiman pittää saa kulkheen toishaalekki. Rajayhteistyössä pittää lopettaa katheelisen vaarilapitämisen siitä kuka joka hetkessä enniiten hyötty. Kaikki hyöttyvä siitä.

Owe Pekkari oon vieläki, 75-vuen ikäsennä, jonku verran polittisesti aktiivi Pajalan kunnassa ja kans esimerkiksi rajanylittävässä työssä saa järjestystä lohennousule rajaväylissä.

– Ja kuule, nyt en tunne itteä matalarvosempana ko juttelen suomenpuolisten kansa. Heilä oon heän suomi, meilä meänkieli, ja jos emmä ymmärä, niin kysymä. Mie jopa tunnen ylpeyttä ko tulkkaan jossaki kokkoksessa missä oon suomalaisia ja ruottalaisia ja huomaan ihhailevia katseita.

Mitäs sie nyt aattelet päätöksestä, ettei opettaa omile kläpile meänkieltä?

– Olletikki poika, joka oon šeffinä firmassa jollako oon paljon yhteyksiä suohmeenpäin oon kysyny multa tästä. Mutta methään tehimä niinku niin moni muuki ja siihen olit syyt. Ei auta katua. Nyt puhun meänkieltä hälle vaikka hään ruottiksi vastaa. Ja huomaan ette hään pyssyy matkassa ko hirvilaakissa puhuthaan meänkieltä.

Mitäs aattelet meänkielen tulevaisuudesta?

– Halu nuoritten kesken ottaa takasi kielen tuopii toivetta. Nykyhään meilä oon tietoisuus ja ylpeys siitä ketä olema ja siitä pittää minuriteetiliikettä kiittää. Tämä oon vahvistannu ittetuntoa ylipäätänsä. Se tekkee ette nuoret ihmiset tohtiva näyttää nokkaansa, niin täälä kotona ko mailmala. Näin ei ollu minun nuoruussa ko yritimä soppeutua vaatimukshiin, sannoo Owe ja ottaa kruuvauskonheen kätheen. Seuraava taulu tarttee koukun vastareepatussa kolmen huohneen hyryrasunossa Pajalassa.

Fredrik Hangasjärvi, riksspelman: ”Det är som att jag inte kan sjunga på svenska”

Text: Eva-Lena Aro

För ”livfullt och dansant spel av låtar från Tornedalen” utnämndes han till riksspelman. Dragspelet och sångerna på meänkieli, är hans sätt att föra vidare den tornedalska traditionen. Oavsett plats i världen, scen eller genre, släpper Fredrik Hangasjärvi inte sin historia, sin bakgrund och sitt språk.

Vi har bestämt att ses den 1 juni i Korpilombolo. Den första sommar-månaden, den första dagen. Väderprognosen har lovat snö och det verkar stämma. Stora, vita flingor dalar ner när jag närmar mig Fredriks hem. Klassisk tornedalsssommar, hinner jag tänka. Några jämthundsvälpar möter mig när jag öppnar dörren. Jag sätter mig på soffan i köket och en valp hoppar upp i min famn. Fredrik bjuder på kaffe och torkat kött. Där börjar vårt samtal.

Figur 7.3 Fredrik Hangasjärvi, riksspelman, är öppen för att hitta nya scener. Sitt signum tar han med sig, det släpper han inte/
Fredrik Hangasjärvi, riikinpelimanni, oon valmis löythään uusia lavoja. Tuntomerkin hään ottaa matkhaan, siittä hään ei luovu

Foto/Kuva: Josefina Nilsson.

Fredrik är född och uppvuxen i byn Kivijärvi, Pajala kommuns södra del. Både i byn och i släkten fanns det många dragspelare. Fredriks far, farfar och farfars bröder spelade alla dragspel. Att Fredrik själv började spela redan i sjuårsåldern, föll sig ganska naturligt. Helt naturligt talades det även meänkieli i omgivningen, även om Fredrik minns att hans föräldrar inte pratade så mycket med barnen.

– Nej dom var ju uppväxta med att man inte fick prata det i skolan, det var ju som det var på den tiden. Man skulle prata det finare språket.

Fredrik, som i år fyllt 50, berättar att han som barn nog var lite lillgammal. Han umgicks med de äldre farbröderna i byn, de som jagade och var i skogen. I deras sällskap var det meänkieli som gällde, precis som det var i renskötseln där Fredrik blev aktiv efter avslutat gymnasium. Så även om Fredrik inte haft meänkieli som sitt första språk, så använder han språket fullt ut i dag. Talar, skriver och sjunger.

När jag frågar vilket språk som känns mest naturligt att sjunga på, svarar Fredrik kvickt:

– Meänkieli absolut. Det är som att jag inte kan sjunga på svenska. Man känner sig för osvensk för att sjunga på svenska och mitt uttal är inte så svenskt. Det är mycket tryggare på meänkieli.

I slutet av 1990-talet var Fredrik med och startade musikgruppen Raj-Raj Band. Medlemmarna i gruppen hade alla vuxit upp i samma gränsbygd kring Pajala och de beskrev sin musik som tornedalsetnofolkpunk. Gruppen var tvåspråkig och gjorde musik på både svenska och meänkieli. Raj-Raj Band rosades. Vad var det som orsakade denna succé?

– Jag tror det är för att det är på meänkieli. Det är både djupt och skojfriskt. Och sen en samhörighet. Många som har flyttat till andra ställen, de känner att ”det här är ju hemma” när de hör våran musik. När man spelar i Stockholm till exempel säger de ”man får ju sån hemlängtan, man vill bara hem”.

Deras musik har nog kommit att betyda väldigt mycket för andra, många har kunnat identifiera sig med musiken, tror Fredrik. Raj-Raj Bands musik har önskats både till begravningar, bröllop och fester. Han skrattar till och säger att han är lite av en inventarie på

Pajala marknad. Han var i 12-års åldern när han första gången spelade dragspel offentligt och hade då precis spelat in sin första kasset.

– Stående inslag på Pajala marknad. Där har jag spelat jag vet inte hur många gånger innan Raj Raj. Sen spelade vi ju där med Raj Raj varje år. Från 1980-talet har jag spelat där.

En junidag 2013, ställde sig Fredrik inför en jury från Zornmärkesnämnden. Platsen var Tobo i Tierps kommun. Med ett tvåradigt durspel spelade Fredrik upp två tornedalslåtar samt en hambo från Lomträsk. Han blev ombedd att spela en fjärde låt och valde då en melodi från finska Kittilä. Han förklarade för juryn att det inte var en tornedalslåt men juryn ville höra honom spela den ändå. Sedan var saken klar, Fredrik blev av Zornmärkesnämnden utsedd till riksspelman. Den enda i sitt slag, som på tornedalsk musik fått utmärkelsen riksspelman. Fredrik förklarar att det finns så mycket bra musik och fina låtar från Tornedalen som är spelade alldeles för lite. Man vill ju att den ska höras av fler, tillägger han. Musiken är Fredriks sätt att marknadsföra Tornedalen men han tror också att musiken är ett sätt att bevara språket. Fredrik vill göra låtar som associerar till bygden. Exempelvis att det ska höras på namnet på låtarna, varifrån de kommer; *Sommarkväll i byn*, *Vals från Pirttiiniemi* eller som *Spelmansvals från Korpis*. Det sätter byarna på kartan, förklarar han.

Fredrik, som tidigare hette Isaksson, kom till en punkt där han även ville att det skulle höras på namnet att han var tornedaling. Han berättar att han egentligen aldrig trivdes med namnet Isaksson. Han tyckte det kändes svenskt och så väldigt vanligt. Han visste att de bakåt i släkten hade hetat Hängsjärvi men att de på den tiden valde att byta till ett svenskt namn. Fredrik valde att ta tillbaka Hängsjärvi. Han säger att han trivs väldigt bra med det namnet och att han känner sig som en tornedalsk patriot. Det har även varit bra för hans musicerande, att ha ett namn som folk känner igen och kommer ihåg. Fredrik säger att det bara växer, mer och mer i honom, en stolthet att vara från Tornedalen och att ha sina rötter i traditionen och musiken som finns här. Kan man, med ett tränat öra som Fredriks, höra varifrån olika musikstycken eller låtar kommer?

– Jo, man hör när det är en låt från Tornedalen, det går ofta i moll och har lite vemod i sig, säger Fredrik.

Vi spekulerar lite kring hur det kan komma sig, vad bottnar vemodet i? Kan det hänga ihop med förlust, hemlängtan eller kärleken till byn? Fredrik säger att han inte har något bra svar på det, men att han hör på den musik som kommer söderifrån att den är mer livfull och gladare. Eller har den tornedalska mentaliteten mer vemod i sig? I samtalet kommer vi in på försvenskningspolitiken som fördes och utsattheten i att inte få tala sitt språk. Utan att vi hittar ett svar konstaterar Fredrik ändå:

– Tänk vad hemskt att gå till skolan och inte kunna svenska men måsta prata det.

Ett annat sätt att föra ut den tornedalska musiktraditionen är att hitta andra arenor och det är Fredrik öppen för. Han berättar att han sedan ett år tillbaka spelar med musiker som har sin bakgrund i en annan genre. Tillsammans med dem och sångerskan Sanna Kalla, känd från The Marnettes, spelar de både engelsk och svensk musik. En del av materialet är översatt till meänkieli, eller så har de låtar där språken blandas. Detta för att nå ut till en större publik och på det sättet kunna sprida musiken från Tornedalen. Fredrik tycker det är roligt att få göra nya saker och han har visionen att kunna spela med musiker han inte spelat med förut. För att få nya impulser, nya toner och nya vindar, som han uttrycker det.

– För att förnya men ändå ha min historia, bakgrund och meänkieli kvar. Det är som ett signum. Min tradition och meänkieli ska alltid vara en del av det.

Samtalet med Fredrik närmar sig sitt slut. Det goda torkade köttet är uppätet och kaffet uppdruckat. Att jag just mött en kulturbärare av rang, råder det inget tvivel om. På ett självklart och ödmjukt sätt, för Fredrik vidare både språket och det tornedalska uttrycket. Jag går mot hallen och de små jämthundsvalparna springer runt mina ben. ”Kuulema” säger Fredrik och vinkar innan jag stänger igen dörren bakom mig. Det behövs inte längre fraser än så; vi hörs.

Fredrik Hangasjärvi, riikinpelimanni: ”Niinku ette mie en sattaís laulaa ruottiksi”

Teksti: Eva-Lena Aro

”Elävásti ja tansivásti soitettuja kappalheita Tornionlaaksosta.” Tämän mutiveeringin perustheela hänet nimitethiin riikinpelimanniksi. Haitari ja laulut meänkielelä oon hänen malli antaa jatkoa tornionlaaksolaisele tratisuunile. Sama missä paikkaa mailmassa, lava eli tyyli, niin Fredrik Hangasjärvi ei luovu omasta historiasta, taustasta eikä kielestä.

Olema päättänheet kohata Korpilompolossa kesäkuun ensimmäisenä päivänä. Kesä oon juuri alkanu ja ilmapruknoosi oon pouvanu lunta ja se näyttää pitävän paikkansa. Suuria, valkeita hiutalheita putoaa taihvaalta ko lähestyn Fredrikin kotia. Klassinen Tornionlaakson kesä, kerkiän hunteerata. Vasthaan minua tulee muutama koiranpenikka, Jämttiä, ko mie aukasen oven. Ko istun sohvale yks niistä hyppää sylhiin. Fredrik tarjoaa kahvia ja kuivalihaa. Siinä meän praatit alkava.

Fredrik oon syntyny ja kasunu Kivijärveissä, Pajalan kunnan eteläosissa. Niin kylässä ko omassa suvussa oon ollu usseite haitarinsoittajia. Fredrikin pappa, isänisä ja isänisän veljet pelasit kaikki. Ja ette Fredrik kans alko seittemänvuotihaana pellaahmaan oli luonolista. Siinä ympäristössä puhuthiin meänkieltä keskenhään, vaikka Fredrik ei muista ette hänen vanheemat olisit puhuhneet meänkieltä heile kläpile.

– Nethään olit elähneet siinä ajassa ko ei sitä kieltä koulussa saanu puhua, se oli niinku se oli siihen aikaan. Piti puhua sitä finimpää kieltä.

Fredrik, joka tänä vuona oon täyttäny 50, selittää ette hään kläppinä tietekki oli pikkuvanhaa. Hään oleskeli kylän vanhoitten äijitten kansa, net jotka jahtasit ja kuljeskelit mettissä. Niitten seurassa meänkieli oli vallassa, aivan niinku poronhoijossa, johonka Fredrik tuli aktiivisti matkhaan jymnaasien jälkhiin. Tämä sai aikaan ette Fredrik ossaa kielen täyelisesti; puhhuu, kirjottaa ja laulaa sillä, vaikka se ei ole hänen ensimmäinen kieli.

Ko mie kysyn mikä kieli hälle oon luonolisin laulukieli, niin vastaus tulee pikivarsin:

– Selvästi meänkieli. Se tuntuu niinku etten ruottiksi saataskaan laulaa. Tunnen itteni liian ei-ruottalaiselta ette ruottiksi laulaisin, eikä minun ääntäminen ole ruottalainen. Se oon turvalisempaa meänkielelä.

1990-luvun lopula Fredrik oli yhtenä panemassa matkhaan musikkiryhmän Raj-Raj Band. Kaikki ryhmän jäsenet oon lähtösin samalta rajaseuvulta Pajalan ympäriltä. Ommaa musikkia het kuttuit tornionlaaksolais-etno-kansanpynkiksi. Porukka oli kaksikielinen ja laulut tehtiin niin ruottiksi ko meänkielelä. Raj-Raj Bandia killathiin, mutta mistä syystä siitä tuli semmonen syksee?

– Mie piän se johtuu juuri meänkielestä. Se oon samala syvvää ko se oon hauskaa. Ja sitten yhteenkuuluvuudesta. Moni oon siirtyny muuale ja tunnethaan ette ”tämä maistuu koilta” ko saapi kuula meän musikkia. Ko sitä esimerkiksi pella Stokholmissa niin saapi kuula ette ”tästä syntyy niin kova koti-ikävä ette paikala haluaa kotia”.

Fredrik pittää ette heän musikki oon merkittenny paljon monele ihmiselle, ette musikinki avula moni oon löytäny itentiteetin. Raj-Raj Bandin kappalheita oon toivottu niin hautajaishiin, häihin ko muihin fästhiin. Fredrik nauraa sitä ko suussa selitethään kunka hänestä oon tullu inventaarie Pajalan markkinoila. Hään pelasi ensimmäistä kertaa pypliikin eessä 12-vuotihaana. Juuri sitä ennen hään oli nauhottannu ensimmäisen kasetin.

– Olin säännölisesti matkassa Pajalan markkinoila. En tiä kunka monta vuotta mie soitin sielä ennenko Raj-Raj synty ja niitten kansa sielä soitin vuosi vuen perästä. 1980-luvulta saakka olema sielä pelahneet.

Yhtenä kesäkuun päivänä 2013 Fredrik astu Zornmärkesnämndenin jyrryn etheen. Paikka oli Tobo Tierpin kunnassa. Kaksrivisellä haitarilla Fredrik soitti kaks tornionlaaksolaiskappaletta ja hampun Lomträskistä. Hänen tahothin pellaahmaan vielä yhen palasen ja valitti silloon kappalheen Kittilästä. Hään selitti ettei se ollu tornionlaaksolaiskappale mutta jyrry halusi sen senthäänki kuula. Sitten asia oli selvä. Zornmärkesnämndeni nimitti Fredrikin riikinpelimanniksi. Hään oon ainua semmonen joka tornionlaaksolaismusikin perustheela tämän tittelin oon saanu. Fredrikin mukhaan oon olemassa paljon hyvää musikkia Tornionlaaksosta mitä pelathan aivan liian vähän ja ette monet pitäisit näitä päästä kuuheen. Musikki oon Fredrikin malli markkinoia

Tornionlaaksoa, mutta kans ette säilyttää kielen. Ja hään haluaa itte tehjä kappalheita jotka liittyvä seuthuun. Esimerkiksi pittää kuulua kappalheitten nimistä, mistä net oon lähtösin; *Kesäilta kylässä*, *Pirttiniemen valsi* eli niinku *Pelimannin valsi Korpista*. Net pistävä kylät kartale, hään selittää.

Fredrik, jonka sukunimi ennen oli Isaksson, tuli siihen pisteeseen ette omasta nimestäki halusi ette kuuluu ette oli tornionlaaksolainen. Hään selittää ettei koskhaan oikeasthaan viihtyny Isaksson-nimen kansa, piti sitä ruottalaisena ja aivan liian tavalisena. Hään tiesi ette suku oli ennen käyttäny Hangasjärvi-nimeä mutta ette oli vaihetettu ruottalaisheen nimheen. Siksi hään vaihetti takasi Hangasjärhveen ja ette nyt nimen kans triivastuu hyvin ja vielä tuntee itensä olevan tornionlaaksolainen patriuuttiki. Ja uusvanhaasta nimestä oon ollu musikkihommissaki hyötyä, nimenki takia ihmiset tunteva ja muistava hänen. Hänessä kasvaa nyt ylpeys olla Tornionlaaksosta ja pohjautua seuvun tratišuuhniin ja musikkiperinhöön.

Figur 7.4 Nuorena Fredrik oleskeli niitten kylän vanheemitten setitten kansa jotka pyysit ja kuljit mettissä. Ja jahti-into oli ittestänsä selvä. Aivan niinku perheen jämttikoirat oon tänä päivänä/
Som liten umgicks Fredrik med de äldre farbröderna i byn, de som jagade och var i skogen. Jaktintresset blev en självklarhet för Fredrik. Precis som det är med familjens jämthundar i dag

Kuva/Foto: Eva-Lena Aro.

Pystyykös sitten Fredrik, jolla on tarkka soittajan korva, kuuhleen mistä eri musikkikappalleet tuleva?

– Joo kyllä sitä kuulee jos kappale tulee Tornionlaaksosta, ko se usein on mollissa ja siinä on pikkusen surumielisyyttä.

Yhessä spekyleeraama siitä mistä se johtuu, mistä tämä haikeus, ruottiksi vemod, on lähtösin. Liittykös se johonki mitä on menetetty, koti-ikähvään eli rakhautheen kyllää kohti. Fredrik kertoo ettei hänle ole tähän vastausta, mutta sannaoo kuulevansa ette musikki etelästä on elävämpää ja ilosempaa. Eli oonkos tornionlaaksolaisessa menttaliteetissa haikeus osana? Meän keskustelu viepii meät ruottalaistamispolitiikkaan ja siihen pahhaan tunnelhmaan ko ei saanu ommaa kieltä puhua. Emmä löyvä vastausta, mutta Fredrik päättää:

– Sano kunka kauhea mennä kouhluun eikä osata ruottia mutta kuitekki sitä piti puhua.

Vielä yksi tapa levittää tornionlaaksolaista musikkiperinettä oon ette löytää uusia paikkoja sille. Fredrik kertoo ette hänen vuen verran nyt oon pelanu myysikkeritten kans joila oon juuret toisensorttisessa musikkissa. Näitten ja laulajan Sanna Kallan kansa, joka oon tunnettu Marnettes-rymästä, het pellaava englantilaista ja ruottalaista musikkia. Osa materiaalista oon käänetty meänkielele, eli sitten näissä käytethään kahta eri kieltä. Tällä mallin musikki ulttuu isomalle pypliikille ja tornionlaaksolaismusikki leviää. Fredrik tykkää ette se oon hauska tehjä jotaki uutta ja pelata semmosten kans, joittenko kans ei ole pelanu ennen. Sen kautta saapii uusia impylsiä, ja kohtaa uusia nuottia ja uusia tuulia, niinku hänen sen selittää.

– Oppia uutta, mutta samala pittää jäljelä minun historian, taustan ja meänkielen. Se oon niinku minun tuntomerkki. Minun perintö ja meänkieli tullee olheen osa sitä.

Meän juttelu Fredrikin kansa lähestyy loppua. Maukas liha oon syöty ja kahvi juotu. Ei ole eppäilystäkhään ette olen kohanu kunnan kulttuurinkantajan. Ittensä selvälä ja nöyrälä tavala Fredrik viepii etheenpäin niin kieltä ko tornionlaaksolaista tunnetta. Ko kävelen porstuata päin jämttipenikat laukkova jaloissa. ”Kuulema” sanoo Fredrik ja heiluttaa kättä ennenko panen oven kiini. Ei se tartte sen pitempiä selityksiä, ”kuulema”.

Sari Oja inspirerar barnen: som gränslös tornedaling blir livet mycket, mycket rikare

Text: Bertil Isaksson

Sari Oja är en ”poikkinaitu”, en av tusentals som gift sig och flyttat över den svensk-finska gränsen. Men trots alla år på svensk sida, och trots att hon i många år jobbat med att uppmuntra barn att lära sig bygdens språk och att ta för sig av de möjligheter gränslivet ger, så tampas hon med frågan om hon alls hör till tornedalsminoriteten. Och trots att Tornedalens byar utan dessa ”poikkinaitu” skulle vara mycket tystare och språkgränsen knivskarp. Det här är Saris berättelse om engagemang, övertygelse, men också tvivel – och vad man kan göra åt det. Sen när benet bli bra igen.

För Sari Oja möter mig haltande på kryckor i sin ansade trädgård vid Torne älv i byn Pello. Kryckorna minner om den vårvinterdag hon skulle ut med skidorna, men trampar igenom snön och krossar hälsenan i stenskravlet på gränsälvens strand.

– På både svensk och finsk sida av älven är vi i grunden från samma gemensamma kultur där vi bjudit varandra på kaffeost och smörbakelser, men det finns förstås skillnader. Jag har inte behövt kämpa för mitt språk, för jag gick ju i den finska skolan. Där var visserligen också det lokala språket, ”Pellodialekten”, strängt förbjuden att skriva. För vi söderut i Finland så skämde vi för den, var tystlåtna och försökte lägga av med att använda h-na. Som barn vill man inte avvika, berättar Sari.

Men å andra sidan var Sari stolt över att vara från den svenska gränstrakten och att man kunde höra det i hennes språk. För Sverige var något. Där kunde man köpa saker som inte fanns i Finland. Där var godiset bättre och det fanns annat som inspirerade oss som bodde på den finska sidan, berättar Sari.

Sari är född 1964 och har vuxit upp nån kilometer nedströms gränsälven i den finska bydelen Nivanpää. Det är en del av Pello som de nazityska trupperna inte brände när de retirerade från Finland i det andra världskrigets slutskede. Men ännu på 1960-talet präglade kriget och konsekvenserna av det, livet på finsk sida. Det fanns gott om udda typer som hankade sig fram, många var kroppsligt eller själsligt sårade, krigsänkor som fick hugga i för att försörja familjerna och skarpa politiska motsättningar mellan vänster och höger som ledde till att ungdomarna delades upp i olika idrotts-

föreningar eller handlade i olika butiker. Finlands 1900-tal har inte enbart varit en kamp för självständighet från Ryssland och Sovjetunionen utan också ett blodigt inbördeskrig, vars sår läkt sakta. Men Saris familj led ingen nöd, pappa var journalist och mamman jobbade på bank. Man hade till och med en barnflicka fram till dess Sari började skolan, för någon offentlig barnomsorg fanns inte då.

Figur 7.5 Sari Oja i den gränsälv, Torne älv, som hon bygger mentala broar över/Sari Oja rajaväylässa, Tornionväylä, jonka yli hään rakentaa mentaalia siltoja

Foto/Kuva: Jonatan Edlund.

Och så fanns det välbärgade ”Pello, Sverige” och de attraktiva svenska killarna där, med ”pappas Volvo”. Killarna med lite stiligare kläder och ett mjukare sätt. En av pojkarna, Hans-Erik, blev Saris tonårskärlek och ett förhållande som hållit sen dess. Där vi sitter i

det ljusa köket på Strandvägen med blåbärste, kaffeost och havreglass, når oss slamret från gården där Hans-Erik och sonen Björn håller på att sätta upp en timrad utebastu. Sari var 25 år när de två flyttade ihop och sedan byggde eget här på hans hemgård vid gränsvägen. Det var inte utan tvekan, för motvilligt tvingades hon då ge upp en karriär inom kläddesign.

– Först då kände jag skillnader i stämningarna mellan länderna. Här var det avslappnat, liberalare och de politiska motsättningarna mindre. Men det var först här jag hörde om ”Jantelagen” och den sociala kontrollen. Ingen talade om det på finsk sida.

Men det var en upptäckt som hon förundrades över; att det saknades en stolthet för den flerspråkighet som fanns och som också hon själv var ute efter. Att en del t.ex. dolde sin språkbakgrund så fort de kom utanför Tornedalen.

Förklaringarna fick Sari när hon började en förskolläroutbildning på högskolan i Luleå med en meänkieliprofilering. Hon blev helt uppslukad av undervisningen som handlade om språkutläring, språksociologi, tornedalsk språkhistoria osv. Och uppslukad av alla böckerna skrivna på meänkieli och som gjorde att hon blev allt stoltare för sitt eget ”Pellospråk”.

– Nu förstod jag min pojkväns värld mycket bättre och insåg att alla attityderna är en följd av historien och det som minoriteten varit med om.

Det är nu Saris engagemang för flerspråkigheten börjar. Hon tar ett jobb på den gränsöverskridande språkskola som startas i Pello för låg-, och mellanstadieelever. Här märker hon hur eleverna inte bara lär sig varandras språk, utan också får vänner i det andra landet, spelar ishockey och fotboll på fritiden, är med i scouterna eller håller på med judo. Så var det också för parets egna barn, Björn och Hanna, som förstås hemma fostrats flerspråkigt från första början.

Björn passerar oss just då med en hammare i handen och jag undrar hur den flerspråkiga uppväxten var.

– Jag märkte den knappt, den var självklar, säger han och går tillbaka till bastubygget.

Språkskolan i Pello fanns i fem år innan Övertorneå kommun av besparingsskäl avvecklade den och började bussa barnen till den svenska grannbyn Svanstein.

– Det var tråkigt, för det var ett lyckat exempel på gränssamarbete. Våra egna barn har berättat hur språkskolan fick dem att förstå och acceptera olikheter.

Men Saris engagemang fortsätter. Hon kommer med i Tornedals-teaterns olika projekt på fritiden. Och när erkännandet av meänkieli och finska som nationella minoritetsspråk leder till satsningar på s.k. förvaltningskommuner och Övertorneå kommun därefter vill anställa en språkpedagog så får hon jobbet.

I den rollen har projekten sedan avlöst varandra. Det har blivit allt från en kokbok på meänkieli som särskoleelever på båda sidor gränsen gjort tillsammans, till barnprogram för SR Meänraatio, ett samarbete med Svenska kyrkan om Bibelns berättelser till musikal-er och teater på meänkieli och finska. Målet är att aktiviteterna ska vara ”språkberikande” och ”interaktiva”.

När benet är okej igen och barnen är tillbaka i skolan, ska hon fortsätta med ett historiprojekt som hon påbörjat i våras. För skolbarn på olika stadier berättar hon Tornedalens historia från det kung och tsar för drygt 200 år sedan drog en gräns längs Torne-, Muonio-, och Könkämä älvar.

– Barnen sitter som tända ljus. Det handlar om deras hemtrakt, men ändå är det en ny historia för dem. Och vuxna, till och med lärare, har kommit fram och tackat för att de fått lära sig något nytt. Det är inget självklart att man läser om det i skolan, även om man skulle tycka att det borde vara det. Skolplaner och lärarutbildningar är nationella, säger Sari.

Vad gör du för att barnen ska tycka om det här?

– Jag gör det spännande och roligt med dramapedagogiska knep och interaktivitet. Det kräver att man tänker ut och planerar noga. Jag har testat att ha vanliga lektioner med böcker också men det lyckas inte alltid.

Och föräldrarna?

– Merparten vill att barnen ska lära sig finska och meänkieli. Många familjer har släkt och vänner och rör sig på båda sidor om gränsen.

Räcker det som du gör?

– Det här är förstås bara en del av revitaliseringsarbetet. Mycket mer måste till och mitt råd till andra för att lyckas är att göra det de gillar och är bra på, och göra det ordentligt.

Möter du kritik mot ditt arbete?

– Ja, ibland när barnen sjunger på finska på ett äldreboende händer det att en gamling räcker upp handen och undrar varför barnen sjunger på finska och varför man satsar tid och pengar på sånt här, ”för vi bor ju i Sverige, och i Sverige pratar man svenska”.

Hur förstår du den kritiken?

– Det är äldre människor som kämpat för att lära sig svenska och ta sig fram i Sverige. De ser inte nyttan av detta, speciellt som många av dem t.ex. inte vet att Finland hämtat in den ekonomiska skillnaden till Sverige, att jobben och framtiden numera finns på den finska sidan också. Och tyvärr saknar många intresset att veta det, säger Sari och vi kommer in på de nationalistiska och rent av chauvinistiska känslor som finns på båda sidor om gränsen och som kan blossa upp.

De tre pandemiåren gav prov på det. När finska myndigheter intog en mer restriktiv hållning i arbetet mot coronaviruset, införde maskrekommendation, startade smittspårningsappar, stängde gränsen för de flesta svenskar och placerade ut militär för att bevaka den, så flödade de spydiga och nationalistiska kommentarerna på social media om ”typiskt slapp svensk låt-gå-mentalitet” och ”lydiga och hukande finnar”. Sari Oja betraktade det hela med förfäran.

– Det ligger latent i bakgrunden. Fördomar och schablonföreställningar om varandra. Det handlar om ett gammalt mindervärdeskomplex som finns i Finland gentemot det svenska och en okunskap och ett ointresse i Sverige för det finska. Och en slags rädsla för den andra.

– Jag känner folk som sällan besöker grannlandet fast man kan se det från köksfönstret. För mig är det obegripligt när det finns en helt ny värld att upptäcka nästgårds. Jag hittade den själv när jag tog mig över gränssälven och nu är jag hemma både i det svenska och finska och vet att det ger ett mycket rikare liv, berättar Sari, som sen funderar ett tag på hur hon ska formulera sin identitet.

Bär du på en slags gränslös känsla, undrar jag.

– Ja, så är det. Tack, det var det jag sökte. ”En gränslös tordedaling som bor i Sverige men lever i två länder”, bestämmer hon sig för till slut.

Att jobba för det gränsöverskridande är att jobba för språken, både för svenskan på finska sidan som hon tycker är på tillbakagång, och meänkieli och finska på den svenska sidan. Och där tänker hon att alla ”poikkinaitu”, de som stått tillbaka för att de

känt att de som invandrare inte riktigt duger, kunde vara resurser. Tvivlet om tillhörighet bär hon själv. När någon velat nominera henne till uppdrag i minoritetsrörelsen har hon tackat nej, för att hon inte ser sig som en ”riktig svensk tornedaling”. Känslan finns där trots att alla ”poikkinaitu”, som ofta varit kvinnor, gett liv åt byarna och haft en avgörande betydelse för att meänkieli och finska, svensk språkpolitik till trots, fortfarande är levande språk i många familjer i gränstrakterna.

Det handlar om att näringslivet ska hitta över gränsen, att information och nyheter når båda sidor, att kultur och idrottsevenemang hittar publik över gränsen i större utsträckning än det gör i dag. Tex saknas en så enkel och självklar grej som en flerspråkig Facebook-grupp för publika arrangemang i norra Sverige och Finland och varför inte också norra Norge.

Ser du att det finns en konkurrens mellan meänkielin och finskan?

– Nä, inte alls. Det ena stöder det andra. Visst påverkar språken varandra, men så har det varit i alla tider. Och visst finns det regler för meänkieli och regler för standardfinskan som man ska hålla sig till. Men jag blir ibland ordentligt less på språkpoliser, oavsett vilket språk de bevakar, säger Sari och tittar plötsligt på sina bara armar.

– Ser du? Jag blir så engagerad så att håren reser sig. Meänkieli och finskan har fått stå tillbaka i långa tider och det är i de barnfamiljer som har en relation till Finland där språken nu framför allt lever. Ofta vill de här föräldrarna att barnen ska tala och förstå meänkieli, men att de samtidigt får undervisning i standardfinskan. Jag tycker man ska bejaka det.

Fågelhunden Tuiskus skällande från Saris och Hans-Eriks gård hörs länge bakom mig när jag åker hemåt längs Torne älv genom det kanske 800 år gamla Pello. Gränsby har den ”bara” varit de senaste 200 åren. Jag funderar på Saris engagemang och övertygelse men också tvivlet om hon hör till gänget, även efter alla dessa år. Nationalstaterna och gränsen river älvdalen och dess slakten itu. Sari jobbar med att ge barnen de verktyg som de behöver för att fullt ut ta för sig av allt som en flerspråkig gränstrakt och kultur erbjuder. Det som Sari själv njuter av. Så har vi alla att tampas med gräns och nationalism.

Sari Oja innostuttaa kläppiä: Rajattoman tornionlaaksolaisen elämä on paljon, paljon rikhaampaa

Teksti: Bertil Isaksson

Sari Oja on ”poikkeinaitu”, yks tuhansista joka on menny naimishiin ja siirtyny yli Ruottin-Suomen rajan. Ilman näitä Tornionlaakson ja Lannanmaan kylät ja kaupungit olisit hiljasempia ja kieliraja olis jyrkkä. Sari on vuosikymmeniä innostannu kläppiä oppimhaan seuvun kieliä ja othaan taltheen niitä maholisuuksia mitä elämä rajala antaa. Kuitekki jossaki hänessä on kysymys jos hään ja hänen tausta ”kelpaa”. Tämä on Sarin kertomus innostuksesta, vakaumuksesta, mutta kans eppäilyistä – ja mitä sille tekkee. Ko vain jalan ensin saapii kunthoon.

Sari Oja tulee vasthaan kuukkimalla kepilä hänen hoietulla kartanolla Tornionväylän rannala Pellon kylässä. Kepit oon muistutus kevättalven kirkhaasta päivästä ko piti lähteä sivakoila rajaväyläle, mutta ko polki lumen läpi ja tärväsi jalan kivikossa.

– Niin Ruottin ko Suomen puolela väylää kuuluma samhaan kulttuuhriin missä olema toisile tarjonheet kaffijuustoa ja voipaakelsia, mutta oonhaan erojaki. Mie en ole tarttenu taistella minun kielen puolesta, miehään olen saanu sen suomalaisessa koulussa. Meilä oli kyllä kans se paikallinen kieli, ”Pellon murre”, kieletty kirjottaa. Ja ko lähimä Etelä-Suohmeen niin met häpesimmä sitä, olima hiljukaisia ja yritimä lopettaa h:n käytön. Eihään kläppinä halua olla erilainen, kertoo Sari.

– Mutta toishaalta olima ylpeitä ko olima Ruottin rajalta ja ette sen kuuli meän puhheessa. Koska Ruotti oli jotaki. Sieltä osti semmosta mitä ei Suomesta saanu, kompit olit parempia ja muuta semmosta mikä innostutti meitä Suomen puolelaki.

Sari oon syntyny 1964 ja kasunu raahvaaksi muutaman kilometrin päässä alajuoksula Suomen puolela Nivanpään kylänosassa. Se oon osa Pelloa jotako nasisti-Saksan soltut ei polttanheet ko perräinyit Suomesta toisen mailmansoan lopula. Mutta vielä silloon 1960-luvula sota ja sen seuraukset leimasit elämää Suomessa ja niin kans Pellossa. Oli paljon erikoisia tyyppiä, monet ruuhmiilisesti eli sielulisesti haavoittunheet, soteleskiä jokka puskit töitä perheitten puolesta ja jyrkkiä vastakohtia oikeiston ja vasemiston välilä, jokka tehit ette nuoret jaethiin eri iitrottiföreninkhiin ja tavarat ostethiin eri kauppoista. Suomessa 1900-luku ei ole vain ollu taistelu ittenäisyystä Ryssää ja

Neuvostoliittoa vasthaan. Siihen oon kans kuulunu verinen sisälissota, jonka haavat oon parantunheet vain hithaasti. Sarin perhe ei tarttenu kärsiä; pappa oli šurnalisti ja mamma oli pankossa töissä. Perheessä oli jopa oma lapsipiikaki aina siihen saakka ette Sari alko kouhluun. Siihen aikaan kunnan laistenhoitoa ei ollu.

Mutta oli kans vauras ”Pello, Ruotti” ja net viehittävä Ruottin pojat, joila oli ”papan Volvo”. Pojat joila oli vähän tyylikhäämät vaatheet ja pehmeämpi tapa. Yhestä näistä pojista, Hans-Erikistä, tuli Sarin teinirakhaus 1984 ja suhte joka oon kestäny tähän päihvään saakkka. Ko istuma valosassa köökissä Rantatielä ja nautima mustikkateestä, kaffijuustosta ja kauraklassista, ulttuu sisäle melu kartanolta, missä Hans-Erik ja poika Björn oon pystyttämässä hirsisaunaa.

Sari oli 25 ko siirty yhteen poikakaverin kans ashuun hänen kotipaikkaan väylänrannassa. Se ei ollu ilman eppäilyä, koska hään joutu vastahakosenna jäthään haahveet päästä vaate-tisaineriksi.

– Vasta silloon tunsin erot ilmapiirissä maitten välilä. Täälä oli rennompaa, liperaalimpaa, ja polittiset vastakohat olit pienempiä. Mutta täälä kuulin ensimmäistä kertaa ”Jantelagenista” ja sosiaalisesta kontrollista. Ei kukhaan Suomessa siitä ollu puhunu.

Mutta yhtä aisaa hän ihmetteli; ette puuttu ylpeys sille monikielisyyele joka Ruottin puolela oli vallassa ja jonka perässä hään itte oli. Ette esimerkiksi pimitethiin kielitausta, niin varsin ko menthiin Tornionlaakson ulkopuolele.

Selityksen tähän Sari sai ko alko esikoulunopettajan koulutukseen, jolla oli meänkielen profiili, Luulajan korkeakoulula. Se opetus, jossako puhuthiin kielenopetuksesta, kielisosiologiasta, tornionlaaksolaisesta kielihistoriasta ja niin pois päin, nieli Sarin. Ja niin tehit kans kaikki net meänkieliset kirjat mitä löysi ja mikkä tehit Sarin aina vain ylpeämäksi hänen omastaki lapsuuen ”Pellon kielestä”.

– Nyt ymmärsin poikaystävänki mailman paljon paremin ja ette asentheet oon seuraus siitä historiasta jonka minuriteetti oon menny läpi.

Sari innostuu nyt monikielisyyn puolesta. Hään alkaa töihin rajanylittävhään kielikouhluun joka staarttaa Pellossa Ruottin ja Suomen puolen ala-, ja keskiastheen oppilhaile. Täälä hään huomaa kunka kläpit ei vain opi toisten kieliä, net saava kans kaveria toisessa maassa. Yhessä pelathan hokkya ja palloa, olhaan skautterissa ja opithaan jyytua. Näin kävi pariskunnan omile

kläpilekki, Björnile ja Hannale, jotka jo kotona oon kasvatettu monikieliseksi alusta lähtien.

Björn sattuu juuri menheen siutti vasara käessä ja mie kysyn minkälainen monikielinen kasvatuus oli.

– Enhään mie siitä paljon huomau, se oli ittestänsä selvää, hään sanoo ja katoaa hänen pykihomhiin.

Kielikoulu oli pystössä Pellossa viis vuotta ennen ko Mataringin kunta säästösiystä lopetti sen ja alko kuljethaan kläppiä Ruottin puolen krannikylhään Svansteihin.

– Se oli ikävä päätös ko tämä oli esimerkki onnistunheesta rajayhteystyöstä. Omat lapset oon selittäneet kunka kielikoulu sai heät ymmärtämhään ja hyväksymhään erilaisuutta.

Mutta Sarin innostustus jatkuu. Hään lähtee myötä Tornionlaakson teatterin eri teatteriprušekthiin vapa-aikana. Ja ko meänkieli ja suomi tunnustethaan kansalisiksi minuriteetikieliksi ja seuraa satsauksia niin sanothuin hallintoaluekunthiin, Mataringin kunta ottaa Sarin töihin kielipetakookiksi. Siinä rollissa sitten yks prušeki oon seurau toisen perässä. Oon tehty meänkielisiä keittokirjoja kehitysvammasten lasten kansa molemilla puolen rajjaa, kläpitten ohjemia SR Meänraatiolle, Ruottin Kirkon kansa teatteria Raamatun kertomuksista, musikaalia ja teatteria meänkielelä ja suomeksi ja paljon muuta. Aktiviteetit pitävä ”rikastaa kieltä” ja olla ”interaktiivia”.

Ko Sarila jalka oon kunnossa ja kläpit taasen koulussa niin hään jatkaa historianprušekin kansa, jonka alotti kevväilä. Eri-ikäsilte koulukläpile hään kertoo Tornionlaakson historian siitä lähtien ko kuningas ja tsaari repeat 200 vuotta sitten piirsit rajan keskele Tornion-, Muonion-, ja Könkämän väyliä.

– Kläpit istuva ko tappina. Se kertoo heän kotiseuvusta, mutta se oon kuitekki uusi historia heile. Ja oon täysiä, opettajiaki, tullu minua kiittämhään siitä ette oon oppinheet jotaki uutta. Sehään ei ole ittestänsä selvää ette semmosesta kerrothaan koulussa vaikka saattais tykätä ette pitäis. Koulusuunitelmat ja opettajankoulutus oon kansalisia.

Kunkas sie saat lapset tästä tykkäähmään?

– Mie tehen sen jännittäväksi ja hauskaksi ja käytän traamapetakookisia keinoja ja interaktiiviteettia. Se vaatii ette etukätheen ajattellee mitä tekkee ja suunnitellee nuukasti. Olen pruuuanu pittää tavalisia tiimoja kirjoitten kans mutta ei se aina onnistu.

Figur 7.6 Ussein Sari Oja käyttää teatteria ja traamaa keinoina ulttua lapshiin hänen työssä kielipetäkookina Matarengin kunnassa/
Sari Oja jobbar ofta med teater och drama för att nå barnen i sitt arbete som språkpedagog i Övertorneå kommun

Kuva/Foto: Privaatti/Privat.

Vanheet sitten?

– Pääosa niistä haluaa ette kläpit oppiva suomea ja meänkieltä. Monela perheelä oon tuttuja ja sukua ja liikkuva molemin puolen rajjaa.

Riittääkös se mitä tehet?

– Tämä tietystikkhään ei olekko osa revitaliseerinkityötä. Paljon enempi pittää vielä tehjä ja minun neuvo muile, jos haluaa onnistua, oon ette tehjä semmosta mistä itte tykkää ja mitä ossaa, ja tehjä sen hyvin.

Saaks kuula kritiikkiä sinun työstä?

– Joo, joskus tapahtuu ko lapset laulava suomeksi vanhoile ette joku nostaa käen pysthөөn ja kyssyy miksi tämmösheen panhaan voimia ja rahhaa ko ”methään asuma Ruottissa ja Ruottissa pittää puhua ruottia”.

Kunkas sie ymmäret tämän kritiikin?

– Iäkhäät ihmiset oon taistelheet ruottinkielen oppimisen kansa. Ei sielä nähjä hyötyä tälle, vieläkö moni näistä ei ees tiä ette Suomi oon sauttanu Ruottin ekonoomisesti ja ette työn ja tulevaisuuen nykyhään saattaa löytää Suomenki puolela. Ja valitettavasti moni ei halua tästä ees tietää, sanna Sari ja met alama porisheen niistä natšunalistisita ja jopa kansaliskiihkosista tunheista joita löytää molemin puolin rajjaa ja silloon tällöön poksahtava näkösäle.

Tämän huomasi kolmen pantemiivuen aikana. Ko Suomen puolen viranomhaiset yritit vastustaa viirystä kovakourasemin ko mitä Ruottin puoliset; käskit käyttää maskia, laitot appia joila haethiin korohnaan tarttunheita, suljit rajan pääosale ruottalaisista ja vielä panit militäärin sitä vahtaahmaan, niin sosiaalisessa meetiassa vilisit tylyt ja natšunalistiset komentaarit; ”leväperäsestä ruottalaisesta anna-mennä-menttaliteetistä” ja ”nuorassa talutetuista ja pölkävistä suomalaisista”. Sari piti tätä kauhenna.

– Se oon latenttina jossaki sielä takana. Ennakkoluuloja ja stereotyyppikuvia toisista. Se kertoo suomalaisitten pikkuvelikompleksistä ja ruottalaisitten tietämättömyyestä ja haluttomuudesta tietää Suomesta. Ja jonkulaisesta toisten pölostä.

– Tunnen ihmisiä jotka harvoin käyvä krannimaassa vaikka sinne kattova köökinklasista joka päivä. Mulle se oon käsittämätöntä ko oon koko uusi mailma löytää aivan vieressä. Mie löysin sen itte ko lähin yli rajaväylän ja nyt olen kotona niin ruottalaisessa ko suomalaisessa ja tiän kunka se antaa paljon, paljon rikhaaman elämän, kertoo Sari ja mieltii jonku aikaa mikä hänen itentiteetti oon.

Kannaks jonkulaista rajatonta tunnetta, mie kysyn.

– Joo, juuri niin. Kiitos, sitä mie juuri hain. ”Rajaton tornionlaaksolainen joka assuu Ruottissa mutta ellää molemissa maissa”, päättää Sari ette se oon.

Sari aattelee ette työ rajjaa ylittävän puolesta oon kans työ kielitten puolesta, niin ruottin kielen puolesta Suomessa, joka oon jäämässä syrjhään, ko meänkielen ja suomen puolesta Ruottissa. Resursina tässä oon, meninaa Sari, ”poikkinaitut”, net jotka ei oikein ole pääsheet näköselä ko siirtolaisina oon pitähneet ettei porukhaan ”kelpaa”. Tämän eppäilyn Sari tuntee ittesensä. Ko joku oon halunu numineerata hänen minuriteettipolittisheen työhön niin hään ei ole siihen menny myötä, pölossä ettei ole ”oikea Ruottin tornionlaaksolainen”. Tunne oon sielä jossaki vaikka se oon näitten

poikkinaituittenki ansio ette meänkieltä ja suomea puhuthaan perheissä rajaseuvula vaikka ruottalainen kielipolitiikka oon ollu niinku se oon ollu. Ja poikkinaituitten ansio ettei kylät kokohnaansa olen hiljentyneet.

– Liikeelämä pittää löytää yli rajan, tieto ja uutiset pitävä ulttua toisele puolele, kulttuuri-, ja urheilutapahtumat pitävä löytää pypliikin molemilta puolen rajjaa. Esimerkiksi puuttuu niinki enkeltti ja ittestänsä selvä asia ko monikielinen facebook-ryhmä tapahtumille Ruottin ja Suomen puolela ja miksei Pohjois-Norjassaki, meinaa Sari.

Näeks sie ette meänkieli ja suomen kieli kilpaileva toisten kans?

– En ollenkhaan. Yks tukkee toista. Kyllähään kielet vaikuttava toishiin, mutta niin se oon ollu iät ja ajat. Ja selvä see ette meänkielele niinku stantartisuomele oon sääntöjä mitä pittää novattaa. Mutta mie josku kunnola kyllästyn kielipolisile, sama mitä kieltä net vahtiva, sannoo Sari ja kattoo sitten yhtäkkiä hänen omia käsivarsia.

– Näeks? Mie niin innostun ette karvat nouseva pysthөөn. Meänkieli ja suomi oon pitkiä aikoja jäähneet syrjhään ja nykypäivänä net olletikki oon eläviä niissä lapsiperheissä joila oon yhteys Suohmeen. Juuri näissä perheissä vanheemat haluava ette lapset puhuva ja ymmärtävä meänkieltä, mutta ette net samala saava opetusta stantartisuomen kielessä. Sille pittää olla myötämielinen.

Lintukoiran Tuiskun haukkuminen kuuluu pitkhään piilin perhään ko ajan Sarin ja Hans-Erikin kartanolta pitkin Tornionväylää kotiapäin läpi piiaim 800 vuotta vanhan Pellon kylän. Rajakylänä se oon ollu ”vain” 200 viimistä vuotta. Mie mietin Sarin innostusta ja vakaumusta, mutta kans eppäilyä siitä jos hään kuuluu porukhaan, vielä näinki monen vuen jälkhiin. Kansalisvaltiot ja raja reppi väylänvartta ja sen sukuja kahtia. Sari oon yks harvoista joka yrittää antaa kläpile net vehkheet mitä tartteva ette pystyvä othaan taltheen kaikki sen mitä monikielinen rajaseutu ja kulttuuri tarjoaa. Siittä mistä hään itte nauttii. Näin meilä kaikila oon rajan ja natšunalismin kansa hommia.

Daniel Fjellborg är tillbaka i ett kaxigare Kaalasjärvi: nu vet Daniel att han är en lantalainen

Text: Bertil Isaksson

Daniel Fjellborg, 34, är tillbaka i byn Kaalasjärvi och upptäcker det med nya ögon. När han som 19-åring stack, visste han inte att han var en "lantalainen". Och när meänkieli ville han absolut inte veta av. Nu gör han podden "Proud to be ummikko", och klurar på hur han ska lära sig och barnen meänkieli och lantalaiskultur.

Men det är inte bara Daniel som förändrats, också byn och dess invånare har blivit kaxigare. Nu vill man inte längre vara osynliggjord utan tar strid för sin kultur och sina rättigheter.

Man ser härligt långt där vi står på byabacken i Kaalasjärvi bland rallarros och rölleka. Åt nordväst det glittrande sjösystemet längs Kaalasvuoma, de delvis snötäckta fjällen i dess ände där också stigen går till Kebnekajse och åt andra hållet strömmar Kaalasväylä, Kalixälven, det som längre ner i dalen på meänkieli får heta Kaihnuunväylä. Kiruna ligger bara två mil bort, men hit når inte stadslarm och gruvdamm.

Det visar sig när Daniel lotsar mig genom byn att det mest är Fjellborgarnas by, för väldigt många är släkt med varandra. Gårdarna har blivit många sen byn fick sin första bofaste i början på 1800-talet, även om några blivit ödehus och många numera är fritidshus.

Daniel återupptäcker nu byn med den vuxnes ögon, och inte bara byn, utan hela den lantalaiskultur han vuxit i. Nu vill han att den egna familjen ska bli en del av den.

Figur 7.7 Daniel Fjellborg, hustrun Sarah och barnen Esther och Edith, kan komma att flytta till Kaalasjärvi, vid fjällets fot. Härifrån är det inte långt till Sveriges högsta fjälltopp, Kebnekaise/Saatta ette Daniel Fjellborg, vaimo Sarah ja kläpit Esther ja Edith, siirtyvä tunturin juurele, Kaalasjärvheen. Täältä ei ole pitkä matka Ruottin korkeiman tunturin nokkaan, Kepnekaisheen

Foto/Kuva: Bertil Isaksson.

– När jag for som 19-åring var jag bara en svensk och visste inte att jag var en lantalainen, jag kände inte ens till begreppet. Jag tänker att det berodde på att man inte använde ordet annat när man talade meänkieli. Och eftersom jag aldrig lärde mig språket gick jag som ”ummikko” miste om den här och många andra berättelser, säger Daniel.

Men medan Daniel varit borta har också byn förändrats. De senaste åren har det skett en aktivering och etnisk mobilisering av lantalaisbefolkningen i byarna längs älvdalarna i framför allt Kiruna och delvis Gällivare kommuner. Medvetenheten om den egna gruppen, dess historia och de rättigheter man har och haft, ökar.

I byarna finns en känsla av att det är nu det avgörs och att det är nu vi måste göra oss hörda om vi alls ska finnas kvar, säger Daniel och pekar på flaggorna med den färggranna kvänrosen som hänger på många förstukvistar.

– När jag var barn hängde det bara svenska flaggor här. Farmor och farfar hade ett porträtt på kungaparet på väggen. De ville vara en del av det svenska.

Orsaken beror också på de samiska framgångarna med att få igenom kraven på att få kollektiva rättigheter till land och vatten i kraft av att vara en ursprungsbefolkning. På andra sidan sjön och älven i Kaalasjärvi finns Girjas sameby, som gått i bräschen för kampen och i Högsta domstolen vann det uppmärksammade mål som gav dem rätten att ensamt bestämma över småviltjakt och fiske på den statliga marken inom samebyn. Den pågående Renmarkskommittén utreder nu konsekvenserna av domen för övriga samebyar.

Lantalaiset upplever att man inte är med i spelet, att man inte ens blir tillfrågad när lantalaiskulturen, som bygger på bl.a. jakt- och fiske, blir undanskuffad. Girjasrättegången var ett mål mellan staten och Girjas sameby och det utreddes aldrig om även andra grupper, som lantalaiset, har liknande rättigheter. Att lantalaisminoriteten först långt in i Renmarkskommitténs arbete och efter en hård kamp fick med en representant i arbetet ses som ännu ett exempel på osynliggörandet och att staten genom sina beslut skapar splittring bland befolkningen i *Lannanmaa*.

– Det är inte enbart så att lantalaisgruppen motvilligt förts in i den etniska spelplanen för att kunna hävda sig, utan man har också sett att det över hundraåriga samiska arbetet för självbestämmande gett resultat. Det handlar om land- och vattenrättigheter, men också om hur man lyckats föra vidare det egna språket, hålla liv i gamla hantverk osv. Och det är man nu intresserad av att efterlikna, säger Daniel Fjellborg.

Han har själv under de dryga tio åren söderöver förstått hur stor okunskapen är om norra Sverige. Det som man tror är befolkat av ”samer och inflyttade svenska koloniserare”. Att lantalais-tornedals-kvänbefolkningen har funnits i norr långt före området blev en del av Sverige, att jakt och fiske också i fjällområdet varit en viktig del av försörjningen för denna grupp och att den i storlek är långt större än den samiska, är det få som vet. Lika lite vet man att samer och lantalaiset levit i samförstånd i århundraden, att det ofta varit näringen, inte det etniska ursprunget, som bestämt om man varit ”lapp”, som det hette förr, eller ”lantalainen” och att nybyggna kunde grundas av icke-samer såväl som samer. Dessutom har

man på Nordkalotten i århundraden gift sig kors och tvärs över etniska gränser och riksgränser.

Daniel lämnade Kiruna som 19-åring för att först studera skönlitterärt skrivande på Jakobsbergs folkhögskola och sen statsvetenskap på universitetet i Uppsala. Där började han studera konflikter vid gruvetableringar och ”när rötterna började dra” så sökte och fick han en tjänst som forskarasistent på Luleå tekniska universitet 2017. Nu skriver han på en doktorsavhandling om de strategier som motståndarna till olika gruvprojekt i norra Sverige valt, bl.a. Kallak i Jokkmokk och Rakkuri intill Kaalasjärvi. Ämnet är hyperaktuellt i och med den gröna omställningen av industrin i norra Sverige. Ofta förs motståndet av samebyar, andra samiska organisationer och miljörörelsen tillsammans.

Varför hör man inte gruppen lantalaiset i den här debatten?

– Kanske är det för att det är en grupp som numera är beroende av jobb med naturresursutvinning. Det ankare jord-, och skogsbruket varit för gruppen har minskat i betydelse.

Det blir fikapaus på Daniels hemgård i Kaalasjärvi. Sarah, Daniels hustru, kommer med kaffe, te och morotskaka, och barnen Esther, 4 år, och Edith, 1,5 år, lämnar studs mattan och kryper upp i trädgårdssoffan. Sarah, som har danska föräldrar, talar just danska med barnen. Båda två är inskrivna på meänkieliavdelningen på minoritetsförskolan i Luleå. Barnens farfar och farmor, Björn och Kerstin, dyker upp och berättar om Daniels och de andra syskonens motstånd till att lära sig meänkieli som barn.

– Vi i vår generation tänkte väl att det var ett lågstatusspråk. Barn är oerhört känsliga för sånt, kommenterar Daniel.

Nu vill också Daniel göra nåt åt sin meänkieli, men vet inte än riktigt vart det kommer att landa. Den poddprogramserie han haft på nätet, ”Proud to be ummikko” (*stolt över att vara en ummikko*), där han intervjuat unga människor som likt han själv inte lärt sig meänkieli som barn, har han också gjort för att motivera sig själv att nu lära sig. Det är intervjuer med välkända profiler som skidstjärnan Charlotte Kalla, författaren Åsa Larsson och hockeyproffset Linus Omark. Med en ”ummikko” menar Daniel en person som inte talar omgivningens språk, alternativt en som inte talar sitt eget språk.

– Jag ville närma mig språket genom att prata med folk i samma situation som jag. Nånstans inom mig finns en undran om jag kommer att ha nytta av det om jag lär mig. Ifall jag bara kommer till ett tomt rum där jag inte har användning av det, för att talarna är så få, säger Daniel.

– Många orkar inte ta tillbaka språket, eftersom det inte finns i deras vardag längre, och jag tycker att det borde vara okej att vara en ummikko och ändå tillhöra minoriteten.

De senaste decennierna av språkdebatt och språkrevitalisering har förklarat varför meänkielin inte fördes vidare mellan generationerna.

– När jag som tonåring för första gången deltog i älgjakten och inte förstod nånting av den meänkieli som talades i komradion så tänkte jag att ”dom nog inte vill ha mig här, så då är det lika bra jag drar”. Nu när jag ser försvenskningen i en samhällskontext så fattar jag att det inte är min eller någon annans personliga skuld att jag inte lärde mig språket.

I höst är det tänkt att Daniel ska på älgjakt igen. Jakten, liksom fisket, hjortronplockningen och andra traditionella, praktiska sysslor hoppas han ska hjälpa honom och barnen att lära sig lannankieli, som språket också heter här. Dessutom har han skaffat en app för att öva sig på finska.

– Och barnens farfar har börjat prata meänkieli med mig och barnen. Det har inte varit alldeles enkelt för honom, men det går bättre för varje dag.

Daniel har haft ett uppdrag för Sanningskommissionen med att analysera de intervjuer som gjorts med enskilda människor i hela landet. Det som slagit honom är hur utbredd och effektiv försvenskningen av hela kulturområdet varit och hur det påverkat enskilda människor i deras privatliv.

– Alla ville lära sig svenska, men man ville ändå inte förlora sitt egna språk. Och nu finns en positiv rörelse bland barnbarnen som vill ta tillbaka språket.

Något annat han märkt i intervjumaterialet är bristen på kunskap och forskning om rättighetsfrågor, språk och historia. Han kan själv tänka sig att jobba med den typen av forskning i framtiden. Daniel är med i ett nyligen bildat ett rikstäckande forskarnätverk, som startats på Luleå tekniska universitet, med statsvetare, språkvetare och historiker, som till en början kartlägger behoven.

– Men om lantalaiskulturen och språket ska överleva handlar det också om att byarna ska leva på riktigt, inte bara som stugbyar. Även om det finns en rörelse tillbaka så hjälper det inte om det inte finns jobb och utkomster. Och begränsas dessutom din möjlighet att röra dig i eller bruka markerna, så kan du inte bo här.

Daniel säger att den revitalisering som pågår av både det samiska och lantalaiskulturen i grunden är bra. Att språk, traditioner och kunskap då förs vidare till nästa generation. Men att det finns en fara i att skapa parallella system om det innebär att man tappar kontakten till andra och därmed också respekten för varandra. Det händer när besöken hos grannarna blir färre, när inte byafotbolls-laget längre finns eller när barnen går i skilda skolor.

– Det är ganska absurt att jag som barn aldrig lärde känna de samiska barnen i byn. För vi gick i skilda skolor i Kiruna, de i sameskolan och vi lantalaishälsö i den kommunala skolan. Vi åkte till och med olika skolskjutsar till skolan. Nästans borde de här barnen mötas.

– Det talades om att Kiruna var den mest samiska kommunen i Sverige. Men i skolan märkte vi det aldrig. Där talades det till exempel inte om renskötselns villkor.

Daniel tar *väärtisystemet*, som fungerade till 1960-talet i fjällbyarna, som ett annat exempel. Det när renskötarfamiljerna hade bestämda lantalaishälsö där de kamperade delar av året under renens flytt.

– Människorna samarbetade för sin överlevnad och skapade relationer med varandra. Nu när de primära organen är etniska försämras förståelsen för den andres villkor.

– Då och då måste man sitta i samma rum för att förstå den andres villkor och för att kunna komma sams. Nu har de här grupperna kommit ifrån varandra. Resultatet är den osämja vi ser i dag och som visat sig framför allt efter Girjasdomen, säger Daniel och efterlyser forskning också om hur lokalsamhällen ska kunna fungera under de här förhållandena.

Daniel och Sarahs familj kan snart själva bli en del av det här lokalsamhället. Daniels jobb på Luleå Tekniska universitet tar slut om ett halvår och de har börjat leta bostad och jobb i Kirunatrakten. Framför allt Sarah, som är förskollärare, driver på för att de ska flytta till Kaalasjärvi. Men ikväll ska hela familjen ut till blåbärs-skogen. Hjortronen är redan i frysen.

Daniel Fjellborg on takasi rohkeamassa Kaalasjärvässä: Nyt Daniel tietää ette hänen oon lantalainen

Teksti: Bertil Isaksson

Daniel Fjellborg, 34, oon takasi Kaalasjärven kylässä ja kattoo sitä toisila silmilä. Ko hänen 19-vuotihaana kylästä lähti, hänen ei ees tietäny ette oli "lantalainen". Ja meänkielestä hänen ei halunu tietää mithään. Nyt hänen tekkee poddia "Proud to be ummikko", ja yrittää päästä pääle kunka itte ja kläpit oppisit meänkielen ja tulisit osaksi lantalaiskulttuuria.

Mutta ei vain Daniel ole muuttunu, kyläki ja sen asukkaat oon nykyhään kans ittevarmempia. Ei ennää hyväksytä ette heitä tehthään näkymättömäksi ja taistelu oon alkanu oman kulttuurin ja vanhoitten oikeuksitten puolesta.

Soman kauas silmä ulttuu ko seisoo kyläntörmälä Kaalasjärvässä hormuitten ja röllekan kesken. Pohjoslänttä kohi päilyvät järvet pitkin Kaalasvuomaa ja niitten päässä nouseva osittain lumiset ja pystöt tunturit missä polku kulkee Kepnekaisheen. Toishaale virtaa Kaalasväylä, joka alempana, matkala kohti Perämerta, saapi Kaihnuunväylän nimeksi. Kieruna oon parin pelikuorman päässä, mutta tänne ei kaupungin hulina eikä kruuan tomu ultu.

Se selviää ko Daniel lutsaa minua kylän läpi ette tämä oon päänänsä Fjellborgaritten kylä, monet oon sukulaisia keskenhään. Kartanoita oon usseita, mutta osa oon autioina, ja monet oon nykyhään kesäkämppinä kylässä joka sai ensimmäisen vakituisen asukhaan 1800-luvun alussa.

Daniel kattoo nyt täyen miehen silmilä kyllää, eikä vain kyllää, ko koko sitä lantalaiskulttuuria missä hänen oon kasunu raahvaaksi. Hään haluaa nyt ette oma pere pääsee sen osaksi.

– Ko mie 19-vuotihaana lähin niin olin vain ruottalainen, en tieny ette olin "lantalainen", enkä ees ollu kuulu nimitystä. Aattelen ette se johtuu siitä ko tätä sanna ei käytetty ko silloin ko puhuthiin meänkieltä. Mie ko en koskhaan oppinu kieltä, olin "ummikko", missasin tämän ja monet muut kertomukset, selittää Daniel.

Mutta sillä aikaa ko Daniel oon ollu pojessa kyläki oon muuttunu. Viimi vuosina lantalaissäestö oon tullu aktiivimaksi ja etnisesti mupiliseeraintunnu, oletikki Kierunan ja osittain Jällivaaran kunnissa.

Tietoisuus omasta porukasta, sen historiasta ja niistä oikeuksista mitä heilä oon ja oon ollu, kasuaa.

– Kylissä aavistethaan ette nyt päätökset otethaan ja ette nyt se pittää nostaa ääntä jos ollenkhaan haluaa olla jäljelä, sannoo Daniel ja viittaa niihin flakhuin, mikkä nykyhään heiluva monen talon porthaila Kaalasjär vessäki, ja minkä keskelä oon färikä ”kvääninruusu”.

– Ko olin kläppinä niin eihään täälä riippunu ko ruottin flakuja. Farmuurila ja farfaarila oli vielä kuningasparin porträtti seinälä. Net halusit olla osa ruottalaista.

Syy tähän oon kans se ko saamelaiset oon onnistunheet saahmaan läpi vaatimukset kolektiivisistä oikeuksista maihin ja veshiin alkuperäiskansana. Toisela puolen Kaalasjärveä löytyy se Girjaksen saamekylä joka oon ollu eessäkävijä tässä taistelussa ja se joka Högsta Domstolenissa, eli Korkeimassa Tuomioistuimessa, voitti asian jonka kautta sai yksinoikeuen päättää pienriistapyyöstä ja kalastuksesta valtion maila saamekylän aluheela. Nyt käynnissä oleva Renmarksutredningen, Poromaaselvitys, tutkii tuomion seurauksia muile palkisille.

Lantalaiset kokeva ettei olla matkassa tässä pelissä, ettei ees kysytä heiltä ko lantalaiskulttuuri, jonka tärkeänä osana oon juuri jahti ja kalastus, jätethään syrjhään. Girjasasia oli kärjäjäkäynti vain valtion ja Girjaksen kylän välilä ja siinä ei koskhaan tutkittukhaan jos olis toisia ryhmiä joila kans olis samanlaisia oikeuksia. Ette lantalaisminuriteetti vasta kovan taistelun jälkhiin ja myöhään työssä, sai eustajan matkhaan Renmarksutredningeniin, piethään vielä yhtenä esimerkkinä tästä kunka lantalaisia tehjään näkymättömäksi ja kunka valtio päätöksitten kautta hajottaa ihmiset Lannanmaassa.

– Ei se niin ole ette lantalaisporukka ainuasthaan vastahakosesti oon pakotettu lähtheen etniselle pelipaanale. Samala oon nähty ette saamelaisten satavuotinen työ ittemääräämisoikeusta oon tuonu tuloksia. Kysymys oon maa-, ja vesioikeuksista, mutta kans oon onnistuttu viehmään seuraaville polville oma kieli, pithään vanhaat käsityöt hengissä ja semmosta. Ja nyt haluthaan ottaa tästä oppia, sannoo Daniel Fjellborg.

Hään oon itte huomantu niitten kymmenkunta vuen aikana ko asu Etelä-Ruottissa kunka vähän tietoa sielä oon pohjosen oloista. Luuhlaan ette täälä assuu ”saamelaisia ja tänne siirtynheitä ruottalaisia kolonisaatööriä”. Ette lantalais-tornionlaaksolais-kvääni-kansa oon

paikala ollu pitkhään ennenko seuvusta tuli osa Ruottia, ette jahti ja kalastus kans tunturialueela oon ollu tärkeä elinkeino tälle porukalle ja ette se määrälthään oon paljon isompi ko saamelaisryhmä, harva tietää. Eikä tiettä ette lantalaiset ja saamelaiset oon elähneet sovussa vuosisatoja, ja ette se oon kans elinkeino, ei vain se mikä etninen tausta sulla oon, joka oon päättäny jos sinua oon pietty ”lappalaisena”, niinku ennen sanothiin, eli ”lantalaisena”, ja ette talonpaikan saatoit perustaa niin saamelaiset ko ei-saamelaiset. Ja tämän lisäksi Pohjoiskalotila oon vuosisatoja menty naimishiin ristin ristin yli etnisiä ja valtakunnallisia rajoja.

Daniel jätti Kierunan 19-vuotiahaana ko lähti oppimhaan kaunokirjalista kirjottamista Jakobsbergin kansankorkeakoulula ja sen pääle statskunskap/valtioonoppia Uppsalan yniversiteetilä. Sielä hään alko tutkhiin riitoja jokka synnyit kruuvitten perustamisesta, ja ”ko juuret aloit vetähmään” hään haki ja sai viran tutkija-asistenttina Luulajan teknisellä yniversiteetilä 2017. Nyt hään kirjottaa tohtoriväitöskirjaa keinoista mitä kruuavastustajat Pohjois-Ruottissa oon valihneet, esimerkiksi Kallakissa, Jokimukassa ja Rakkurissa lähelä Kaalasjärveä. Asia oon hyvin aktyelli nyt ko intystrii pohjosessa oon siirtymässä vihreän teknolokian käythöön. Ussein kruuitten vastustuksessa yhtyvä saamelaiset järjestöt, olletikki saamekylät, ja miljöjärjestöt.

Miksis lantalaisporukasta ei kuulu mithään keskustelussa?

– Piia se johtuu siitä ette tämä porukka nykyhään oon riippuvainen näistä töistä. Sen ankkurin merkitys mikä maa- ja mettäpruuki oli ryhmäle oon pienentynny.

Danielin kotikartanolla Kaalasjärvässä kokkoinuthaan fiikkapausile. Sarah, Danielin vaimo, kantaa pöythään kahvia, teetä ja muuruuttikakkoa, ja lapset Esther, 4 vuotta ja Edith, puolitoista, jättävä hyppymaton ja istuva kartanon sohvaan. Sarah, jolla oon tanskalaiset vanheemat, puhhuu juuri tanskaa kläpile. Molemat oon meänkielisessä esikoulussa Luulajassa. Lasten farfaari ja farmuuri, Björn ja Kerstin, liittyyvä porukhaan ja kertova siitä vastahakoisuesta mikä niin Danielilla ja hänen siskoila oli oppia meänkieltä kotona.

– Met tietekki aattelimma ette se oli kieli millä oli matala staattys. Kläpit oon herkkiä semmoselle, komenteeraa Daniel.

Mutta nyt Daniel haluaa tehdä jotaki omale meänkiellele, vaikka hään ei oikein vielä tiä kunka kauas ulttuu. Sen poddihjelmasarjan verkola, ”Proud to be ummikko” (ylpeä olla ummikko), missä hään oon puhutellu nuoria ihmisiä jotka kläppinä ei ole oppinheet meänkieltä, hään oon tehny senki takia ette itte sais mutivašunia oppia kielen. Hään oon puhutellu tuttuja profiilia niinku hihtotähteä Charlotte Kallaa, kirjailijaa Åsa Larssonia ja hokkyproffsia Linus Omarkkia. ”Ummikko”-sanala Daniel tarkottaa semmosta ihmistä joka ei puhu ympäristön kieltä eli ei puhua ommaa kieltä.

Figur 7.8 Poddissa ”Proud to be ummikko” Daniel Fjellborg haastattelee nuoria tornionlaaksolaisia, kvääniä ja lantalaisia, tässä kirjailijaa David Väyrystä, meänkielentaikon kaipuusta ja kunka kielen ottaa takasi/ I sin podd ”Proud to be ummikko” intervjuar Daniel Fjellborg unga tornedalingar, kväner och lantalaiset, här författaren David Väyrynen, om avsaknaden av kunskafer i meänkieli och hur man återtar ett språk

Kuva/Foto: Daniel Fjellborg.

– Halusin lähestyä kieltä puhumalla semmosten kansa jotka oon samassa tilantheessa ko mie itte. Jossaki minussa sisälä oon kysymys siitä jos mulla tullee olheen hyötä kielestä jos opin sen. Jos mie vain tulen tyhjään huohneesheen missä mulla ei sille ole käyttöä ko puhujat oon niin harvassa, sannoo Daniel.

– Monet ei jaksa ottaa kieltä takasi koska se ei ole heän arjessa ennää, ja mie tykkään se oon OK olla ”ummikko” ja sen tähengi kuuluu minuriteethiin.

Viimi vuosikymmenitten keskustelu kielestä ja kielen revitaliseeringistä oon antanu selitykset siihen miksi meänkieltä ei viety polvesta toisheen. Aika toisten syyttelhyyn oon ohi, meinaa Daniel.

– Itteko nuorena olin ensimmäistä kertaa hirvenjahissa enkä ymmärtäny sannaakhaan siitä meänkielestä mitä puhuthiin komynikkašuuniraatiassa niin aattelin ”etteihään net huolikhaan minusta täälä ja siksi oon yhtä painua täältä poies”.

– Nyt ko katon ruottalaistamista yhteiskuntakontekstissä niin ymmärän ette se ei ollu minun eli jonku muun henkilökohtainen syy etten kieltä oppinu.

Nyt syksylä meininki oon ette Daniel lähtee hirvimethään taasen. Hään toivoo ette jahti, kalastus, hillankokoaminen ja muut perinteeliset hommat auttava häntä ja lapsia oppimhaan lannankielen, niinku kieltä kans kuttuthaan. Tämän lisäksi hään oon laittanu apin jonka avula saattaa träänata suomea.

– Ja kläpitten farfaari oon alkanu puhuhmaan meänkieltä mulle ja lapsile. Se ei ole ollu aivan helppoa hälle, mutta mennee paremin päivä päivältä.

Tottuuskomisuunin tahosta Daniel oon analyseeranu niitä intterjyyviä mitä komisuuni oon tehnyt ihmisten kansa koko maassa. Niistä oon oletikki se jääny miehleen kunka laaja ja tehokas ruottalaistaminen oon ollu ja kunka paljon se oon vaikuttannu yksityisten ihmisten privaattielähmään.

– Kaikki halusit oppia ruottia, mutta ei net haluhneet menettää ommaa kieltä. Ja nyt oon pusitiivinen liike lastenlasten kesken ottaa takasi kieli.

Vielä yks asia minkä oon huomannu intterjyymateriaalista oon puute tiosta ja tutkimuksesta mitä koskee oikeuskysymyksiä, kieltä ja historiaa. Hään aattelee ette häänki saattais tehjä sen tyyppistä tutkimusta tulevaisuessa. Daniel oon matkassa vereksessä tutkijaverkostossa, joka oon perustettu Luulajan

teknisellä yниверsiteetilä. Matkassa oon tutkijoita koko maasta jokka nyt alkhuun kartottava tarpheita.

– Mutta jos meinaa ette lantalaiskulttuuri ja kieli pittää selvitä hengissä niin häätyy pittää vaarila ette toela oon elämää kylissä, ei vain kesäkämppiä. Vaikka oon liikettä takasipäin niin se ei auta jos ei ole töitä ja tuloja. Ja jos vielä sinun maholisuutta liikkua ja käyttää maisemia rajotethaan ylön paljon niin et pysty täälä ashuun.

Daniel sanoo ette se revitaliseerinki joka nyt tapahtuu niin saamelais-, ko lantalaiskulttuurissa oon hyvä. Ette kieli, perintheet ja tieto siirtyy seuraavalle polvele. Mutta siinä oon riski laittaa rinnakhaisia systeemiä jos se tarkottaa ette yhteys ja respekti toishiin katoaa. Tämä tapahtuu jos kylästely krannitten tykönä vähenee, jos ei kylässä enää ole jalkapallolaakia eli jos kläpit kulkeva eri koulussa.

– Se oli aika hullua ette met kläppinä emmä oppinheet tuntheen saamelaisia lapsia kylässä. Methään olima eri kouluissa Kierunassa, het saamekoulussa ja met lantalaiskläpit kunnan koulussa. Vielä ko met kuljima eri koulukyytissäki. Jossaki nämät lapset pitäsit saa'a kohata toistensa.

– Puhuthiin ette Kieruna oon saamelaisiin kunta Ruottissa. Mutta eihään koulussa sitä koskhaan huomanu. Eihään sielä esimerkiksi koskhaan puhuttu poronhoijon ehoista.

Daniel ottaa *väärti-systeem*in, joka toimi tunturikylissä 1960-luvule saakka, toisena esimerkkinä. Se ko poronhoitoperheet asuit itte kuki vissilä lantalaiskartanolla osan vuesta porotokan matkassa ko kuljethiin.

– Yhtheistyön avula ihmiset pärjäsit ja sen kautta synty suhteita toishiin. Nyt ko järjestöt ensi sijassa oon etnisiä niin ymmärys toisten ehoista kehnointuu.

– Tuontuostaki pittää istua samassa huohneessa jos haluaa sopia. Nyt porukat oon erkaintunheet toisista. Seuraus siitä oon se riitely mikä olletikki Girjas-tuomion jälkhiin oon nähty, sanoo Daniel ja perhäänkuuluttaa tutkimusta siitä kunka paikallinen yhtheiskunta saathan toimimhaan tämmösissä olosuhteissa.

Saattaa ette Danielin ja Sarahan pere heti oon osa tätä paikalista yhtheiskuntaa. Danielin työ Luulajan teknisellä yниверsiteetilä loppuu puolen vuen päästä ja pariskunta oon alkanu hakheen

asuntoa ja työtä Kierun seuvula. Vallatikki Sarah, joka oon esikoulunopettaja, painaa pääle ette siirryttäis Kaalasjärhveen.

Mutta tänä iltana koko pere lähtee mustikkamethään. Hillat oon jo fryysissä.

Helena Lassis önskan: ”Vi ska göra revolution genom att börja prata meänkieli överallt”

Text: Eva-Lena Aro

Under uppväxten i Narcken hade Helena Lassi språket runt omkring sig. Meänkieli fanns i de vuxnas gemenskap och samvaro men tilltalades barnen så var det på svenska. ”Jag har hunnit känna alla känslor”, säger Helena om sitt beslut att återta språket. Med yngsta dottern Inga som lärare, har hon inte behövt ångra sitt beslut.

Det är slutet på maj när jag träffar Helena i hennes hem i Luleå. Vindarna är inte riktigt varma ännu, men Helena sitter ute på trappan och äter frukost när jag kommer. Vi bestämmer oss för att sitta kvar där, med varsin kopp varmt te. Helena, 37 år, berättar att hon är född och uppvuxen i byn Narcken i Pajala kommun. Nummer tre i en systerskara på fyra. Med pappa från Narcken och mamma från Västerbotten. Som barn upplevde hon ett utanförskap när hon inte kunde det språk som hennes pappa och många andra omkring henne talade. Då tog hon utanförskapet som helt naturligt, precis som ett barn gör, ser det man växer upp med som helt naturligt. Under gymnasietiden började däremot andra tankar att komma.

– Jag tänkte att det är märkligt att jag kan prata franska så bra, jag kan sitta här och hålla igång ett samtal med min klasskamrat men jag förstår inte ett ord meänkieli. Det började komma tankar som vad är det här, det kan ju inte vara det att jag inte kan, att jag är dålig på språk. Det är ju något annat, det är något som inte stämmer med det här.

Helena anklagade först sig själv, att det var hon som inte gjort tillräckligt för att lära sig språket. Sedan insåg hon att det var hennes pappa och andra vuxna som inte lärt henne språket. Hon kände både besvikelse och ilska och ifrågasatte sin pappa. Med tiden förstod hon mer och mer, om historien och varför det inte varit så enkelt för hennes pappa att ge henne språket.

– Det är spännande ändå hur så stora saker, skiftningar i samhället kan ske. När det bara sker tillräckligt långsamt så att ingen reagerar och säger ”stopp, vänta nu, vad är det som händer här”, då kan vad som helst hända.

**Hon började förstå att den kultur och det språk hon var upp-
vuxen med, hade lägre status** och att det fanns en skam som lurade i bakgrunden. En försvenskingsprocess som generationen före henne inte själva kunnat påverka. När Helena frågade sin pappa om hans skolgång så berättade han att han inte fick prata meänkieli i skolan. Hörde lärarna att barnen pratade meänkieli på lektionen eller på rasten blev det kvarsittning, förklarade Helenas pappa. Att nu lära sina egna barn svenska, det var helt enkelt oviktigt, inte ens värt att tänka på. Helenas föräldrar var måna om att det skulle gå bra för barnen i skolan. Att de lärde sig svenska, att de fick bra betyg så att det kunde få bra arbeten och kunde ta sig fram i livet. Det tornedalsfinska stod helt i klinch med det, uttrycker Helena. Hon berättar att hennes pappa kunde bli lite tyst när de kom in på det här och att han medgett att han nog borde ha pratat meänkieli med sina döttrar. I dag kommer orden mer på meänkieli, även när Helena och hennes systrar tilltalas.

– Det är först nu på äldre dagar när vi börjat prata om det och vindarna har börjat vända som han kan förstå att ”jaha, nu vill ni lära er”. Det är roligt, det går långsamt men nu pratar han lite meänkieli med oss. Speciellt om jag börjar och säger någonting på meänkieli, då svarar han gärna i alla fall en mening innan han går tillbaka till svenskan.

**Det här med efternamnen var också något som Helena upp-
märksammade.** Ju mer hon lärde sig om historien, desto mer började hon förstå hur saker och ting hänger ihop. Även det att så många bytt bort sina efternamn. De som tog svenska efternamn hade lättare att få arbete och de svenska namnen klingade vackrare. Helena blev mörkrädd när hon insåg hur mycket försvenskningen påverkat människorna i Tornedalen. Hon började luska i sin egen släkt och fick veta att hennes farfarsfar hade haft ett tornedalsfinskt namn, vilket han som ung vuxen valde att byta till det svenska namnet Augustsson. Han gifte sig sedan och flyttade till Lassigården, där hans maka hade gårdsnamnet Lassi som efternamn. Det är platsen där även Helena fått växa upp. Helena, som hetat Bränin efter sin mamma, bestämde sig för att ta efternamnet Lassi. Det

gjorde även två av hennes systrar. Även hennes pappa har i dag efternamnet Augustsson-Lassi.

– Det passade bra eftersom jag vuxit upp på Lassigården. Jag är en Lassilainen som mina släktingar här. Jag ville känna ännu mer att jag är tornedaling och att jag tillhör den här kulturen, att den är min lika mycket. Försvenskingsprocessen tog de gamla efternamnet och patriarkatet tog Lassi. Nu har vi hämtat hem lite av vår historia genom att ta tillbaka namnet. Om någon annan tycker att ”vad ska ni hålla på och byta namn”, det struntar jag i.

Helena var 24 år när hon och sambon Emil fick sitt första barn, sonen Joar. De bodde då i Umeå där de båda studerade. Helena berättar att redan när hon väntade Joar kom tanken som en blixtnedslag från klar himmel; ”vem ska nu lära mig språket? Herregud, hur ska det nu gå? Jag vill ju att han ska lära sig meänkieli, jag vill ju att han ska veta att han är tornedaling”. Då fanns det ännu ingen meänkielikurs på universitetet, så Helena började en kvällskurs i finska. Året efter startade de upp en distanskurs på meänkieli och då gick hon även den. När Joar sedan föddes, hade Helena pratat ihop sig med sin syster och de hade bestämt sig för att stötta varandra i återtagandet av meänkieli. De startade en Facebookgrupp dit de bjöd in några som kunde meänkieli och kunde lära de andra. Cirka 20–30 personer anslöt sig till gruppen där de arbetade med lite olika material för att lära sig språket. De kunde fråga varandra om hur man skriver olika meningar, hur man kan tänka osv. Till Joar köpte hon små böcker som hon läste för honom. Ibland förstod hon knappt själv vad hon läste, men en process i henne hade startat och hon hade bestämt sig för att göra det här. Även om hon kände att det var på lägsta nivån, så försökte hon utifrån det.

– Det har verkligen gått stegvis att vi har gjort olika saker. Försökt lyssna på radio, försökt åka på språkläger. För det är ju det också, att från början, när man vaknar upp och vill lära sig, då vet man ju ingenting. Man vet inte var man ska hitta informationen och man vet inte att det finns folk som har läger, man vet inte var man ska hitta böcker. Nu är det ju på ett helt annat sätt skyltat på biblioteken, så var det ju inte alls när Joar var liten, det fanns ju ingenting.

När dottern Hilda skulle börja sitt sista år och dottern Inga sitt första år på förskola, startade Luleå kommun en minoritetsspråksförskola; Charlottendals förskola. Helena valde att låta flickorna börja där. Från starten hade förskolan en avdelning för minoritets-

språk och tre för svenska. I dag har alla svenska avdelningar fått flytta och hela förskolan är en minoritetsspråkförskola, berättar Helena. En avdelning, Várri, för samiska, Väylä för meänkieli, Laakso för finska samt Järvi där det talas både meänkieli och finska. Inga går på avdelningen Väylä där 17 barn är inskrivna och dit det är kö för att få komma. På Väylä talas det meänkieli mellan kl. 9 och 15. Den tiden finns det personal som är meänkielitalande. Övriga tider kan det ibland vara samarbete mellan personal från olika avdelningar. Helena tycker om att barnen från de olika avdelningarna får möjlighet att leka tillsammans, t.ex. den tid de är utomhus. För barnen blir det ett naturligt inslag i vardagen, att vara tillsammans med dem som talar ett annat språk och där de kan lära sig om varandras kulturer. Inga leker även på fritiden med kompisar som har annat språk. Helena förklarar att det gör att det inte blir så mycket ”vi och dom”. Inga har gått på Charlottendal i fyra år och är den i familjen som kan mest meänkieli. Helena och Inga pratar meänkieli varje dag. De har vissa rutiner: Helena väcker henne på meänkieli och det fortsätter de att prata hela morgonen tills Inga går in på förskolan.

– Och ibland när hon kommer hem från förskolan så kan hon vara lite i det språket, då kan hon börja prata till mig på meänkieli. Det är roligt. Ibland förstår jag inte vad hon säger men jag instämmer bara ”ja, vad bra”.

Helena säger med tacksamhet att Charlottendal betyder så enormt mycket för henne. Utan den förskolan hade inte Inga kunnat meänkieli och det hade gjort att Helena inte heller hade kommit vidare i sin språkutveckling. Ibland kan Helena säga ett ord på meänkieli och fråga de äldre barnen vad det är på svenska. När de inte kan, flickar Inga in och säger det rätta ordet. Då imponeras syskonen:

– Alltså, hon är fem år gammal, jag är tolv. Varför kan hon mer än mig? Hon är ett geni! Hon kan allt.

Figur 7.9 Charlottendals förskola har betytt mycket för Helena Lassi och dottern Inga/Charlottendalin esikoulu on merkittyny paljon Helena Lassile ja hänen tyttärelle Ingale

Foto/Kuva: Eva-Lena Aro.

Till hösten börjar Inga skolan och lämnar Charlottendal. Helena är orolig för hur det ska gå för både Ingas språkutveckling och sin egen. Inga kommer att fortsätta läsa meänkieli, tre lektioner i veckan. Helena är glad över att det erbjuds, men ser också att det blir stor skillnad från att ha fått prata meänkieli en hel dag till att få det tre timmar i veckan. Själv har Helena ansökt till en meänkielikurs på universitetsnivå för att ha något som drar henne framåt. Helena berättar också om projektet ”Kielikaveri” som gett henne en språkkompis. Projektet gick ut på att para ihop meänkielitalande med de som vill lära sig språket. Elina från Pentäsjärvi blev Helenas kielikaveri. Helena berättar att Elina är duktig på att prata meänkieli även om Helena svarar på svenska. Hon har uthålligheten att fortsätta på samma språk tills hon märker att Helena inte hänger med. Då byter hon till svenska, ”hämtar upp” Helena och övergår sedan till meänkieli igen. Elina har betytt mycket för mig, förklarar Helena.

Helena, som är läkare, berättar att hon i sitt arbete många gånger saknat att kunna tala meänkieli fullt ut. Hon ser att hon skulle haft stor nytta av att kunna det. När hon möter finsk- eller meänkielitalande patienter brukar hon ändå ibland säga någon mening på meänkieli. Hennes upplevelse är det händer något i samtalet. Patienten blir tryggare och mer avslappnad.

– Det blir ett trevligare samtal också. Ju snabbare jag får personen att känna sig trygg och sedd, desto snabbare går mötet och det blir bättre resultat. Så är det ju. Ju mer jag lär mig av språket desto enklare blir det i de sammanhängen, när det är någon som kan meänkieli eller finska och gärna pratar det.

Efter nästan två timmars samtal, har jag och Helena druckit upp vårt te. Solen har hållit oss varma, trots de svala majvindarna. Även Helenas berättelse har värmt mig, lika mycket som den berört mig. Jag börjar förstå vilken ansträngning, uppoffring och tålamod som krävs för att återta ett språk. Trots en resa full av känslor och kamp, så sprider Helena inspiration omkring sig när hon berättar. Den inspirationen behövs då framtiden även bär med sig ett visst mått av oro. Avslutningsvis frågar jag vilka utmaningar Helena ser för språkets överlevnad och vad kan man göra för att bevara språket?

– Möjligheten att få lära sig språket genom undervisning är ju helt avgörande eftersom vi i min generation oftast inte kan språket tillräckligt väl för att föra det vidare till våra barn. Så de måste få det via undervisning.

Helena önskar att minoritetsspråksförskolor skulle startas upp i alla förvaltningskommuner i Norrbotten och ser det som vansinnigt att det inte finns. Ingas år på Charlottendals förskola ser Helena som oerhört viktiga. Det har gett så stora resultat med så enkla medel. Samtidigt så förstår Helena att det inte räcker med satsningar enbart i förskolan, det måste fortsätta högre upp i åldrarna. Med valet i moderna språk, vill Helena att man ska kunna välja meänkieli. Att det är ett språk som är lika viktigt som något annat språk. Statusen höjs genom att erbjuda det som modernt språk, då ungdomarna också kan få sina betyg och sina meritpoäng för det. Det ger tyngd och visar att språket är viktigt. Så bör det fortsätta på gymnasiet och sedan vidare på universitet och högskolor.

Helena hade också velat se att de som kan tala meänkieli verkligen använder det. Hon drömmer om att det skulle vara helt naturligt att inleda samtal på meänkieli. Som exempelvis när man går och handlar, kanske träffar någon bekant, så borde det vara normalt att samtalet inleds på meänkieli. Svarar personen på meänkieli så kan man ta en mening till. Eller, säger Helena och skrattar till, så skulle man prata meänkieli med kassörskan. På ett naturligt sätt, som att man tog för givet att denne förstår meänkieli.

– Vi har fått lära oss att svenska är det officiella språket och meänkieli är det man bara pratar hemma, med sina kompisar eller i bastun. Jag tycker vi ska göra revolution genom att bara börja prata meänkieli överallt. Om de inte fattar, ja då får man ju säga ”jaha okej, du kan bara svenska. Men nu kan du ju lite meänkieli i alla fall. Nu kan du säga ’Hej’.”

Helena Lassin toive: ”Puhumalla meänkieltä joka paikassa tehämä revolyyšunin”

Teksti: Eva-Lena Aro

Narkauksessa, missä Helena Lassi kasusi ylös, meänkieli oli hänen ympärillä. Kieltä puhuthiin täysittin kesken, mutta ko lapsia puhutelthiin niin se tehtiin ruottiksi. ”Olen keriny tuntea kaikenlaisia tuntheita”, sanoo Helena hänen päätöksestä ottaa takasi kielen. Ko hänen opettajanna oon nuoriin tyär Inga, hään ei ole tarttenu katua päätöstä.

Kohtaan Helenan main lopula hänen kotona Luulajassa. Tuulet ei ole vielä lämpimiä, mutta Helena istuu trapula fruoostin kansa ko tulen. Päätethään jäää sinne istumhaan, molemilla kuppi kuumaa teetä kourassa. Helena, 37, selittää ette oon syntyny ja kasunu Narkauksen kylässä Pajalan kunnassa. Numero kolme neljästä sisaresta. Pappa oon lähtösin Narkauksesta ja mamma Västerbottenista. Hään tunki jo kläppinä ette jäi ulkopuolele ko ei osanu sitä kieltä mitä pappa ja monet muut hänen ympärillä puhuit. Silloon hään piti tätä tunnetta aivan luonolisenna, aivan niinku lapsi tekkee ko se kasuaa. Mutta jymnaasian aikana alko toisia ajatuksia tästä synthyyn.

– Aattelin ette oon se kumma ko puhun franskaa niin hyvin, saatan porista luokkakaverinki kansa pitkhään ja yhtä menoa, mutta en ymmärä sannaakhaan meänkieltä. Aloin hunteeraahmaan ette mikä tämä oon, ette eihään se siitä johu etten pystyis, ette mulla olis vaikea oppia kieliä. Se johtuu jostaki muusta, ette joku asia ei piä paikkaa.

Alussa Helena syytti itseä, ettei hänen itte ollu tehny kylliksi kielen oppimisen puolesta. Sitten hänen ymmärsi ette hänen pappi ja muut täyet ei olheet opettanheet hälle kieltä. Hänen tunsu pettymystä ja vihaa ja kysheenalasti pappansa. Ajan olhoon hänen ymmärsi enemän ja enemän, historiasta ja miksi papala ei ollu helppoa antaa hälle kieltä.

– Se oon aika jännää tämä kunka isot asiat, vaihtelut yhteiskunnassa, saattava tapahtua. Ko vain net tapahtuva kyllin hitaasti eikä kukhaan sano ”top-top, ootappa nyt, mitäs tässä tapahtuu”, niin mitäs vain saattaa tapahtua.

Hänen alko ymmärtämähän ette sitä kulttuuria ja kieltä joka kläppinä oli ollu hänen ympärillä, piethiin matala-arvosempana ja ette tämän kaiken takana oli häpeä. Ette se oli se ruottalaistamisprosessi johonka polvet häntä ennen ei olheet pystynheet vaikuttamhaan. Papalta Helena sai kuula, ko kysy, kunka hänen koulussa ei ollu saanu puhua meänkieltä. Jos opettajat kuulit ette lapset sitä puhuit lekšunitten eli rastitten aikana niin siittä seurasi aarestia jälkhiin koulun. Ja ette niissä olosuhteissa opettaa omile kläpile meänkieltä, se ei ollu tärkeää, eikä ees ajatuksen arvonen. Helenan vanheet tehit kaiken sen puolesta ette lapset koulussa onnistuisit. Ette oppisit ruottia ja saisit hyviä petykiä ja niitten avula sitten hyviä töitä ja pärjäisit elämässä hyvin. Tornionlaaksonsuomi ei mahtunut tähän ollenkhaan, selittää Helena.

Hänen kertoo ette hänen pappi saatto olla vähäpuhheinen ko asiasta puhuthiin ja ette oon myöntäny ette olis pitäny puhua meänkieltä tyttärittänsä kansa. Ja nykyhän saattavatki papala sanat tulla meänkielelä ko Helenaa ja hänen siskoja puhuttelee.

– Se oon nyt vasta vanhoina päivinä ja ko olema asiasta puhuhheet ja tuulet oon kääntymässä ko hänen saattaa ymmärtää meitä ja sanoa ”jahaa, nyt haluatta oppia.”. Se oon hauskaa, se mennee hitaasti, mutta hänen puhuu vähän meänkieltäki meän kansa. Olletikki jos mie alotan ja sanon meänkielelä jotaki niin hänen mielelä alkaa meänkielelä, mutta sitten jatkaa ruottiksi.

Sukunimi oli kans asia jonka Helena huomasi. Sen enempi ko hänen oon historiasta oppinu, sen enempi hänen alko ymmärthään kunka asiat kuuluit yhtheen. Seki ette niin moni oli vaihettannu sukunimensä. Jos muutti nimen ruottalaiseksi niin oli helpompi saaja työn ja piethiin ette ruottalaiset nimet kuulustit kauhniimalta.

Helena kauhistu ko ymmärsi kunka paljon ruottalaistamisprusessi oon vaikuttannu ihmishiin Tornionlaaksossa. Hään alko tutkhiin mitä omassa suvussa oli tapahtunnu ja sai tietää ette oman farfaarin papala oli ollu tornionlaaksonsuomen nimi, jonka nuorena miehenä muutti Augustssoniksi. Hään meni tämän jälkhiin naimishiin ja siirty Lassintalhoon, missä vaimola oli Lassi sukuniemenä. Tällä samala kartanola Helenaki oon kasunu ylös. Helena, joka oli saanu mammaltansa sukukunimen Brånin, päätti ottaa sukunimeksi ittelensä Lassi. Kaks siskoista oon tämän kans tehny. Ja papalaki nykyhään oon sukunimenä Augustsson-Lassi.

– Tämä sopi mulle hyvin ko olin kasunu ylös Lassinkartanolla. Olen Lassilainen niinku muut sukulaiset. Haluan vielä enempi tuntea ette olen tornionlaaksolainen ja ette kuulun tähän kulttuuhriin, ette se oon yhtä paljon minunki. Ruottalaistamisprusessi otti meiltä entisen sukunimen ja patriarkaatti otti Lassin, nyt olema noutanheet kotia kappalheen meän historiasta ottamalla takasi nimen. En perusta siitä jos joku ihmettelee miksi häääämä nimitten vaihtamisen kansa.

Helena oli 24 ko hään ja sampu Emil sait ensimmäisen lapsen, Joar-pojan. Nämät asuit silloon Uumajassa, missä opiskelit. Helena kertoo kunka hään jo Joaria oottaessa yhtäkkiä, niinku salhaamaniskusta, sai ajatuksen; ”Kuka mulle kielen opettaa? Herran Jumala, kunkas tässä nyt käyppi? Mieheen haluan ette hään oppii meänkieltä, mieheen haluan ette hään tuntee ittensä olevan tornionlaaksolainen”. Siihen aikhaan ei vielä ollu kursia meänkielessä yniversiteetilä, ja Helena alko suomenkielen iltakurshiin. Vuotta jälkhiin alko tistansikursi meänkielessä ja Helena kävi senki.

Ko Joar sitten synty niin Helena oli sopinu siskon kansa ette tukeva toinen toista ko ottava takasi meänkielen. Net panit matkhaan facebookryhmän mihinkä kans tahoit meänkieltä ossaavia jokka saatoit opettaa heitä vastaa-alkusia. 20–30 ihmistä liittyy porukhaan ja käytethiin eri materiaalia kielen oppimisheen. Saatoit kysyä toisilta kunka kirjottaa meeninkiä, kunka hunteeraa ja semmosta. Joarille hään osti ja luki pieniä kirjoja, joita juuri ja juuri itte ymmärsi. Helenassa oli nyt alkanu kehitys ja hään oli päättäny viä sen perile saakka. Vaikka hään vielä oli mataliimalla tasola niin hään päätti lähteä siitä.

– Sitä oon toela menty askel kerrala ko olema eri asioita tehneet. Yrittänheet kuunella raatiota, käyhneet kielileirilä. Ja se oon seki, ko sitä alussa herrää ja haluaa oppia, ettei tiä mithään. Ei tiä mistä löytää

tietoa, ei tiä kuka järjestää leiriä, ei tiä mistä löytää kirjoja. Nykyhään se on paljon paremmin šyltattu pipluteekissä, niinhään se ei ollu ko Joar oli pieni, eihään semmosta ollu alkhuunkhaan.

Ko tyär Hilda piti alkaa viimistä vuotta ja tyär Inga ensimmäistä vuotta esikoulussa, Luulajan kunta pani matkhaan minuriteettikielisen esikoulun; Charlottendals förskola. Helena päätti panna tyttäret sinne. Alussa esikoulussa oli vain yks osasto minuriteettikielisille ja kolme ruottinkielisille. Nykyhään ruottinkieliset osastot oon siiretty pois paikalta ja koko esikoulu oon minuriteettikieli-esikoulu. Yks osasto, Várri, saamenkielisille, Väylä meänkielisille, Laakso suomenkielisille ja Järvi missä puhuthaan niin meänkieltä ko suomea. Inga oon Väylä-osastossa, missä oon 17 lasta ja mihinkä oon jono päästä. Väylässä puhuthaan meänkieltä yheksästä aamua kolhmeen iltapäivää. Sillä aikaa pärsunaali oon meänkielinen. Muina kellonaikoina saattaa pärsunaalia tulla muista osastoista.

Helena tykkää hyvin siitä ko kläpit eri osastoista saattava toisten kansa leikkiä, esimerkiksi ko net oon ulkona. Siittä ette kohata lapsia jotka puhuva toista kieltä tullee luonolinen osa arjessa. Siittä oppii ymmärthään toisia kulttuuria. Inga leikkii muulostenki vapa-aikana semmosten kaveritten kans joila oon toinen kieli ja se estää ”met ja het”-ajattelun. Inga oon ollu Charlottendalissa neljä vuotta ja oon se perheessä joka parhaiten ossaa meänkieltä. Keskenhään Helena ja Inga puhuva meänkieltä joka päivä. Niilä oon vissit rytiinit; Helena herättää tyttären meänkielelä ja puhuu sitä koko aamun aina siihen saakka ette Inga astuu esikoulun ovesta sisäle.

– Joskus ko se tullee kotia esikoulusta niin se oon vielä siinä kielimailmassa ja alkaa mulleikki meänkieltä puhuhmaan. Se oon hauska. Joskus mie en ymmärä mitä hään sannoo mutta mie vain myönän ja sanon ”joo, kunka hyvä.”

Helena oon kiitolinen Charlottendalista, ja selittää ette se merkittee hälle mahottoman paljon. Ilman tätä esikoulua Inga ei olis osanu meänkieltä eikä Helenakhaan olis päässy kielenkehityksessä eemäs. Joskus Inga saattaa sanoa jonku meänkielisen sanan ja kysyä toisilta lapsilta perheessä mikä se oon ruottiksi. Ko net ei ossaa, Inga sannoo sen oikean sanan. Siittä net oon impuneerattuja.

– Niin, hään oon viis vuotta vanhaa, mie olen kakstoista. Miksis hään ossaa enempi ko mie? Hään oon nero! Hään ossaa kaikki!

Figur 7.10 Helena on kiusoissa niin tyttären Ingan ko hänen oman kielenkehityksen puolesta nyt ko Inga jättää Charlottendalin esikoulun/
Helena Lassi är orolig för både dottern Ingas och hennes egen språkutveckling när Inga nu slutar på Charlottendals förskola

Kuva/Foto: Eva-Lena Aro.

Syksylä Inga jättää Charlottendalin ja alkaa kouluun. Helena on kiusoissa siitä mitä tapahtuu Ingan kielenkehityksen kansa ja hänen omanki. Inga tulee jatkossaki lukheen meänkieltä, kolme tiimaa viikossa. Helena on ilonen tästä mitä tarjotaan, mutta meinaa ette se oon suuri ero siihen ette meänkieltä puhua koko päivät. Helena on itte hakenu yniversiteetti-tason meänkielenkurshiin ja toivoo ette se innostaa häntä jatkamhaan. Helena kertoo kans ”kielikaveriprušektista” joka oon hälle antanu juuri kielikaverin. Semmosia jotka haluava oppia meänkieltä yhistethään semmosten kansa jotka ossaava. Elina Pentäsjärvestä oon Helenan kielikaveri ja sitä Helena killaa siitä ko se jatkaa meänkielelä vaikka Helena vastaa ruottiksi, ja muuttaa kielen vastako Helena ei pysy matkassa, mutta sitten mennee takasi meänkiehleen ko oon saanu takasi tolale Helenan taasen. Elina oon merkittenny paljon hälle, hään selittää.

Helena, joka on lääkäri, selittää ette hällä työssä monta kertaa olis ollu tarve ja suuri hyötyki puhua täyelistä meänkieltä. Ko hään kohtaa suomea eli meänkieltä puhuvia pasiänttia hään kuitekki joskus sanna jonku sanan meänkielelä. Hään oon huomau ette jotaki silloon keskustelussa tapahtuu. Pasiäntti oon turvalisempi ja rauhalisempi.

– Siittä tulee sopevampi keskustelu kans. Sen hopumpaa mie saan pasiäntin tuntheen ette se oon turvassa ja oon nähty, sen hopumpaa kaikki menne ja tulos oon parempi. Niin se oon. Sen enempi mie opin kieltä, sen helpompaa mulla oon yhteyksissä jonku kansa joka ossaa meänkieltä eli suomea ja mielelä sitä puhuu.

Kahen tiiman juttelin jälkhiin olema ryypänheet meän teet. Aurinko oon lämmittäny meitä, vaikka mai-kuukauen tuulet oon kolkkoja. Alan ymmärthään minkälaisen työn, uhrauksen ja kärsivälisyyen se vaatii ette ottaa takasi kielen. Vaikka tämä matka oon täynä tuntheita ja taistelua, niin Helenasta hohtaa innostustus ko se kertoo. Tämän innostuksen tarttee ko tulevaisuus kans kantaa matkassa kiusaa. Lopulta kysyn minkälaisia haasteita Helena näkkee kielen selviämässä ja mitä sen etheen saattais tehjä.

– Ette oon maholisuus oppia kielen opetuksen kautta oon ratkasevaa koska minun ikäpolvessa usseimiten ei osata kieltä kylliksi hyvin ette sen noin vain pystyis siirrhään lapsile. Kläpit häätyvät saa sen opetuksen kautta.

Helena meinaa ette minuriteettikielisiä esikouluja pitäis panna pysthөөn kaikissa hallintokunnissa Norrbottenissa ja hään pittää sitä aivan hulluna ettei näin ole. Ingan vuet Charlottendalin esikoulussa Helena pittää mahottoman tärkeinä. Tulokset oon isot pienilä rahoila. Samala Helena ymmärtää ettei vain esikoulusatsaukset riitä, net saisit jatkua vanheemissa ikäluokissaki. Helenan mielestä pitäis aiheessa ”Moderna språk” saattaa valita kans meänkielen. Ette se olis kieli joka oon yhtä tärkeä ko joku toinen. Kielen staatyski parantuis jos sitä tarjottais ”moderna språk”-ina koska se antais nuorile petyykiä ja meriitipistheitä. Ja kielen merkitys ja tärkeys lissäintyis. Niin pitäis olla jymnaasiassa ja vielä yniversiteetilä ja korkeakouluissaki.

Helena kans toivois ette net jotka puhuva meänkieltä käyttäsit sitä vireästi. Hään uneksii sitä ette olis aivan luonolista alkaa juttelun meänkielelä. Vaikka silloon ko lähtee hantlaahmaan eli ko kohtaa jonku tutun, niin normi pitäis olla ette alotettais meänkielelä. Jos vastaus tullee meänkielelä niin meänkielelä jatkethaan. Eli sitten, sannoo Helena ja naurahtaa, saattais puhua kassatyöntekijän kansa meänkieltä. Aivan niinku ette sitä pitäis päivän selvänä asiana ette tämä ymmärtää meänkieltä.

– Olema saahneet oppia ette ruotti oon se virallinen kieli ja meänkieltä vain puhuthaan kotona, kaveritten kans ja saunassa. Minusta meän pitäis tehdä revolvyšuunin alkamalla puhuhmaan meänkieltä joka paikassa. Jos net ei ymmärrä, eihään se olekko sanoa; ”Jaha, okei, sie et ossaa ko ruottia. Mutta nythään sie ossaat kuitekki vähän meänkieltä. Nythään sie saatat sanoa ’Hei’.”

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggs-skatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottenfrålning i marina skyddade områden. LI.
21. Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. U.
22. Datalagring och åtkomst till elektronisk information. Ju.
23. Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. S.
24. Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. A.
25. Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. Ju.
26. Översyn av entreprenörsansvaret. A.
27. Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. LI.
28. Samhället mot skolattacker. U.
29. Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? S.
30. Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. S.
31. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. U.
32. Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Ju.
33. Ett förbättrat resegarantisystem. Fi.
34. Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. Ju.
35. Nya regler om hållbarhetsredovisning. Ju.
36. Genomförande av minimilöne-direktivet. A.

37. Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseför-sök. Ju.
38. Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. Fi.
39. En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. Fi.
40. Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. S.
41. Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. A.
42. Ett modernare regelverk för legalise-ringar, apostille och andra former av intyganden. UD.
43. En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. Fi.
44. En översyn av regleringen om frihets-berövande påföljder för unga. Ju.
45. Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verk-samhet. Fi.
46. Jakt och fiske i renbetesland. LI.
47. En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder mot missbruk av välfärdssystemen. Fi.
48. Rätt förutsättningar för sjukskriv-ning. S.
49. Skyddet för EU:s finansiella intressen. Ändringar och kompletteringar i svensk rätt. Fi.
50. En modell för svensk försörjnings-beredskap. Fö.
51. Signalspaning i försvars-underrättelseverksamhet – frågor med anledning av Europadomstolens dom. Fö.
52. Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemen. S.
53. En ändamålsenlig arbetsskadeförsäk-ring – för bättre ekonomisk trygghet, kunskap och rättssäkerhet. Volym 1 och 2. S.
54. Centraliseringen av administrativa tjänster till Statens servicecenter – en utvärdering. Fi.
55. Vem äger fastigheten. Ju.
56. Några smittskyddsfrågor inom social-tjänsten och socialförsäkringen. S.
57. Åtgärder för tryggare bostadsområden. Ju.
58. Kultursamhället – utvecklad sam-verkan mellan stat, region och kommun. Ku.
59. Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation. U.
60. Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel 2. Ju.
61. En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. Fi.
62. Vi kan bättre!
Kunskapsbaserad narkotikapolitik med liv och hälsa i fokus. S.
63. Sveriges säkerhet i etern. Ku.
64. Ett förändrat regelverk för framtidens el- och gasnät. KN.
65. Bättre information om hyresbostäder. Kartläggning av andrahands-marknaden och ett förbättrat lägen-hetsregister. LI.
66. För barn och unga i samhällsvård. S.
67. Anonyma vittnen. Ju.
68. Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – eksklyteerinki ja assimileerinki tornionlaaksolaisista, kväänistä ja lantalaisista. *Slutbetänkande*. Som om vi aldrig funnits. Vår sanning och verklighet. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Meän tottuus ja toelisuus. *Intervjuberättelser*. Som om vi aldrig funnits. Tolv tematiska forskarrapporter. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Kakstoista temattista tutkintoraporttia. *Forskarrapporter*. Ku.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

På egna ben.

Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]

Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]

Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. [24]

Översyn av entreprenörsansvaret. [26]

Genomförande av minimilönedirektivet. [36]

Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. [41]

Finansdepartementet

En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]

Posttjänst för hela slanten.
Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]

En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]

Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]

Ett förbättrat resegarantisystem. [33]

Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. [38]

En inre marknad för digitala tjänster - kompletteringar och ändringar i svensk rätt. [39]

En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. [43]

Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verksamhet. [45]

En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder mot missbruk av välfärdssystemen. [47].

Skyddet för EU:s finansiella intressen.

Ändringar och kompletteringar i svensk rätt. [49]

Centraliseringen av administrativa tjänster till Statens servicecenter – en utvärdering. [54]

En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. [61]

Försvarsdepartementet

En modell för svensk försörjningsberedskap. [50]

Signalspaning i försvarsunderrättelseverksamhet – frågor med anledning av Europadomstolens dom. [51]

Justitiedepartementet

Skärpta straff för flerbaldig brottslighet. [1]

Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]

Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]

Datalagring och åtkomst till elektronisk information. [22]

Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. [25]

Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. [32]

Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. [34]

Nya regler om hållbarhetsredovisning. [35]

Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. [37]

En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. [44]

Vem äger fastigheten. [55]
Åtgärder för tryggare bostadsområden.
[57]
Utökade möjligheter att använda
preventiva tvångsmedel 2. [60]
Anonyma vittnen. [67]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för
samhällsviktig verksamhet
– för ökad försörjningsberedskap. [11]
Organisera för hållbar utveckling. [14]
Värdet av vinden. Kompensation,
incitament och planering för
en hållbar fortsatt utbyggnad av
vindkraften. Del 1 och 2. [18]
Ett förändrat regelverk för framtidens
el- och gasnät. [64]

Kulturdepartementet

Kultursamhället – utvecklad samverkan
mellan stat, region och kommun. [58]
Sveriges säkerhet i etern. [63]
Som om vi aldrig funnits
– exkludering och assimilering av
tornedalingar, kväner och lantalaiset.
Aivan ko meitä ei olis ollukhaan
– eksklyteerinki ja assimileerinki
tornionlaaksolaisista, kväänistä ja
lantalaisista. *Slutbetänkande.*
Som om vi aldrig funnits.
Vår sanning och verklighet.
Aivan ko meitä ei olis ollukhaan.
Meän tottuus ja toelisuus.
Intervjuberättelser.
Som om vi aldrig funnits.
Tolv tematiska forskarrapporter.
Aivan ko meitä ei olis ollukhaan.
Kakstoista temattista tutkintoporttia.
Forskarrapporter. [68]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag
för en stärkt bioekonomi. [15]
Förbud mot bottenrälning i marina
skyddade områden. [20]
Kamerabevakning för ett bättre
djurskydd. [27]
Jakt och fiske i renbetesland. [46]

Bättre information om hyresbostäder.
Kartläggning av andrahands-
marknaden och ett förbättrat lägen-
hetsregister. [65]

Socialdepartementet

Från delar till helhet. Tvångsvården
som en del av en sammanhållen och
personcentrerad vårdkedja. [5]
Ett statligt huvudmannaskap
för personlig assistans.
Ökad likvärdighet, långsiktighet
och kvalitet. [9]
Tandvårdens stöd till våldsutsatta
patienter. [10]
Patientöversikter inom EES och Sverige.
[13]
Ett modernare socialförsäkringsskydd för
gravida. [23]
Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett
samhälle som främjar fysisk aktivitet?
[29]
Ett trygghetssystem för alla. Nytt
regelverk för sjukpenninggrundande
inkomst. [30]
Förbättrade möjligheter för barn att
utkräva sina rättigheter enligt barn-
konventionen. [40]
Rätt förutsättningar för sjukskrivning. [48]
Ett stärkt och samlat skydd
av välfärdssystemen. [52]
En ändamålsenlig arbetsskadeförsäkring
– för bättre ekonomisk trygghet,
kunskap och rättssäkerhet. Volym 1
och 2. [53]
Några smittskyddsfrågor inom social-
tjänsten och socialförsäkringen. [56]
Vi kan bättre!
Kunskapsbaserad narkotikapolitik med
liv och hälsa i fokus. [62]
För barn och unga i samhällsvård. [66]

Utbildningsdepartementet

Statlig forskningsfinansiering.
Underlagsrapporter. [19]
Informationsförsörjning på skolområdet.
Skolverkets ansvar. [21]
Samhället mot skolattacker. [28]

Framtidens yrkeshögskola
– stabil, effektiv och hållbar. [31]

Ny myndighetsstruktur för finansiering av
forskning och innovation. [59]

Utrikesdepartementet

Ett modernare regelverk för legaliseringar,
apostille och andra former av intyganden. [42]